3 2044 073 548 521

תפלה למשה

(מקוצי)

או

תולדות התפילין וקורותיהן

מיום נוסד צי׳ הסנהדרין רבה׳ (800—3790 לבריע לספה׳ — 40—60 לספה״נ עד ומות רבינו משה מקוצי (4996=1336)
אשר על ידו החלו להתפשט בישראל

מאת

מיכאל לוי ראדקינסזאהן

[illegible]

״הקול״, ״קול לעם״ ״והמאסף״.

פה פרעטבורג שנת תרמ״ג לפ״ק.

נדפס בדפוס של ה״ר לאוי ואברהם בן דוד אלקאלאי.

מחיר הספר הזה על נייר פשוט 5 מארק. להשיגו רק אצל המחבר כי לא נמצא בקאָמיסיאָן אצל שום מו"ם לעת עתה.

מחיר הספר „מצת מצוה" 75 פֿפֿעננ., 40 קרייצער, 35 קאָפּ. רוסיש. בפאָסטמארקין מכל המדינות.

החפץ לתת ידו (או לבא במאמרים) על מ"ע „התלמוד והשולחן ערוך" יפנה בהקדם האפשרי אל המחבר, ויושלח לו הפראָגראמם —.

החפץ לשלוח דמי קדימה בעד הספר „על ישראל ועל רבנן" שיופיע בקרוב, יוחל לו 25 קאָפּ. ממחיר הקצוב.

העתקת המחברת „מצת מצוה" בשפת אנגליה עם הוספה ועם העתקת תוכני הענינים מספרנו הזה, החלה בבית הדפוס פה לאנדאן, וביחד הבא תצא אי"ה כלול בהדרה לא תאחר. ומחירה יהיה 50 קאָפּ. רוסיש או מארק אחד.

Divinity School

תפלה למשה

(מקוצר)

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

Ursprung und Entwickelung

des

Phylacterien-Ritus bei den Juden.

Von
Michael Levi
M. L. Rodkinssohn,

s. Z. Redacteur des „Hakol" etc.

PRESSBURG, 1883.

Druck von Löwy & Alkalay, Pressburg.

Im Selbstverlage des Verfassers.

תפלה למשה

(מקוצי)

או

תולדות התפילין וקורותיהן

מיום נוסדו ע״י הסנהדרין דיבנה (800–3790 לבר״ע למסב״י =40–30 למסה״נ
עד ימות רבינו משה מקוצי (1335=4996) אשר על ידו החלו להתפשט בישראל

מאת

מיכאל לוי ראדקינסזאהן

דמו״ל

„הקול״, „קול לעם״ „והמאסף״.

פה פרעסבורג שנת תרמ״ג לפ״ק.

נדפס בדפוס של דוד לאווי ואברהם בן דוד אלקאלאי.

נחלק לשלשה חלקים:

חלק החוקי יבואר בו הדינים וההלכות שבתפלין עם הארבע שיטות וצורותיהן טעמיהן ומקור מוצאן, ופרקיו שבעה.

חלק המעשי או (תולדות התפלין) יבואר בו מתי נתקנו התפלין ומאיזה סיבה, מי ומי הניחן, ומתי החלו להתפשט בעם ופרקיו שמונה —.

חלק העיוני יבואר בו מקור השמות „טוטפת" „ותפלין," מקור מוצאם, עפ"י שטת התלמוד וחכמי זמנינו, בקרת חקירות ועיונים בדבר הכתות שהיו המסובבים להמצאת התפלין —. מראה מקומות, ופירושי ההגרות שעל התפלין וכו' ופרקיו עשרה.

לבד „הפתיחה" שנחלקה גם היא לשלשה פתחים המבארים את תוכני המצוה הזאת והחרדה שחרדו חז"ל עליה בצדק עד שהפליאו לגדור בה יותר מכל המצות האמורות ושאינן אמורות בתורה —.

תוכני הענינים

שבאו בכספרי-רומי (ראָמישע ציפפערן).

1 הקדשת הספר אל כבוד הרב הגביר החכם פיינבערג מקאָניגסבערג הי"ו . . . . V—VIII

2 מכתב הרה"ג פראפ. דר. ר' משה לאצארוס מברלין IX—X

3 מכתב הרה"ג דר. ר' שלמה ראבין מוויען . . . X—XI

4 מכתב הרה"ג דר. ר' ישראל מיכל ראבינאוויטץ מפאריז עם הערות המחבר כעין הקדמה לגוף הספר XII—XIII

5 מכתב הרה"ג דר. ר' ידידיה קליין הרב מעלבינג, ועתה בשטאָקהאָלם XIV

6 פסק דינו של החכם הרב ריב"א דר. קאמינער במקום הקדמה. . . . . XV—XVII

7 תוכן הענינים מגוף הספר . . . . XVIII—XX

8 תיקונים הערות והוספות . . . . XXI—XXIV

להשיג הספר הזה מאת המחבר:

43. Scawfell street, Hackney Road,

London.

אל כבוד

האדון הנכבד

הרב הגביר ר' **שלמה** בהרב הגביר ר' **ישראל** ז"ל **פיינבערג** הי"ו

בקאָניגסבערג פרייסען.

טוב ומטיב לרבים, אוהב עמו ומוקיר ספרות ישראל

מוקדש ומוגש הספר הזה

מאת

מכבדו ומוקירו בערכו הרם

המחבר.

Sr. Hochwohlgeboren dem Herrn

Salomon Feinberg

Firma: J. S. Feinberg's Nachfolger

in Königsberg, Pr.

in aller Hochachtung ergebenst
gewidmet vom

Verfasser.

אלופי הנכבד מטיבי ואיש חסדי מאד נעלה!

לא לך, אדוני, לא לך תוסיף מנחתי זאת, שאני מגיש לך בכלי טהור, כבוד ותהלה אף לא לשמך תתן פאר והדר כי תהלתך בקהל עמך גוי אחד המרובע (מתנגדים, חסידים, משכילים והולכי קדימה,) ובפיות אזרחי ארצותך (רוסיא ואשכנז). בשפתי בני עני הנאנחים הנדכאים והנרדפים על צואריהם, תתברך, ובפי באי באש ובמים (נשרפים ונטבעים, החזון מאד נפרץ בשנה הזאת) תתרומם, בלשון אלמנות ויתומים (אשר אב יתומים הנך להם) תתהלל, ובקרב ישרים עולי-ימים (המבקרים בתי ספר הגבוהים על חשבונך) תתקדש, ובעט סופרים נבונים תתחסד —. כולם מודים ואומרים: כי לב טהור חננך יוצרך, בינה יתירה נתן לך ורוח נדיבה עד להפליא סמכתך, ובצדק תקרא בפי כל אלה „פאר דורך" ומה תתן לך אפוא ומה תוסף, מנחתי זאת?

אבל אם לך אקדיש את ספרי הזה, אם בך בחרתי כי יתנוסס שמך הטהור בראש ספרי, עשיתי זאת אך למעני, רק למען השקט כמעט המית לבבי, למען שכך מעט רגשי נפשי ולמען הרגיע מעט את רוחי, אשר כולם כאחד, יהמו, יסערו ויתרוצצו להאציל ברכתם ותודתם המלאה לך על כל גדותם —. כי הפלאת חסדך אז כאשר קם עלי נוכל מלשני בסתר נשען על שפל אנשים מלשני בגלוי להכותני בלשון רמיה בעיר נכריה בעת היותי על דרכי ובאין מכיר לי, קמת אתה, אדון ומושיע, לאלפי ישראל, ברוח נדבתך להושיעני, לא אך בערובת אלף הכסף אשר הנחת מטובך לעירבון בעד ישרי ותם לבבי כ"א גם בעצמך ובכבודך יגעת בבית ראשי הממשלה בעירך להשיג מידם את התעודות המעידות ישרי, בהונך ובאונך שלחת מכתבים וטעלגראממען לנאמן ביתך בקאוונא ולי, אני עבדך —, עד כי הוצאתני ממצולה, ולולא חסדך כי עתה עברו ימים, ואולי גם ירחים חלפו עדי בחנוני וראו צדקתי — ואז הייתי אני וביתי והקול בכל רע, וחסדך זה שלא היה הראשון גם לא האחרון מעת החלותי להוציא את הקול בעירך לא למען תשלום גמול ולא למען הנחיל כבוד עשית, ואך ברוחך הנדיבה אשר תתנוסס בך יתר על בני גילך, ובמה אפוא אשלם תודות לך? —

מה אשיב לך כעל כל תגמולך עלי, במה אפיק את מאויי לבבי להביע לך רגשת נפשי אחת מני אלף על כל הטוב אשר עשית עמדי, ומה אעשה כי לא ימוש שמך מנגד עיני כאשר לא מש זכרך מקרב לבי? אם לא בענדי את שמך הטוב עטרות לראש ספרי, אם לא בהקדישי לך מערכי לבבי שפתי והגיוני אשר עמלתי טפחתי ורביתי בספר הזה!

ואני בערכי לך את המנחה הזאת לתודה, לא אך את רצוני אעשה, כי גם את רצון בני גילי אסירי-תודה לך כמוני שאם אמנם רבים המה, אבל גם ידם קצרה להם לשלם לך כבעל תגמולך עליהם —.

ולכן, אלופי הנעלה, תערב לפניך מנחתי זאת, קבל אותה ברצון, האר פניך הטהורים אליה, ותנה מקום לה בבית גנזך: כי מלב טהור המלא לך אהבה על כל נדותיו! מוקטרה ומוגשה לך —.

ואני תפלה: יאריך ה׳ ימיך בטוב, שנותיך בנעימים, יוסף לך אושר ועושר, כבוד גדולה ותפארת, וכבוד ביתך שהוא לך למורשה, יתנוסס לשם, לברכה ולתפארת עד העולם לתפארתך ותפארת בני עמך —. ויהי רצון כי יוצאי חלציך יהיו כמוך — אמן.

עבדך המוקיר שמך ומברך זכרך

המחבר.

לונדון, ר״ה לאילנות תרמ״ג.

Prof. Dr. M. Lazarus.

Berlin, N. W. Königsplatz 5
den 21/1 1883.

Mein lieber Herr Rodkinssohn!

Es thut mir herzlich leid, dass ich Sie solange auf eine Antwort habe warten lassen, warten lassen m ü s s e n. Sie machen sich keine Vorstellung davon, wie sehr ich belastet bin. Es fehlte mir schlechterdings die Zeit, Etwas von Ihren Abhandlungen zu lesen. Jetzt aber, nachdem ich wenigstens flüchtige Kenntniss davon genommen und besonders "מצת מצוה" angesehen habe, will ich nicht länger warten Ihnen wenigstens vorläufig zu sagen: ich ehre Ihr Bestreben a u f s H ö c h s t e und schätze Ihre Gelehrsamkeit eben so sehr wie Ihre Kunst der hebräischen Darstellung. Ob wir aber auf dem von Ihnen vorgeschlagenen Wege zum gewünschten Ziele kommen können, ist mir leider zweifelhaft. Ein שו״ע auf Commando der Regierung wird schwerlich seine Anhänger finden; unsere Frommen werden sich als אנוסים*) betrachten und den רמ״א und den חיי אדם heimlich festhalten, als wären sie הלכה למשה מסיני.

Wenn es aber gelänge eine freie Umwandlung der Ansichten herbeizuführen, wenn Ihre Schriften und neben und nach Ihnen noch viele solcher Schriften die U e b e r z e u g u n g herbeibrächten, dass man zum Talmud zurück m u s s und zurück d a r f, dann wäre Etwas zu hoffen.

Was Sie über den Schaden sagen, denn die ganz unnöthigen auch bei der Bereitung der מצה und eigentlich bei allen מצות uns

---

*) לוא ידע הפראָפֿעסאר הנכבד את תכונת הרבנים וההמון ברוסיא כמוני כי עתה לא הפין בעצתי, ישנם בין הרבנים חכמים ונבונים אשר חפצם הפנימי יתאים עם חפצנו, אבל יראים המה לגלות מחשבתם מן לבם אל פיהם. מפני המקנאים —. וההמון אם אך ישמע שהשולחן ערוך נ ו ס ד ע פ " י ה ת ל מ ו ד יקבלנו בשתי ידיו —. רבנים רבים ברוסיא יאמרו: „כי בדרך אשר סלל לפניהם משה רע"ה ילכו — שאך בבאו לפני ה' קרן אור פניו והסיר את המסוה מעל פניו, אך בבאו לדבר אל בני ישראל יתן על פניו מ ס ו ה —. ואם אך י צ ו ו להם להסיר את המסוה, אז יעשו זאת בכל חפץ לבבם — וד"ל.

ה מ ח ב ר.

zugefügt haben, unterschreibe ich vollkommen. Auch in diesem Punkte gilt es unaufhörlich auf unsere Genossen zu wirken, dass sie sich besinnen und Vernunft annehmen.

Wenn aber auch unsere Meinungen hie und da verschieden sind: im Ganzen finde ich Ihre Arbeit als eine **sehr verdienstliche, hochachtbare** und **wünsche Ihnen** vom Herzen den besten Erfolg! יישר כחך

Ihr verehrungsvoll ergebenste

Lazarus,

וויען, זאת חנוכה תרמ״ג.

ידידי הרב החכם רמ״ל ראָרקינסזאָהן!

בימים האלה נשלחו לי מבית הדפוס בפרעשבורג ששה קונטרסים המכילים שני החלקים הראשונים (החקי והמעשי) מספרך „תפלה למשה״ על התפלין. קראתי בהם ואמרתי יישר כחך וחילך לאוריתא, כי ספר יפה נעים ומועיל כתבת הפעם, בקשת ומצאת לך קרן זוית בתורה, מקצוע פנוי ומקום רחב ידים להתגדר בו, שדה אשר לא עֻבד עד היום בקהל אלפי סופרי עמנו.

ועתה הרשני נא להשמיעך בזה רעיונים זעירים אחדים אשר רחפו ברוחי מדי הגיתי בספרך:

א) הן דרשת וחקרת בטוב טעם ודעת ובמיטב הגיון הבקרת אחר מקור יסוד ושרש התפלין, מדוע לא התעוררת לחפש מה היה נכתב בתפלין הקדמונים[1], כי ארבע הפרשיות הנמצאות בתפלין שלנו הוא בודאי נימוס מאוחר כן בתפלין וכן במזוזה, באשר לא יתכן שתהיה הפרשה בעצמה שנאמר בה וקשרתם וכתבתם והיה לך לאות וגו׳ חומר התפילין והמזוזה, כי וקשרתם וכתבתם והיו לטוטפות וגו׳ קאי כמו והיו הדברים האלה וגו׳ ושננת ודברת וגו׳ על הדברים והמצות על תורת ה׳ ועל יציאת מצרים שנזכר מקורם בתורה שם, משל למה הדבר דומה לרופא שכתב רעצעפט לחולה וצוהו לשתות אותו ג״פ ביום, והלך החולה ובשל את הרעצעפט בעצמו ושתה או בלע אותו[2]).

---

[1]) בדבר הפיליקטריאן הישנה דברנו רבות בספרנו הזה, ותלמוד מפורש הוא (עירובין): הברכות והקמיעות אע״פ שיש בהן אותיות ומעינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן מפני הדליקה.״ ואין ספק שבזמנים המאוחרים היינו מימות עזרא ואילך לקחו פסוקי התורה ויכתבו אותם בפילקטעריאן אשר נשתנו אח״כ לשם תפלין —.

[2])כדברים האלה אמר גם ריה״ש במאמרו תפילין החלוץ V.

ב) בספר „תשובה מן השמים" על שאלות חלומות מר׳ יעקב ממרויש נמצא במקום אחד ששאל: מה לעשות לאותן שאינם מדקדקים במצות תפלין? והשיבו לו מן השמים: הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים[3]) הספר הזה אינו כעת לפני, רק זכרוני העירני עליו.

ג) בדבר מנהג החסידים לשתות י"ש בעוד שהתפלין בראשם יכול גם אני להעיד ממה שראיתי בעיני. ולא בלבד ששותים י"ש*) אלא שאוכלים לביבות אחר הי"ש של תקון ותפלין בראשם. ומסופר כי פעם אחת בא כפרי לעיר ונכנס להתפלל בבית כנסת החסידים וראה אותם מעוטפים בטליתים ותפלין על ראשם כמלאכים, והם אוכלים ושותים כבני אדם, מיד הלך הכפרי אל ביתו והתעטף בציצית והניח תפלין וישב על השלחן לאכול פת של שחרית. ויהי היום ויבא אורח אל ביתו בבקר וימצאהו אוכל ושותה בטלית ותפלין ויחרד האיש ויאמר אל הכפרי, מה זה תעשה וחטאת לאלהים! ויען הכפרי ויאמר נוהג אני מנהג החסידים. ובאמור לו האורח כי החסידים אוכלים ושותים רק בתפלין של רבנו תם (טעם) השיב הכפרי: אם בטעם תליא מילתא, אני טועם בתפלין שלי הטעם בעצמו שהם טועמים בתפלין שלהם — ולא בלבד ששותין החסידים בתפלין בראשם, אלא ששותין י"ש בבתי התפלין העשוים מפח ברזל לבן, כמו שראיתי בעיני שיירא של החסידים אחר שהתפללו בשדה והיה להם בקבוק י"ש בלי צנצנת ושתו את הי"ש בבתי התפלין —.

אברכך שתזכה עוד לחבר ספר גדול על תולדות וקורות העבודה זו תפלה בישראל ובאדם[4]).

והנני מוקירך

Dr. S. RUBIN.

---

[3]) ראה בפרק שו"ת מן השמים בספרנו זה בחלק העיוני ותמצא לשונה של התשובה הזו והיא ציצית. והפלא לראות שם עוד שאלה אחת „על המשחיתים פאת זקנם ומניחים חוט אחד ע"פ הפאות ואח"כ מעבירין המספרים על אותו חוט ונעשה כאלו השחיתו הכל בתער" והשיבו לו מן השמים „הטבת לשאול והנח להם לישראל ואע"פ שהיא עברה חמורה, שכבר נעשית להם כהיתר" עכ"ל. והר"י הנ"ל מקובל גדול היה והמקובלים מחמירים מאד בהשחתת הזקן וכמדומה לי שמענשים במיתה על שתי שערות מהזקן אבל לא יכול לשחות כנגד הזרם והתיר להם אע"פ שהיא עברה גדולה.

*) אזכירך בזה בהערתי בספרי „מחולות המות" צד 80 לאמר: בארץ הודו אצל שבט אחד קדמוני המכונה קאנטהאלם המנהג שכל עבודותיהם לאלהיהם נעשו רק ע"י כהנים שכורים מיין ושכר (ונראה שנהגו עמים בזה כבר בימי משה ע"כ אסרה התורה בעונש מיתה על כהנים נכנסים שתויי יין למקדש ודמזו עכ"ז באמרם בילקוט ראובני: ת"י עייני דלא מתיישבי כחדא יינא ופלחן שמיא) ודומה אל הטאבאק המעושן אצל הרבה אזרחי עמי אמעריקא הפראים בעבודתם לאלהיהם בבתי תפלתם, וכן עושים החסידים בבתי תפלה שלהם, והיה להם עשן קטורת הטאבאק לריח ניחוח תחת קטורת הלבונה בבתי תפלות הקאטוליקים. ש"ר.

[4]) בחבורי „על ישראל ועל רבנן" שאקוה להוציא לאור בקרב, דברנו גם מענין הזה בארוכה. המחבר.

Paris, 29. Januar.

ארון נכבד! קבלתי ספרו היקר („מצת מצוה ועלילת דם״) ואביע לו תשואת חן ע״ז. גם צדקת מאד לומר כי לא על פי התלמוד אנו חיים כעת*) וטוב היה לדעת כל החדושים אשר נתחדשו מעת חתימת התלמוד אבל מסופק אנכי אם יצליח בחפצו אשר יאמר בספרו על אודות תיקון הדת —. גם אעיר אותו כי בשני מקומות טעה לפי דעתי:

*) הנני נותן מקום למכתב החכם הזה בראש ספרי אם כי בתחלתו נשלח לי פריוואטום, מפני שני טעמים. והמה: א) להראות לקוראים הישרים בלבותם את ההבדל הרב בין הקוראים בספר ע״מ לדעתו ולהבינו, ובין קוראיו ע״מ לקנתר ולהטיל בוקי סריקי בהמחבר —. פה ימצא הקורא שני חכמים מפורסמים משתי מדינות שונות אשר קראו והבינו במחברתי „מצת מצוה״ והבינו את כונתי הרצויה ומטרתי בחבורי שהוא „רק לשוב אל התלמוד.״ שלא על פיו אנו חיים בעת הזאת, והראשון הפרפ. לאצארוס מסכים ע״ז בפה מלא ואומר כי אך אז יש תקוה „אם נשוב אל התלמוד,״ והשני הוא בעל המכתב הזה המעתיק את התלמוד ללשון צרפת אם כי איננו חפץ להתעסק בתיקון הדת (כאשר יכתוב לי במכתבו השני מיום הראשון בחו״ז) מפני שלדעתו לא יועיל אך יזיק בפירוד הלבבות, אך קרא והבין את מטרתי בחבורי (שבאמת איננה סתומה) והסכים לזה בפה מלא, ולדעתו טוב היה לפרש את כל החדושים אשר נתחדשו מעת חתימת התלמוד.[1]) — ומה ישתומם הקורא את ספרי להבינו ולדעתו, בקראו את דברי בעל המגיד Nr. 4 שנה זו שהוא הביא תמצית חקירתי ודרישתי במחברת הזאת ענין אחר שלא עלה על דעתי, וכן את דברי סופר אחד בהצפירה Nr .3 ש״ז[2]) שיביא תמצית דברי מחברתי דבר הבל ממש שננעתי בו כלאחר יד, והמעורר רק צחוק לוא היה כן „תמצית דברי מחברתי״ —. אבל הקוראים הנכבדים האחרונים לא קראו את מחברתי להבין ולהתבונן אך לקנתר ולחלל —[3]), ולכן הוציאו משפט מעוקל —. ב) כי יקרה בעיני הודאת המעתיק את התלמוד ללשון צרפת אשר למד את התלמוד בעומק ההגיון להבינו ללמוד וללמד „שלא על פי התלמוד אנו חיים כעת,״ יקרה בעיני ההודאה הזאת אם כי הכל יודעים אותה (לפי דבריו במכתבו השני אלי), מפני שאך זאת היא תכלית ומטרת שני הספרים האלו שהוצאתי בחורף הזה, וכן הספרים המוכנים בידי להוציאם אורה, וגם המ״ע „התלמוד והשולחן ערוך״ (אשר אקוה בעגלא ובזמן קריב להוציאו עוד טרם יתרבו חותמיו) שהוא רק להראות בראיות ברורות לעיני בני עמי ולעיני העמים הנאורים שאינם משונאי בני שם, כי לוא היינו חיים ע״פ התלמוד, כאשר יבינוהו ההוגים בו והמבינים אותו, כי עתה לא היה כל מקום לשונאי בני שם להעליל עלילות עלינו ועל התלמוד, אשר בעת האחרונה נשמע שמו מחורף ומגודף בכל המדינות מפיות שונאי בני שם: ומגיני התלמוד

[1]) לדעתי אין לנו גם מצוה אחת בכל המצות מעשיות אשר נתנהג עפ״י התלמוד, כי גם בקדושת השבת נחמיר במה שלא צוה התלמוד, ונקל מאד במה שאסר הוא —. [2]) הסיפר הזה יכתוב אלי מן 28. העבר כדברים האלה: „בדבר ספרך הנני אשנה פה מה שכתבתי אודותיו בהצפירה״. „אם אמנם גם אנכי אינני מן המחמירין ויפה קולא אחת „בעיני ממאה סאות חומרות לא אאמין כי באפיות המצות ע״י נכרים תסיר מעלינו עלילת הדם״ (כאלו אני האמנתי בזה). אך בהצפירה במכתבו צד 20 מצאתי אחרת . . . . ובדבר השו״ע אמר: „השו״ע הישן אבד כבר כחו וקדושתי (!) וכהן שתש כחו דמי החיים הוא המתהן (ריפורמטור) היותר גדול וכבר אהז״ל (!) כל מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל — עכ״ל. אשר מצאתי אחרת לא אשמת הסופר הוא גם לא אשמת המו״ל הנכבד שאיננו עוסק במלאכתו כעת מפני זקנתו (יאריך ה׳ ימיו) והשומר את משמרת מלאכתו ידוע הוא לחכמינו ולמותר לדבר ממנו —. אבל יאה אתה ההמון, כי אלה אשר לא יהפוצו בתקון הדת, אלה אשר יזעקו ויריעו עליו, המה אלה אשר אין להם כל דת, או מאלה אשר הכתוב בשו״ע וגם בתלמוד לא יפריע להם כלל לעשות כל מה שלבם חפץ. אך לא יעוררו בלבם גם זיק חמלה על ההמון האסור בכבליו ואיננו יכול גם לנוע. האם לא שחוק מדאיב נפש הוא לשמוע שהשו״ע כבר אבד כחו בעת שבכל הדפוסים ידפוסו עוד פרושים וחומרות עליו ויש להם מהלכים וההמון העני ישלם בעדם מ״ם תמציתו! — [3]) להמגיד על בקרתו בגליון 4 השיבותי בקצרה אבל בטוב טעם, בנחת ובכבוד, והראתי לו משוגתו בכל דבריו, אבל עוד לא אדע אם יתן מקום לדברי ר״ל אם יעשה את חובתו חובת מו״ל נאמן למלאכתו ולקוראיו או לא —. אך אם כה או כה, יראו הקוראים את דברי בספרי „על ישראל ועל רבנן״ אשר יופיע בקרוב אי״ה.

א) לנכרי תשיך שלא קבלו ז' מצות בני נח והיה לו לעיין בהעתקתי חלק שלישי והוא מס' בבא מציעא כי ימצא שם פירוש אחר.

ב) שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו ימצא פרוש אחר בהעתקתי למס' סנהדרין וגם בחלק חמישי להעתקתי. ידידו Dr. Rabbinowitz.

מבני עמנו ושלא מבני עמנו מעטים המה, ולא יצאו י"ח אפילו במקצת, — ואין להאשימם בעבו"ז כי לא בספר אחד ולא מפי איש אחד תצא ההגנה הזאת שלימה בכל פרטיה ודקדוקיה —, להגנה שליטה וראויה על כל ענפי התלמוד ההלכות והאגדות, בראיות נכונות וברורות לסתום פיות דברי שקר, נצרכה אגודה שלימה מחכמים ונבונים שיתעסקו בזה ביחוד, ובהכנות הנצרכות לזה, וכל זמן שלא תהיה אגודה כזאת, לא תהיה ידינו על העליונה, וכל זמן שלא תהיה ידינו על העליונה בברור ולבון גמור כי התלמוד שהוא תורתנו שבע"פ נקיה מכל ההבלים ההזיות והעלילות אשר שמו עלינו מנגדנו, לא נוכל לקוות על הטבת מצבנו בשום מדינה —, לא תועיל לנו קולנאזאציות פלשתינא, ולא הגלות לארץ החדשה. כל זמן שלא יהיה לאל ידינו להראות לעיני כל העמים והשרים את יפיה של הדת שלנו, את נקיתה וטהרתה מכל הזיות והבלים, ואיסורה שהיא אוסרת עלינו כל מידה שאינה נכונה, אינן יכולות הממשלות הנאורות, והשרים היושבים ראשונה במלכות (שאם גם אינם משונאי ב"ש מלאים המה דעות קדומות) לעזור לנו בגלוי וברצון חזק, ואך אז כאשר נגלה את פני הלוט מעל פני התלמוד, אך אז כאשר יהיה בכחנו להראות ישרנו וצדקנו גלוי לכל העמים כשמן הצף על פני המים, אך אז יש תקוה שאם אמנם לא יתמו חטאים שונאי בני שם מן הארץ ומקנאים קנאת התאוה והכסף לא יכלו מן העולם, אבל הממשלות תגוננה עלינו בגלוי לטובת עצמן . . . אם אך יהיה להן על מה לסמוך . . .

וזולת זאת נעשה טובה גדולה להמון העני והמדוכא ההולך בעינים עצומות אחרי מוריו ומאשריו אשר עורו את עיניו ויושיבוהו בעלטה, והוא לא ידע כי לא תורת התלמוד הקדושה לו שמה עליו את הכבלים אשר לא יוכל להניע בהם ידיו ורגליו, כ"א תורת הרבנים אשר בדו אותה מלבם, ואם אך נפקח את עיניו יראה אור חדש וישתדל להושיע לעצמו ואז יקל לו רב יתר מאשר נדמה, ללחום בעד קיומו —. וכבר דברתי מזה בספרי הקטן „מצת מצוה" בארוכה אם כי לא יצאתי עוד ידי חובתי. וספרי הקטן הזה אשר אך כירח ימים יצא לאור ועוד לא נתפשט בקרב אחב"י במספר רב, הראה לי לדעת עד כמה קלעתי אל המטרה, שגם פה בעיר לאנדאן אשר הארתדכסי מושלת, וההיפאקריטום נגרשת מבית לבית ומחצר לחצר ביד חזקה ובזרוע נטויה, מפני שהיא עומדת בראש כל העסקים (ביזנעס) —. הנה נחלה מחברתי הקטנה אוהבים רבים נכבדים מאד אלה אשר לא קויתי. ואם אמנם מוכרחים המה לשום לע"ע סתר פנים לדאבון נפשם, אבל יבא יום ויראו את לבבם גלוי ויעמדו לעזרת אחיהם בגלוי ולא בסתר —. ולכן חזק לבי ואספתי את כל כחתי לבלי הבט על כל שונאי ומנגדי הרבים, החותרים חתירה בסתר ובגלוי להביאיש ריחי ומקדשים לזה כל האמצעים. ב ש ת י ק ה אעבור על פני כל מחרפי, בעיני בוז אביט עליהם אם גם יציצו מעיר כעשב הארץ ולא אענה לחורפי דבר וחצי דבר, עד אשר יראו שונאי כי לטובת אחי בני עמי היקרים לי, כונתי — יראו ויבושו . . .

אסיים את הערתי זאת, בתפלה: כי ישמור ה' אותי מאוהבי אשר בשפתי חלקות ישתדלון להקטין את ערך מחברותי למען הסתירן מעיני העם, כאשר עשו כבר רבים ממכה"ע — ומשונאי אשמור את עצמי. אבל לאוהבי אמת ורודפי טוב אבשר כי מצאתי תרופה גם לזאת ובקרוב תצא העתקת ספרי הקטן מצת מצוה בלשון המדינה ואז אקוה כי ימצאון בין חכמי העמים העומדים בראש הפרעססע להגיד נחיצתו בלשונידהם, ויעוררו בזה כי יתפשט גם בעברית — ויעשה את פעולתו —. הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, כעתירת ה מ ח ב ר.

Elbing, 13/2 1883.

Geehrtester Herr!

Ihre Vermuthung, dass ich in Folge meiner Berufung nach Stokholm, Ihre geehrten Zeilen nicht beantwortet habe, bestätigt sich. Dazu kommt noch, dass ich Ihren Wunsch gar nicht erfüllen konnte, denn die wenigen Abzüge, die mir zu Gebote standen, habe ich längst verschenkt und nur mit grosser Mühe konnte es mir gelingen, — erst diese Tage — ein Exemplar aufzutreiben. Für Ihr „מצת מצוה" danke ich herzlichst. Die erste Mussestunde soll der Lektüre dieser Arbeit gewidmet sein. Mit Spannung sehe ich Ihrer Arbeit über תפלין entgegen. „מקום להתגדר" habe ich Ihnen in Fülle gelassen. Ursprünglich hatte ich die Absicht etwas Grösseres zu bieten, denn von meinen Materialien habe ich nur einen geringen Stoff verarbeitet. So wäre es sehr dankenswerth über die Symbolik der תפלין zu schreiben, von den alten Mystikern bis auf den neueren Hirsch herab. Sie kennen wohl H's. Choreb oder „Chaurob"? Desgl. Karo's מקור חיים? Zusammengestellt ist auch Manches in Jak. Luzattos „כפתר ופרח" bei den „תפלין דמארי עלמא". Ausserdem habe ich ein פירוש zu מס׳ תפלין ed. Kirchheim verfasst. Aus diesem führe ich Folgendes an. Gleich im Anfange finden Sie die schwere Stelle: „האומר כא על פני שהוא כתב" וכ׳. Nach Jer. עירובין 26c. Ed. Krotoschin corrigire ich: האומר בא וקרא פסוק זה על בני שהוא מתבעת או תן עליו ספר או תן עליו תפלין וכ׳. Das מפתון אינון citire ich nach Adler N. T. Vers. Syr. Der von Adler angeführte Codex ist später von Miviscalchen in Rom edirt worden. Augenblicklich kann ich den Titel nicht genau angeben. Im Uebrigen ist das, was ich über אמרתהון sage falsch, denn Thatsache bleibt, dass אמרתי, Saum, Franse bedeutet. Vrgl. Sie noch Abulw. Ed. Neubauer 57 und 220. Wie der Syre aber dazu kam das Wort für תפלין zu gebrauchen, mag er verantworten*).

Ich muss schliessen, weil ich sehr beschäftigt bin. Mit bestem Grusse Ihr ergebenster

Klein.

---

*) המכתב הזה הגיע לידי ביחד עם הקארקטור השניה לשערי ספרי הזה, ומצאתי עוד מקום פנוי להדפיסו מפני נחיצת דבריו להמאמר „כא על פני" שבמס׳ תפלין אשר כבר העתקתי בפנים הספר, והם נכונים בלי כל ספק, וכן נחוצים דבריו בדבר מלת אמרתהון —. ולכן הדפסתיו כמו שהוא כולו. מבלי שאול את פי הרב בעל המכתב ע״ז כי השעה דחוקה ואקוה כי לא ישא עלי עון. ועל יתר דברי הר״ח הזה אדבר בם במקום אחר אי״ה, אחרי רואי הכתוב בספרים שהזכיר הרב שלא ראיתים עד הנה.— המחבר.

מפסק דינו של הרב החכם המפורסם ריב״א דר. קאמינער.
במקום הקדמה.

לא לחזק ולא להרוס אחת מן הדעות האלו באתי פה. כונת מאמרי הוא להראות על סגולה יקרה אחת הנמצאת בתורתנו, או בלומדיה, והיא: כי דברי התורה הנאמרים באמת יכילו בקרבם לפי דעת שלומי אמוני ישראל ראשי היסודות של כל שטה ושטה העתידות להתחדש בהמשך הזמנים והדורות, והוא הוא המכוון במאמר הידוע „אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש״ אפילו תלמיד ולא רב אם אך התלמיד הזה אך „תלמיד ותיק״ כלומר לומד תורה לשמה ולשם האמת —. זה חלק יעקב ממעל ונחלת ישראל בתורתנו.

„תמצית דברי הוא כי אלהינו, אלהי ישראל, הוא אלהי חופש החקירה „וחירות הדעת*) ואנחנו עם בני ישראל הדבקים באלהינו זה, אנחנו חיים „כלנו היום! אנחנו חיים, ותורתנו חיה בנו! ובזכות ובכח הגדול הזה של חופש „החקירה נחיה עוד כימי עולם כי נוכל לחיות ביחד עם כל העמים השונים „ודעות השונות בכל הזמנים השונים כי אנחנו חיים תמיד עם הדעת החיה. „— כל הפורש מן היסוד הזה, מן חירות החקירה, — הוא פורש מן החיים „חיי עם ישראל! כל האומר ארדוף את חברי בעבור כי חפשי בדעותיו הוא, „או אמסור עליו למלכות בעבור כי דעותיו לא כדעותי, האיש האומר כן — אין „לו חלק באלהי ישראל! לא לנו הוא! האיש הזה, כי אם לצרינו! ובחומר הדין „הזה אין חלק בין שטה לשטה ובין כתה לכתה. האיש האומר, ארדוף את החסיד „בעבור כי הוא מאמין בהבל — הוא רשע! האיש האומר ארדוף את המשכיל „בעבור כי אפיקורוס הוא — הוא רשע! תהיה הדעה הזאת אמת או שקר, תהיה „האמונה הזאת טובה או רעה — הכל שוה! הדין דין אמת: אין רודפין כל איש „בעבור דעותיו וכל הרודף את חברו בעבור שטתו בדעות ואמונות „— יצא מכלל ישראל. — הלא זאת היתה חטאת כל הגוים הפראים בימי „הבינים! המה הרגו עם את עם, שרפו איש את רעהו בעבור הבדל דתיהם „ודקדוקי אמונותיהם. לאל קנא הזה, למולך של אי־סבלנות, שרפו כל מועדי אל „ומחמדי אדם בארץ! נהרי נחלי דמי אבותינו נשפכו כמים, אלף אלפי נשמות „ישראל עלו על המוקד, על קדוש שמנו, על חופש אמונתנו כי „מותר לרדוף את „איש, בעבור כי, לדעתי, הוא סר מדרך האמת״ — זאת היא תורת הפאפיזמוס „הצמאה לדם אדם, אשר החזיקה אסורה בכבליה את אירופא כלה יותר מאלף „שנה ואשר הסבה את גלגל ההסטוריה אחורנית עשר מעלות ועד היום הזה לא „הטהרנו ממנה ואם לא תוכל לשוף אותנו ראש, היא, כנחש, תשופנו עקב. מבטן „של תורת הפאפיזמוס הזה יצאה הבת הארורה — האינקוויזיציאן! כי מה היתה „האינקוויזיציאן? מנקודת ראות שלה היא לא היתה שופכת דמי נקיים, היא לא

---

*) חכם אחד בקראו את הפסק דין הזה אמר: „תלמוד מפורש הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות״ וד״ל ודפח״ח ושפ״י. המחבר.

„היתה רשעה בעיני עצמה, אדרבא! היא קראה את עצמה „האינקוויזיצאן הקדושה"
„כי היא האמינה באמונה שלמה, כי בזה אשר תשרוף אלפי אנשים בעבור כי טעו
„באמונתם בזה היא מקרבת עולות נרצות, לאלהי אמונתה, אשר אך הוא לבדו הוא
„אלהי האמת. המה רדפו את היהודים — בצדק לפי דעתם! כי המה חשבו
„את האמונה הישראלית לשקר גמור. וזה היה ברור בעיניהם, ברור בלי שום ספק,
„לכן רצו לעקור את ישראל ואת אמונתם מן העולם, בכדי לתקן את העולם
„במלכות הקאטאליציזמוס ואם נאמר כי רשאים אנחנו לרדוף שום איש אך בעבור
„זאת כי נודע בברור גמור כי דעותיו — המה נשחתות ונפסדות — הרי אנו
„אינקוויזיטרים גמורים! כן נודע מדברי הימים כי מלך ספרד פיליפ השני אשר היה
„אדוק באמונתו בכל נפשו ובכל מאודו, בכל פעם ופעם כאשר הלך לראות את
„שרפת חללי האינקוויזיציאן על האוטא-דא-פע, בכל פעם ופעם כצאתו מביתו, הכין
„את לבבו לעבורת אלהיו זאת, לעשות המצוה הגדולה הזאת בכונה, לשם האמונה.
„כך היתה תפלתו „גלוי וידוע לפניך אלהי! כי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא
„אצא היום לשרוף אנשים חיים, אך לכבודך ולכבוד האמונה הקאטאלית, האמיתית
„היחידה בכל העולם, לכבודה אשרוף את יצוריך, לבער את החוחים הסובבים את
„השושנה העליונה, את האמונה הקאטאלית, והנני שורף את האנשים האלו לשם
„יחוד כל העולם כלו באמונה הקאטאלית אמן." בלבו הוא היה הצדיק, והיהודים
„הנשרפים — הרשעים! כי בזה לא היה בלבו שום חשש ספק כי האמונה
„הישראלית היא שקר ואפיקורסות גמורה ומורידין אותה ולא מעלין. ולכן בשרפו
„את היהודים, הוא, לדעתו, עשה רצון קונו, ונחת רוח ליוצרו. ועתה שואל אני
„אותך, קורא יקר זה פיליפ השני הצדיק בעיניו — האם הוא צדיק גם בעיניך
„היום? „חלילה!" שומע אני את קולך מדבר מתוך האש הבוערת בלבך על הרצח
„אשר עשו באבותך. „חלילה! הוא היה שופך דם נקיים" והאמת אתך קורא נכבד!
„כי לא לאדם המשפט על הדעה ועל האמונה לא לו המשפט
„לרדוף את אחיו בעבור אמת וחקירה. כי אין לו לאדם סמן
„מובהק (קריטעריום בלע"ז) של האמת. האדם יראה אך לעינים! אלף שנים
„כיום אחד, טעו כל חכמי העולם וחשבו כי שטת אריסטוטלוס היא אמתית והלכו
„אחריה כבהמה בבקעה, עד אשר קם בעקאן הגדול, וירם את מטהו, את מטה
„שכלו אשר היה חקוק עליו השם הגדול „נסיון" וירם את מטהו זה ויך בו את כל
„שטת אריסטוטלית ותהפך להבל! וכן להפך: יש דעות רבות אשר היו נחשבות
„לשקר אלפי שנים ובימינו עלו על מדרגת האמת. למשל הדעה, כי הארץ תסוב במעגל
„והשמש עומדת נאמרה עוד כאחד של חכמי יון, אבל לא נתקבלה אז מחכמי
„זמנו והיתה מונחת בקרן זוית יותר מב' אלפים שנה בין גל גדול של אמונות
„הבל והשערות שקריות, עד שקם קופערניקוס ויוציאה מאפלה לאורה, וישם כתר
„האמת על ראשה וימליכה תחת שטת פטאלאמעאוס אשר מתה ונתבטלה מן
„העולם. ואם בחכמות הלמודיות כך, אשר יוכל לבוא עליהם האות והמופת, אם
„בחכמות הנקראות ודאיות. (עווידענטע בלע"ז) אם גם בהם אין לנו עד היום
„קריטעריום ברור של אמת בחכמות הפלסופיות ובחכמות הפוליטיקיות, על אחת
„כמה וכמה שאין לנו על מה שנסמוך, ולא נוכל להחליט בברור כי הדעה הזאת

„היא אמת גמורה, ורעותה — היא שקר גמור, ואפילו כל העולם יאמר לך „הדעה
„הזאת היא שקר, משחתה בה" אל תאמין אך בעצמך ובשכלך תחקור ולא תסמוך
„על אחרים. כי כבר מעשה שהיה כך היה כי כל העולם בו טעה. כן בימי הבינים
„כמה פעמים חשבו כי אמונת ישראל היא כלה שקר והבל, הרומאים הקדמונים
„האמינו בודאי גמור כי אמונת הנוצרים הוא כלה שקר ועבודת אליליהם טובה
„ואמתית יותר ממנה. ואנחנו היום כלנו יודעים ומאמינים את ההפך מזה, ומוכרחים
„אנחנו לאמר כי אז כל העולם טעה. — אשר היה אז –- יוכל היות גם
„עתה! כי טבע האדם, טבע לבו, טבע שכלו לא נשתנה. ובצדק יאמר האשכנזי
„איררען זיך — איזט מענשליך."

(הקול שנה רביעית N. 4—5 במאמרו „הנכבד עץ ארז ואזוב").

„אנחנו עם בני ישראל, עם אשר בחר לו ד' לשאת את דגל הסבלנות
„(טאלעראנץ בלע"ז) בתוך מלחמות ההסטריה, בתוך מלחמות ד' בעמלק מדור
„דור. אנחנו אשר על דגל-אומתנו כתוב „כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו
„ואנחנו נלך בשם ד' אלהינו" אנחנו אשר בכל ימי האפלה של ההסטריה שלנו,,
„לא שפכנו טפה אחת של דם אדם על דברי אמונה ורת, אשר מלחמות-אמונה
„(רעליגיאנסקריגע) אין בכל דברי ימינו; אנחנו ישראל אשר את בנינו ואת נפשינו
„נתנו להרג, ואת דגל הטאלעראנץ לא עזבנו ולא השלכנו מידנו הנפצעה והנחלשה
„אנחנו עם נדיבי אלהי אברהם, אנחנו צריכין עוד יותר להזהר מלרדוף, או
„לתת יד לפושעים אחרים לרדוף, שום איש — יהיה מי שיהיה, בעד אמונתו
„ודעותיו — תהיינה מה שתהיינה. כל מצוה שנתנו ב"י את נפשם עליה נתקיימה
„בידם ואיזה היא המצוה אשר נתנו ב"י את נפשם עליה, יותר מעל מצות הסבלנות
„וחופש הדעה? הן עד עתה כאשר כבר הונח לנו מעט, גם עתה מכף רגל ועד
„ראש אין בנו מתום, מן המכות אשר הכונו אז בעד אמונתנו ותורתנו במשך זמן
„של אלפים שנה רצופים. אוי! מי מנה חללי בת עמנו אשר נשפכו דמם על קדוש
„אמונתנו? . . . ולכן המצוה הזאת, הסבלנות וחופש האמונה והדעה, נתקיימה
„בידינו ישראל, בכל פרטיה ודקדוקיה ותרי"ג טובות, זמניות ונצחיות,
„התלויות בה. כל איש אשר לב יהודי לו, יהיה חסיד, מתנגד או משכיל —
„הכל שוה! אם יהודי אמתי הוא, תועבה לו לראות איך ירדפו את איש בעד דעתו
„ואמונתו, המצוה „ואהבתם את הנרדף כי נרדפים הייתם בארץ אויביכם כל הימים"
„זאת המצוה הגדולה — באש ובדם היא כתובה על קירות לב כל איש ואיש
„מישראל, זאת המצוה, הוא „הדבור האחד עשרה" אשר שמענוהו מפי הגבורה של
„ההיסתריה! מפי הגבורה הזאת אשר נראתה אלינו בגלות המר, נראתה לנו
„בקולות וברקים וענן כבד . . . וכל העם, במשך אלפים שנה, היו
„רואים את הקולות ואת הלפידים ואת כבשן האש (אוטא-דא-פֿע) פנים בפנים
„דברה ההסטריה עמנו מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף לאמור
„אל תרדוף את רעך בעבור אמונתו ודעתו כי אתם ידעתם את
„נפש הנרדף!" ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה
„ונשמע". — (שם צד 61 תחילת מאמרו מליץ ומוסר.)

תוכן הענינים.

פתיחה.

פתח ראשון. מצות תפלין: אחת שהיא שתים, שתים שהן ארבע, ארבע שהן שש. המחלוקות שבה אינן בתלמוד להיפוך מכל המצות. חז"ל הפליאו לנדור במצוה הזאת בפנימיותה וחיצוניותה, והמה בעצמם רק ססכוה אקרא. מה הוא הדבר אשר הכריח את חז"ל לתקנם? לא רק מעשי המצות היו רפויות בידם כ"א ההלכות בעצמן. מתי התחיל מנהג העולם כרש"י ומקורו. טעם מספיק על עצם החרדה שחרדו חז"ל על התפלין. צד 1—7

פתח שני. מצות עבודת הקרבנות היא פרט שיצאה מן הכלל ללמד על כל המצות. ביאור הכתובים והיו לך לאות וגו'. טעם שנאמר בפ' הראשונה לזכרון ובשניה לטוטפת. ביאור הפסוקים המדברים בתפלין במשנה תורה. לא נמצא כל זכר לתפלין עד סוף ימי הבית השני בין כל הכתות שהיו אז בישראל. צד 7—9

פתח שלישי. ראשי הכתות שהיה להן מלחמה עם הפרושים בימי הבית השני. מבטן של כל הכתות על התפלין ופירושן הכתובים שבתורה. חז"ל חרדו שלא תתגשם ושלא תתאלל המצוה הזאת בחיצוניותה ולכן לא חששו לפרש אותה בפנימיותה. המחלוקות נתרבו בה מימות האחרונים מפני שהקהל לא הגיחה. המקובלים תלו בה תלי תלים של סודות והזיות, ותלך אצלם מדרגא לדרגא. אחרי שמה האנקויזיצה משטרה בארץ החזיקו ביותר במצות תפלין שהיתה רפויה בידם כל הימים. הסיבה שעוררה את המחבר לחבר את הספר הזה, חלקי הספר, והטעם שנקרא בשם: „תפלה למשה". צד 9—16

חלק החקי.

פרק א. ביאור המשנה חמש טטפות. ברכת להניח תפלין ולא לקשור טטפות. טעם מנינן לשתים במנין המצות. מקור השם טטפות ותפלין. צד 17—20

פרק ב. כמה הלכות למ"ם נמצאו על התפלין בשני התלמודים. שכולן נאמרו מפי אחרוני האמוראים. שבימי חכמי המשנה היו צורתן ותכונתן שוות לקמיעות. שבימי האמוראים נתפשטו התפלין יותר והחלו לקחת רשות להניחם. צד 20—23

פרק ג. ביאור המאמר כיצד סדרן. שיטות החולקים בסידורן. ציורן בשתים של יד וארבע של ראש. על מה סמך העולם את מנהגו להניח תפלין של ימין הקורא. צד 23—28

פרק ד. התפלין הנמצאים בזמן הזה מקורם בסמ"ג. שפעם אחת נתקנו התפלין בימי הבית השני. צורת התפלין שהיו בימי האמוראים. צורתן בימי הגאונים. התפלין שדנו עליהם רש"י ור"ת. שהכתוב בשו"ע סי' ל"ד הוא העתקה ממ"ע כ"ג בהסמ"ג. צד 28—33

פרק ה. שיטת המקובלים בתפלין שהמה הקדישו כל הארבע דעות. שעשאון לפועלי פעולות בעולמות עליונים. שהתפלין הנהוגים בין העם שרשן בההגדה שנפלה בימה מעל קבר יחזקאל. צד 33—35

פרק ו. לא נמצא בתלמוד מלת חייב על תפלין. מעשה דרמי בר תמרי. לימודי מורי הדת בלי כל חקירה ובקור. אסור הנחת תפלין עפ"י שו"ע להמון העם ועולי-ימים. אסור הנחתן בדרך בעגלת מסלת הברזל. אסור הנחתן להמצטער. ההמון והרבנות התפלין. בזמן הזה הגן אבן פינה ויסוד להריסת הדת. צד 35—47

פרק ז. שלש עשרה עקרים הפטורים מתפלין עפ"י דיני השולחן ערוך. ההלכות החמורות בתפלין רב יתר מבס"ת. ההלכות הסותרות זא"ז. שר' אליעזר הגדול בעל המאמר וראו כל עמי הארץ כו' אלו תפלין שבראש, לא הניח בעצמו תפלין מעולם. צד 47—50

חלק המעשי.

פרק א. השם תפלין לא נראה ולא נשמע עד סוף ימי הבית השני. העתקת השבעים והתרגומים את השם טטפת. בימי רבן יוחנן ב"ז קבלו צורה חדשה ונתן להם שם חדש. זכר לדבר מהנאמר בברית חדשה. גם המתעקש יודה שחילופי השמות נעשו במצוה הזאת מאיזה סיבה נעלמה. צד 51—55

פרק ב. צורות התפלין או הטטפות בזמן חכמי המשנה היו דומות לקמיעות. פירוש המשנה סכנה ואין בה מצוה. פירוש מצאן צבתים או כרובות שקאי על הקמיעות. שלא הניחום אז רק אחדים מהתנאים. שנתקנו מחדש בימי האמוראים. שנמצאו אז מלגלגים ומערערים על מצות תפלין. שהמצוה הזאת מופלגת מן שארי המצות בהלכותיה ובאגדותיה. צד 56—60

פרק ג. השקפה קטנה על שלש מצות: „תפילין ציצית ומזוזה." על הכתות הרבות שהיו בימי חז"ל שמרונים, צדוקים, אסיים וישועים. השקפותיהן של אלו על כל המצות הללו. תכונת הפילקטריא לפ"ד דר. מא-טער. ביאור מלת „בית אונקלי" שבמשנה מגילה פרק ד'. צד 60—66

פרק ד. חז"ל מצאו עצמם מסובכים בדבר שלש מצות הללו, לציצית ומזוזה אמרו חובת גוא וחובת בית, ואת התפלין תקנו בחשאי ושילבשום בצנעה. מפני התורה המשיחית, נתרבו ההלכות בתפלין ושין של תפלין נשתנה לד' ראשים. אך מעטים מהאמוראים הניחו תפלין, וגם אלה לפרקים לא בכל יום. וכשנתרבו הרמאים פסקו לגמרי להניח תפלין. טעם הגון מפני מה הניח ר' יוחנן תפלין רק בפסח. צד 66—71

פרק ה. מצב התפלין בימי הגאונים. מימות ענן ושאול מיסדי כת הקראית החלו השאלות להגאונים אם מותר להניח תפלין מי שאיננו מן הגדולים. שאלות ותשובות הגאונים. הגאונים השיבו לשואליהם שיש חיוב במצות התפלין, אבל לא השתדלו להנהיג אותה בעם. שכל הקהל בזמן הגאונים לא הניח תפלין. צד 72—75

פרק ו. בעל הלכות גדולות והרי"ף דעתם בתפלין שיהיו לימין המניח. עדותן של ר"ת והר"י מפריש שבימיהם לא הניחו תפלין כלל. דעת מהרי"ק שהמברך עליהן עובר על לא תשא את שם אלהיך לשוא. ההגדה שהר"ת אמר למשה רע"ה שטעה ואינו מבין מה שכתב בתורתו. צד 75—80

פרק ז. השקפה קטנה על שתי מאות שנים האחרונות לאלף החמישי. חבור האלפסי והרמב"ם והשגות הראב"ד. רוח הקודש ומראות בחלום שהשתמשו בם הרבנים האחרונים, עדותו של הסמ"ג שגלה על דבריהם באמת ותמים. צד 80—83

פרק ח. התפלין שאנו מניחים תלוים ועומדים רק ברוח פי הסמ"ג. העתקת לשון הסמ"ג ממ"ע ג' ואהבת. הר"מ מקוצי מצא את בני דורו בכל הארצות שלא נהגו בשלש מצות תפלין ציצית ומזוזה ועל התפלין הרבה להוכיח ולהזהיר את העם. הוא היה הממציא הראשון להתירם גם לרשעים וללבשם רק בעת התפלה. חכמים רבים שהיו בזמנו ואחריו לא היה רוחם נוחה מזה. הערה „מאירת נתיב" ועוד הערות. צד 83—88

חלק העיוני.

פרק א. מכתבים מחכמי הזמן שבאו בהקול מענין התפלין שהם כעין הקדמה לפרקים הבאים. ביאור למאמר חז"ל (ברכות מז:) איזהו עם הארץ. הודאת רבני זמנינו: בפה, בכתב ובשתיקה. שבימי חז"ל היתה נתינת רשות להניח תפלין סימן חשיבות גדולה, והמקבל רשות היה שמח. צד 89—97

פרק ב. דעת החכמים שטיינטהאל ואבין בביאור השמות „טוטפות ותפלין" ט"ס בדברי ר"ע במלת „בכתפי" שצריך להיות „בְּקָפְּתִי". שגם בימי רב יוסף נשמר השם „טוטפת" להקמיע שעל המצח. שדעתן של החכמים: האמבורג, פרידנטהאל, קנאבל והרבה חכמים כמוהם, אינן מתנגדות לדעת האבן עזרא. החרס שהעלה ספר „ידידיה" בהשערתו שהשם „תפלין" הוא מיונית — Theos-philos. צד 97—103

פרק ג. לעמי הארצים בימי חז"ל היו להם קמיעות אחרות בשם „קשרי מוכסין". בקרת על מאמר הה' קליין טוטפות על פי הקבלה. ביאור מלת „אמרתהון" בבה"ח בתרגום הסורי. עקילס ואונקלוס שניהם קבלו את תרגומם מפי חז"ל, הראשון תרגם עפ"י ד ע ת ם את הכתובים בדרך המליצה כפשוטם, והשני תרגם עפ"י דעתם בדרך ההלכה. ש כ ל חכמי המשנה פרשו את הכתובים בדרך המליצה. בדבר תרגום השמרונים. מה שהשמרונים מושחים את מצחיהם וחוטמם בדם קרבן פסח, הוא לא מפני שסומכים על הכתובים, כ"א כמנהג החסידים שמושחים את עיניהם ביין הבדלה —. צד 104—112

פרק ד. ראיות נכוחות מהתלמוד עצמו שבכל מקום שרצו חז"ל לקבוע הלכה שלא יהיו עליה מערערים, א מ ר ו שהיא הלמ"מ. תפלין של ר' חייא תפורות היו בחוטי פשתן. לשונו של הקנה האומר על כ ל ה ה ל כ ו ת שנאמרו בתפלין בשם הלמ"מ, שאינן, אלא שלא רצו לגלות הסוד. התפלין נתקנו בסנהדרין דיבנה. כל ההלכות למ"מ שנאמרו בתפלין לא ידעון חכמי המשנה. ביאור המשנה אין בין ספרים לתפלין ומזוזות. תפלין שקרא רבן גמליאל „חדשות" קרא אותן ר' יהודא „ישנות". — טעם הגון מפני מה לא רצו חז"ל בתפלין אדומות. צד 112—121

פרק ה. מ ס כ ת ת פ ל י ן. מסכת תפלין אחת משבע מסכתות ירושלמיות שנדפסה ראשונה בשנת תרי"א. התפלין נקראות „קמיעות" במסכתא הזאת. מחבר המסכתא לא קבל את כל ההלכות למ"מ שנאמרו בתפלין. ראיה לדבר שבימי האמוראים נאסר לעשות התפלין בצורת קמיע. ראיות נכוחות מגרסת המסכתא „סכנה ש א י ן בה מצוה", ונתנה על בית נ ק ל ה שלו —. מאמר א ח ר בשם ר"א על התפלין. שהמשלים את הש"ס לסדר טהרות, תלי „תניא" בדלא „תניא" —. צד 121—127

פרק ו. (ש א ל ו ת ו ת ש ו ב ו ת מ ן ה ש מ י ם!) מהתשובות שבאו מן השמים נראה שהעולם מניח תפלין שלא כדעת הקב"ה. שהשואל את השאלות לב"ד של מעלה לא הניח תפלין בכל יום, ורק אולי פ"א בשבוע, אף אחרי התשובה שקבל —. תשובה מן השמים הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים, על השאלה מדוע לא יתנהג העולם בציצית. רבני וגאוני א ר ץ נותנים הסכמות על תשובות מן ה ש מ י ם! צד 127—132

פרק ז. „א ו ר ז ר ו ע". החדשות אשר מצאנו בספר אור זרוע. נדר סמבטיון ומעלה בזכורו יוכיחו אם תפלין מותרים או אסורים בחול המועד. דברים סתרים היו להסמ"ג שהכריחוהו לתקן מצות תפלין. לשון הסמ"ג במ"ע כ"ג. בספר אלה המצות נמצא כתוב שעל הציץ המקפת מאוזן לאוזן הנק' „טוטפת" יכתבו פ' ק"ש. דברי הפסקתא בטעמא מפני מה לא החזיקו בני ישראל במצות תפלין. צד 132—137

פרק ח. י מ י ן ה מ נ י ח. שינוי מבטם של הרא"ש והרמ"ע על השמושא רבה. בעל הפרי מגדים לא ידע רק משלש שיטות בתפלין. חמשה דברים בתפלין נשארו במחלוקת בלתי מוכרעת, ובשלשה המנהגים שונים עד היום. המחלוקת היא קנה המדה על קדמות הדבר וישנותו. התוספת על הגמרא הוא אוסף פירושים משנת 4927 עד 5060 לבר"ע. הרמ"א פסק להיפוך מהר"י קארו, מפני הקנקורנציה. צד 137—142

פרק ט. ה ה ג ד ו ת. ההגדות שבתפלין לא נאמרו אלא כנגד הישועים. רובי ההגדות נאמר מהחכמים דבני מערבא ואין בהם כל זרות. ר' יוחנן גלה על מצות תפלין וקרא אותה „מלה דלא מחוורא". ביאור כל ההגדו' שבתפלין. ביאור ההגדה „מנין שהקב"ה מתפלל". ביאורי מאחז"ל שבעה מנודין לשמים שלא נאמר אלא כנגד הישועים. ההגדות שבעל פה מעניני התפלין. צד 142—145

פרק י. מ ה ד ו ר א ב ת ר א. הערות מהרב הג' רח"א אפפענהיים. השגת המחבר עלידם —. מהדורא בתרא, הערות והוספות על פתיחת הספר. חקירה מעטה על קיום המצות בימי הבית הראשון. הוכחה חדשה מהרמב"ם הלכות תפלה, שהתפלין נתקנו בימי ר"ג דיבנה —. פירוש ברכת ולמלשינים עם גרסותיה השונות, בהבלעה. חתימת הספר. הערה בדבר בעל הקנה נגד החכם יעללינעק. צד 145—152

תיקונים הוספות והערות.

פתיחה.

צד	שורה	חסרון	להמנות
1	7	וננד	ננד
"	הערה 3	העיוני	המעשי
2	הערה 10	שיעור	שיור התפר
"	הערה שם	החקי	העיוני
3	18	בהם	והם
"	25	מודה	מורה
4	4	החמישי	הששי וכן בהערה 17
"	הערה 16	פעמים אחרות	פעם אחת
12	25	אלה	אלא
16	5	אשיב	אשים

ועל התיקונים שבפתיחה עיין בפרק יוד מחלק העיוני במהדורא בתרא.

חלק החוקי.

צד	שורה	חסרון	להמנות
17	11	פ"ז	פ"ד
18	הערה 3	תלמיד תלמידיו	תלמידו.
19	26	או	דו
"	30	לאריכות ימים	יש להוסיף ולשמירה מן המזיקים
20	27	דלית של תפלין יוד של תפלין	אביי שבת שם והתוס' וכן הרמב"ם כו' ורש"י כו'. כצ"ל.
"	תוכן הענינים	אחרונו	אחרוני
"	הערה 1	סי' ל"ז	דף לה.
21	20	תקנה	יש להוסיף וגם ברצועות התפלין׳ שהחמירו בהם בדור האמוראים.
"	26	ואך	ואף
"	בהערה 2	נעלמה מעיני	העליטה הח' ריה"ש עיין צד 88.
"	הערה 4	שתי פעמים	שלש פעמים במשנה, בתוספתא ובספרא ארבע פעמים בשם אבא שאול וראב"ע, ואולם בתפלין אך האמוראים לבדם אמרום כו' כצ"ל.
22	2	זקופים או שוכבים	זקופות או שוכבות ופעמים רבות נדפס לשון זכר על הפרשיות או התפלין ויקראם הקורא מנוקבות — .
23	5	ומורשה	או מורשה.
"	21	קודם)	צ"ל) אחר טלת רבא)
26	9	כ"י	כי
"	14	שהסופדים	שהסופרים
"	בהערה 3	העיוני	המעשי 79

צד	שורה	הטעות	להגהות
27	בהערה 4	נחחבטו	נתחבטו
28	תוכן העניניס 1	צורם	צורת.
29	2	הכלי הרביעי. יש להוסיף ובתוספתא כלים ב"ב פ"ד תפלה אימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה קיצעה אע"פ שהוא עתיד ליתן בה את הרצועה טמאה ואימתי טהרתה של יד משיתיר שלש רוחות ושל ראש משיתיר שלש רוחות ובין קציצה לחברתה„ עכ"ל. ומתוספתא הזאת מבואר מה שיש בו די להראות כי צורת תפליהם משונות היו ממה שהן בידינו היום —.	
„	6	רבן גמליאל	המשנה
32	הערה 13	יש להוסיף והרשב"א בעצמו לא הניח תפלין אך אחת בשנה ראה צד 86.	
33	23	נתינו	נתנו
34	16	יוהראו	יוהרא
„	הערה 2	הש"ם	הש"ם
39	הערה 8	לסברא, לסברתו. ויש להוסיף, חכם אחד שאלני מאין לי שהרמב"ם כתב בספרו „היד" נגד דעותיו הפנימיות? וע"ז תשובתי: שגם מלבד דעותיו הבולטות מן המורה שלו, יעיין הקורא היטב וימצא כי דעתו אינה מתאמת במקומות רבים בפירושו על המשניות ובספרו מ"ת, ומזה החלטתי ד ב ר י.	
„	25	הבהורים	הבחורים.
40	19	שם מקומו	אינו בחלק העיוני כי השמטנו ידינו מפלפולים בלתי נחוצים מאפס מקום לע"ע.
„	24	הדהך	הדרך.
„	הערה 10	יש להוסיף, וכ"ז בתלמוד ירושלמי אבל בבבלי שהיו רחוקים מר"י במקום ובזמן עקמו עלינו את הדברים ואמרו שלא הניח רק בחורף, עי"ש.	
41	4	וחשף	יחשוף
„	הערה 11	בח' המעשי.	בח' הזה צד 49.
44	8	גם לא הוא	גם הוא לא
45	19	תפלין הזאת יש להוסיף בין עוד מצות אחדות שעליהן אדבר בספרי „על ישראל ועל רבנן"	
47	תוכן העניניס	מתפלתן	מתפלין.
„	3 מראש הפרק	לעכוב	לערוב
49	11	ועיין	זעיין
„	17	האמת לא	האמתלא
„	הערה 3 שורה 4	ומפני	מפני
50	12	הלמ"מ יש להוסיף ראה בחלק העיוני ותמצא לשונו של הקנה על כל הלכות התפלין שאמר „שהגה רק כיסוי הסוד ולא הלמ"מ" —.	

חלק המעשי.

צד	שורה	הטעות	להגהות
52	4	נשקור	נשקוד
„	20	על אדיך	בין עינך
53	1	חתס"ח	גתת"מ ערך 79 לספה"נ.
56	בהערה 1	דין חדש. יש לתקן דין שחדשו אותו האמוראים בגמרא בפירושם על המשנה שם: מתניתן בעושה כא:וז" אבל המעיין היטב יראה כי האמוראים בעצמם הרגישו שאינם מבינים פירוש המשנה ועיין בחלק העיוני, צד 120.	

ד	שורה	חסרון	להמנות
57	הערה 3	ר"נ	ר"נ ויש להוסיף עיין בחלק העיוני בסס' תפלין ועיין ירושלמי (סוכה פ"ד ה"א) שאומר א"ר לעזער מאן תנא אשה רבן גמליאל דתני טבי עבדו היה נותן תפלין ומכאן ראיה שמאמר התוספתא אחד חדשות ואחד ישנות היה ר"נ ולא ר"ס.
58	7	שיעור התפר	שיור התפר, ואינו שייך כלל לכאן.
59	21	אותהו	אייתוהו
64	26	מאמינו	מאמיני
66	אחרונה	מלת „כי"	מיותרת.
„	הערה 1		יש להוסיף עי"ש בגמרא השקלי וטריא בהלכה זאת באורך ותמצא שהם בעצמם היו מסופקים בדבר —.
67	9	בחשאי	י"ל ואולי מטעם זה אמר ר"א אינו צריך אלא והיו לך, לך ולא לאחרים לאות.
68	15	הגליונים.	י"ל ואחדים מהאמוראים לא ידעו מהשם גליונים וע"כ רצו לפרש על גליוני ס"ת אבל דבריהם לא נתקבלו עי"ש.
69	4	באילן גדול.	י"ל ולכן קראו אותו פה בשם הגדול שהוא סתם ר"א ור"א בן הורקנוס כנודע לכל יודע דרך התלמוד.
„	הערה 10	העיוני	החוקי
70	15	אחר	ר"ה בריה דר"י
„	17	ר"ה	ר"נ
„	19	אחר	ר"ה הנ"ל.
„	27	אחר	אחד
71	9	שרק יכלה בהתפלין	שרק בהתפלין יכלה.
72	בתוכן העניניםֹ 3	בצות התפלין	במצות
73	9	גדול בכל מ"ע שבתורה.	י"ל וחז"ל אמרו שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצות עד שחששו אם יאמר משה שיקימו כל מצות התורה לא יקיימו אלא ציצית ששקולה כו' —.
74	הערה 6		י"ל וכן בספר תניא המיוחס ג"ה לר"צ בעל שבולי הלקט עיינתי ולא מצאתי מאומה בענין תפלין.
75	12	באבני מלואים	י"ל השערת ריב"ל לא תעמוד בפני הבקרת, מתי מחקו העשירים זאת מש"ס אם טרם נדפס הש"ס הלא לא היו השסין אצל עמי הארצים וכן הכת"י היו מפוזרים בכמה מקומות והמחיקה באחד מהם לא תועיל ואם בעת הובאו לדפוס, הלא לא היו עמי-הארצים עוד, כמובנם בימי חז"ל —.
„	אחרונה	גלו	גלה.
79	הערה 7	203	208
81	21	הדפיסו	כתבו וי"ל עיין בח' העיוני בפרק שו"ת מן השמים.
83	6		מתחלת הסימן אמר. מכאן עד שורה 25 בצד 85 הוא לשון הסמ"ג כולו בלי כל שינוי, וחסרים הציונים בכל שורה. וכן בצד 82 שורה 31 עד 36, הוא לשונו ממש. וכן בצד 77 מן סי' נ' עד שורה 24 צד 78 חסרים הציונים בכל שורה מלשונו של מהרי"ק. ונבקש מכל קוראינו כי ישימו עלידם ציונים בכל התחלת שורה כזה"
86	35	philactezis	philacterion
87	16	ומאמר ר"א	ומאמרו של ר"א
„	18	שאילו	שאולי

צד	שורה	חסרון	להמנות
87	33	בזמן הזה	י"ל למצער באירופא.
88	22	אח"ר	אח"כ
"	22	שה"נ	שה"ק
"	24	ומכ"ג	ומכ"ב

חלק העיוני.

צד	שורה	חסרון	להמנות
94	16 בהערה 4	ר"ל בהקול שנרשמה פה בציון**)	
96	הערה 2	מורה נה"ז. י"ל בדבר מונה"ז לא דברנו בח' הזה מאומה, כי הוא כלל את מ"ת בתוך שארי מצות ולא דבר עליה ביחוד רבות, ודעתו בדרך כלל ידוע.	
97	בתוכן הענינים	שד"ל	שצ"ל
102	21	יכול גם	יכיל גם הוא
"	37	(נגד דעת התלמוד)	סוף המאמר המוסגר הזה הוא בשורה השניה, קודם מילת „אבל".
103	6	אחד לסתום	אחד ומגיד שבא לסתום כו'.
104	הערה 1	מקום ההערה הזאת הוא בצד 106 למלת „אמרתהון" שורה 3 ונסדרה בטעות מסדרי בהד"פ פה —. ובשורה 2 מספרני צ"ל, מספרנו. שם צ"ל ובפאלינלאט כתוב כפי העתקת רח"א, אבל נראין דברי קליין כו', ונבקש את ה' קליין כי יודיע לנו את מקור העתקתו —.	
"	4	יעיין	זעיין.
"	להערה 2	י"ל ולכן ריב"ז שהיה מכובד בעיני וועספסיאן וטיטוס כנראה מדחז"ל לא הוון זעיין התפלין מראשו וד"ל.	
106	21	צורבא מרבנן. י"ל הבאנו רק את המאמר הזה מסודרא, כי משם נראה שהיה שייכות להסודרא גם עם השדים עי"ש —.	
108	1	רק בית	אולי רק וכו'. כי עוד לא נודע לנו על ברור מעשה הפילקטריא הזה.
113	14	להרנ"ך	להרנ"ק
"	בהערה 2 שורה 20	באילן אבל עכ"ז גדול.	באילן גדול אבל עכ"ז.
115	7	הלכה שביעית י"ל וגם שמינית שבמגילה לעיל בגמרא, אך לשתים אלו הכו השומעים על מוחן ושש הלכות נשארו —. וד"ל.	
120	6	מקום המצוה	מקיים
126	9	ניתנה	נותנה
127	3	צד 35	118
128	10	תשובה ב'	תשובה ג.
131	3	והחסידים	וחסידי חב"ד
136	17	הימנתי	הימנית
"	34	בתאחז"ל	במאחז"ל
142	11	חתנא נשיאה	חתנא דבי נשיאה.
143	4 מלמטה	לפין	לפון
145	11	ושרפוה	ושרפוהו
146	הערה 3	מקום ציונה בשורה הראשונה בין מלת פעולה עליך[3]) כאלו	
147	12	שיקרא	שיקרה.
149	22	מוני	מונים
150	16	למאמיני — השלוש, — צ"ל להישועים כי בדרך כלל לא הוברר הדבר אם אמונת השלוש היתה עפ"י ישוע, או נתקבלה אח"כ ממאמיניו — ורבות יש בזה לדבר —.	

פתיחה.

פתח ראשון.

א) מצוה אחת, יש לנו, שהיא שתים במנין המצות, (סמ״ג, סמ״ג כ״א, סמ״ק קנ״ג.) שתים שהן ארבע בהלכה, (טוש״ע סי׳ ל״ד) ארבע שהן שש בקבלה, (הרח״ו בספריו, מצת שמורים משנת חסידים)[1] שהיא משונה מופלגת ומובדלת מכל המצות, והיא „מצות תפילין" שעם כל הח״י הלכות למשה מסיני שמנו חז״ל בה בתלמוד (ועוד הלכות רבות מקובלות שלא אמרו עליהן למ״מ)[2], לא הבדיל מסדר המשנה למענה, גם משנה אחת בכל חלקי המשנה[3]) בעת ששנו משניות רבים על מצות אחרות שהלכותיהן מסיני או בקבלה מעטות מאד ונגד רובי הלכות השנויות בתלמוד שהן מקובלות במצוה זו[4]). והפלא הוא: שאחרי כל הלכות המקובלות והאגדות המפליאות את המצוה הזאת, נשארה לנו סתומה להלכה ולמעשה עד היום הזה. וגם בזה תפליא המצוה הזאת את העין החוררת בתוכה, שהמחלוקות שבה אינן בתלמוד כלל, להיפך מכל המצות אשר הפלוגתות הן בתלמוד וההלכה יכריע התלמוד עצמו או הגאונים ע״פ כללי התלמוד, כ״א בין מפרשי התלמוד והפוסקים שנחלקו בפירוש התלמוד ולא הכריעו עד היום הזה[5]).

---

[1]) עיין בפנים בחלק החקי פרק ב׳ תמצא כל השיטות והדעות וציורי התפילין השונות לדעתם, וההסכמה להלכה והקבלה. וע׳ בח׳ העיוני.

[2]) הרמב״ם מנה רק עשרה הלכות למ״מ בתפילין אבל האחרונים מנו בצדק 18 ובחלק החקי לכולם בשם נקרא. וגם ההלכות המקובלות בספק הלמ״מ.

[3]) להלכה נזכרה במשנה רק שתי פעמים בקצרה מאד, מנחות: (פ׳ הקומ״ר) ד׳ פ׳ שבתפילין מעכבות זא״ז (ובפ׳ התכלת) תפלה ש״י אינה מעכבת ש״ר (הרמב״ם בפירושו על המשנה שם הרגיש זאת ועיין לשונו בחלק העיוני בפנים ושם תמצא את כל הצורך בביאורם של אלו הדברים) וזו״ז נזכרו במשנה ד׳ פעמים עם קמיע ביחד (שבת שקלים מקואות כלים.) ויתרם אשר נזכרו במשנה בדרך אגב רבות המה ותמצאם בחלק החוקי, ובמגילה פ״ד משנה ח׳ קא חשיב התפלין שהניחו הצדוקים והחיצונים עי״ש.

[4]) אך ציצית תפילין ומזוזה לא הבדילו למענם משניות מיוחדים ונזכרו ביחד בקצרה ובדרך אגב, אך בסדר קדשים כאלו המה הלכתא למשיחא, ועל יתר המצות כולם קבעו מסכתות פרקים ומשניות מיוחדות רבות.

[5]) רק בתרועות ויבבות נסתפקו חז״ל וקבעו שניהם אבל נסתפק התלמוד עצמו ולא בפירושו של התלמוד, ובתפילין לא נמצא בתלמוד שום מחלוקת להלכה רק בהזמן וגם בו אמרו הלכה: „לילה הוא זמן תפילין ואין מורין כן". וגם שבת פסקו להלכה שאין מניחים והפלגתא היא רק על סמך הכתוב. אמנם נמצא במקומות אחדים פלוני סובר שבת זמן תפילין אך לא העלו דבריו גם לחלוק עליו שהיה דעת יחיד (ובחלק העיוני יתבאר יותר) ועיקר המחלוקות היא במפרשי הש״ס. גם בין הגאונים לא נמצא אותם מחולקים כ״א המביאים בשמם כאשר יתבאר בפנים והרב מלאדי בשו״ע שלו (סי׳ ל״ד סעיף ג׳) האומר: „מחלוקת ישנה בין הגאונים הראשונים" צריך לפרש שהאחרונים חולקים בשמם, אך לא מצאנו את הגאונים עצמם שיהיו מחולקים. והמחלוקת החלה מימות

וגם התלמוד בעצמו כמתפלא אמר: (סנהדרין פח:) ואנו אין לנו אלא תפילין ואליבא דר"י, ומצאנו אחדים מחז"ל שהיו כמלעיגים עליה ומסתפקים בה (מנחות לז: חולין פח:[6]) וגם בהגדרים והסיגים שנגבלו ונגדרו התפילין הללו, מיוחדות הנה בין כל המצות, הצריכו להן גוף נקי מן זוהמא וחלאת, ונפש טהורה מעברות, הזהירו שלא יסיחו דעתם מהן אף כדי הילוך מאה אמה ערך $^{1}/_{67}$ בשעה (שו"ת שאגת אריה מ"ב) ואם אי אפשר להם פטרום, (כלומר אסרו עליהם), שלא יהרהרו באשה בעת שהם על ראשם ואם א"א להם בלא הרהורים מוטב שלא יניחום כלל. (הרב בשו"ע סי' ל"ח)[7] ואחרי כל אלה לא התירו אותם אלא לגדולי הדור, להיחידים והמופלגים שבהם[8]) וגם עליהם לא הטילום לחובה[9]) ובשעה שהם עוסקים בתורה פטרוה מהם אפי' להרוצה להחמיר ע"ע עד כי גדולי הראשונים כהרא"ש ובעל העיטור פלפלו: איככה מברך הקורא בתורה על התפילין כיון שהוא פטור מהם (עיין לשונם בפנים הספר בחלק המעשי) ואין גם אחד מכל הדברים שהזכרנו בשארי מצות דאוריתא ודברי סופרים.

ב) ולא רק בחיצוניות המצוה גדרו וגבלו כלומר בקדושתם בעת שהמה על הראש והזרוע, כ"א גם בפנימיותם, בכתיבתם ותיקונם הפליאו לגדור עד כי החמירו בם רב יתר מבס"ת, ואחרי כל אלה צוו לכסות הפרשיות ולהחביאן מעין רואה, הצריכו לכרוך אותן במטלית ולעטפם בשער, והאחרונים הצריכו שתי מטליות ושתי פעמים שערות, ולהניחן בבתים של עור ולתפרן בגידים[10]), ואת התולה תפליו קללו בקללה נמרצת: „יתלו חייו". ועוד פליאות רבות והלכות הסותרות זא"ז (כאשר יבואר בפנים הספר) עד כי באמת ראוי להתבונן ולשאול מה כל החרדה הזאת? ואם באמת גדולה החרדה ויש לפחוד לקחת פרשיות מן התורה שיש בהן אזכרות קדושות ולשימם על הזרוע והראש, מה הוא הדבר אשר הכריח את חז"ל לתקנם? הן גם המה בעצמם רק סמכוה אקרא ואמרו: „כי רק עקרה מדברי תורה ופרושה בדב"ס" (סנהדרין פח:) ואלו לא היו מסופקים בכונת הכתובים: והיו לאות, וקשרתם וכו', כי אז לא היו מוכרחים להוכיח מן מלת לטוטפת[11]) מלא וחסר, או מן טט

הרמב"ם ורש"י בעת שלא יכלו למצוא גם זוג אחד תפילין לעיין עליהם. ואך הסמ"ג בא והודיע, כי שלחו כתב מארץ ישראל וכו' וראה הלאה בדברינו.

[6]) ראה בחלק המעשי פ"ד.

[7]) ומהרי"ל אסר לאינם נשואים וגם להנשואים הצעירים להניחם. עין לשונו בחלק המעשי פ' ז'.

[8]) בחלק המעשי פ"ד יובאו השו"ת אל הגאונים: אם מותר להניח תפילין בעת ק"ש ותפלה. מי שאינו גברא רבה מעליא ולשון השמושא רבא עי"ש.

[9]) „חייב" על מצות תפילין איננה בש"ס כעל שאר מצות לולב וציצית, (ראה סוכה מ"ב. מועד קטן) ובפנים הספר, ובמלת „פטור" כיונו למה שאומר בירושלמי ברכות פ"א כל שהוא פטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט.

[10]) גם על שיעור התפר י"ב תפירות רצו לומר הלמ"מ (מגילה י"ט) ואח"כ חזרו בה ואמרו שרק הלכה פסוקה היא. ע' בח' החקי.

[11]) עיין בביאור מלת לטטפות בפנים הספר, ותראה שבהעתקת השבעים נעתק מלת „לטטפות" במלת „אססאלעטע" „Assaleta" שפירושו „בלתי מתנענע" אונבעוועגליכעס פעסט-זיטצענדעס (פירשט שורש טוטפת) ומזה מוכח שבימי אלעזר הכהן ופטלמיוס ערך 280

בכתפי שתים כו׳, את סכום הפרשיות, שהלא רק באלו הד׳ פרשיות כתוב: והיו לאות, לזכרון ולטטפות ואם כונת הפסוקים הללו על התפילין שאנו מניחים, הלא אינם צריכים לשום הוכחה[12]), ואינן צריכין למודעי רק: „שאלו הפרשיות הכתוב בם הצוי על התפילין יניחו אותם" ולא יותר, וזה היתה הוכחה יותר גדולה מן „מלא וחסר" או מן „טט בכתפי" אלא ודאי כי מהכתובים לבדם לא היה ביכולתם להוכיח שכונתם על התפילין שאנו מניחים, ולכן הוכיחו מן הסמך לבדו, כדרכו של ר״ע על מצות רבות להסמיכן אקרא אם גם לא היו רק מדברי סופרים[13]).

ג) אם גם נתעקש ונאמר: כי משמעות הכתובים נראה לחז״ל כפשוטם לקשור על הראש והזרוע אלו הפרשיות שבהם בא הצוי לחק עולם, גם אז תשאר השאלה בתקפה מה הכריח אותם לתקן דבר אשר פחדו מפני קדושתו שלא לחללו? הן ראינו כי לא פחדו חז״ל להוציא כתובים רבים ממשמעות פשוטם, כמו: „שן תחת שן, ארבעים יכנו, אך ביום הראשון תשביתו שאור", ולפרש אותם כפי ההלכה המתישבת אל הלב, מה גם הכתובים הללו שחבריהם בכתובים: "קשרם על לוח לבך, קשרם על אצבעותך, ענדם על גרגרותך, שימני כחותם על לבך" מעידים עליהם שנאמרו בדרך המליצה, כאשר כן יפרשום באמת השמרונים והקראים המדקדקים מאד שלא לצאת מפשוטי הבנת הכתוב, מה גם שסוף כל סוף הוכרחו חז״ל להוציא גם את הכתובים האלו שכתוב בהם לאות לזכרון ולטוטפות ממשמעות פשוטם הנגלה, הן הכתוב אומר: „על ידך" בהם אמרו על „הזרוע הקבורת כנגד הלב," וסמכו עצמם על כתוב אחר: „על לבבכם" שגם המה יפרשוהו ע״ד המליצה, הכתוב אומר: „בין עיניך" והם אמרו: „בגובה שבראש" ולמדו גזרה שוה מלא תשימו קרחה בין עיניכם[14]) שגם שמה עקמו את הכתוב והוציאו אותו מפשוטו הרי לך מפורש כי לא חששו לעשות גם באלו הכתובים כרצונם.

ד) כן רחוק מאד להאמין שההלכות למ״מ שהיו מקובלות בידם על פרטי תיקוני המצוה הכריחום לתקנה וליסדה למרות רצונם, יען כי המקובל האלקי בעל הקנה (בספרו דף מ״א) אומר מפורש בשם רבו וז״ל: ויען שכריכתן בשער ותפירתן בגידים הן הם דברים שאין השכל מודה בהם, אמרו הלמ״מ, ובאמת כל היכי שהסוד עמוק ולא רצו לגלותו אחז״ל הלכה למשה מסיני

קודם ספ״ה לא ידעו עוד מהשם תפילין, ולא הבינו בכתובים שהכתוב לטוטפות מרמז לשאת על הראש או על המצח מעין זה, ואלו ידעו מהשם תפילין כי אז לא היה כל צורך להשבעים לשנות בההעתקה, ואלו שנו לא היו מתעצלים לחשוב גם זאת בין השנוים. וזהו ראיה חזקה שעד סוף ימי הבית שני לא נתקנו התפילין כלל.

[12]) לא דמי לבסוכת בסוכות שגם שמה הוכיחו על הדפנות מן מלא וחסר כי הלא לא כתוב איזה דופן, ובפרשיות הללו כתב מפורש והיה לאות ולא הערנו זאת רק להוציא מלב המתעקשים.

[13]) ע׳ בתולדות המשנה להרח״א צד 17, 18, 19. ובמדרש אמר מפורש: יתרון ארץ בכל דברים שאתה רואה יתרון למתן תורה כגון ציצית תפילין וכו׳ וע׳ בח׳ החקי בביאור מלת „טוטפות תפילין" ובחלק העיוני, וראה שם פי׳ הרשב״ם על הכתובים הללו ותוכח כי רבותנו בעצמם רק ססכום אקרא, ואין להאריך.

[14]) וגם אחרי הגז״ש שלמדו קבלוהו רק במקצת, היינו בגובה שבראש עד מקום שמוחו של תינוק רופס, ולא תשימו קרחה הוא על כל הראש עד הפדחתא כנידע ע״ש.

עכ״ל[15]). ונראין הדברים בתפילין עוד יותר, מפני שכל ההלכות למשה מסיני נשמעם אך מאחרוני האמוראים, ואין גם אחת שנאמרה מפי חכמי המשנה או מהקודמים[16]) ומלבד זאת נאמנה למו עדותו של בעל הקנה המעיד ע״ע שקיבל כל דבריו מפי אליהו ומפי מלאכים מן השמים במתיבתא דרקיע וחבר ספרו בתחילת אלף החמישי[17]). ולכן קושיתנו במקומה עומדת מי הכריחם לתקן דבר אשר פחדו ממנו?

ה) והאות היותר גדול שלא רק מעשי המצוה הזאת כ״א ההלכות בעצמן היו רפויות בידן הוא: שאלו היו בידם באמת הלכות למ״מ וקבלות: „על תיקוני התפילין, כתיבתן ותפירתן״, איך לא באה להם גם קבלה אחת בעיקר המצוה? היינו: כמה פרשיות צריכין להיות, אפוא תהינה נקשרות, מתי יניחון ר״ל באיזו זמן? שכל אלה הוצרכו להוכיח בגזרות שות והוכחות רחוקות, וכן אין לנו שום הלכה ברורה איך להניח הפרשיות בבתיהן שאין הדבר מוכרע גם עתה והדבר מביא לידי השתוממות, שבתיקוני התפילין וכתיבתן תבאנה שמונה עשרה הלכות למ״מ ובעקר המצוה, למעשה, לא תבא גם אחת, והשולחן ערוך שבא לכתוב הלכה למעשה לא מצא עצה אחרת כ״א, אשר שמע מפי הסמ״ג, להניח שני זוגי תפילין ביחד, ולכן באחר שהוא כרצועות בעלמא למען לא לעבור על בל תוסיף שהוא תלמוד מפורש בערובין, ולא חשש גם לנושא משא על ראשו בעת שהתפילין עליו שאסור (סי׳ מ״א) וכל אלו הדחוקים המה מפני שאין אנו יודעים גם עתה איזו תפילין כשרים, ואיזו פסולים? וכבר כתב אחד מגדולי הראשונים מוהרי״ק (שרש קעה דף ר״ט) וז״ל: ונלע״ד שהירא דבר השם, יירא יותר בהניחו כאחד מן הגאונים משום חשש ברכה לבטלה שאסור משום את השם אלקיך תירא ולא תשא את ה׳ אלקיך לשוא, כאשר יירא משום עשה דתפילין ואעידה לי עדים נאמנים וכו׳ עכ״ל[18]).

---

[15]) אלו ראו דברי הספר הזה הקנאים כהרב הירש וחבריו כי עתה לא הרימו קולם על הרה״ג רז״פ בדבר ספרו „דרכי המשנה״ שלא הזכיר מפורש כי כל הלמ״מ נאמרו למשה בסיני. ואשר רצה הרב החכם יעללינעק לקרוע את המסוה מעל פני הקנה, לא עשה מאומה כאשר יבואר בח׳ העיוני כי הח׳ יעללינעק נהג בדברי המקובל הזה מנהג חול וכאדם העושה בשלו קרע מדבריו מרט וגדע ראשיהם וסופם למען העליל עליו וכן לא יעשה. עיין בחלק העיוני ותראה את כל המאמרים שהביא יעללינעק בשם הספר הזה והמאמרים כמו שהם בספר הקנה, תראה ותשתומם.

[16]) במלת תנא נזכרו אמנם פעמים אחדות בתפילין הלמ״מ אבל לא מן חכמי המשנה כאשר הוכחנו הדברים בחלק העיוני.

[17]) לא נאבה להגיד בזה כי יאמינו שנתגלו לבעל הקנה מלאכים מן השמים אך עדותו זאת נאמנה למו שחבר ספרו בתחילת אלף החמשי ככתוב מפורש בספרו, יען כי בעת ההיא היתה ההגדה הזאת מצויה, אפאלטון בעצמו Platto מתפאר: „שנתגלה לו מלאך מן השמים״. פהילאסטראשום מספר על אפאלניוס שעשה מופתים״ ועוד רבים כאלה. (ראה בס׳ „אחיה השלוני״ לריב״ל וראה דברינו הלאה בענין המראות שראה הסמ״ג) ולחנם דבר סרה הח׳ יעללינעק על בעל הקנה בעבו״ז וישם אותו למזייף וכזבן.

[18]) לדעת מהרי״ק הוא שאם גם יניח שני זוגות תפילין ביחד יחוש ג״כ משום ברכה לבטלה, מפני שהשיטות הם ארבע שתים בימין המניח ושתים בימין הקורא ותפילין של זה פסולים לזה, ולכן הוא אומר (כמעט מפורש). כי מוטב שלא להניח כלל שום תפילין מלהניח כפי דעת האחד והוא אומר שגם דעת הסמ״ג היתה כן וגם הוא רמז ע״ז עי״ש ועין לשונו בחלק המעשי והעיוני.

הדתים מסוכסכים גם עתה כמו שהיו שמונה מאות שנה לפנים בעת שלא הניחום כלל אפי׳ גדולי הדור כמו שיבואר הלאה.

ו) איברא בשו״ע כתב: „ומנהג העולם כרש״י״, אבל הוא החשה ולא גילה מתי התחיל „העולם״ המנהג הזה, ועל מה סמך את מנהגו? הן מעת שנתקנו התפלין (בסוף ימי הבית השני) עד כשתי מאות שנים לפני האלף הששי למנינינו, לא התירו חז״ל להניחם אלא להגדולים והמצוינים שבעם וגם המה לא כ ו ל ם הניחו תפלין. והעולם לא ידע כלל מתפלין וחז״ל בעצמם העידו ע״ז, במסכ׳ שבת אמרו: תפלין שלא מסרו נפשם עליה עדיין היא מרופה בידם, בירושלמי שאלו: מ פ נ י מה לא ה ח ז י ק ו ב ת פ י ל י ן? ומשני: „מפני הרמאים כו׳״. וכן במדרש באה השאלה והתשובה ה ז א ת ביתר ביאור. (כמבואר בתוס׳ שבת מט.) בימי הגאונים אנו מוצאים שאלות לגאון אם אחד מניח תפלין ב ע ת ק״ש ו ת פ ל ה מתחזי כיוהרא או לא? שכיון ש נ ה ג ו ה ק ה ל ש ל א ל ה נ י ח ן. ובשתי מאות שנים האחרונות לאלף החמשי לא הניחו אותם גם גדולי הדור כמ״ש בתוס׳ (שבת שם): ואין תימה מפני מה המצוה הזאת רפויה ב י ד י נ ו וכו׳. רבינו יהודא מפריש תלמיד ר״י הזקן בעל התוס׳ רבו של ר״מ מקוצי בעל הסמ״ג שואל כמתמיה: האי אמאי ס מ כ ו העולם ש ל א נ ה ג ו ל ה נ י ח ת פ י ל י ן? וכו׳ וסיים ומיהו סומכין א נ ו על הפסיקתא כו׳ ראה דבריו בתשובת מהרי״ק שורש קע״ה הנ״ל ותראה כי כל הדור ההוא לא הניחו תפלין כלל אפי׳ הגדולים שבהם כהר״י מפריש. וגם הרא״ש שהיה מאה שנים לאלף הששי היינו אחר הסמ״ג שכבר הנהיג את התפלין בקצת מקומות, הנה גם הוא אומר: ומה שהיא ר פ ו י ה ב י ד י מ ק צ ת א נ ש י ם. (ראה הדברים בארוכה ולשונם ממש בחלק המעשי בשמונה פרקיו) והראשון אשר הנהיג את התפילין להניח אותם גם ה ע ו ל ם ה פ ש ו ט ו ר ק ב ע ת ה ת פ ל ה, היה הר״ם מקוצי בעל הסמ״ג שהוא המציא זאת מ ד ע ת ו שהתפילין לא יניחום רק בעת התפלה וכל אדם מותר להניחם אפי׳ הוא רשע כאשר הוכיח כן בדרשותיו ע״ש. וממנו נובעים הדברים כי העולם נהגו כרש״י בארץ אדום וארץ ישמעאל[19]) וגם שלחו כתב מארץ ישראל שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל[20]) ומצאו שם תפלין ישנים מאד כסדר רבנו משה ורש״י עכ״ל. ועד עתה לא נודע לנו מי מצא אותם ומי הניח אותם שם? ומי שלח הכתב ומי קבל אותו? ואולי היו תפלין פסולים (כאשר באמת כן יאמרו הצד השני החושש גם הוא להטיל ספק בקדושת הכתב), ואחר כל אלה יאמר גם

---

[19]) איפוא היא ארץ אדום וארץ ישמעאל לא למדנו רבינו משה מקוצי, ולהלאה אשר „ומארץ ישראל״ מוכח כי ארץ ישראל היתה אז לא תחת ישמעאל ולא תחת אדום.

[20]) קברו של יחזקאל לפי דעת שלשלת הקבלה היא בקבר ש ם ב ן נ ח וכיון שקברו הוא בודאי באר״י, ניחא ששלחו הכתב מאר״י והתפילין שהיו ישנים מאד, אולי היו של שם בן נח ואולם לפי דעת גלילות אר״י נמצא קברו של יחזקאל בבבל (בין נהר פרת ונהר כבר ומספרים ממנו נסים ונפלאות ובתוכם: מי שרוצה מניח שם מעות ואין שום אדם יכול לטלו משם רק מי שהניחו שם. ואם מת באים יורשיו ולוקחין המעות בשלימות״ (סדה״ד) ולפ״ז נראה כי התפילין שנמצאו שם לא היו שוים כלום כ״א היו שוים מעות, איך היה ביכולתם לקחתם משם? אך אולי יש לחלק בין מעות ובין שוה מעות ואולי לקחום היורשים וצ״ע. אך מדוע בא הכתב מאר״י אם הקבר הוא בבבל? ת י ק ו.

הסמ״ג: שהירא שמים החושש משום ברכה לבטלה וכו׳, יניח שניהם שנים של יד בברכה אחת ואח״כ מניח שנים ש״ר בברכה אחת שהרי יש בראש וכן בזרוע מקום להניח שני תפילין וכו׳ עכ״ל. הנה לך עוד המצאה אחת אשר המציא הסמ״ג בשביל ירא שמים, והכל מפני שלא ידעו הדין עם מי ושלא מצא גם זוג אחד תפילין לעיין איככה נסדרו. וכה המה הדברים מסוכסכים גם בדברי חז״ל אשר קימו גם הם במצוה הזאת שמאל דוחה וימין מקרבת[21]). ר׳ יוחנן אמר כל הקורא ק״ש בלא תפילין כאלו הקריב תודה בלא מנחה, זבח בלא נסכים ורחב״א יאמר משמו: הרוצה לקבל עומ״ש שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין, והוא בעצמו לא הניח אותם אלא מפסחא לפסחא. ר׳ ינאי רבו לא הניח אותם אלא בג׳ ימים הראשונים אחרי חליו באומרו: תפילין צריכין גוף נקי. ועל בעל המאמר המבהיל: „פושע ישראל בגופן קרקפתא דלא מנח תפילין״ שהוא רב, אמרו בשבחיו: שקיים עשרה מילי דחסידותא ובתוכם שהיה רגיל במצות תפילין, ומאמרים רבים כאלה תמצא המגביהים את המצוה הזאת עד למעלה בעיני העם, ובידי עצמם היתה מרופה, עד כי כל הרואה בעין פקיחא יראה כי חרדו חרדה גדולה בדבר המצוה הזאת והיתה הן ולאו ורפיא בידיהם וההדן לשאלתין: מה כל החרדה הזאת! ואם יש מה לפחוד, מי ומה הכריחם לתקן דבר ולא רוחם?

ז) והנה על עצם החרדה הזאת יכולנו למצוא טעם מספיק כי חז״ל בחכמתם הקדושה שידעו עד מאד שכל תכליתו, מגמתו ומטרתו של מחוקק דתנו מרע״ה היתה, רק לחטט ולשרש אחרי כל שמץ ושורש עבודת אלילים אשר נשתרשה אז בלב בני ישראל במדה גדושה, וברצותו להעביר גלולים מן הארץ, התאמץ להרחיק בתכלית הריחוק את כל עבודת הגוף מן עבודת הקודש חובת האדם למקום כפי יכולתו אז לפי השכלת בני דורו, שעל כן בכל פעם אשר הזהיר אותם על מ״ע או ל״ת הנוגעות לעבודת האדם אל קונו ושהיתה מן המוכרחות, הזכיר אותם את הכונה הפנימית שהיא: „הזכירה מיציאת מצרים״ ארץ ע״א, או: „כי קדוש אני ה׳״ כלומר כי קדושים אתם לאלהי האמת המיוחד, הרחוק מכל גשם ועבודה גשמית — ובמצות תפילין הללו הריחו חז״ל ריח גדול וחזק מע״א, כי בהרשותם לשאת את שם השם על ראש האדם וזרועו, שמרוב קדושתו לא יצטרך האדם להסיח דעתו ממנו, ולא לעשות בהמצאו עליו דבר שאינו הגון וראוי לשם ה׳, גם מצרכי האדם, הנה אז בנקל יקדישו את התפילין עצמם כעין אלקות, כאשר הקדישו העמים את אליליהם לא בהאמינם בם שהמה אלוהות עצמם, כ״א שלוחי המקום ומשפיעים טובו וכאשר באמת נהגו כל העמים הקדמונים לכתוב טליסמאות קמיעות וטוטפות בשם אליליהם וישאו אותם על חזיהם, בין עיניהם, ואצילי ידיהם שהמה היו להם מגינים מן הכישוף ומן האויב ושלוחי ההשפעה וההצלחה[22]) ולכן חרדו את החרדה הגדולה הזאת, ובצדק, שאם נתן רשות להמון

---

[21]) בחלק המעשה בררנו כי התנאים אפי׳ מריב״ז ואילך הניחו תפילין רק אחדים מהם. ומובן מאליו שאלו היה רבן גמליאל מניח תפילין, לא היה נמנע להניחם גם ביום חתונתו ולא היה נמנע רבי לכתוב זאת במשנה, כמו שכתב אשר קרא קר״ש בלילה הראשון, אשר רחץ בימי אבלו ואשר קבל תנחומין על עבדו.

[22]) עיין בספרו של הח׳ דר. מאטטער: היסטאריע אונד קריטיק דו גנאסטיקער,

העם לשאת את התפילין שהמה שם ה׳ החרות עליהם, יתהפכו בהמשך הימים לאלילים ויעבדו אותם[23]) אשר, כנראה, אך מפני הטעם הזה קללו בקללה נמרצת את התולה תפליו ולא הקפידו על הנחתם ערומים גם בחורי המבואות בעת הכנסם לעשות צרכיהם, אלא משום חשד (ברכות כ״ג) או על השולחן, כי ייראו שלא יתלום על כתלי הבית לשם אלקות או משפיעי השפע כאשר יתלו העמים את אליליהם. — אולם אם כן הדבר נשארה השאלה השניה: מי הכריח אותם לתקן את התפילין אחרי תקנו אותם, מי הכריחם לחרות עליהם שם ה׳ גם בחיצוניותם? האם גם על הקבלה הזאת לא יכלו לעבור? הן עת לעשות לה׳ הפרו תורתך! וחז״ל השתמשו בהכתוב הזה בכל עת מצוא ואמרו: הרשות ביד הסופרים לעקור מצות עשה מן התורה, בשב ואל תעשה!

פתח שני:

לצאת מן המבוכה הזאת אין לנו כ״א להתחקות על שורש המצוה הזאת ולחקור אחרי מוצאה, ועפ״י הכלל המסור בידינו מר׳ ישמעאל בשלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן: שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא נאמר:

א) בין כלל המצות מעשיות הנחשבות מחובת האדם למקום, נמצא את עבודת הקרבנות שלקחו חלק גדול בתרי״ג מ״ע שאנו מונים, והיא יצאה מן הכלל ללמד, כי כל עצמה לא נתתקנה אלא: למען לא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם, (ויקרא י״ז ז) והכתוב מחזק את הטעם הזה באומרו הלאה: חקת עולם תהי׳ זאת להם לדורתם (שם) וכאשר נשא המדרש את משלו לאמור: למה״ד לבן מלך שאכל נבלות וטרפות, אמר המלך יאכל על שולחני וממילא יבדל מן הנבלות. — וכבר נתנו גם הנביאים את קולם: החפץ לה׳ בעולות וזבחים? (ש״א טו) ועוד רבות מאד כאלה וכאשר כבר נתקבל הדבר הזה בעיני גדולי תחכמים הגאונים והרבנים כהרמב״ם וחבריו שעיקר הטעם מקרבנות, עבודה שאיננה ראויה למאמיני האחדות בלי כל גשמיות, היתה רק מפני ההרגל שהורגלו בם אז כל העמים ובתוכם גם בנ״י ולא היה באפשרי לשרש מהם עבודה מזו כליל, לוא לא הפכו את העבודה הזאת לעבודת הקודש במקרש ה׳ כידוע הדבר לכל משכיל עד כי נחשוב למותר להביא ראיות ע״ז ויצאה המצוה הזאת מן כלל המצות ללמד לא רק על עצמה, כ״א על הכלל כולו יצאה שבדבר שנמצאו העמים ובתוכם בנ״י אשר ישבו בם, אדוקים וקשורים לאיזו עבודה מן העבודות, או מנהג מן המנהגים, אשר עבדו העמים לאליליהם אשר כבד היה לעקור שרשה בשב ואל תעשה, הקדישו מעין עבודה כזאת לעבודת המקום ב״ה למען לא יזנו אחרי האלילים.

וראה בס׳ בוצר עוללות, ובספר: „לימודי ודעות הכתות הדתיות בין ישראל" להח׳ פעטער בעער. ובפנים הספר יתבארו הדברים בארוכה.

[23]) וגם בספר התורה אשר התקינו להוציא מארונה אך שלש פעמים בשבוע בעת התפילה חששו חז״ל שלא להקדישה ביותר מטעם הזה כמובן ממאמר רבא: כמה טפשאי האי גברי דקאמי מפני ס״ת ולא קאמי מקמי גברא רבה וכו׳. והמשכיל יבין.

ב) ולכן תיכף כאשר יצאו ממצרים שבה היו הבכורים קדושים מרחם, בכור אדם ובכור בהמה, אמר השם ביום ההוא: (עיין בא"ע וברמב"ן) קדש לי כל בכור וכו' באדם ובבהמה לי הוא ומשה' בפרשו את מצות השם לבנ"י היתה ראשית דברו: „זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו'" כלומר, לא מפני שהקב"ה חפץ בבכורים, או מפני שהבכורים קדושים המה בעצם, כאשר המה בעיני המצרים, אך למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים צוה לתת לך את בכור הבהמה לכהן ואת בכור בניך תפדה. ומאשר הורגלו העמים הקדמונים לשום אותות על ידיהם ולשאת „טוטפות" שהיתה אז להם תכשיט כעין קמיע קדושה עשויה מזהב או מנחושת קלל וחרות בה שם אליליהם, בין עיניהם ועל חזיהם, אמר להם משה: כי האות והזכרון לכם יהיו: „עבודת החודש הראשון" שהמה הקרבת הפסח ואכילת המצה כאשר פירש הרשב"ם (נכדו של רש"י ואחיו של הר"ת) את הכתובים הללו לפי עומק פשוטם[1]) ובפ' השניה אשר קדש להם כל בכור בנתינתו לכהן ופדוית בכור האדם אשר אמר שם טעם המצוה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר: מה זאת! כי פריון הבן ונתינת בכור יקרה דבר יום ביומו לא אחת בשנה כאבילת מצה, ואמרת לו בחזק יד וגו' והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עינך תחת „הטוטפות" אשר ישאו המצרים על מצחיהם תמיד לזכרון, כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים. ככה פירש הרשב"ם ורבים אחריו את הכתובים הללו ואין דרך אחרת לנטות ימין ושמאל ממנה כאשר יבואר כ"ז באר היטב בפנים הספר.

ג) אולם במשנה תורה בצואתו לבנ"י אשר בחן ונסה אותם ארבעים שנה, וראה כי אדוקים המה בע"א כמקדם, ואך העלים עין מהם ארבעים יום עשו את העגל, אך הקדיש את הלוים תחת הבכורים קם עליו קורח ועדתו, ולא הועיל להם גם הציץ שהקים להם בין עיני אהרן הכהן למען יבדל הכהן במלבושיו כיתר כהני העם[2]), אז, כאשר צרף ובחן את לבבם וראה כי עוד לא נשרש מלבם שורש פורה ראש ולענה עבודת האלילים, אשר היו מוכנים להתדבק אליה בכל רגע ורגע והתמרמר ואמר: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואהבת וכו' והיה אם שמע תשמעו וגו' פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם וגו' כי ידעתי אחרי מותי כי השחת „תשחיתון והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל" וכאשר הננו רואים כל משנה התורה מלאה כמעט אך מאזהרת עבודת אלהים אחרים, הנה בפרשת היחוד והאהבה שנה את לשונו ואמר: וקשרתם, וקשרתם אותם לאות, ומאד יוכל להיות כי פה כון המחוקק לא ע"ד המליצה כ"א ע"ד הרפואה אולי אם יכתבו פסוקי האהבה והיחוד לאל האחד ויקשרו אותם על ידם כי יהיו תמיד לנגד עיניהם, יועיל להם לגרש את הרעיון המר והנמהר לעבוד אלהים אחרים, וכן נוכל גם לפרש כי אמר שיחרתו על „הטוטפות" שנושאים העמים בשם אליליהם, את פסוקי היחוד והאהבה למען

---

[1]) עיין ברשב"ם עה"ת פ' בא, ועיין בא"ע שם שתראה כי הביא כל הפרושים המפרשים את הכתובים כהרשב"ם וראיותם והאריך בם ובהשיגם עליהם אמר טעם חלוש מאד שהרגישו בעצמו וסיים: „הקבלה חזקה היא ואינה צריכה חיזוק" והרגיל בדברי הא"ע יבין את כונתו תיכף. וע' בח' העיוני.

[2]) בח' העיוני יתבאר כי בגדי הכה"ג והציץ היו רק לשכך את תלונת העם. ותשוקתם לעבודה גשמית ובולטת, כעבודת העמים. ע"ש באורך.

היו תמיד בין עיניהם גם יעוד ה׳ ואזהרתו שהוא: „אם תשמעו ונתתי מטר ארצכם והארמה תתן את יבולה ואם לא תשמעו וחרה אף ואבדתם.״ ודי למשכיל.

ד) אם אמנם נפון בביאור המלות: וקשרתם לאות ולטוטפות בפרשות האחרונות ונניח לקורא המשכיל לחקור אחריו ולהמציאו כפי אשר תשיג יד שכלו, הנה אין מקום לפון אף רגע שעד סוף ימי הבית השני לא נראו ולא נשמעו בין כל הכתות שבעם היהודים, לא התפילין ולא הטוטפות בדמות תפילין שאנו מניחים, כי לא נמצא כל זכר למו לא לבד בדברי הנביאים והכתובים, כי גם בדברי אנשי כנה״ג. ובדברי האשכולות והזוגות, ואף במשנה בלמדה את סדר עבודת התמיד בבהמ״ק[3]). בפ׳ אמר להם הממונה וכו׳ לא הזכירה את התפילין גם בעת קראו שמע, והראשון אשר נפגוש במלת תפילין הוא אונקלס הגר שתרגם את התורה מפי ר״א ור׳ יהושע תלמידי רבן יוחנן בן זכאי שבימיו נחרב הבית ובבריתות כאשר נמצא כה וכה תנאים מתוכחים על סכום הפרשיות ועל זמן התפילין, רואים אנחנו שמות התנאים האחרונים ר׳ עקיבא ר׳ יוסי הגלילי ור׳ ישמעאל שהיו תלמידי ר׳ אליעזר הגדול שהוא היה הראשון[4]) שהבריתא שמה בפיו את המאמר: וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך אלו תפילין שבראש. וקרוב הדבר לומר שבימי רבן יוחנן ב״ז התקינו התפילין ושנו את שמם טוטפות בשם הקמיע היונית Phylacterien פילאקטעריאן בשם תפילין שתכונתן אחת היא, כאשר נראה להמשנה המאחדת את הקמיע והתפילין בכל מקום שהוצרכה להזכיר את הקמיע ודינם שוה בכל מקום והסיבה אשר הוכרחו לזה, נבאר בפרק הבא.

פתח שלישי.

א) בחלקי המעשי והעיוני בפנים בארנו את ראשי הכתות השונות שהיו להן מלחמה עם הפרושים או הרבנים מיסדי או מבארי תורה שבע״פ עפ״י הקבלה שקבלו איש מפי איש עד למשה מסיני, שהם: 1) השמרונים (או הכותים כפי שנקראו בפיות חז״ל) שהיתה אגודתם חזקה עוד טרם נבנה הבית ובהבנותו בנאו להם מקדש מיוחד בהר גריזים והיו בתקפם עד החשמונאים, 2) הצדוקים אשר

---

[3]) לא נוכל להגיד כי הכהנים לא הניחו תפילין של ראש מפני שהתחילו עבודתם קודם נץ החמה, ובלילה אין מניחין תפילין, ר״ל אין מורין כן אם כי ההלכה לילה הוא זמן תפילין, יען שהטעם שאין מורין כן דחיישינן לשינה שמא ישן בהם כמבואר בש״ס ופוסקים, ובכהנים אין זה הטעם כי זריזין הם ואי אפשר להם לישן בעת העבודה, ולוא היה המנהג אז להניח תפילין לא היו מעידים עדות שקר בעצמם כמאמר ר״י, ואי משום העוסק בעבודה פטור משארי מצות, הא אמרינן בבריתא (זבחים י״ט:) שערו היה נראה לכ״ג בין ציץ למצנפת ששם מניחין תפילין ומדוע אינו בסדר העבודה בפ׳ אמר להם הממונה, ועיין עירוכין ג׳. אלא ודאי כי לא ידעו עוד מתפילין ולכן לא נזכרו בסדר העבודה אם כי קראו אז את שמע.

[4]) אנחנו נמצא אמנם בספר המיוחס לאריסטיאו הסופר הקדמון אשר העתיקו הר״ע מן הארומים בספרו הדרת זקנים שאמר: „וגם על ידינו רצה כי נשים אות נגלה ומקופל כו׳״ (עיין לשונו כולו בפנים בחלק המעשי) אבל לבד כי דבריו צריכין ביאור לא נמצא כי תיקנו את האות הזה ושל ראש לא זכר כלל, ובחלקי המעשי והעיוני נבאר דבריו באר היטב בראיות נכונות וברורות לכל קורא להוציא גם מלב המתעקש.

נתפרדו לאגודה מיוחדת בימי הבית ונתחזקו בימי החשמונאים עד כי יוחנן כה״ג שהיתה המשרה בידו נעשה צדוקי, 3) האסיים ג״כ בימי הצדוקים, ושהמרו גם הם את רוח הפרושים והרחיקו מעליהם כמעט כל המצות מעשיות[1]), 4) הישועים (ר״ל כאמיני דת הנצרים) שהצמיחו בסוף ימי הבית ונתחזקו בחורבנו וגם המה היו עברים גמורים מקימי שתי התורות שבכתב ובע״פ, ואח״כ בימי הגאונים נתוספה עליהם עוד כת אחת שהוא כת הענגים או הקראים אשר נשארה לנו גם בדור הזה. אך מלאכתנו פה להעביר את דעותידם ואת מפעליהם של כל הכתות הללו ביתר עניני החוקים והמצות אך בדבר התפילין הללו שאנו עוסקים בהם, ונראה כי כל הכתות הללו לא הורו בתפילין כמו שהמה מקובלים ונמצאים בידינו. ואם נתבונן בם, נמצא כי המה היו המסובבים לתקנת מצות התפילין ולהשם החדש הזה שנתנו לה חז״ל בסוף הבית השני. נראה נא את השקפותיהם על התפילין גם פה בקצרה, (אחרי שביארנום בארוכה בחלקי הספר בפנים).

ב) השמרונים או הכותים שמהם קבלו אח״כ גם הקראים, יפרשו את כל הכתובים: „והיו לאות וקשרתם״ ע״ד המליצה (עם כל דקדוקם בפשטי הכתובים) ולא הנהיגו ביניהם את המצוה הזאת; לא מינה ולא מקצתה. הצדוקים כנראה ממאמר המשנה (מגילה פ״ד, סנהדרין פ״ח ובג׳ הוריות ד.) הורו בעקר המצוה וגם נהגו בה, כנראה, אך תקנו אותה כרצונם, המה עשו את הטוטפות עגולות, בעלי חמש טוטפות, ציפון בזהב[2]), וחרתו עליהם גם פתוחי חותם: אם תבנית „מגן דוד״ או תבנית „שתי וערב״ שהיה להם למורשה מאת הברהמינים והבודעהים שנשאו את האות הזה על מצחם עוד כשש מאות שנה לפני הוסדה דת הנצרת[3]), ותורת הבודעהים נתפשטה ונתרחבה מאד בימי חז״ל וכהצדוקים כן הפרושים קבלו רבות מאד ממנה עד כי נמצא בתלמוד מאמרים שלימים מועתקים מלה במלה מתורת הבודעהים[4]). האסיים בהרחיקם כל המצות מעשיות גם עבודת הקרבנות יתכן שהרחיקו גם את התפילין ולא תקנום כלל, וכפי אשר נראה מדברי ישוע הנוצרי שהתאונן על הפרושים אשר הרחיבו את טוטפותיהם (מתיא כ״ד)[5]) לא

---

[1]) עיין בדברי הימים להרש״י ח״ב צד 213 ותראה כי האסיים הקדיש: רק טהרת המחשבה ומצות נופניות הרחיקו מעליהם עד כי גם בקרבנות לא היה להם חפץ דלא כדברי הח׳ יה״ש בהחלוץ האומר כי מנהג התפילין נובע מהם ובח׳ העיוני יתבאר בארוכה בראיות נכוחות.

[2]) תרגומו של תכריך בוץ וארגמן במגילת אסתר הוא: ולעילא מן כלילא „טטפן דמקבען בדהבא״ וכו׳ עד שמה דה׳ אתקרי עלך עכ״ל ובמשנה (מגילה פ״ד מ״ח) ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי שלו ה״ז דרך החיצונים והיא ראיה חזקה כי נהגו בזמן הכמי המשנה ובזמן המתרגם לקבוע ולצפות התפילין בזהב.

[3]) עיין בספר מחולות המות להדר. ראבין צד 51—52 ולדעתנו קבלוהו הבודעהים מהעברים מציוני הציץ ע׳ בזוה״ק פ׳ תצוה.

[4]) עיין בס׳ מחולות המות הנ״ל וגם אנחנו מצאנו מאמרים שלימים מועתקים מתורת הבודעהים ובתוכם מאמרו של רשב״י (ירושלמי פאה): גדול הוא כבוד אב ואם שהעדיפו הקב״ה יותר מכבודו וכו׳ שהוא מכוון עם תורת הבודעהים: כבוד אב ואם טוב מעבוד לאלקי השמים והארץ כו׳ ועיין בח׳ העיוני.

[5]) בהארגינאל היוני שבו נתחבר הברית החדשה, כתוב: (מתיא כ״ג) שהרחיבו את הפילעקטעריאן, והמעתיקים אותו בעברית העתיקו בראשונה: טוטפותידם ובשניה תפילידם ואין אחריות המעתיקים עלינו שהעתיקו מחסרון הבנה, או מחפצם למטרתם,

קימוה גם תלמידיו, ובכן היתה המלחמה לחז״ל פנים ואחור, לפרש אתה כתובים בדרך המליצה לא יכלו, להוציא מלב השמרונים[6]), להניחם כמו שהם ביד הצדוקים לא יכלו ג״כ, למען לא תקבל המצוה הזאת צורת אליל גמור וגם זולת זאת לא אהבו חז״ל להניח צווי, אזהרה, חוקה או מצוה בתורה מבלי להגדירה ולהגבילה בשעורים ובמספרים, וגם לתקנם כחפצם ולהנהיגם בעם, קשה וכבר הי׳ה זאת להם כי חששו לקדושת התורה ולקדושת שם ה׳ שלא יתחללו אם יהיו מצוים ביד כל האדם וילבשום כל היום, אשר לכן נמנו עליה ותקנוה בחשאי, הגבילו לה כמום הפרשיות ארבע (שנזכרו בהם והיו לאות וקשרתם)[7]) תקנום מרובעות, שיהיו מעור בהמה טהורה, ושאסור לצפותן בזהב וכפי הנראה מדברי המשנה (מקואות פ״י מ״ג) תקנו להם גם קשרי תפילין באיזה רצועות[8]) אך מין החומר לרצועות (כלומר של עור או של תכלת וארגמן) וכן מראיהם וצבעם, לא הקפידו ולא תקנו כנראה מהברייתא (מנחות לה.) וכאלה שקשרו תפליהם בלשונות של תכלת וארגמן (שם שם). ואח״כ לצורך השעה הוסיפו עוד תקנות רבות אשר קראום בשם הלמ״מ ואשר כולם אמרו האמוראים וגם אלה לא בזמן אחד, כאשר נראה בשם רב אמרו תיתורא דתפילין הלמ״מ, ואביי שהיה כאה שנים אחריו אומר: מעברתא דתפילין, גם שין של תפילין הלכה למשה מסיני אח״כ יאמר: (שבת) גם „דלית״ של תפילין הלמ״מ. וכן שארי הלמ״מ שנאמרו בתפילין כולם המה מפי האמוראים שנאמרו בזמנים מיוחדים לצורך השעה כאשר בארנו בארוכה בחלק המעשי (עי״ש הטעמים מהשין, רצועות השחורות והחריצים שהצריכון להיות וכו׳ וכו׳).

ג) ויען שחז״ל חרדו מאד רק שלא תתגשם ולא תתאלל המצוה הזאת בחיצוניותה, לא חששו לפרש ולבאר את תיקוני התפילין בפנימיותם ר״ל בסדר כתיבת;[9]) ובהנחת הפרשיות בבתיהן כי אחת היתה להם איך יונחו הפרשיות, אם

ולפי הפשט הוא: שרעה לבו של ישוע הנוצרי על הפרושים אשר התגאו במלבושיהם ואת „הפילאקטעריאן״ שנשאו אז כל העמים שהיה פח של זהב מרובע כעין ציץ ועליו חרות פסוקים או שמות אחדים, הרחיבוהו הפרושים ויעשו לו ברק להתגאות לפי דבריהם ובחלק העיוני נדבר מזה בארוכה, אך איך שיהיה הנה מוכח מזה כי הישועים לא נהגו בתפילין כלל, שבאמת לא נתקנו התפילין המורים על האחדות הפשוטה כמארז״ל בפרשות של תפילין הכתובים בתפילין דמארי עלמא: אתם עשיתוני חטיבה אחת ולא שלוש אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת: „גוי אחד בארץ״. שכל אלו הדברים לא נאמרו רק כנגד אמונת השלוש אשר החלה להתחדש אז שנית והדברים ברורים למבין. ועיין בהחוזה שנת 82 שהופיע מהמבורג בפרקי איל״ה.

[6]) מצות רבות מאד התקינו חז״ל להוציא מלב השמרונים ועיין בספר „המדריך״ תמצא רובם ככולם.

[7]) וכנראה רצו הצדוקים להוסיף פ׳ וידעת היום כו׳ כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל וכו׳ לטטפא חמישית או מפ׳ בלעם שרצו גם חז״ל להוסיף גם בקריאת שמע כאשר יתבאר בח׳ העיוני.

[8]) מזה שקשרו הורקנוס בנו של ר״א הגדול ותלמיד ר׳ עקיבא את תפיליהם בלשונות של תכלת וארגמן (מנחות ל״ז.) יודה גם המתעקש היותר גדול שלא היה מקובל באומה תיקון התפילין כמו שהם אצלינו ושלא נודע להם רצועות שחורות להלכה למשה מסיני.

[9]) גם במסכתא סופרים המאוחרת ומיוחדת להלכת כתיבת סת״ם לא חששו גם להזכיר כתיבת התפילין וסדורם והפלא לראות שם פרק ג׳ הלכה י״ג יאמרו: חייב אדם

רק לא תתאלל המצוה בהיותה מונחת על הראש ובשעורן (ר״ל תבניתן ומספרן) די היה להם במה שהתקינו להוציא מלב הצדוקים, והשמרונים ויתר הכתות ואך כשבאו מסדרי הש״ם לפרש את המשנה ארבע פרשיות מעכבות הציג גם מה שתנו רבנן: כיצד סדרן קדש והכ״י מימין וכו׳. והתניא „איפכא״ ולא פירש איך איפכא ובמה איפכא והברייתא ההפוכא הזאת לא נמצאת בשום מקום כאשר לא נדע שום מקור היכא תנו רבנן „קדש והכ״י מימין״, וזה כאומר לעצמו: איני זוכר היטב כמדומה לי „ששמעתי לא כן או היפוך מזה״, ועי״ז אמר אביי: לא קשיא כאן מימינו של קורא וכו׳ כלומר אם גם שמעת איפכא אין בכך כלום כי שתי ימנים יש, אחת לקורא הפרשיות שהיא שמאלו של מניח ואחת למיניחן שהיא שמאל לקורא לכן יניחן המניח כסדרן בתורה, והקורא יקראם כסדרן. ויען כי לא חששו לפרש איזה ברייתא כונה על ימין המניח ואיזה על ימין הקורא, ואיככה היה כתוב בהברייתא ההפוכא, לכן סדרו הגאונים לימין המניח שלפי דעתם דברה הברייתא המפורשת במניח ומסדר הפרשיות כי מה לה ולקורא?[10]) ולההפוכא לא חששו, אבל כשבאו הר״מ ורש״י ופירשו הברייתא המפורשת לימין הקורא לא כפי משמעותה, מטעם הנעלם מהאחרונים ההלה המחלוקות ובאין מכריע עדיין הדבר מוטל בספק, והר״ת הוסיף לדקדק בלשון הברייתא מאשר הפסיקה במלת „לימין״ בין „והכ״י לשמע״ וירצה הוא שיהיו הוויות להדדי (כאשר נתבאר כ״ז בפנים בחלק החקי) וכה רבו הדעות בתפלין ולברר לא יכלו מפני שלא הניחו אותם הקהל גם בימי רש״י ור״ת וכפי הנראה מדברי התוס׳ ר״י מפריש תלמיד ר״י הזקן בעל התוס׳, לא הניחום גם היראים כמ״ש מפורש: ומיהו אנו סומכים על הפסקתא (עיין לשונו בחלק המעשי פרק ה׳) ונשארה המחלוקת בפרוש הברייתא הזאת עד עתה.

ד) ולא זו בלבד אלא שגם בדברי רב האי גאון החלו לחלוק שהר״ת והר״ח והנגררים אחריהם סמכו עצמם על רבינו האי ואומרים שנהג כדבריהם, (תוס׳ מנחות לד.) והראב״ד בהשגותיו על הר״מ אומר: (בפרק שלישי מהלכות תפילין) רה״ג אינו אומר כן אלה הוויות באמצע קדש לימין המניח וכו׳ שהוא ממש ההיפוך מדברי ר״ת כאשר יראה הקורא בציורי התפילין לכל הדעות שבחלק החקי. וגם בדברי השמושא רבה לא הרגישו (זולת הברצלוני) כי הוא כותב ההיפוך מדעת שניהם (ר״ל רש״י ור״ת) כי התוס׳ שם מביא: ובשמוש״ר תיקון התפ׳ משמע כפי׳ הקונ׳ וכו׳. ובראש (הל׳ קטנות הל׳ ל״א) אומר אחד ומצינו טעותא בהאי שמושא וכו׳ (עיי״ש ובחלק החקי והעיוני) ולברר הדבר לא היה בידיהם מפני שגם אחד לא יכול להתפאר שראה תפילין של הגאונים, או מדור ההוא כי בעת מחלוקתם נשארו התפילין רק בסדרי ההלכות אבל גם זוג אחד עשוי ומתוקן לא היה אצלם. ולכן נשארה המחלוקות

לעשות ציצית נאים ומזוזות נאות ולכתוב ס״ת נאה כו׳ כו׳ ואת התפילין לא הזכירו כלל. וכן בשבת (קלג.) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות סוכה נאה לולב נאה שופר נאה, ציצית, ס״ת כו׳ בקולמס נאה, בלבלר אומן וכורכו בשיראים נאים עכ״ל ותפילין לא קא חשיב. ואין כל ספק כי חששו לעשות תפילין נאים מפני החשש שכתבתי בפנים, ומפני שלא היו נהוגים אז כשארי המצות — ובמס׳ סופרים שאמר מלת „חייב״ לא רצה להזכיר התפילין גם מפני החיוב שנשמרו חז״ל להוציא מפידם על התפילין.

[10]) וכאשר יאמר כן הראב״ד (בהשגות שלו פ״ג) מפורש עיין בחלק „החקי״ ועיי״ש גם בדבר תשובת הרמב״ם לחכמי לוניל שהובאה בכ״מ, שהיא מזויפת.

הגדולה הזאת, אשר התפילין של אלו פסולות לאלו, בלתי מוכרעת ובלי כל ברור עד היום הזה.

ה) ובבא המקובלים ויראו את המחלוקות הגדולה הזאת בדבר גדול וקדוש להם, שבו יכולים המה לתלות תילי תילים של סודות על כל קוץ וקוץ שבהם, ראו לטוב לפניהם להקריש ולהעריץ את כל הדעות והשיטות ויאמרו: „אלו ואלו דברי אלקים חיים" ויכונו בהם כונים, ויקדישוה לאלהות ממש. הלא כה דברי הזוהר (פ׳ בא): תפלין דאנח קודשא בריך הוא דבעי בר נש לאנחא בכל יום, בגין דאינון שמא קדישא עילאה דכתיב כי שם ה׳ נקרא עליך ותנן: „שם ממש" (ואיהו ושמיה כולא חד), ואז חלקו את ארבע פרשיות נגד ד׳ עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה, שבע כריכות מהרצועות כנגד שבע מדות: חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות ג׳ ראשין שבשין נגד ג׳ ספירות הראשונות וכו׳. עד שהתפילין המה אלהות ממש וצוו לחבקם ולנשקם כאשר אנו, מבלי דעת, נוהגים כן באמת. (ועיין באריכות בחלק המעשי והעיוני).

ו) אך גם אצל המקובלים הלכו מדרגא לדרגא, האר״י לוריא הניח בתחילה של רש״י בבוקר ושל ר״ת במנחה, אח״כ הניח שתיהן בבוקר ושל השמושא רבא במנחה, אך תלמידו הרח״ו בא וכתב בשער התפילין כי גם תפילין דשמו״ר המה בכלל המצוה והחיוב לכל אדם להניחם ואין צריך לומר תפלין דר״ת שמי שאינו מניחם הוא בכלל קרקפתא דל״מ תפילין והמצות שמורים אוכר מי שמפריד בין הדבקים תפילין דרש״י ור״ת יפרדו חייו כי הוא מפריד ומפריש בין העולמות העליונים התלויים בהם ומהפך הצינורות וכו׳ וכו׳.

ז) כל אלו באו לנו מפני שהקל הר״מ מקוצי[11] בתפילין הקדושים ויקצוב להם זמן רק בעת התפלה ולא הבדיל בין איש לאיש (ורק את הת״ח פטר לדברי מהרי״ק) וירבה לדרוש ולהוכיח עד כי הצליח לו לשום את הדבר הזה לחוק כי כל שאינו מניח תפילין נקרא: „פושעי ישראל בגופו". שאם אמנם גם הוא מצא לו שומעים רק מעט מהרבה כאשר יעיד הוא בעצמו: שרק אלפים רק רבבות (גוזמא קתני) קבלו את המצוה הזאת בספרד ומעט בשארי ארצות ולא העיד: „כי כל ישראל קבלו את המצוה הזאת," אבל כפי שאנחנו רואים נתפשטה המצוה הזאת מהעת ההיא לאט לאט כאשר אנו רואים מהמחכיר הגדול מוהרי״ל (ר׳ יעקב וויל או מווילין) שהיה בשנת ה׳ אלפים קפ״ז קרוב לשתי מאות שנים אחרי הר״מ מקוצי שמכנו קבל הרמ״א כל המנהגים, מתרעם גם הוא על הבחורים ועל הנשואים עולי ימים אשר הרהיבו עוז בנפשם להניח תפילין (ע״ש בסוף ה׳ תפלין) ומזה נראה כי בימיו כבר נתפשט המנהג הזה והיה גם לו למורת רוח.

---

[11]) הסיבה אשר הכריחה את הרר״מ מקוצי לתקנם נעלמה מאתנו. הוא אמנם אמר: שבשנת 4995 לבר״ע היתה סיבה מן השמים להוכיח (אבל לא אבה לגלות לנו מהות הסיבה ההוא) ובשנת 4996 הייתי בספרד להוכיחם ואמץ הקב״ה זרועותי בחלומות היהודים ובחלומות הגוים וחזיונות הכבבים ויט עלי חסדו ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלקים וקבלו אלפים ורבבות מצות תפילין וכו׳ וכן בשארי ארצות הייתי אח״כ ונתקבלו בכל המקומות עכ״ל. ואנחנו חפשנו ולא מצאנו רעידת הארץ בשנת דתתקצ״ו ורק ארבע שנים קודם בשנת דתתק״ץ (יו:וסין צמח דוד) ואולי הקדימו

ח) ואולם בימי הר״י קארו והרמ״א (ערך השל״ג) (אחרי שמה האנקויזיצה משטרה בארץ והגירושין על עם בנ״י החלו והצרות והרדיפות הראו את זרועם הקשה ועוררו את אחב״י להתחזק בתורה ובמצות מעשיות בכל כחם החזיקו ביותר במצות התפילין שהיתה רפויה בידם כל הימים) מצאנו כי כבר התפשטו בין כל העם בתורת חוב גמור והר״י קארו יכול לומר בצדק שמנהג העולם כרש״י וגם להעיד: „כי מנהג החכמים לנשקם". כי בימיו החלה כבר הקבלה תורת האר״י לוריא להתפשט ועליהם רמז שמנהג החכמים לנשק אותם, אך עכ״ז לא הניחו עוד תפילין דר״ת כ״א החסידים ואנשי מעשה, עד שבאו המקובלים האחרונים, ואחריהם הבעשטנים ויצוו לחסידיהם כי יחנכו את בניהם להניח תפילין דר״ת משנת השלש עשרה, ומאז החסידים מתהוללים בתפילין או מתהוללים אִתָּם, העגלונים מושחים בם את אופני מרכבותיהם, וצעירי החסידים ישתו בם את יין־התיקון ומעלים בהם גם את עשן הקטורת, והרבנים שותים בהם קאפפע, וההמוני יקום ממשכבו ישפוך מים על צפרניו ובעודו ערום בלי בגדיו העליונים, ימהר לנשק התפילין ולהניחם וילחש בהם, ינוע וירוק ינשקם ויחליצם, ואח״כ ירחץ ויסוך יאכל וילך למלאכתו וכה היתה לחוק בישראל[12].

ט) ואני אשר ידאב לבי לראות מעבר מזה שהותרה הרצועה והחלו לנהוג קלות ראש וזלזול בקדושת התפילין והתירו להניח אותם לכל אדם מבלי כל הבדל בין איש לאיש, ואף לאלה שהשו״ע ואחרוני מפרשיו אסרו עליהם בסי׳ ל״ח, ומעבר מזה שכל הפורש מתפילין מפני עצלותו או מפני איזה סיבה המכריחתו, ידמה בנפשו כי כבר פרץ גדר היהדות ומתיר לעצמו לעבור על חוקים גדרים ומצות רבות, ומובן מאליו כי איננו מתפלל ואינו קורא קריאת שמע, בחשבו כי אסור להתפלל ולקרות ק״ש בלא תפילין, ומרגלא בפומיה דההמון את אשר ילחשו לו רבניו: „שכל שאינו מניח תפילין הוא פושע ישראל". חשבתי לחוב קדוש לבאר את כל תהלוכות המצוה הזאת ולחשוף את מקורה ולהסיר את פני הלוט מעליה אשר כסוה בערפל מימי הסמ״ג ועד עתה. ולתכלית זאת חברתי חבורי זה אשר חלקתיו לשלשה חלקים:

החלק הראשון הוא חלק החקי ופרקיו שבעה, בו יבואר כל ההלכות, שיטות ודעות התפילין עם ציוריהם ומי מותר להניחם, וגם יראה באצבע כי לפי ההלכות המבוארות לפנינו בשו״ע או״ח ובשאלות ותשובות הבאים אחריהם אין לנו בדור הזה, שתקפו הצרות ונתמעטו הלבבות וכל ההמון ישראל שרוים בצער ובדאגה, גם אחד, שיהיה ראוי ומותר לו להניח תפילין.

המה את רעידת הארץ ד׳ שנים, אך איך שהיה הנה רואים אנו ברור שעד הר״מ לא היו מניחים תפילין כלל ואף הגדולים שבעם עד שהוכרח להשתמש לא רק בחלומות היהודים כ״א בחלומות הגוים אם כי לא נוכל להבין איככה יוכיחו חלומות הגוים על תפילין? אמנם דברי חלומות אין מעלין ולא מורידין ובחלק העיוני והמעשי נברר הדברים ונציג את לשונו של הסמ״ג כולו במ״ע ג׳ ובהקדמתו עי״ש.

[12]) היודעים את דרכי בני עמנו רבנינו וחסידנו ברוסיא וגם דלת העם בפה, יעידו עלינו כי לא הפרזנו על המדה אף כקוש״י, ואם יסתפק מי אם הרבנים שותים בהם קאפפע נשלח אותו לדינאבורג פל. וויטעפסק ויראה בכל יום את הרב המורה דשם, ר׳ ליב הגדול, יושב ושותה קאפפע מעוטר בטלית ותפילין של ר״ת, כאשר ראיתי אני בעיני.

חלק השני הוא ח ל ק ה מ ע ש י, ופרקיו שמונה, המה יפיצו אור על תולדות ותהלוכות התפילין מתי נתקנו, ומתי התירום לעם, מי הניחם בימי התנאים והאמוראים, ומצבם בימי הגאונים אחר התלמוד והתעלמותם בשתי מאות שנים האחרונות לאלף החמישי ומתי החלו להתפשט באומתנו היינו מתחלת האלף הזה שאנחנו חיים בו.

חלק השלישי הוא חלק העיוני ופרקיו עשרה והמה יפיצו אור על כל מאמרי חז״ל והאחרונים אשר דברו בתפילין ויראו את מראה המקומות ואת המקורים אשר מהם שאבנו את דברנו וגם נוכיח בראיות ברורות ונכונות כי רק מאמרי התלמוד מפרשיו ופסקיו המה היו לנו לישועה לגלות את הדברים אשר כסום עתיקי ימים מטעם הכמוס להם והנגלה לנו.

יוד) וקראתי שם חבורי זה „**תפלה למשה**״ מפני שבו הראתי לדעת בראיות ברורות ונכונות לכל קורא מבין, שהתפלין שאנו מניחים מורשה הנן לנו רק מאת רבינו משה בעל הסמ״ג שהוא חזר ויסדם אחר שנשתכחו מישראל, אך לא תקנם כתפלין הקודמים של הגאונים שהיו ל י מ י ן ה מ נ י ח. כ״א כדעת רש״י ור״ת, לימין הקורא. ושמות התפלין „של רש״י ושל ר״ת״ אך הוא קרא להן מרוב ע נ ו ת נ ו ת ו. אבל באמת הנן כולן שלו. מפיו נתחדשו ועל ידו נתפשטו בישראל בצורתן שהן חיין וקימין אתנו היום. ולכן הנני מקרישן ל ש מ ו ומחזיר ומלביש את העטרה על ראשו שהוא הולמתה, שאם אמנם נחבא היה הוא אל הכלים והסב את שמם למוריו ורבי רבותיו ה ו א ה י ה ר ש א י ו ל א א נ ח נ ו.

ואתה הקורא הנבון אשר יפול ספרי זה לידך בין שאתה ארטדאכסי, בין שאתה פראגרעסיסט, או גם מן המתקנים (רעפארמער) הנך, אחת היא לי אם רק לב נבון לך ורוחך ישרה, הנני מבקשך שב נא וקרא את ספרי מראשו עד תומו אל תדלג בו מפרק לפרק ואל תקפץ מסמן לסמן, ואך בשום לב תקראנו במתנות וברוח קרה, ועזוב נא את כל דעותיך הקדומות אשר הורגלת בם, או אשר למרוק מוריך, על שעה קלה ומועטת שהיא: „העת הקצרה אשר תקרא בה את ספרי״ ואחרי תקראנו כולו, (ואם בעל נפש אתה תשים עינך גם בהציונים ומראה המקומות אשר אציגם לפניך למען תבחנם בעינך החודרת) תשפוט עליו ברוח מבינתך ותקבל את האמת ממי שאומרו ואת השקר תזרה הלאה, ואני למשפטך איחל. יקרים עלי דבריך בין שיהיו פצעי אוהב בין שיהיו גם נשיקת שונא, ובלבד שיהיו דברים של טעם דברי חכמים שבנחת נשמעים, בלי חרפות גדופים וזלזולים שהנפש היפה תקיץ בהם ואני המחבר לא אשיב עליהם לעולם, ואך אם שגיתי תורני ואני אחריש, תשמיעני דבריך המחוכמים. בין ע״י מכתב מיוחד על כתיבתי שבראש הספר, בין באחד ממכתבי העתים הירחים או השבועים. ובלבד שאיננו חצוף ו מ ל ש י ן, ואז אמהר להודות לך על האמת ולהשיב לך תודה גלויה נגדה נא לכל עמי מקרב ולב עמוק על שהחיתני וחִכַּמְתַּני בדבריך, כי רק לדון לפניך באתי ולא ל ק פ ה בהלכה, וגם לא אומר: „קבלו דעתי״ לך אמר לבי, את אשר הריתי והגיתי שנים רבות, ואשר שקלתים בפלס שכלי הדל ומצאתים ראוים נכונים ואמתים, לפי דעי, להביאם ולהציגם לפני כסא בקרתך. ולך הקורא, או המבקר, המשפט אם להסד ואם לשבט.

אך תדע קורא נעים כי כמוך כמוני, גם אני שלומי אמוני ישראל הנני, קרוש לי אלהי קרושי ובמצותיו אחפוץ מאד, אך לא אלה המצות אשר ינחילונו מורי־שקר ורבנים בעלי כרסין, כי לא נתנו המצות אלא לישר בהן העקמומית שבלב. — שמענה ואתה דע לך. ואם אפק רצון כמך, תשמע ממני גם את הדברים אשר אשיב לפניך בפתח לפְתָחַי אשר ברצות ה׳ אשימו בראש ספרי זה לקים מאמר החכם: „דאגה בלב איש ישחנה" (משלי י״ב) וכהכהן הזה אשר עשה „שלום על ישראל"[13]) הנני נפטר גם אני מאתך הקורא לא בכריעה והשתחויה כ״א בפסיעה קלה לאחורי, באהבה ובשלום.

לונדאן, ג׳ י״א לחודש מרחשון תרמ״ג.

המחבר.

---

[13]) בטובך, הקורא, קרא נא את הדברים המעטים שיצאו מעט הכהן הנכבד הזה, טרם תלך הלאה לקרוא בספרי זה, כי כאלה יחשוב לבי כעת, מהם אין לי לגרוע אם כי יש לי להוסיף. ואלו הם: „ואם בארטאדאקסין כאלה, אשר לא נגעו ולא פגעו לרעה, אפילו בקוצה של יוד אחת שבכל אולת מקובלת, נפלה חכה של חשד ואיבה, מה יעשה פראגרעסיסט שכמותי, שאינו בוש לא לבד להטיל ספק, כ״א גם להחליט, שהרבה מדברי קדמונינו אין להם שרש בדת ועקר בדעת, ושמרשה את עצמו לומר בפה מלא, שיד הפשט הדקדוק ההגיון והבקרת על העליונה, לדחות מפניהם כל דרש וכל הלכה שאינם מסכימים עם השכל הישר, ועם דברי תורתנו הקדושה, כל מדה וכל הגדה שמתנגדות לחקי הדעת הנכונה, ומשפטי הצדקה והקדושה; וכן חלילה לי להתרעם על מדותיהם של אלו התמימים היראים והחרדים, שרוצים לצאת ידי חובת המקום והבריות, אם לא מזדון ורוע לב, כ״א מפחזות יתרה, ובאמונה מופגרת, יפטירו בשפה, כשיפול חבורי זה בידם, כי מין אפקורוס משומד מומר הדובר ככה וידו חצי האלות הקללות והחרמות לאיש אשר אלה לו׳ שכך נאה ויאה להם, ואמונתם וסכלותם כפרתם. עכ״ל (צד 7 בהקדמתו לחלק רביעי). וראוים הדברים למי שאמרם וגם לי אני עבדך.

חלק החקי.

פרק א.

ביאור המשנה חמש טטפות. ברכת להניח תפלין ולא לקשור טטפות, טעם מנין לשתים במנין המצות. מקור השם טטפות ותפלין.

א) מתני' חומר בדברי סופרים מדברי תורה: האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה, פטור. חמשה טוטפות להוסיף על דברי סופרים, חייב. (סנהדרין פח:) **רש"י:** פטור, דאין זו הוראה דזיל קרי ביה רב הוא: חמש טוטפות יש, שאע"פ שאין דבר זה אלא להוסיף על דברי סופרים חייב דמדרש דסופרים הוא: לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד'. **גמרא:** אמר ר"א אמר ר' אושיעא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסיף, ואם הוסיף גורע, ואין לנו אלא תפילין אליבא דר"י. **רש"י** להוסיף, על מה שפרשו חכמים. גורע, ופוסל הראשון בתוספתו, ואין לנו אלא תפילין שעיקרו בתורה ופרושו מדברי סופרים שהם ד' בתים ויש להוסיף חמשה או יותר ואם הוסיף גורע דקא עבר בבל תוסיף ולא עבר מצוה. עכ"ל (שם שם). אחרי ההתבוננות והעיון בדברי המשנה פה ובמגילה פ"ז ובהוריות ד, (שע"ז רמז רש"י בדברו: דזיל קרי ביה רב הוא"), עם כל מפרשיהם הראשונים והאחרונים כאשר ביארנו בארוכה בחלק השלישי מחבורנו הזה, יצא לנו: שמצות תפילין לפי דעת חז"ל היא: „עקרה," ר"ל כי יכתבו פרשיות אחדות מן ספר התורה על קלפים מיוחדים וישימו אותם על היד והראש, היא „מדברי תורה" כלומר הלכה למשה מסיני[1]) ופירושה: ר"ל איזו פרשיות וכמה יהיו, מדברי סופרים: כלומר שלא בא ע"ז שום קבלה גם מסיני ורק הסופרים הוכיחו אותם מדעתם וסמכום על הכתובים שנאמר בהם: והיה לאות, לזכרון ולטטפות. ר' ישמעאל רצה להוכיח מן מלת „לטטפות" מלא וחסר כמו שהוכיחו ד' דפנות לסוכה מן „בסכות" מלא וחסר, ואמר לו ר' עקיבא אינו צריך להוכיח זאת ממלת „לטטפות" שהמלה הזאת אינה: אלא שם העצם של התכשיט הנושאים אותו על הראש[2]) מימות משה רע"ה עד חכמי המשנה, אם לא שנחלק את המלה הזאת לשתים: "טט" „ופת," שפירושן שתים שתים ואז נוכל לסמוך המצוה הזאת על הכתובים. וכיון שכצאו בארבע פרשיות מן התורה נזכרו: והיו לאות, לזכרון ולטוטפות בחרו חז"ל בפרשיות האלו לתקון התפילין, והלכה כמותו מחברו

---

[1]). עיין רש"י (מנחות ל"ט.) בפרושו על קשר העליון דאורייתא: כלומר הלכה למשה מסיני ובסנהדרין (פ"ח:) לאו דאורייתא כלומר הלמ"מ לפי ההג"ה הצודקת מר"י פיק. והדבר מבואר רבות פעמים ואכ"מ להאריך ובחלק העיוני יבואר כל הצורך בדבר זה להוציא גם מלב המתעקש.

[2]) עיין בתוס' (מנחות ל"ז:) ד"ה לטטפות באור המלות לטטפות ותפילין וע' הלאה בפנים הספר ובח' העיון. בביאור השמות האלו ומקור מוצאם.

שכן קבלו חז"ל להלכה שהכתוב: „ושמרת את החוקה הזאת למועדה," אינו אלא לחוקת הפסח. וכן פירש הרשב"ם את הכתובים הללו בפירושו על התורה פ' בא. וז"ל: לאות על ידך, לפי עומק פשוטו, יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך, כעין שמני כחותם על לבך. בין עיניך: כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין ליתן על המצח לנוי. — את החוקה: הוקת הפסח. עכ"ל, ועל סמך מאמרז"ל שעקרם מן התורה אומר ר' נחמיה (במדרש רבה ויקרא פכ"ב) ויתרון ארץ בכל, אפילו דברים שאתה רואה יתרון למתן תורה כגון הלכות ציצית תפילין ומזוזה, אף הן בכלל מתן תורה וכן בקהלת רבה פ"ה ע"ש.

ב) ולכן תקנו חז"ל לברך: „להניח תפילין" השם החדש שנתנו חז"ל למצוה הזאת בסוף ימי הבית השני[3]) ולא „לקשור טוטפות" כלשון הכתובים וכמו שאנו מברכים על שארי המצות: מצה סוכה, פסח, מילה, שבת, ציצית ומזוזה ועור, (זולת לולב שעליו נדבר במ"א) בלשון הכתוב ממש, מפני שאם היינו מברכים: „על מצות טטפות" היה מקום לטעות ולומר: שצריכים אנחנו לקשור התכשיטים שנקראים „טטפות" על המצח וגם על הזרוע, שכן היו מפורסמים תכשיטים על המצח וגם על הזרוע בשם הזה, כמ"ש במשנה (שבת פ"ו) ולא תצא אשה בטוטפות ובסרביטין ובתרגום נמצא ג"כ טטפתא על מלות: ואצעדה אשר על זרועו (ש"ב י"א יו"ד) ת"י וטטפתא דעל דרעיה וכן על מלת פאר, פארך הבוש עליך (יחז. כ"ד יו) ת"י: „טטפתך יהון עלך" וכן בכגילת אסתר (ח. טו) ועטרת זהב גדולה וכו' תרגמו ולעילא מן כלילה טטפן דמקבען בדהבא; לא כן אם אנחנו מברכים ע"ם תפילין, אין כל חשש ברכה לבטלה לאלה המותרים להניחם, כמו שאנו מברכים על נר חנוכה, על מצות עירוב, נט"י, מגילה שכולן מדב"ם ואנחנו מברכים וציונו על סמך הכתובים: „ולא תסור, שאל זקנך ויגידו לך" (עירובין) ומטעם זה בחרו גם במלת „להניח[4]" תחת „לקשור" כלשון הכתוב, להוציא מלב הסוברים כי חז"ל הבינו בכתובים האלה (זולת הקבלה שבידם) את התפילין שאנו מניחים.

ג) אמנם מוני המצות כהרמב"ם סמ"ג וסמ"ק ועוד, מנו גם את מצות תפלין בין הרמ"ח מצות עשה וחשבו אותה לשתים: לקשור תפילין על היד, לקשור תפלין על הראש, אך לא לבד שאין להביא ראיה כזה שהמה הבינו בכתובים הללו שבאו

---

[3]) שם „התפילין" שמענום ראשונה מפי ר"א הגדול ששמה הברייתא בפיו הדרש: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך אלו תפילין שבראש (ברכות ו') ואת תלמידיו ר' ישמאל ר"ע וריה"ג אנו שומעים מתוכחים על הוכחת סכום הפרשיות ועל זמן תפילין (וכן כל התנאים שאנו מוצאים במשנה מדברים בענין התפלין, המה כולם מן הדור שאחר ר"א הגדול. ודוק היטב) ואת תלמיד תלמידיו אונקלס הגר רואים אנו מתרגם „טוטפת" בשם תפילין. אמנם מצאנו אומרים: מנין שהקב"ה מניח תפילין, דוד הע"ה הניח תפילין. ירבעם חלץ תפילין בפני שלמה, ארבעים סאה קצוצי תפילין מצאו בהריסות ביתר, ועוד הגדות כמוהם שאם אמנם אין אחריותן עלינו, יבוארו היטב בחלק העיוני. והנמצא בירושלמי ובמכלתא בחלופי נוסחאות הלל או שמאי אומר: אלו הם התפילין מאבי אימא. וכן ריב"ב, הכל בחלק המעשי יתבארו היטב.

[4]) עיין בעטרת זקנים (סי' כ"ט) אבל טעמיה מופרך מאליו ומצה וסוכה יוכיחו, ולטעמיה אנחנו שאין אנו מניחים רק בעת התפלה צריכים לברך „לקשור"? וראה בח' העיוני והמעשי.

להזהיר על מצות תפילין, כ״א מזה שמנו בתפילין הללו רק שתי מצות ולא שמונה כמו שאחז״ל (מנחות מד.) שהיינו שתי מצות בכל פרשה ופרשה ככתוב באמת בתורה בארבע פרשיות: לאות ולזכרון או לטוטפות בין עיניך ואם כונתם על התפילין הלא יש שתי מצות עשה בכל פרשה, היא ראיה גדולה שגם המה הבינו בדברי חז״ל את פירוש הכתובים הנ״ל כמו שזכרנו למעלה שהמה רק סמכוה אקרא, ועקרה מ״ת הלכה למ״מ, ועל הסמך הזה, מנו אותה בתוך התרי״ג מצות וכמאמר ר׳ נחמיה הנ״ל, ולמלאות את החסר מנו אותה לשתים[5]. וכבר כתב התשב״ץ (בספרו זהר הרקיע): שמה שהוסכם שמנין המצות הם תרי״ג: שס״ה מצות ל״ת ורמ״ח מ״ע, הוא רק לדעת ר׳ שמלאי וכפי מה שפירש הוא המצות, ואנחנו לא נסמוך עליו בפירושו לענין פסק הלכה אבל נסמוך על סוגית התלמוד, עכ״ל ולענינינו אין מזה שום נפקותא לדינא כי כבר פסק רש״י שכל הלמ״מ נקרא „דאוריתא" כמו שפירש בקשר העליון של ציצית מנחות ל״ט. (ראה לשונו בהערה 1).

ד) והנה על מקור מוצאו של השם „תפילין" רבו הדעות תוס׳ (מנחות לד: ד״ה לטטפות, מצאו מקור השם „טוטפות" התכשיט על המצח כלומר „בין העינים" על הבטה, ועינוהי מטייפן ומקור השם תפילין מל׳ ויכוח ופלילה כמו ויפלל וכו׳ עיי״ש, והטור מסכים לדעתו ואחרים אומרים טטפות מלשון טוף וטפף שענינו סביבה שורה על העטוף כמו מצנפת ושרשו ביונית: tap-es ותפילין מלשון „תפל וקשור" ועוד פרושים רבים אשר נזכירם בחלק העיוני אבל כל אלו הדברים אינם מתישבים אל הלב כי „טטפת" היא שם העצם של תכשיט ואין אנו צריכין לשום טעם, והשם „תפילין" נתחדש ואיננו לא עברית ולא סורית וארמית[6]) ולכן אחרי העיון לא מצאנו טוב מפרושו של החי׳ דר. פעטער בעער (בספרו: לימודי וידיעת הדתות של כתות היהודים) כי חז״ל לקחו את השם הזה מן השם היוני: phylacterion שהונח על קמיע ידועה ומפורסמת בין כל העמים הקדמונים ושנשאו הקמיע הזאת היהודים הקדמונים והיונים, ותוארה היתה תכשיט המצח שחרטו בה בחרט אנוש איזה צורות או פסוקי תורה, וחומרו היה של זהב, כסף, או גם נייל וקלף[7]). (דר. מאט-טער בספרו: היסטארי אונד קריטיק או גנאסטיקער) והיתה להם הקמיע הזאת להצלחה ולשמירה כאויבים וכישוף, משדים וחולי (שם שם). וכנראה לקחו חז״ל את השם הזה למקור להם וישנו אותו בשם „תפילין" שהתיו הנוסף הוא: הא הידיעה To phylacterion (דברי חכם אחד) שגם התפילין סגולה היא לפי דחז״ל לאריכת ימים (מנחות מ״ו.) וביכוי חז״ל היו התפילין כקמיע קדושה בעיניהם כנראה מן המשניות (שבת שקלים מקואות כלים)[8]). ונתחדש השם הזה בימי רבן יוחנן בן זכאי, כנראה, ומפי תלמידיו ר״א ור״י קבל אונקלס הגר את השם הזה ויתרגם

---

5) ולכן שנו גם המה את לשונם ואמרו: מ״ע „לקשור" תפילין שנאמר וקשרתם אם כי אנו אין אנחנו יודעים ממצות קשירת התפילין כ״א ממצות הנחת תפילין כמו שאנו מברכים. והההבדל פה נגד שארי מצות נראה ונגלה ובח׳ העיוני תמצאו מבואר.

6) איננו צריך לראיה כי הכל מודים בזה מלבד המפרשים תפילין מטלת „תפל" שפרושם וטעמם „תפל" מבלי מלח.

7) ועיין בשבת שם בפירוש המשנה ולא תצא אשה בטוטפות שפרשו על קמיע, והפרוש האחרון גם הוא מעין זה ואמרו עשירות עושין אותו של זהב ועניות וכו׳.

8) עיין לקמן פרק ב׳ סי׳ ג׳.

בו את המלות „לטוטפת" הנמצאות בתורה, וקרוב הדבר לומר: שע״כ תקנו הברכה „להניח תפילין" שהוא ממש מלשון הכתוב: (יחזקאל מ״ב) להניח ברכה אל תוך ביתך שגם התפילין היו להם סימן ברכה וקמיע קדושה לאריכות ימים.

פרק ב.

כמה הלכות למ״מ נמצאו על התפלין בשני התלמודים, שכולן אמרו אחרונו האמוראים, שבימי חכמי המשנה היו צורתן ותכונתן שוות לקמיעות. שבימי האמוראים נתפשטו התפלין יותר והחלו לקחת רשות להניחם.

א) שמונה עשרה הלכות למשה מסיני ודאים מצאנו את חז״ל מונים בתפילין בשני התלמודים, ואלו הן:

בש״ס דבני מערבא (ירושלמי) 1) תיפורה: ר״ל שצריך לתפור התפילין. ר״ח בשם רב.
„ „ „ „ 2) קשרי של תפילין. ר׳ ירמיה בשם ר׳ יצחק.
„ „ „ „ 3) שיהיו כתובין בעורות.
„ „ „ „ 4) שיהיו כתובין בדיו.
„ „ „ „ 5) שיסרגלו אותם בקנה. כלומר להחליק את העור עד שיהא ראוי לכתוב עליו.
„ „ „ „ 6) שיהיו נכרכים בשער, ר״ל הפרשיות בעת הנחתם בבתיהם.
„ „ „ „ 7) שיהיו טולין במטלית, ר״ל להעטיף את הפרשיות עם השער בקלף או ניר חלק.
„ „ „ „ 8) שיהיו נדבקים בדבק. ר״ל אם יהיו נכתבים בחתיכות קלף מיוחדות ידבקון בדבק.
„ „ „ „ 9) שיהיו נתפרין בגידן ר״ל אחרי הנתתן בבתים יותפרו הבתים בגידיהן של הפרשיות כלומר גידים של בהמה טהורה.

כל ההלכות האלו אמרם ר״י בשם ר״ש בר יצחק הנ״ל מגילה פרק א׳ הלכה ט.

בש״ס דבני מערבא (ירושלמי) 10) תפילין מרובעות שחורות[1]) ר״ל שיהיו מרובעות שתי התפילין ושחורות ר׳ יוסי בר בי׳בי (שם פ״ז ה״ט).

בש״ס בבלי שלנו 11) רצועות שחורות שבת כ״ח מנחות ל״ה ר׳ יצחק.
„ „ „ 12) שין של תפילין אביי שם שם.
„ „ „ 13) דלית של תפילין אביי שבת שם, והתוס׳ וכן הרמב״ם לא גרסי דלית ויוד וכו׳.
„ „ „ 14) יוד של תפילין ורש״י והנגררים אחריו גורסים אותם. ואביי לא אמרם בפעם אחת אלא פיסקא פיסקא.
„ „ „ 15) תפילין על קלף ומזוזה על דוכסוסטוס (ברייתא שבת ע״ט מנחות ל״ז).

---

[1]) פליג על תלמוד דידן כנראה מהברייתא (מנחות סי׳ ל״ז) קושרין אותן במינן לבנות, שחורות, ידוקות, כו׳ ואם אמנם רש״י פירש במינן: „של עור" פרושו אינו מוכרח כמבואר בחלק העיוני וכן לא תתאים ההלכה הזו עם ההלכה בתלמוד דידן שאמרו שם בתפרן ובאלכסונן ובירושלמי ליתא. ועיין הלאה בס׳ ב׳.

בבלי שלנו 16) מעברתא דתפילין פי' המקום שעובר בו הרצועה. אביי (מנחות ל"ה) לפי הפי' המקובל להלכה.

„ „ 17) תיתורא דתפילין[2]) פי' העור התחתון במקום שיושב על הראש והזרוע (שם שם) ר"ח בשם רב.

„ „ 18) מרובעות בתפרן ובאלכסונן (מגילה כ"ז מנחות ל"ה). רבא או רב פפא.

אלו הן ההלכות למ"מ שהובאו בשני התלמודים מפורש והרמב"ם בירר מהם עשרה והאחרונים שש עשרה לדברי הכל בענין למשה מסיני, אבל להלכות מקובלות נתקבלו כולם, ובספר יריאים מוסיף עוד (בסי' ר"ל) 19) סירגול של תפלין, היינו להחליק את הבתים מכל רוחותיהם, להלכה למ"מ. אבל מלבד ההלכות ישנם הלכות מקובלות הרבה לדברי הכל. כמו שאינן צריכין שירטוט, שאין טולין תולין בתפילין. ר"ל אם נתקלקלה תיבה אחת אסור לתת מטלית מבחוץ ולכתוב מבפנים כמו שמותר בס"ת, וכן אסור לתלות אות אחד החסר בתפילין מה שמותר בס"ת, וכן כתבן שלא כסדרן פסולין אפי' אות אחד ואפי' קוצו של יו"ד. תוכות פסולות, ועוד החמירו לעבד העורות לשם תפילין דווקא, ואצ"ל שצריך לקדש לשם תפילין, ואח"כ לקדש עוד הפעם את השמות, בפיו ואם נכתבו בשמאל פסולין אם לא שהוא איטר וכן דוקא בדיו שחור ולא אדום וכו' וכן אם הזהיב את הכתב (ר"ל אם זרק עליו עפרות זהב) אם להעבירו מבלי לנגוע בהכתב יעבירו וא"ל פסולין ואם הזהיב את האזכרות תקנה. ועוד דינים רבים חמורים רב יתר מבס"ת אשר תמצאם בטוש"ע ל"ב בנ"ב סעיפיהם וסעיפי סעיפיהם של המפרשים והפוסקים וכולם מקובלות שום מחלוקות[3]) ורק בענין פתוחות וסתומות וההנחה „זקופין" או „שוכבין" הראשונים והאחרונים הכריעו מדעתם כאשר יתבאר.

ב) הרואה בעין פקוחה, יראה כי כל ההלכות למ"מ אמרום אחרוני האמוראים עצמם ולא תלו דבריהם גם בגדולי התנאים[4]) והנאמר בשם „תנא" לא נדע שום מקור כי אינן בתוספתא, ואך במסכתא תפילין מן שבע מסכתות ירושלמיות להש"ם והמאוחרות בזמן מאד[5]), ואולם אם ההלכות בתיקוני התפילין ובמלאכתם החיצוניות הבתים, הרצועות והקשרים רבו מאד וכמעט על

---

[2]) ההלכה הזאת נעלמה מעיני הח' יה"ש בהחלוץ ג. והנצרך לי להעיר הוא, חננאל שאמר ההלכה בשם רב היה „סופר תפילין", והוא גם הוא אמר אם החליף פסולות. וכן בירושלמי תיפורה, אמרה הוא בשם רב ועיין בחלק העיוני בזה.

[3]) והסמ"ג שכתב בהקדמתו כי ספר תורה חמירא מתפלין והעלה מזה להלכה התפלה מותר להניחם (עי"ש בהקדמתו ולשונו בחלק המעשי) נעלמו ממנו האלו בעת שדרש דרשותיו הנ"ל, אם כי כתבם אח"כ בחיבורו, והמבין יבין.

[4]) אך שתי פעמים נזכרו הלכות למ"מ במשנה, אך בתוספתא ובבריתות נזכרו בשם התנאים מדברי עצמן או האמוראים בשמם אך בתפלין אך האמוראים אמרום וגם בבריתות ותוספתות אינם. ועיין בחלק העיוני ושם נתבאר.

[5]) במסורת הש"ם לא מצאתי מראה מקומות מן המסכתא הזאת ורק בסדר „מדרכי" חנוך העניך מצאתי ציונים מהמסכתא הזאת. ונדבר גם ממנה בחלק

כולם אמרו שהמח אצלם בקבלה, הנה לעומתם מעטות הנה מאד ההלכות שהוקבעו
למלאכתם הפנימיות היינו: הנחת הפרשיות בהבתים, איכבה יונחו זקופים או שוכבים,
איזו פרשיות, כמה המה, באיזה מקום על היד והראש יניחום, וכן באיזה זמן יניחום
ומי יניחם? בכל אלה לא באה שום הלכה ושום קבלה כנראה, ורק החכמים מדעתם
דנו עליה, נמנו וגמרו כי צריכין להיות ארבע פרשיות, כי הרוצה להניחם יניחם
אך בחול, וביום, לא בשבת ויו"ט ולא בלילה, באופן שיהי' אדם כשר ויהיה לו גוף
נקי, ודעתו מיושבת עליו ואיננו אבל, איננו מצטער משום דבר, בריא אולם, ואיננו
מנודה, ויניחום על הזרוע כנגד הלב ובגובה שבראש, כל אלו הדברים מפוזרים
כה וכה, בתלמוד ובאגדה, אך במשנה, נזכרה להלכה רק שתי פעמים (לא
בסדר זרעים במקום הברכות, כ"א בסדר קדשים ובדרך אגב), בפ' הקומץ רבה
ארבע פרשיות שבתפילין מעכבות זא"ז, ובפ' התכלת: תפלה של יד אינה מעכבת
של ראש" וכו'. זולת המשנה שהזכרנו בראש פרק א' שאין ענינה מהלכות תפילין
כ"א מהלכות זקן ממרא.

ג) זולת המקומות שהזכרנו נזכרו התפלין פעמים רבות[6]) במשנה לא להלכות
כ"א לפטור כמו בברכות, ולענין שארי הלכות כמו שבת, טומאה וטהרה, ונזכרו
ד' פעמים עם קמיע ביחד: שבת פ' במה אשה מ"ב: „ולא בתפילין ולא בקמיע"
שקלים פ"ב מ"ב: ולא בתפלין ולא בקמיע" מקואות פ"ו מ"ד: והקמיע והתפלין
כלים פכ"ג מ"ט: „והקמיע והתפלין," ונראה מזה ומהא דאמר בערובין פ' המוצא
תפילין: בר"א בישנות אבל בחדשות פטור, (דאולי המה קמיעות ולא תפילין כדמפר
בש"ס) שביכיהם היו התפלין לא לבד בתכונתן שוות עם הקמיעות, כ"א
בצורתן. ויתכן שעל כן הרבו להקפיד בכתיבתן ובתיקונן ואכרו בהם ר
תלים הלכות מקובלות, כדרך כותבי קמיעות שעיקר הסורות המקובלות
בכתיבתם ותיקונן אך לא בהנחתן וקשירתן כי הקמיע סגולה היא ושמירה, להביא
בה, בכל מקום שתמצא על הגוף, ועי"כ לא באה ההלכה במשנה כ"א על אר
פרשיות שמעכבין זא"ז, ר"ל כי בלא זה התפלה מאבדת את קדושתה וסגולתה
ושהתפלין של יד ושל ראש אינן מעכבות זא"ז כי כל אחת היא כעין קמיע מיוחד
בקדושתה וסגולתה ואינה תלויה בהאחרת, ולא הזכירו גם דיני כתיבת התפלין
ותקונן מפני שכפי הנראה בש"ס[7]) היו אז רק סופרים מיוחדים שעסקו בכתיבת
התפילין והקמיעות, וכל הדינים היו מסורים להם בקבלה איש מפי איש מעת התקנה
והם מסרום לבניהם או לתלמידיהם, עד שלא היה כל צורך ללמדם בהלכות מיוחדות
לעם, ועי"כ קבעה מסדר המשנה בסדר קדשים לא בהלכתות הצריכות לכל א
ואת סדר הנחתם ר"ל המקום אפוא יניחום והזמן מתי יניחום, לא למדו, מפני ש
הנהיגו את התפילין לעם ורק אחדים מהגדולים המיוחדים שבדור הניחום וגם ע

[6]) בחלק העיוני נקרא בשם כל המקומות שנזכרו במשנה ונדבר עליהם כפי
שיורנו השכל עי"ש.

[7]) תפלין דבי בר חבו שכיחי (ב"מ כ"ט:) אביי שרי לבי בר חבו למכתב ר
שמה"כ (מגילה י"ח:) רב הסרא אשכח לרב חננאל דהוה כתב ספרים שמה"כ
סע"ב) רב הונא או חונא ספרא דסדרא (ירושלמי רפ"ג דכלאים, שבת פ"ט ה"ב)
נראה שהסופרים היו גדולי הדור ור"י בן לוי העיד כי כ"ד תעניות ישבו אנכה"ג (!
כותבי סת"ם שלא יתעשרו. ובעיקר הדבר עי' בח' העיוני.

לא הטלום לחובה (כאשר יבואר היטב בחלק המעשי) ולכן לא חשש מסדר המשנה לקבוע למענם ההלכות האלו במשנה מיוחדה במקום ק״ש, תפלה וברכות, שלהגדולים האלה שהניחום מרצון עצמם, ידוע היה להם הזמן והמקום[8].

ד) ואולם בימי האמוראים שנתפשט התפילין מעט יותר, והחלו לקחת רשות להניחם ולמי שנתנו רשות להניחם היה סימן שהוא אדם גדול בדורו ומורשה לדון ולהורות, (כאשר נתבאר כ״ז בראיות ברורות בחלק המעשי) קבצו מסדרי הש״ס מאמרי החכמים שבדורם, ואת כל ההלכות המקובלות בידי כותבי התפילין, שאמרו עליהם שהמה הלכות למ״מ, וסדרום בש״ס ומפני, שכנראה, לא היה כל קבלה לכותבי התפילין איך להניח הפרשיות בבתיהם, ר״ל איזו לימין ואיזו לשמאל וכאו״א מהם הניח אותם כרצונו והבנתו, (מפני שלא הששו לסדר הנחתם מטעם האמור למעלה) לא בא ע״ז מאמר מיוחד מאחד התנאים והאמוראים ואך כשבאו לשנות ולפרש את מאמר המשנה במנחות: „ארבע פרשיות מעכבות,״ נשאלה השאלה בבהמ״ד כיצד סדרן? ר״ל אם יש סדר גם בהנחתן בבתיהן וע״ז באה התשובה: כסדרן בתורה, ר״ל שאין כל צורך לתת סדר להם מאחר שכבר נבררו ארבע פרשיות מן התורה אלו שכתובים בהן לאות לזכרון לטטפות, וא״כ יניחום כסדר הזה. וע״כ לא נשנה סדר הנחתן בשום תוספתא ובררייתא ולא נאמר בשם איזה תנא או אמורא ורק בשם תנו רבנן, כלומר היתה מזה שקלא וטריה בבית המדרש, וסדרו אותו בש״ס רק פעם אחת ולא נזכר יותר בכל הש״ס, ויען כי מסדר הש״ס רצה כי ההלכה שהורו בבית המדרש תשאר לעינים לכותבי התפילין צירף לזה את מאמר: אמר רב חננאל אמר רב אם החליף פרשיותיה פסולות, אשר בלי ספק אמרו רב אז (כמאה שנים קודם) אביי האחרון חבירו של רבא לסופרי התפילין שיסדרו כולם בדרך אחד ולא להחליף הפרשיות זה כה וזה כה[9]), ויען כי המאמר הזה קצר ובודד הוא ולא נתפרש כל צרכו, נפלו מחלוקות בפירושו עד כי נתרבו לארבע שיטות בתפלין וההלכה איננה מוכרעת עד עתה. ומפני שאך זה המאמר הקצר סבב לארבע שהן שש תפילין נקבוע לו פרק מיוחד ונבארו. וזה תוכן המאמר:

פרק ג.

ביאור המאמר כיצד סדרן, שיטות החולקים בסידורן, ציורן בשתים של יד וארבע של ראש, על מה סמך העולם את מנהגו להניח תפלין של ימין הקורא.

א) תנו רבנן כיצד סדרן, קדש לי והיה כי יביאך מימין שמע והיה אם שמע משמאל, והתניא איפכא, אמר אביי ל״ק כאן מימינו של קורא, כאן מימינו של מניח והקורא קורא כסדרן. (מנחות לד:) **רש״י:** כיצד סדרן: סדר הנחתן. כאן מימין של קורא, כשהקורא עומד כנגד מנית הוי ימינו ש״ז שמאלו ש״ז. והקורא קורא כסדרן כסדר שהן כתובין בתורה מוקדם מוקדם ומאוחר מאוחר הלכך הא דקתני לעיל קדש ורכ״י מימין מימינו של קורא קאמר וכו׳ והא דתנו איפכא דמשמע קדש והכ״י לשמאל אמניח קאמר דהוא ימין של קורא עכ״ל. **תוס׳** פי׳ בקונ׳ כסדר שהן כתובי

---

[8]) דלא כהרמב״ם בפרושו עה״מ במשנה התכלת ובח׳ המעשי נבאר הטעם.

[9]) ואלולי דמסתפינא הייתי אומר כי רב חננאל שהיה סופר ולא רצה לגלות הסוד לזולתו איככה לסדר הפרשיות. תלה ההלכה הזאת באילן גדול ואמרה בשם רב: שאם החליף פרשיותיה פסולות״ אך לא גילה איככה אמר רב שיסדרום, והס״י.

בתורה וכו׳ וקשה לר״ת דאמאי פלגינהו שקורא שתיהן הראשונות מימין וכו׳ ומפ׳ ר״ת קדש והב״י מימין של קורא וכשבאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה והא״ש מבפנים. וניחא השתא מה שחלקו וכן פי׳ ר״ת בסנהדרין וכו׳ וכן רב האי גאון והיה מניח סימן הוויות להדדי פי׳ והיה כי יביאך. והיה אם שמוע, פנימיות זו אצל זו. וכן בתשובו׳ הגאונים שכתב הריט״ע. ובמכילתא משמע כפי׳ הקונ׳ וכו׳ ובשמושא רבא תיקון התפילין משמע כפי׳ הקונ׳ וז״ל, ומשוי פרשתא דקדש מימין בביתא קמא וכו׳[1]) עכ״ל: (שם הלאה). גמ׳ אמר ר׳ חננאל א״ר החליף פרשיותיה פסולות אמר אביי לא אמרן אלא גויתא לברייתא וברייתא לגויתא אבל גויתא לגוייתא וברייתא לברייתא לית לן בה, א״ל רבא, מאי שנא גויתא לברייתא וכו׳ דלא, דהך דבעי למחזי אוירא לא קא חזיה, וכו׳ גוייתא לגוייתא וכו׳ נמי, הך דבעי למחזי אוירא דימין קא חזיא אוירא דשמאל וכו׳ אלא לא שנא. רש״י גויתא שנתן לברייתא שכתב והב״י קודם לקדש דנעשית פנימית חיצונית אבל גוייתא לגוייתא כגון אם הק״ים שמע לוהיה כ״י וכו׳ עכ״ל. הקורא המשכיל כבר ראה את שיטת רש״י ור״ת בהמאמר הקצר והבודד הזה, עתה צריכים אנו לגלות את אזנו כי התוס׳ שהביאו: ובשמושא רבה תיקון התפילין משמע כרש״י, טעו בדברי השמו״ר, או כי היתה להם גירסא אחרת בדבריו. וז״ל השמושא רבא (המועתק מדבריו שהביא הרא״ש בהל׳ קטנות ומהברצלוני) ומשוי פרשתא קמא דקדש ל י מ י נ י ה בביתא קמא, ופרש׳ דסמוך לה והיה כ״י בביתא תנינא, ופרשתא דשמע בביתא תליתאה, ובפרשתא והיה א״ש בביתא רביעאה. עכ״ל מדכתב „ל י מ י נ י ה" ר״ל ל מ נ י ח (כי קאי על מלת „ומשוי") רואים אנו שהוא מפרש: כאן מימינו של קורא על הבריתא ה ה פ ו כ ה (שלא ידענו מקומה איה) וכאן מימינו של מניח, על הברייתא או המאמר השנוי במנחות, וא״כ במקום שצריך להיות לרש״י פ׳ קדש היינו ימין הקורא, צ״ל להשמו״ר פ׳ והיה א״ש, שהוא ימין המניח. ובאמת כן מביאים בשמו כל הפוסקים האחרונים והתוס׳ לא הרגישו זאת. והרא״ש הרגיש זאת ואמר: והאי מלתא טעותא רבה היא וכו׳ ע״ש וכן אמר ומצינו טעותא בהאי שמושא שאין לסמוך עליו כלל אבל במח״כ גם הוא טעה כי השמו״ר הוא קבוצת פסקי הגאונים וכבר העיד הרב ר׳ מנחם עזריה כפאנו בתשובתו סי׳ ק״ז שכל הגאונים הניחו תפליהם לימין המניח ואין כאן טעותא בהאי שמושא כלל. אך הרא״ש לא ידע מזה, ואם יפלא בעיניך קורא, הדבר הזה, אנהגך אביאך הלאה אל דברי הראב״ד בהשגותיו ותראה כי גם את דבריו לא הרגישו כל האחרונים עד כי לא חשבו לנחוץ להביא את דעתו גם לחלוק[2]) עליו ראה דבריו ב ה ע ר ה ו ב ס מ ן הבא ותשתומם.

---

[1]) נבקש מכל קורא בספרנו זה להבינו, ולא לפניה אחרת שיעיין בטובו במאמר הגמרא ובמפרשיו וגם ברא״ש בהלכות קטנות שהביא גם את התוס׳ הזה כולו. ובסי׳ ל״ד בשו״ע עם ציוניו וקורא נבון יוסף לקח.

[2]) והפלא היותר גדול. שגם הכסף משנה בהביאו דברי הראב״ד שם, לא דיבר כלל ע״ד ימין המניח כאלו הראב״ד זכר זאת רק כלאחר יד, בעת שהראב״ד אומר מפורש (שם): והמחבר הזה שם הברייתא השנוייה בגמ׳ מימין הקורא והברייתא שהביאו בקושיא ואמרו והתניא איפכא שם אותה לימין המניח והוא תימה שהגמ׳ הניחה סדר המניח שעושה המצוה ופירשה סדר הקורא שאין לנו צורך בקריאתו ועוד כו׳. עכ״ל. וקושיתו הוא באמת פירכא שאין עליה תשובה. והמגדול עוז שהיה אחד מאחרוני

ב) והנה בשם שחולקים רש״י ור״ת בפרושו של מאמר התלמוד, כן חולקים [הגיד] ור״ת בפרושו של דברי רב האי גאון. וזהו: אתה הקורא ראית כי התוס׳ [הביאו] וכן רב האי גאון (פי׳ כר״ת ממש) והיה מניח סימן הוויות להדדי, ואולם הראב״ד [בהשגותיו] על הרמב״ם שכתב (בפ״ג מהל׳ תפילין) וז״ל: כיצד סדור הפרשיות [בתפלה] של ראש, מכנים פרשה אחרונה שהיא והיה א״ש בבית ראשון שהוא על ימין [המניח] וכו׳ שפירושו כרש״י ממש, „השיג הוא״ (הראב״ד) עליו בזה״ל: אמר אברהם [רבינו] האי גאון ז״ל אינו אומר כן אלא הוויות באמצע, קדש מימין המניח והיה [כי] סמוך ליה, שמע משמאלו והיה א״ש סמוך ליה באמצע והוא בהפך לקורא [שכנגדו] עכ״ל. הנה רואים אנו כי פירוש דברי רה״ג לימין המניח ההיפוך מהר״ת [שפירש] דבריו לימין הקורא. נמצא מחולקים הפוסקים לא רק בפרוש דברי [התלמוד] כ״א בפרוש דברי השמו״ר ורה״ג, והפלא היא שהפוסקים עד המקובלים לא [הביאו] שטת ימין המניח כלל מבלי הבט על הראב״ד שיאמר כן מפורש, ופליג על [הרמב״ם] בתרתי ועל הר״ת בחדא כאשר יבין כל קורא מבין והמחלוקת רחבה ונסבה [שאלה] שתפילין של אלו פסולים לאלו ומכריע אין, עד כי להלכה פסקו להניח [שני] זוגות תפילין ולא חששו לדברי הגאונים כלל שלפי דברי הרמ״ע מפאנו לא [יצאו] הגאונים כלל מתפילין של ימין הקורא והדברים מסוכסכים ובאמת [יש] פה חסרון ידיעה והבנה בדברי המאמר הקצר והבודד הנ״ל, וחסרון ראיה [בר]ית שהתחלה המריבה לצמות, מפני שלא היה אז גם זוג אחד תפילין מתוקנים [אשר] יבורר הדבר בראיות נכוחות לכל קורא בחלק המעשי מספרנו זה.

ג) מבלי להכנס בפלפול של בעלי המחלוקות איך יבאר כ״א את המאמר: [כ]סדרן" הנ״ל שהיא מובן לכל קורא כמעט (ואנחנו פרשנוהו בהבלעה למעלה [ונבאר] יותר בחלק העיוני) נפקח את עיני הקורא להביט על ציורי התפילין לדעת [כל א]חד, וזהו:

לרש״י ורמב״ם	שמושא רבא	רבינו תם	הראב״ד
ימין הקורא	ימין המניח	ימין הקורא	ימין המניח
והיה אם שמע שמע והיה כי יביאך קדש לי	קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמע	שמע והיה אם שמע והיה כי יביאך קדש לי	קדש לי והיה כי יביאך והיה אם שמע שמע
של יד אחת לשתיהן כסדרן בתורה		של יד אחת לשתיהן-הויות להדדי	

[המקו]בלים והרגיש את ימין המניח, לא היה גם לו כל תשובה להגיד כ״א: אדרבא [הקו]רא עיקר כי המניח מראה לו האות והוא מתירא כדכתיב וראו כו׳ עכ״ל דברים שאין [בה]ם טעם וריח. ואך בסופו יאמר: היודע סוד אמרם הקב״ה מניח תפילין ישכיל שיש [לכ]ל הדעות שורש וענף ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם למוצאיהם כו׳ וכו׳ ועוד חדשות [הביא]נו כהמקובל הזה שהתפילין שנמצאו בקבר יחזקאל היו גנוזין תחת מראשותיו. [ועל ז]ה נאמר הרוצה לשקר ירחיק עדותו. ואולם התשובה שהביא הכ״מ לחכמי לוניל

מן הציור הזה יראה הקורא כי עיקר המחלקות היא בתפלה של ראש, שבה הוא ההבדל בין ימין המניח לימין הקורא, אך בשל יד אין הבדל, רק בין כסדרן והוויות להדדי, ולכן תספיק של יד אחת כסדרן לרש"י ושמו"ר, ושל יד אחת הנכתב כסדרן ועכ"ז הוא הוויות להדדי, היינו שמניחים הגליון מן פרשה והיה אם שמע על הקלף חלק וכותבין שמע במקצוע. ואח"כ כותבין על החלק והיה אם שמע שאז הם ההוויות סמוכים וכתובים זה אצל זה ועכ"ז נכתבו כסדרן בתורה, תספיק להראב"ד ור"ת. זוהי תמצית ההלכה היוצאת לנו מכל הארבע שיטות שבתפילין, ואשר לא הכריעו ביניהם להחפץ לצאת ידי חובת תפילין, או החושש משום ברכה לבטלה, כ"א נתנו פסק ההלכה בשולחן הערוך (סי' לד) כ"י ירא שמים יצא ידי שניהם של ימין הקורא ולמניח לא חששו, והמקובלים פסקו להניח כולם. ואולם בשארי הדינים שחולקים רש"י ור"ת שהראשון הצריך להניחן זקופות בהבתים, והשני הצריך שוכבות[3]), וכן בענין הפתוחות והסתומות שנשארה המחלקות בין הרמב"ם והרא"ש הכריעו הפוסקים האחרונים (עיין בשו"ע ומפרשיו בסי' ל"ב) ולא נשאר לנו רק להעיר כי אלה המניחים תפילין דר"ת המה רק לפי דעתו בענין הוויות להדדי אבל עכ"ז פסולים הם לדעתו מפני שהסופרים עושין אותן זקופין והוא הצרין שוכבות, וכן בענין הפתוחות והסתומות לשוא עמלו הפוסקים להמציא המצאה שיה התפילין כשרים לדעת שני החולקים רמב"ם והרא"ש, כי לא עלה בידם (עיין ט"ז שם סי' מ"ה) ועד היום אין לנו תפילין הכשרים אליבא דכולי עלמא גם אלה ההולכי בשיטת ימין הקורא, ורק סמכו על המנהג כלומר הנח להם לישראל אם אינן נביאי בני נביאים הם. (לשון השערי תשובה סי' ל"ב ס"ק ס"ז).

ד) ואם תשאלני, הקורא, על מה סמך העולם את מנהגו להניח תפילין דרש ואיככה מלאו לבו לעבור על דברי הגאונים בתרתי, היינו ימין המניח והוויות להדד ואיככה לא קבלו את העדות אשר העידו על רבינו האי גאון שני גדולים כהראב" ור"ת שאם אמנם חלוקים הם בעדותם בענין הימינים, הלא שוים המה בענין הוויו להדדי, ומי יהין לעבור על דבר רה"ג? הלא לא נעלמו מאת הפוסקים דברי ר

מהרמב"ם מזויפת היא בלתי כל ספק, ונבאר בחלק העיוני, וגם הכ"מ בעצמו כמסת: בה. ואך בס' קובץ על יד חזקה לדרב הג' ר"נ טריבטש יאמר: וע' כ"מ. שהביא כו ר"ת דשם ההוי' באמצע וכולל רב האי עם שיטת ר"ת, ולפי המבואר בראב"ד חלק ר' עם ר' האי בחדא ובחדא סדר כותיה, דהיינו דבעי הווי' בהדדי אבל במה שא: ר"ת שמע בימין המניח קדש בשמאל המניח רב האי ס"ל בהיפך, וע' שו"ת הרמ מפאנע סי' ק"ז מ"ש שם עוד בסדר התפילין של שמושא רבה עכ"ל. הרי לך ש' חש גם הוא להתשובה לחכמי לוניל שכתב שם: „כי החכמים הנאמנים פתחו התפי של רבינו האי" ואומר מפורש כי הר"ת פליג על ר"ה בחדא, ומכ"ז נראה כי תפי לימין הקורא באמת פורחות באויר, תלויות בהשערת הסמ"ג ואין להן על מה שיסמ: אחרי שכל הגאונים ורה"ג בכלל הניחו תפליהן לימין המניח. ועיין מ"ש בפנים הלא

[3]) כן חלקו ר"ת ור' אליהו מפרישי בדבר קשירת התפלין שהאחרון רצה שת־ הקשירה בכל יום, והראשון אמר שהקשר הוא של קיימא וקושרין רק פעם אחת, עיין ברא בהל"ק הלכה י"ג. את כל הפלפול הזה. וידוע היא ההגדה משלשלת הקבלה, שהבי: בעל סדה"ד (לשנת ד"א תתק"ל) שהר"ת הוריד את משה רע"ה כו' ואמר לו: משה ט: ומשה הודה לו. שאנחנו לא נתפלא כ"כ על זרות ההגדה הזו ועל סכלות המבי: אותה, כעל דבר זה שלא מצינו מעין הגדה כזאת בשום מצוה, ועיין בחלק העיוני.

שרירא גאון (הובאו בתשובת מהר״ם אלשקר סי׳ נד) וז״ל: חכמת הגאונים ופלפוליהם הוא הדבר אשר צוה ה׳ אל משה, ואעפ״י שאומרים הכי הוא ואין מביאין ראיה (לדבריהם) באיזה מקום הוא אין לחוש על דבר קטן או גדול וכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה׳ ותורתו, וכל מילי דמתניתין כמשה מפי הגבורה אמרו וכאות וכמופת דמיון עכ״ל. ובפרט שהרא״ש כתב: והאי מלתא טעותא רבא היא על סדר התפילין כרש״י[4] (עיי״ש בהלכות קטנות סוף הל. ל״א). וכן אם תוסיף לשאול היתכן כי כוון בעל המאמר „כיצד סדרן״ על ימין הקורא? הן מה לתפילין הסגורים ותפורים מכל צד, לקורא העומד כנגדו, האם יכול לקרות הפרשיות הכרוכים בשערות ובמטלית, וסגורים בבתים, ותפורים בגידים, דרך דפני הבתים? ואיככה יעלה על הדעת לומר שבעל המאמר אשר סתם להשיב על השאלה כיצד סדרן? קדש והכ״י מימין סתם, יכון על ימין הקורא אשר לא שאל על הקריאה כ״א על ההנחה איככה תהיה היתה השאלה? ואולי תוסיף עוד לשאול שאלה גדולה ונכבדה לאמור: שתי מצות עשה שופר ולולב הכתובים מפורש בתורה בטלום חז״ל אם יום הראשון חל בשבת מפני גזירת איסור שבות, שהוא שמא ישכח ויעבירם ברה״ר״, (שבזמן הזה אין לנו רה״ר שיחזיק כעולי מדבר, וההעברה בכרמלית היא רק שבות) ובתפילין שיש חשש ברכה לבטלה, והוא לאו מפורש לא תשא את שם ה׳ אלקיך לשוא, ותפילין דימין הקורא פסולים לדעת הגאונים בלי כל ספק, לא חששו הפוסקים גם לספק אולי ההלכה כמותם וצוו לברך עליהם שתי ברכות, ולא השגיחו גם על אחד מגדולי הראשונים הוא רבינו יוסף מקולין[5]) שאסר מפורש לברך על התפילין כדעת אחד מן החולקים משום ברכה לבטלה? אם ככה תשאלני, ואם תוסיף עוד שאלות רבות פליאות ונשגבות אשר תראינה עיניך בתפילין האלו המשונות ומופלגות מכל המצות האמורות בתורה ואשר נצטוינו עליהן מדברי סופרים, הנה יש אתי תשובה ברורה ראויה ונכונה להשיב לך אשר תיישר לך כל ההרורים והנני מוכן ומזומן להציבה לפניך ולפרשה לך, אבל טרם עשותי זאת הנני מוכרח לבקשך גם אני את הבקשה אשר בקש החכם הר״א צווייפעל את קוראיו (בסוף הקדמתו לספרו שלום עי״ חלק רביעי) וז״ל: ומלפני כבוד כל תורני רבני, אשר יפול ספרי זה לידו וירצה לקרוא בו קריאה הגונה וראויה, עד שיהא בידו להקיף מה שכתוב בו באמת, (לא לצורך הלול ושבח בפני חבירו, שהוא רואה וקורא ויודע הכל, ומבטל הכל בלבו), הנני

[4]) דברי הרא״ש מחוסרים הבנה, וכבר נתחבטו בפרושו התוי״ט בפ׳ מעדני יו״ט והתפארת שמואל, ובצדק נרים המע״י הנ״ל: וכתב עליו הברצלוני תמדני טובא. אבל גם לפי הגירסא הזאת דעת הרא״ש נשארה סתומה לנו כי בהל״ק בתחילתן מביא דברי התוס׳ שכתב ובשמו״ר כתוב כרש״י ולא העיר דבר. וגם על הברצלוני לא העיר מאומה ור״ת רבקש השטיט דעתו וכן דעת הרי״ף בציוניו. ומחבר השו״ע עזב בהלכה הזו את הכלל שנהג בו בכל ההלכות להכריע כשני עמודי הוראה משלשה העמודים הרי״ף הר״ם והרא״ש ולפי מ״ש בפרק ד׳ ניחא הכל. ובחלק העיוני נבאר יותר.

[5]) הרב מהרי״ק היה בשנת ה״א ר״מ כשתי מאות שנה אחר הסמ״ג והוא אסר דמ״ע דתפלין קלושה מאד ליראי ה׳ ראה דבריו מועתקים בחלק המעשי והעיוני. ומדבריו נראה כי הצטער מאד על שהחלו להניח תפלין ומפירש אמר שאם בא אחד להניח תפילין כו׳ אבל משום ברכה לבטלה משום לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא יירא ויחוש ודבריו האלו כאלו לא ראום ולא ידעום כל הפוסקים. מה שבשארי הלכות חרדי לדבריו מאד. וד״ל.

מבקש ומקדים להשיאו עצה טובה, שלא יעלה בידו, להוציא תמצית דעתי, ועומק אמתת כונתי, עד שיקבל עליו לשעה מועטת לפחות, והיא שעת קריאתו בספרי, עזיבת הדעת שהורגל עליה, ושהושרשה בלבו מימי ילדותו, ושכחת ובטול כל מחשבותיו הקדומות[6], המתיחסות להנושא הנכבד הזה, וכו' עכ"ל והיא גם בקשתי עתה ואם אתה לא תשיבני ריקם מלפניך, עשה אזניך כאפרכסת ופקח עינך וראה את הכתוב בפרק הבא ויהיה לך לתשובה על כל שאלותיך.

פרק ד.

התפלין הנמצאים בזמן הזה מקורים בסמ"ג, שפעם אחת נתקנו התפלין בימי הבית השני, צורם התפלין שהיו בימי האמוראים, צורתן בימי הגאונים, התפלין שדנו עליהם רש"י ור"ת. שהכתוב בשו"ע סי' ל"ד הוא העתקה ממ"ע כ"נ בהסמ"ג.

א) דע לך קורא נעים שהתפילין הנמצאים בידינו ושאנו מניחים, אינם לא הטוטפות שצוה לנו משה, ולא התפילין שתקנום בימי הבית השני, גם לא התפילין שהיו בימי האמוראים והגאונים, וגם לא אלה שדנו עליהם רבותנו רש"י ור"ת, כ"א חדשים מקרוב באו והמה: „תפילין של הר"מ מקוצי" בעל הסמ"ג שהוא התקינם רק להתפלל בהן, ר"ל שיהיו מונחים על הזרוע והראש בעת ק"ש ותפלה. והוא המציאם מדעתו יען שלפי דבריו: נתגלה לו איזה חלום טוב ונסע לספרד במקום שהיו אז רוב ישראל ודרש להם דרשות רבות והוכיחם ולפי דבריו: היו אז אותת מן השמים בחזיונות הכבבים,[1]) בחלומות היהודים ובחלומות הגוים (!) עד שקבלו עליהם את מצות תפילין שיסד הוא להם, ועכ"ז חשש גם הוא לחשש ברכה לבטלה וצוה ליראי שמים להניח שני זוגות תפילין ויקראם בשם: רש"י ור"ת (ראה לשונו ממש בחלק המעשי פרק ז') ודבריו ממש קבע השולחן ערוך להלכה לא הוסיף עליהם ורק גרע מלות אחדות ושינה איזה מלות מדבריו לצחות הלשון. זהו תוכן התשובה על כל השאלות שהזכרתי בפרק הקורם, ועתה אבאר את דברי: אם גם נפרש את הכתובים בתורה: וקשרתם לאות, והיו לטוטפות, לא ע"ד המליצה, ולא לפי עומק פשוטם כמו שפירש הרשב"ם כ"א כמשמעותם לקשור אותם לטוטפות[2]) לא כון משה אלא שנקח את הכתובים של היחור ונחרות אותם על התכשיט „טוטפות" שנשאו בימיו כל העמים הקדמונים ואשר לא אבד עוד צורתו ותכונתו גם בימי חז"ל, כאשר כבר בארנו למעלה (פרק א) וכאשר נבאר עוד בחלק העיוני.

ב) התפילין שנתקנו בימי הבית השני היתה צורתן כצורת קמיע לא כצורתן

---

[6]) ידענו אמנם כי רבנינו ותורנינו לא יעשו כזאת, והמה יבטלו הדברים בלבם גם טרם יקראו אותם אבל מפחד אני כי לא יתחרטו גם המה באחרונה, וראה בפתח לפתחי.

[1]) בקורות הימים חפשנו ולא מצאנו בספרי הקורות בשנת ד"א תקצ"ה ותקצ"ו לא אותות מן השמים וגם לא קאמעט, גם לא רעידת הארץ, וגם החלומות לא נכתבו ולא נזכרו לא בספרי היהודים ולא בספרי העמים, והסוד הזה כנראה היה כמוס עם, הסמ"ג כי הסיבה מן השמים להוכיח בשנת התקצ"ה שאומר הסמ"ג שהיתה, לא גילה לנו מהותה אך אולי ראה כ"ז במראה בחלום כעין המראות שראה בדבר חבוריו ראה סוף הקדמתו הראשונה וההעתקה מסנה בחלק המעשי.

[2]) ראה מ"ש בזה בפתיחתנו לספרנו הזה בפתח שני ושלישי.

שכן עתה ותפלה של ראש היתה נקראת תפלה ארבעה כלים[3]), והיו כל השלישה כלים מחוברים אל הכלי הרביעי (כנראה במס׳ כלים פי״ח מ״ח) ועל מראה התפילין לא הקפידו רק על אדום אבל עשו אותם לבנות, שחורות או ירוקות, וקשרו אותם ברצועות של תכלת וארגמן (ראה מנחות ל״ה.) ואם נצרף דברי הלל או שמאי (לפי הגירסות השונות במכילתא ובירושלמי ספ״ק דערובין) „אלו תפילין של אבי אימא״, ודברי ר״י ב״ב שאמר: אלו תפילין של אבי אבא״ (סנהדרין צ״ב) אל דברי רבן גמליאל: (בהמוצא תפילין) „בד״א בישנות אבל בחדשות פטור״, נראה כי רק פעם אחת התקינו התפילין בימי הבית השני ואלו שהיו מניחים אותם היו מניחים את הישנים שנפלו להם בירושה אבל חדשות לא עשו כלל[4]) ועכ״פ ראינו שבימי האמוראים לא נשאר זכר מהם.

ג) התפילין אשר נכתבו בימי האמוראים או גם בימי התנאים האחרונים כמאה וחמשים שנה אחר חורבן הבית או גם שתי מאות[5]) שכפי הנראה פשטו מעליהם צורת קמיע ולבשו צורה אחרת עצמיית אחרי רובי ההלכות למ״מ שנתחדשו אז ושבתוכם כי תהינה שחורות וגם הרצועות יהיו שחורות[6]) ושכל עקר תיקונם היתה לדעתנו מפני שאז החלה להתפשט תורת המשיחית או הישועית באמונת השלוש (כאשר נתבאר כ״ז בחלק׳ המעשי והעיוני מספרנו זה) לא נתקנו אלא שילך אדם בהן כל היום, וכנראה מדברי הגאתים לא היו גדולים יותר משני אצבעות, ולהתלמידים בפני רבם רק אצבע אחד (עיין בתשובת הגאונים [הנדפסה בלוק בהוצאת ח׳ מקיצי נרדמים] תשובה ג׳.) וכבר אמרנו (בהקול שנה חמישית גליק 46—47, ונברר יותר בחלק המעשי) שבימיהם אסור היה לאדם להניח תפילין אא״כ קבל רשות מרבותיו אשר סמכוהו לדון ולהורות והורו לנו חכמים[7]). אנחנו לא נדע אמנם איככה סדרום אז לימין המניח או לימין הקורא אבל הדעת נותנת כי היו לימין המניח מפני שני טעמים א) כי הגאונים היו קרובים להם בזמן וקרוב להאמין כי היתה קבלה בידם איככה נסדרו תפילין של האמוראים, וב) מפני שמשמעות

---

[3]) עיין בסדר טהרות מסכת כלים לר׳ חנוך העניך ווארשא . . . ועיין שם גם פרושו על הסרת כלי הרביעי ועיין הרע״ב בפירושו על המשניות והתוי״ט שם.

[4]) בחלק העיוני יתבאר כל הצורך בזה.

[5]) ר״ל בימי רבי מסדר המשנה, שהיה דור רביעי לחורבן כפי סדה״ד שנהרג ר״ש אביו של רבן גמליאל דיבנה בימי החורבן, ורבי היה נכדו של ר׳ גמליאל דיבנה, ואם לא מצינו שיכתבו תפלין גם בימי רבי, אבל במשנה מו״ק כבר נזכר אין כותבין ספרים תפלין במועד, ויש אמנם לפקפק גם בזה, אבל עכ״פ קודם לזה לא מצינו שיכתבו תפלין ושיתקנום, אך בימי האמוראים ראינו לרב חננאל שכתב תפלין והוא היה תלמיד רב, ורב הונא או חונא היה רק ספרא דסדרא, ודוק היטב.

[6]) רצועות שחורות התקין ר׳ יצחק ולא ידענו מתי היה, ואם נאמין לדברי סדה״ד שהוא ר׳ יצחק בר אחא, היה מן המאוחרים שהיה בעת קבורת רב חסדא.

[7]) בהיותי בשנה העברה בקארלסבאד ראיתי בידי את גליוני „הקול״ הנ״ל להרב הגאון המפורסם ר׳ זלמן פראדקין האב״ד דלובלין ושאלתיו אם יודע הוא איזה מאמרים בש״ס אשר יכחישו את ראיותי שהבאתי בגליון 47 מהקול, ויען לי לפי דעתי נשתכחה מצות תפלין עד שתקנוה שנית, אולם יכול להיות גם כדבריך כי אין לזה מאמרים המכחישים את ראיותך. ובחלק העיוני נברר יותר.

המאמר כיצד סרכן קדש והכ״י לימין איננו סובל פרוש אחר זולת לימין המניח כמ״ש למעלה.

ד) התפילין שהיו בימי הגאונים שהניחום רק המורים וראשי הישיבות כנראה מהשאלה לרב הילאי גאון: אם אדם שאינו גברא רבא מעלייא מותר להניח תפילין בעת ק״ש ותפלה (עיין לשונה בחלק המעשי) והלכו בהן כל היום ושהגדולות שבתפילין להרבנים היו לא יותר משלש אצבעות ושל התלמדים אצבע ומחצה (ראה שם בתשובות הנ״ל) היו מסודרות לימין המניח כולם וע״ז נאמנה לנו עדותו של הרב הגדול הרמ״ע מפאנו וראיותיו הברורות בסי׳ קז. (דלא כהגאון הגדול שאין על עפר משלו שכתב מה שכתב בספרו י״י סי׳ ל״ד ומרוב גדלו לא ירד גם לעומק ולסוף דעתו של הרמ״ע הנ״ל). ומכל זה נראה שמכל מיני התפילין שהזכרנו לא לא נשאר לנו בזמן הזה גם אחד מהם ולא נשארו לנו אפוא כ״א התפילין שעליהם ד נ ו רבותינו רש״י ובעלי התוס׳, אבל גם התפילין הללו לא היו ולא נבראו עוד אז, כאשר נברר הלאה.

ה) אשר אמרנו שהתפילין שעליהם דנו רבותינו בעלי התוס׳ לא היו ולא נבראו עוד אז בעת שהמה התוכחו עליהם, אתמר מכללא ואתמר מפורש. מכללא אתמר: אם תעיין היטב בדברי התוס׳ תראה, כי התוכחו רק על פרוש המאמר אך לא לענין הדין והמנהג כלל כן המה אומרים: „וכן פי׳ ר״ח״ וכן „כתב רה״ג״ ולא כתבו „וכן נהגו״ „וכן עשאו, וגם החשו ולא גילה איך היה נוהג ר״י הזקן ראש לבעלי התוס׳ שאין כל ספק שאם היה ידוע להם איזה מנהג מאחד מגדוליהם שלא היו מחשים ומגלים להלכה, ולעומת זה אומרים מפורש (בשבת מט.) ד״ה כאלישע[8]), ואין זה תימה שהמצוה הזאת רפויה ב י ד י נ ו, שגם בימי חז״ל היתה רפויה עכ״ל. ומוכח מזה שהמה לא הניחו תפילין ולא נתקנו אז עד שלא היה באפשרי להם לברר הדבר ע״י ראיה בתפילין של אחד מגדוליהם. ומפורש אתמר: בתוס׳ של רבינו יהודא מפריש, תלמיד ר״י הזקן הנ״ל, ורבו של הסמ״ג כתוב מפורש: „האי אמאי סמכו הקהל שלא נהגו להניח תפילין״ וכו׳ „ומיהו סומכין א נ ו״, (עיין לשונו כולו בתשובת מוהרי״ק שורש קע״ה אשר העתקנוהו בחלק המעשי והעיוני הלאה) ועתה אחרי שאנחנו יודעים כי המה לא הניחו תפילין ולא תקנום בימיהם וכנראה מדבריהם (במקומות רבים) לא חשבו גם לתקנם, סרו כל הקושיות והפליאות מפרושם לימין הקורא, כי רש״י שהוא מ פ ר ש ולא פ ו ס ק[9]), פירש לפי הכללים שבידו את מאמר אביי: „ל״ק כאן לימין הקורא״ שהוא כתוב ברישא קודם: „כאן

---

[8]) מה נואלו אלה המתעקשים המבארים דברי התוס׳ רפויה בידנו שלא הניחום כל היום ורק בעת ק״ש ותפלה, כי מלבד שעד הסמ״ג לא ידעו מזה כאשר הוכחנו הלאה, הן גם הרא״ש שכתב מפורש והאידנא שאין רגלין להניחם אלא בשעת תפלה כתב ג״כ „ומה שהיא רפויה בידי מקצת אנשים הוא מפני שהיתה רפויה בידי חז״ל״, שמזה ברור שקראו „רפויה״ למי שלא הניחם כלל ואם התוס׳ אומר רפויה בידינו אין כל ספק שלא הניחום כלל. ואך לצאת גם ידי המתעקשים כתבנו זאת בכלל מכללא אתמר, ובאמת נאמר זה מפורש בתוס׳ ולא מכללא.

[9]) כבר ידוע הוא ומפורסם כי רש״י ז״ל לא כתב פרושו להלכה ורק בדרך ביאור והפוסקים הוכיחו זאת רבות פעמים ואין להאריך.

לימין המניח" על הברייתא המפורשת, או המאמר, כיצד סדרן ואת „כאן לימין המניח" על הברייתא ההפוכא. אם שמע רש"י או קרא את דברי רב ה"ג לענין הוויות להדדי ולענין המניח אחת היא לנו, שאם גם ידע מהם לא נתכון לחלוק עליו לענין פסק הלכה ורק לפרש המאמר פירש כדרכו. והתוס' השיגו עליו רק בענין הוויות להדדי אך בענין המניח לא הרגישו כלל ולא דקדקו בזה יען שגם המה הלא לא כתבו זאת להלכה ורק בפרוש המאמר והדקדוקים שדקדק ר"ת בפרושו של רש"י. ולכן לא דקדקו גם בשמושא רבא במ"ש לימיניה, והתוס' העתיקו לימין בהם, כי המה רצו לבאר רק לענין כסדרן והוויות להדדי ודי בזה (פה ובחלק העיוני נבאר). היוצא לנו מזה שהתפילין שעליהם הם דנים עוד לא נבראו ולא לא נתקנו אז, וזה ברור.

ו) אחרי שבארנו כל הצורך לעניננו פה בקצרה ובררתי בראיות ברורות, וכל קורא מבין, שהתפילין שאנו מניחים אינם ממיני התפילין שזכרנו למעלה, לא נשאר לנו רק לברר כי התפילין שאנו מניחים המה רק מתקנת הסמ"ג ותחת השם שאנו קורין אותם „תפילין דרש"י" ראוי לקרותם: „תפילין דסמ"ג" או „תפילין של ר"מ מקוצי", והברור הזה נקל לנו מאד. עלינו אך לבקש את הקורא כי יעיין בטובו בסמ"ג מ"ע כ"ג ובשולחן הערוך או"ח סי' ל"ד, ויראה ויבין כי השו"ע רק העתיק את ההלכה מדברי הסמ"ג ולא חדש בה דבר. וכן ציין הרב ר' משה רבקש בבאר הגולה שלו על דברי השו"ע: (שם סעיף א) סדר הנחתן בבתים לרש"י והרמב"ם קדש משמאל המניח בבית החצון ואחריו כי יביאך בבית שני וכו', ציין בבאר הגולה: מנחות ל"ד. פי' רש"י שם והרמב"ם בפ"ג ובשמושא רבא (!) וסמ"ג ומרדכי בשם כתב מא"י שנפלה בימה שע"ג קבר יחזקאל[10]) וכו'. עכ"ל, ועל סעיף ב' שכתב השו"ע: ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שתי זוגות תפילין וכו', ציין, בסמ"ג וסמ"ק וס' התרומה, הלאה יאמר: ואם אינו יודע לכון המקום ולהניח שניהם ביחד יניח כדברי האחד וכו' ויסלקם מיד ויניח האחרים על סמך ברכה ראשונה, ציין בבאה"ג: שם בסמ"ג והתרומה" והנה הציונים שציין באה"ג התרומה והמרדכי והאחרונים נחשוב למותר להעיר שהמה כולם קבלו מהסמ"ג. וטעות הוא בידי היוחסין שר' ברוך מגרמיזא נסע לספרד להוכיחם על מצות תפילין כי זה היה ר"מ בעל הסמ"ג כאשר מעיד על עצמו וכאשר הוכיח בצדק החכם יה"ש (בהחלוץ חוברת ה') וספר התרומה נתחבר לא בשנת דתתקל"ה, כ"א בתחילת אלף השישי כנראה מזה שהביא ככה פעמים את הרמב"ן שהחל לחבר ספריו אך בשנת דתתק"ע, (ראה בחלק העיוני בארוכה) ולא נשאר לנו רק להעיר: שמ"ש השו"ע: ומנהג העולם כרש"י (ולא ציין ר"מ רבקש מאומה) גם הם המה דברי הסמ"ג ורק הוא כתב: וכך

---

[10]) ראה בפתיחתנו לספרנו הזה ובחלק המעשי בדבר הבימה הזאת, ומבלי לשנות ולשלש הדברים נעיר כי הר"ם כסה את כל הדברים בדבר מצות תפלין בעלטה, תלונות היהודים, חלומות הגוים, נפלה בימה על קבר יחזקאל, שלחו כתב מא"י. ודברים באלו אשר לא יבין כל קורא החפץ להתחקות על שרשי הדברים מאומה, ורק הגדות כאלו שהפה יכול לאומרם והלב אינו יכול להאמין בהם, והשבח והתהלה לפוסקינו, ומורינו ההלכה למעשה, שלא בקרו, לא חפשו ולא רצו להתחקות על כל כמו אלה, די להם שיאמרו: כתב הסמ"ג או כתב פלוני ודי בזה.

נהגו בארץ אדום[11]) וארץ ישמעאל כרבינו שלמה ולא גילה לנו אפוא היא ארץ אדום, שנה השו״ע לשונו במנהג „העולם" וגם זה אמת כי בימי הר״י קארו שהיינו שלש מאות שנה אחר הסמ״ג כבר נהג „העולם" כן עפ״י הסמ״ג — ואך דברי הסמ״ג: ירא שמים החושש משום ברכה לבטלה" וכו׳ גרע השו״ע ולא העתיק המלות הללו (ולא בצדק) וכן הלאה: (סעיף ו) לא יעשה כן אלא המפורסם בחסידות המה ג״כ דברי הסמ״ג בשינוי לשון מעט. ואולם בסי׳ ל״ז שכתב השו״ע: מצותן להיותם עליו כל היום אבל מפני שצריכים גוף נקי וכו׳ ואין כל אדם יכול ליזהר בהם נהגו שלא להניחם כל היום ומ״מ צריך כ״א ליזהר בהם שיהיו עליו בעת ק״ש ותפלה עכ״ל. ציין הר״מ רבקש: „הרא״ש," ואם אמנם נמצא זאת ברא״ש בהל׳ קטנות (כ״ה) וז״ל: והאידנא שאין רגילין להניחן אלא בשעת תפלה בקל יכול אדם לזהר בהן, עכ״ל אבל המקור למנהג הזה, או ההמצאה החדשה הזאת, הוא רק בסמ״ג כי הר״מ מקוצי המציא זאת מדעתו להתפילין אשר הנהיג הוא שיחלו להניחם, ואשר דרש כי כל אדם ואפי׳ הוא רשע מותר להניחם, שיניחו אותם רק בשעת תפלה שלא ידעו מזה כלל עד בא הר״מ הנ״ל כי קודם לו מי שהניחם תדיר או לפעמים[12]), היו עליו כל היום כציצית, ומשום עת לעשות, לפי דעתו, היה מוכרח לתקן זאת כי אלו תקן להניחם כל היום כמצותן לא היו שומעים לו גם אחרי החלומות וחזיונות הכבבים, אבל כאשר דרש, בקש והוכיח להניח תפילין רק בשעת התפלה מצא שומעים לו והחלו להנהיג המצוה הזאת לאט לאט עד שנתפשטה בישראל. ויען כי הסמ״ג היה תלמיד תלמידיהם של בעלי התוס׳ והעלה להלכה מה שמצא בפרושם ובהלכותיהם, לא דקדק גם הוא אחרי ימין המניח כאשר לא דקדקו בתוס׳ ולכן לא ידע מהם ולא התקינם. והשו״ע אשר אך דבריו העתיק, ומצא את העלם כבר נוהגים בתפילין שתקן להם הסמ״ג לא מלאו לבו לשנות מדעתו ולא זכר גם הוא תפילין של „ימין המניח" וכה נשתכחו תפילין של הגאונים עד היום הזה ונשארו כתובים בספרי הזכרונות של בעלי הקבלה כי בזמן הזה גם המקובלים והחסידים לא יניחו רק שני זוגי תפילין לימין הקורא.

ז) היוצא לנו מכל זה כי התפילין המצוים אצלנו והמנהג שאנו נוהגים להניחם בעת התפלה מקורם היחידי הוא ספר הסמ״ג ודרשותיו אשר דרש בשנת ה׳ אלפים תתקצ״ה ובשנה שלאחריה, וגם השמטת „תפילין דרש״י" „ותפילין דר״ת" לו המה, ומ״ש הרשב״א בתשובתיו (סי׳ רל״ד) שכך היו נוהגים ר״י והרמב״ן ועשו מעשה בעצמם[13]), אם גם נאמין ולא נפקפק בזה אין מזה שום ראיה לסתור דברי הר״י

---

[11]) גם מזה שלא קרא הסמ״ג את הארצות מפורש ספרד צרפת איטליא גרמניה ורק בארץ אדום שלא נודע לנו איזו ארץ היא ומי הוא אדום וגם איזו היא ארץ ישמעאל רואים אני בחוש כי רצה לסתום דבריו שלא יהיו לו מכחישים. אך גם ע״ז לא השגיחו הפוסקים. שבח להם.

[12]) עיין בחלק המעשי בשבחיה דרב שהיה רגיל בתפילין פי׳ לפעמים ובשבולי הלקט שפסק שמהראוי להניחם ימים ידועים בשבוע, וכן במקוסות רבים שהוכחנו בחלקים הבאים, נראה שגם אלו שנהגו להניח תפילין היו רבים מהם שהניחום רק לפרקים.

[13]) הרשב״א הוא הראשון בימיו שכתב ועשו מעשה בעצמם ואנחנו אם נאמין לו, נאמין רק החצי על ר׳ יונה מגירונדי שהיה רבו ומצאנו את ר׳ יונה הזה אדוק במצות תפילין כאשר נראה מפרושיו החדשים על המכילתא אשר יתבארו בחלק העיוני אך עדותו על הרמב״ן לא נקבל מטעמים אשר נבאר שם.

מפריש, כי ר׳ יונה מגרונדי היה בתחלת אלף הששי שנת כ״ה. וזה היה שלשים שנה אחרי דרשת הסמ״ג אשר בעת ההיא נתקבלה מצות תפילין לאלפים ורבבות מבנ״י, לפי דברי הסמ״ג, ויוכל להיות שגם ר׳ יונה היה בתוך האלפים הנ״ל. אבל ברור הדבר שעד החמשים שנה האחרונות מאלף החמשי לא נמצאו התפילין גם אחד בעיר. והמשכיל יחקור יעיין ויבדוק וימצא כדברינו.

פרק ה.

שיטת המקובלים בתפלין שהמה הקדישו כל הארבע דעות, שעשאון לפועלי פעולות בעולמות עליונים, שהתפלין הנהוגים בין העם שרשן בההגדה שנפלה בימה מעל קבר יחזקאל.

אחרי שבארנו שיטות התפילין מקורם ומוצאם עפ״י הפוסקים, נחשוב לא למותר להקדיש פרק אחד להתבונן על שיטת המקובלים ר״ל בעלי הקבלה ומבטם על התפילין האלו.

א) בפתיחה לספרנו הזה אמרנו כי חז״ל חרדו חרדה גדולה פן תתגשם המצוה הזאת ותתאלל אם יתירו אותה לכל האדם, כי ברוב הימים יקדישו את התפילין עצמן ויעשון כעין אלקות שלוחי ההשפעה וכו׳ עי״ש, הנה לא לשוא פחדו פחד! כי המקובלים אשר החזירו עטרת עבודת האלילים ליושנה, אשר בראו להם אדם קדמון, אריך ועתיק, זער אנפין ונוקביה, ויקדישו את כל אלה למקבלי השפע מאת טמירא דכל טמירין, סתימא דכולא, לעם בחירו גוי אחד בארץ, ובכל תנועת האדם מישראל בעוה״ז בנאו עולמות אין קץ במרחבי הרקיע ויחריבום, מצאו בקעה רחבה במצות תפילין המסוכסכת ויגדרו בה גדרים רבים, ואת התפילין הקדישו בקדושת אלהות ממש. המה אמרו (בזוהר): שהתפילין המה שם ה׳ ממש (ואיהו ושמיה כולא חד), המה אמרו: כי כל התפילין כולם קדושים, כי כל אחד מהזוגים של תפילין פועל בהנחתו פעולה מיוחדת בעולמות העליונים, המה נתנו מעלה גדולה לתפילין של ר״ת על של רש״י, ותפילין דימין המניח למעלה יותר גדולה גם מהראשונות, המה קבעו לחובה על כל האדם כל הארבע זוגות תפילין, וימלאו אותה סודות אין קץ ויכתירוה בכתרים ויצוו עליה לחבקה[1] ולנשקה בכל שעה, ויאללו אותה לאליל גמור. אחשוב למותר להעתיק את דבריהם פה, והרוצה לראותם ימצאם בספרי ר׳ חיים ויטאל בפע״ח שער התפילין, במשנת חסידים, במצת שמורים, ועוד. ורק נעיר מ״ש הרח״ו בשער הקדושה: בכלל המצוה הוא לעשות תפילין של שמושא רבא. והר״י באסאן קצב להן מרתן שתהינה אצבעים על אצבעים במצמום, כן רצו מקובלים רבים וגם המצת שמורים הנ״ל מבלי הבט על לשון השמושא שכתב: אמר רבא האי מאן דבעי למעבד תפילי מיתי אעא טבא תרין אצבעי על תרי אצבעי כעין תרין אצבעי ואי הוו טפי שפיר דמי ואי בציר לא פסול עכ״ל. לא השגיחו

---

[1]) המשמוש בתפילין הוא תלמוד ערוך אמנם במנחות ל״ו וביומא, ואמרו רבה בר רב הונא, אך הוא נתכוין רק שלא יסיח דעתו מהם שע״כ למד הק״ו מציץ, ואך המנהג לנשקם אם גם הוא כתוב בשולחן ערוך בשם: מנהג החכמים (כ״ח סעיף ג׳) וכן מה שנהגו עתה לנשק את היד המשמשת בהם שהוא לא משמוש אך חבוק, הוא מתורת המקובלים האחרונים שהחלה להתפשט בימי הר״י קארו. ואך בבאה״ג ציין ר״ת בשם רב האי ולא ידענו מקומו. וגם לא נבין מדוע שנה השו״ע את לשונו פה ואמר: מנהג החכמים״ ובמ״א נבאר אחר העיון.

אלו המקובלים בדבריו שכתב יותר או פחות מזה המה יתפוצו אצבעים דוקא בצמצום. אולם הן הם לא ישגיחו גם על אומרו האי מאן דבעי למעבד וכו׳ משמע שאין חיוב בזה, דים לפניהם אם אך מוצאים יתד לתלות בו רזי סודותיהם, דיני הזיותיהם ומנהגי הבליהם להרחיב עבודת אלילים בישראל.

ב) ומשרבו העוטרים אשר הקיפו את גליוני השו״ע להוסיף מצות חומרות ומנהגים לקחו גם מקסמי הקבלה וישימו לחוק לישראל, וגם במצוה הזאת מצאנו את העטרת זקנים (בסי׳ לד) האומר: „ובכתבי האר״י כתוב ששני הסברות אמיתיות הם וכל אחד משני הזוגים פועל פעולה מיוחדת כמ״ש שם סודם וז״ש בגמרא מקום יש בראש להניח שתי תפילין[2]) ותפילין של ר״ת הם במעלה יותר מתפילין של רש״י ומפני שהם גדולים במעלתן אין רוב העולם יכולין לפעול אותן הפעולות בהנחתם לכן נמנעו מלהניחם עכ״ל והם דברי זוהר חדש דף י״א ע״ב וז״ל וכיון דלא בקיאין אלין דדרא בתרא, וכו׳ דלא ידעין ברזא דא דתרויהו אצטריכי׳ וכו׳ ובספר מצת שמורים מזהיר מאר ומאד להניח שניהם בפעם אחד דוקא ומביא סוד גדול ע״ז שלא להפרידם וכו׳״ עכ״ל. ובשע״ת (לר״ז מרגליות מבראדי) כתב (בסי׳ הנ״ל) ובברכי יוסף כתב שבמקומותנו רוב טופסי התורה ומקצת בעלי בתים מניחים דר״ת ג״כ ואין בזה משום יוהראו אבל של שמושא רבא לא יניח רק המפורסם בחסידות וכו׳. הרי לך טעם אחר מפני מה נהגו העולם כרש״י „מפני שלא יכול לפעול הפעולות״ וכו׳״. והן המה הדברים שחששו חז״ל כי ברוב הימים יקדישו את התפילין לפועלי פעולות ומשפיע שפע, ולא לחנם חרדו את החרדה הזאת.

ג) ואולם גם בעד המקובלים אנו חייבים להורות רק לבעל הסמ״ג יען רק מהמקובלים האחרונים שהיו אחרי הסמ״ג, נראה שהקדישו את התפילין והמה כבר מצאו את הפרצה מארבעת מיני תפילין פרוצה לפניהם והיא היתה להם מגרש רחב להבליהם ומקלט להיתדות אשר הבו בה לתלות את סודיהם ורמזיהם. אבל בהמקובלים הראשונים אין אנו רואים שום סודות ורמזים לתפילין (אם לא שנחשוב גם את הזוהר חדש מעשי ידי איש כה׳ סאטאנאב וחבריו לקדמון) ולולא הסמ״ג שחדש את המצוה הזאת כי עתה כבר נשתכחה מישראל ולא היו מקדשין אותה לאליל מעבר מזה, ולא נהגו בה מנהג חול[3]) מעבר מזה. ואנחנו רואים כי גם אצל המקובלים האחרונים הלכה מדרגא לדרגא כי בתחלה הניח האר״י לוריא תפילין

---

[2]) המאמר מקום יש בראש להניח שתי תפילין נאמר בעירובין לענין המוצא תפילין ולפי מסקנת הש״ס שם אסור להניח שתי תפילין משום בל תוסיף, אך הסמ״ג המציא גם פה המצאה חדשה לכון באחת לשם רצועות בעלמא, אך מדוע יהר״ג הזקן ממרא שאומר חמש טוטפות הלא יכול לכון באחת לשם קלף בעלמא, ומדוע לא יניחו תפילין בשבת לכון משום רצועות בעלמא? אבל אין שואלין בהלכות המצאות חדשות המתגלים לאדם במראה בחלום ובפרט במצות תפילין שמבלעדה אין לנו מי שיפעול הפעולות.

[3]) לך נא קורא נעים ובקר בבתי המדרשים והקלויזין ברוסיא או בכל מקום שיסדו להם אנשי רוסיא ופולין את בתי תפלותיהם, ותראה שמחליפין גם פרה בחמור מעוטרים בתפלותיהם ופרחי החסידים לנויי תפילין יעטרון בכוסות, ובעלי העגלה ימשחו אופני מרכבותיהם מוכתרים בתפילין וישמח לבך לראות עד כמה יקרה וחביבה היא המצוה הזאת בישראל שאפילו בשעה שהן עוסקין בהלכות פרה וחמור, קסח ועדשים, תפוחים ואגסים, לא תניח המצוה הזאת את מקומה מראשיהם וזרועותיהם. ולא עוד אלא שגם שליח

ודש״י בבוקר ותפילין דר״ת במנחה, ואח״כ החל להניח שתיהם בבוקר ושל שמו״ר במנחה, ותלמידו הרח״ו מנה בכלל המצוה גם את השמו״ר. והמצת שמורים דרש מכל אדם שיניח שתיהן ביחד דווקא. ומזה אנו רואים כי נתפתחה המצוה הזאת ונתפשטה ונתקדשה לאט לאט מימות הסמ״ג עד היום הזה. ואת אשר לא הזכירו דעת הראב״ד לא הפוסקים ולא המקובלים, נראה כי כללו דעתו ושיטתו בדעת הגאונים (שמושא רבא) ואותם המניחים תפילין דימין המניח המה מניחים שתיהן כסדרן והוויות להדדי גם בימין הזה, ר״ל כדעת השמושא רבא לימין המניח כסדרן בתורה, ודעת רב האי גאון שאומר ימין המניח והוויות להדדי וכיון שהטילו המקובלים חובה להניח תפילין דימין המניח מובן מאליו שכונתם על שתי הזוגות שבימין המניח, ואך המחבר את ספר זוהר חדש לא ידע עוד להבדיל בין ימינו לשמאלו ולכן לא באו רזין דאורייתא על התפילין של ימין המניח. (ובדבר ס׳ הקנה עיין בחלק העיוני).

ד) היוצא לנו מכל מה שאמרנו הוא: שהתפילין הנהוגים בין העם מקורם ושרשם אינו לא בתורה ולא גם בדברי חז״ל (ר״ל לא לפי ההלכה שקבעו הם בה) כ״א באיזו הגדה בדויה שמצאה לה מהלכים, בימי הסמ״ג היינו שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל, ועל פי ההגדה הזאת נסדרו התפילין ונתקדשו ונתתקנו להתפלל בהן. אך לפי דעת חז״ל והגאונים המה פסולים ורק חילול כבוד התורה יש בהם שלוקחים פרשיות ממנה עם אזכרות קדושים ולובשים אותם על הראש והזרוע, ויקדישום בקדושת אליל, וההמון עובד אותם שלא מדעתו. ואולם למען הראות לרבנינו חסידנו וטופסי תורתנו שגם לפי הפסק המפורש בשולחן הערוך ומפרשיו אין עלינו שום חובה להניח התפילין בזמן הזה, ואולי גם איסור גמור, הננו להעתיק ולבאר את סי׳ ל״ח משולחן הערוך אורח חיים בפרק מיוחד וממנו יראה כל קורא אשר רק עיניו בראשו שבימינו אלה אשר רבו הגליות, תקפו הצרות ונתמעטו הלבבות ואין גם אחד מישראל אשר, רק לב אדם לו, שלא יצטער בצרות אחיו בכל מקום שהם, שאין שום מקום להנחת תפילין ולא לבד פטורים המה מתפילין כי אם גם אסורים באסור גמור שהיא חלול השם וחלול כבוד תורתו, לבד האסור הגמור מברכה לבטלה שהיא לא תשא את שם ה׳ אלקיך לשוא. פקח עיניך קורא יקר וראה:

פרק ו.

לא נמצא בתלמוד מלת חייב על תפלין. מעשה דרמי בר תמרי. לימודי מורי הדת בלי כל הקירה ובקור. אסור הנחת תפלין עפ״י ש ו ״ ע להמון העם ועולי-ימים. אסור הנחתן בדרך בענלת מסלת הברזל. אסור הנחתן להמצטערי ההמון והרבנות. התפלין בזמן הזה הנן אבן פונה ויסוד להריסת הדת.

א) שו״ע א״ח סי׳ לח: מי הם החייבין בתפילין והפטורים ובו י״ג סעיפים״ עכ״ל. טרם אביא את הסעיפים משולחן הערוך הלאה הנני להעיר כי חז״ל בתלמוד נשמרו בלשונם להביא מלת חייב על תפילין. בסוכה (כח.) אמרו קטן היודע להתעטף חייב בציצית, קטן היודע לנענע חייב בלולב, קטן היודע לשמור תפילין, אביו לוקח לו תפילין ולא אמרו חייב.[1]) במועד קטן (כא.) ת״ר אבל שלשה ימים אסור להניח תפילין משלישי ואילך ושלישי בכלל מותר דברי ר״א ור״י אומר

מצוה היא בידם כאשר ראינו בעינינו לא אחת שנשלחו התפילין למחזיק הי״ש בקרנות בית המדרש לרוות את שולחיהם בשתית התיקון ומנהג ישראל תורה הוא.

[1]) התוס׳ אמנם הרגישו זאת, ואמרו ששינו הלשון מפני שתפילין יקרים הם,

אבל שני ימים הראשונים אסור, משני ושני בכלל מותר, הרי לך שנשמרו ממלת חייב על התפילין (ואמנם ראה בשו"ע בסימן הזה ס"ה שינה לשונו ואמר אבל ביום הראשון אסור מכאן ואילך חייב) וכן רואים אנו ברייתא במנחות ששם הוא מקומם של תפילין וציצית תניא בשם ת"ר הכל חייבין בציצית ונשנה הברייתא הזאת בחולין ובסוכה ובערוכין ואולם על תפילין לא מצינו בכל אלו המקומות הברייתא „הכל חייבין בתפילין" זולת בערוכין שאינה מן הברייתות אך מן הנוספות לא גם בלשון ת"ר ולכן לא הובאה בשום מקום בש"ס. וכשם שאנו מוצאים בציצית פעמים רבות מלת „חייב" על כסות יום וכו', הנה לא מצאנו מלת „חייב" על תפילין גם במקום אחד בכל הש"ס ולכן מלת מי הם החייבין בתפילין המה רק הוספות האחרונים והפוסקים היינו עפ"י הסמ"ג שהוא אמר: כן דרשתי פרשה זו בגליות ישראל להוכיח שכל אחד ואחד חייב בתפלין (שם מצוה ג') והנה מדאצטרך הסמ"ג להוכיח בדרשותיו שכל א"א חייב בתפלין בדרשה רחוקה וזרה כי כל יהודי שלם צריך שיהיו לו שני עדים שהוא יהודי' מוכח כי בש"ס לא מצא זאת, ורק הוא הסמ"ג הוכיח זאת ועפ"י דבריו האלו החלו הפוסקים להשתמש במלת „חייב" על מ' תפלין ואולם גם מלת הפטורין דקאמר בשו"ע אין ביאור מלת „פטור" כלומר אינו חל החיוב עליו אבל אם ירצה לקיימו הרשות בידו, כ"א פטור ר"ל „אסור" כאשר יראה בסעיפים הבאים אחריהם[2]).

ב) אחרי שהקדמנו את ההקדמה הקטנה הזאת נשוב להציע לפני הקורא סעיפי השו"ע בלשונו ונבארם.

חולי מעים פטור מתפלין (הגה) אפילו אין לו צער אבל שאר חולה אם מצטער בחליו ואין דעתו מיושב עליו, פטור וא"ל חייב". עכ"ל ובבאה"ג ציין מקור הדין: חולין ק"י על דברי מחבר השו"ע ועל דברי הרב בהגה ציינו מרדכי וא"ח ומיי' פ"ד עכ"ל. והנה בחלק המעשי פ"ב גלינו את מקור ההלכה הזאת והעתקנו את מאמר הגמרא בפ' כל הבשר הזה כולו, לענין אחר, ולא נוכל מבלי להעיר את לב הקורא גם פה לענין הדין, ומעשה שהיה כך היה, רמי בר תמרי דהוא חמוהי[3]) דרמי בר דיקולי מפומבדיתא אקלע לסוריא עירו של רב חסדא

אבל פרושם אינו מוכרח שגם הלולב יקר הוא וגם הטלית איננו בזול, והלשון מותר באבל מוכיח גם ע"ז המאמר וראינו שגם התוס' בעצמם פרשו פרו"ש זר ורחוק במאמרו של רב פושע ישראל בגופו שאמרו המשחק ברצועות ומכון למרוד וכו' ואלו היתה ההלכה שכל אדם חייב בתפילין מי הכריחם לפרש פרוש זר כזה, אבל כבר אמרנו כי לפרש באו ולא להלכה ולכן דקדקו בלשון רק לבאר את המאמר ולא יותר.

[2]) וידוע המאמר בירושלמי (פ"ק דשבת וב"פ היה קורא) שכל הפטור מהדבר עושהו נקרא הדיוט.

[3]) פה בחולין הגירסא דהוא רמי בר דיקולי אבל זהו טעות המעתיק בלי כל ספק שנשמט ממנו מלת „חמוהי" כמבואר מפורש במנחות (כ"ט.) ובכסף משנה פ"ח הי"ט טעות סופר ע"ש ונראה מזה, כי חתנו היה מפורסם יותר ממנו, כי חתנו אמר מימרא מפי שמואל רבו של רב יהודא. (יבמות פ'.) ואולם אשר שאל אותו רב חסדא מדוע לא יניח תפלין אין ראיה מזה כי כל העם נהגו בתפלין ואך מזה ששאל אותו בסוף דבריו ולא תיכף כאשר ראהו מוכח, כי רק אח"כ כאשר השיב לו שהוא מורה הוראה לעצמו ואינו חושש להוראת רב חסדא, שאל אותו: אם כבר הגעת להוראה מדוע אין בידך הרשות להניח „תפלין"? וע"ז השיב לו חו"ם אנא ולא חפצתי לקבל רשות ע"ז וזה ברור.

(ר"ל שהיה רב חסדא שם ראש הישיבה,) בערב יום הכיפורים. זרקו כל בני העיר את הכחלים (שדי־הבהמה) לחוץ מפני שרב חסדא אסר לאכול את הכחל משום איסור בשר בחלב, והלך רמי בר תמרי ויאסף את כל הכחלים ואכלם. הביאוהו לפני רב חסדא, וישאל אותו למה עשית כן? והשיב שהוא ממקום רב יהורא שאוכל כחל. שאל אותו רב חסדא האינך סובר חומר המקום שהלך לשם, וכיון שפה אסורים המה הנה אסורים המה גם לך? השיב לו שאכלם מחוץ לתחום, כלומר חוץ לעיר ותחומה במקום שאין ממשלתך עליו. שאל אותו עוד במה צליתינהו? כלומר אפוא לקחת עצים לצלות אותם, והשיב לו בגרעיני הגפנים או בחרצנים של הענבים יבשים. ואולי היו של יין נסך ואסור בהנאה? שאלהו, והשיב שהבין שכבר עברו עליהם י"ב חדש ומותרים. ואיך לא יראת מאסור גזל לקחת החרצנים שלא ברשות? הוסיף רב חסדא לשאול אותו, וע"ז השיב שראה שכבר נרקבו והרימו תולעים. הסתכל בו רב חסדא וראה שאיננו מניח תפלין ושאלהו מפני מה לא תניח את התפלין? השיב לו חולי מעים אני, ורב יהודה אמר: חולי מעים פטור מן התפלין" ראה שאין ציצית בבגדו ושאל אותו מפני מה לא תשא ציצית? והשיב טלית שאולה היא ופטורה מן הציצית — עד כאן לעניננו. והנה מפני שלא ראו המפרשים והפוסקים שום זרות בהמאמר הזה, והאמורא הזה אמר בשם רב יהודא שחו"מ פטור מתפלין ולא החמיר על עצמו להניחם אע"פ שלא סבל שום כאב ותאות האכילה לא פסקה ממנו עד כי היה בכחו לאסוף כחלים רבים בחוץ, ללכת חוץ לתחום, ללקט גרעיני ענבים, ולצלות אותם ולאכלם בערב יוכ"פ, מוכח מזה שאסור לחולי מעים להניח תפלין אף אם רוצה להחמיר על עצמו. כן כתבו התוס' (שם חולין) וכן כתבו הפוסקים מפרשי השו"ע. וז"ל המגן אברהם (שם) „אפי' אין לו צער אפילו הולך בשוקים וברחובות פטור (כ"מ בחולין פ"ח „גבי עובדא דרמי בר תמרי) ומשמע מזה דאסור להחמיר על עצמו דאלו היה מותר „לא היה רמי ב"ת מפקיע נפשיה מיניה, וכ"מ בתוס' כתובות דף קד. שר' היה מניח „תפלין והקשו והא הו"מ פטור ותירצו רבי הוה מנהיג עצמו בקדושה יותר מדאי „והיה יודע היטב ליזהר עכ"ל משמע דשאר כל אדם אסור מיהו נראה לי דבשעת „ק"ש ותפלה מותר כמ"ש סעיף ב'" עכ"ל. הארכתי להביא את כל דברי המ"א להראות לקוראינו כי אין מקור אחר להלכה הזאת ובאמת אין בכל הש"ס שום דבר מזה הענין ולא שמענו את רב יהודא אומר כזה אך מפי רמי ב"ת הזה. ונעיר עוד כי האמורא רמי ב"ת הזה, לא נזכר בשום מקום בתלמוד זולת במנחות (כט.) שבא לפני ר' זירא ושאל אותו שאלה, שבתפלין שלו[4]) נפסק רגל היו״ד ויהרג, ור' זירא השיב לו שיראה את המלה הזאת לתינוק שאינו לא חכם ולא טיפש ואם יקרא ויהרג כשר ואם יקרא ייהרג פסול. ויותר לא ראינו ולא מצאנו שם החכם האמורא הזה[5]). ולהשלים הערתנו על המאמר הזה, נחשוב לא למותר להעיר את

---

[4]) נמצא כי לא היה חולי מעים והניח תפלין והפלא שהמפרשים החשו מזה ולא רמו דידיה אדידיה, ויש לישב.

[5]) וכבר הערנו בהערה 3 שרמי בר דיקולי המוזכר ביבמות אינו רמי בר תמרי שבחולין ורק חותנו, כי רחוק הוא לומר שהיו שני מריבר תמרי ואחד מהם היה נקרא גם בר דיקולי ולכן ציינו את בעל המאמר בסימן המוהי, כי אז הלא גם בחולין היו

הקורא שזה שמביא המ״א מתוס׳ כתובות, היא האגדה: משפחתו של רבי שהיא ראתה אותו חולץ תפליו ונכנס לבית הכסא, ואח״כ לובש תפליו ויש לו צער גדול ולכן התפללה: יהי רצון שיכופו העליונים את התחתונים והשתיקה את החכמים המתפללים ומת רבי עי״ש בכתובות. — ועוד נעיר כי ההלכה שהורה ר׳ זירא לרמי ב״ת מהתינוק דלא חכים ולא טיפש נתקבלה להלכה (רמב״ם הי״ת הלכה י״ט בפרק ח׳ וטושו״ע סי׳ ל״ב סעיף ט״ז.)

ג) לוא לא ידעתי את רוב רבנינו וגאונינו בני רוסיא ופולין איכה יפליאו ללמוד ולעיין בעין בקרת על המאמרים כמו אלה הנמצאים בתלמוד, כי עתה לא היה לי כל צורך להוסיף דבר על סימן ב׳ הנ״ל כי התשובות של רמי ב״ת הנ״ל אינן אומרות דרשוני והנן מעידות על עצמן כי לגלג מרב חסדא מכל חומרותיו וגזרותיו וממצות תפלין וציצית גם יחד, ואלו היו מדקדקים רבנינו בשם בעל ההלכה וקימו את מאמר ר׳ גידל (בירושלמי שקלים פ״ב): כל השומע שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה (כאלו) עומד נגדו׳, כי עתה ראו שנית את רמי ב״ת הזה מלגלג על התפלין הללו בפני ר׳ זירא ושואל אותו על רגל ו׳ דויהרג[6] וכשם שאמר לו רב חסדא בסוף המאמר: חזינא בך דחריפת טובא, כן היו רואים את ר׳ זירא שהבין את לגלוגו שולח אותו לתינוק דלא חכם ודלא טיפש. כלומר לא כמותך שהנך חכם בעיניך וטיפש בעיני. . . . אבל מאחר שידעתי את רבותינו בעלי ההוראה יחיו שמהם תצא תורה לכל ישראל שהמה לא יכוו אפילו בחמי חמין, הנה מוכרח אני לשנות פה אשר כבר כתבתי בחלק המעשי כי רמי ב״ת הזה היה מן המלעיגים על מצות והומרות רבות ועל מצות תפלין ביחוד, ור״י לא אמר מעולם חולי מעים פטור מתפלין כי אנחנו לא מצאנו את „רב יהודא״ מדבר מתפלין כלל[7]) כאשר לא מצאנו גם את רבו „שמואל״ מדבר מהם. ורב יהודא לא פטר את החו״מ, יען כי גם איש בריא אולם לא היה חייב בעיניו בתפלין אבל מה נעשה וכבר נתקבלה ההלכה הזאת כאלו אמרה משה מפי הגבורה ואין חולק עליה, כמו שנתקבלו הלכות רבות ממעשיות כאלו, מובן מאליו כי אנחנו אין אנו חולקים על ההלכה הזו ואדרבא דברי המ״א שהתיר בשעת ק״ש ותפלה לחו״מ אין להם כל יסוד בתלמוד ופוסקים שגם הסמ״ג בעצמו לא התיר זאת, וכל הדברים האלו לא

יכולים לקרא אותו מרי בר דיקולי כביבמות ואז לא היה שום טעות בבעל המאמר. וע״כ ברור הוא כי נשמט מלת „חמודי״ בחולין. ועיין בהערה 3.

6) כמו ו׳ דכתב אאופתא שהשיב ר׳ חייא לרב להשמיעו שאמר טעם שאינו נכון (חולין ט״ז.)

7) והוא רב יהודא לא הניח תפלין מעולם שהרי גם לא התפלל אלא אחת לשלושים יום (ר״ה ל״ה.) אמנם מצינו (בברכות כ״ג) בעי׳ מיניה רב יוסף מרב יהודא מהו שיניח אדם תפלין תחת מראשותיו והשיב לו בשם שמואל שמותר אפי׳ אשתו עמו ואמר רבא הלכה כשמואל אע״ג דאיתותב. יעוין בחלק העיוני שיש פה חילופי גרסאות, ולא רב יהודא הוה. ואם גם יתעקש המתעקש לומר שזהו רב יהודא שאנו מדברים בו היינו בר יחזקאל ששמואל קרא אותו שיננא, אין בכך כלום שכיון ששאלו אותו השיב דמותר. ואולם הנאמר במנחות (ל״ה:) בשם רב יהודא קשר ש״ת צריך שיהא למעלה, הוא בודאי טעות סופר בשם האמורא כי הכסף משנה גרים א״ר יעקב א״ר״י ולא מצאנו את ר׳ יעקב שיהיה תלמידו של ר״י ולא אומר בשמו. ועיין סדר תנאים ואמוראים בסדה״ד.

נכתבו אלא להראות עד כמה גדלה מלאכת הבקור החקירה והעיון בההלכות המבוארות בשו"ע מבלי כל חולק.

שם סעיף ב', מי שבריא שאינו יכול להתפלל בלא הפחה מוטב שיעבור זמן תפלה כו'. עד יניח תפלין בין אהבה לק"ש ויברך." מבלי להג הרבה, הנני שואל את רבנינו מורי ההוראות, אם הזהירו המה את המון עם הארץ העניים שמרוב ענים אוכלים מאכלים גסים בלילה ובבוקר ממהרים לקום למלאכתם וקודם הליכתם ממהרים להניח תפלין ולהתפלל תיכף בקומם ממשכבם, שא"א בלי שתצא מהם ריח מלמטה (לשון הרמב"ם) ואינם יודעים את ההלכה הזו ואת האסור החמור הזה האם חששו הרבנים לדבר הזה להתיר להם להתפלל בלא תפלין? — אבל מה לרבנים ולדלת עם הארץ? הן לא למענו נבראו הרבנים, לא למענו נבראו להקל את עולו כ"א להכביד עליו לאסור ולהחמיר ולהניח עליו חבילות חבילות של מצות עד כי יכרע תחתיו ולא יוכל קום.

ד) שם ס"ד 3) המניח תפלין צריך לזהר מהרהור תאות אשה, הגה, ואם אי אפשר לו בלא הרהורים מוטב שלא יניחם. (כלבו ואו"ח.)" עכ"ל. מקור הדין הזה בא"ח שמוכיח מהירושלמי שצריך להיות גוף נקי ממחשבה רעה, והב"י הקל בדבר ואמר ולי נראה דאין לפטרם ממצות מפני כך, אלא יש לכופם בדברים ולמשוך לבם לי"ש כו'" עכ"ל. ובמהרי"ל (שהיה 187 שנים אחרי הסמ"ג) שהוא היה מעין לא אכזב ומקור נאמן לכל החומרות והמנהגים שהוסיף הרמ"א על השולחן ערוך כתוב: שהוקשה לו על הבחורים שאינם נשואים עדיין לנשים שהם מניחים תפלין וגם הנשוי כבר שהוא עדיין רך בשנים לא ניחא שיניחם מפני שיצרן תקפה עליהן והתפלי' צריכין גוף נקי שלא להרהר בעודן עליו ותמהני מאין הרגליים שמניחים כ"כ בילדותם, ואני המלקט בתר ליקוטים שוב ראיתי כתוב כן בתשב"ץ עכ"ל. שים, ידך על לבך קורא נכבד ואמור, האם שמו הרבנים מורי הוראה בישראל את הדבר הזה אל לבם, רואים המה את המנהג הרע הזה שהנער מבן י"ב שנה וחצי מניח תפלין והמה מורים כן להלכה[8]) יודעים המה את לב הבחורים ומהשבותיהם בפרט בדור הזה שהפרוץ מרובה על העומד, ויודעים המה מאד שא"א להם להצעירים בלא הרהורים, ומה גם אלה אשר חבלי שנה יפלו עליהן בעוד המראה (אשר ראה זה איזה רגעים בבתי המשחק) מהבתולות המרקדות והאקטעריסעס היפות לנגד עיניו ובקומו ממשכבו וממהר למלאכתו או לעסקו איננו מוצא עת פנויה ומוכשרת יותר מלהתבונן על כל אשר ראה בלילה בהקיץ ובחלום כבשעת התפלה, והוא מוכתר בתפלין או מעוטף בטלית ותפלין. האם דאגו הרבנים ע"ז? האין בזה חילול קדושת התפלין וחילול שמו הגדול יתב' החרות על התפלין? האין להם להרבנים על מה שיסמוכו לפחות להגדיר בעד המצוה הזאת, שלא תהיה מסורה לכל אדם, כנער

[8]) ז"ל השו"ע (סי' ל"ז סע"ג.): קטן היודע לשמור תפלין בטהרה שלא יישן בהם ולא יפיח בהם (הגהה ושלא לכנס בהם לבה"כ) חייב אביו לקנות לו תפלין לחנכו. הגהה, וי"א דהאי קטן דווקא שהוא בן י"ג שנה ויום אחד (בעהע"ט) וכן נהגו ואין לשנות. עכ"ל. גם פה שינה השו"ע מלת „לוקח" במלת „חייב" והרב ר"ז מלאדי פסק בש"ע שלו שמחנכים את הקטן איזה ירחים קודם. והרמב"ם שנשמר בלשונו שלא לסור מדעת התלמוד גם במקום שלא הסכים לסברא. לא הוציא גם הוא מלת „חייב" על התפלין בכל ההלכות שלו עי"ש.

כזקן, ולא תתנהג בכל מקום, בשבתו בביתו ובלכתו בדרך? האם חסו הרבנים על קדושת התפלין בעיני חז״ל אשר פחדו וחרדו מפני קדושתם והדינים וההלכות האלו קבעו רק בתפלין המצוה היחידית? בק״ש הסתפקו חז״ל להשמיע לאוניו מה שיצא מפיו רק בפסוק ראשון, ובתפלין דרשו שלא יסיח דעתו מהם, כדי הילוך מאה אמה (כאשר יתבאר לפנינו) בתפלין אסרו הרהורים, לתפלין הצריכו דעה מיושבת ונכונה, בשארי המצות אמרו חז״ל אבעי ליה ליתובי דעתיה ולקימן (ראה סוכה כ״ה) ובתפלין פטרוהו מזה, כל המצות אינן צריכות כונה, והתפלין משונה מכולן כי צריכות כונה דעת צלולה, מיושבת, ולב נכון אך כ״ז הצריכו חז״ל, ורבנינו אינם מצריכים מאומה ורק מרגלה בפומיהו „פושעי ישראל״ על כל מי שאיננו מניח תפלין. אבל מה נאמר ומה נדבר הן נמנו וגמרו חכמי הזמן שכל המדבר להרבנים אינו אלא כמדבר אל העצים ואל האבנים[9].

ה) שם ס״ה אָבֵל ביום ראשון אסור לחניח תפלין מכאן ואילך חייב אפילו באו פנים חדשות עכ״ל. על הסעיף הזה נסתפק במה שנראה המקור לו מדברי ר׳ יהושע החולק על ר״א ואומר: אבל ב׳ ימים הראשונים אסור, משני ושני בכלל מותר, ואם באו פנים חדשות חולץ והשו״ע שינה לשונו מותר „בחייב״ מטעם שהזכרנו למעלה ס״א וגם הקל בפנים חדשות, והמ״א מחמיר שאם באו פנים חדשות קודם לא יניח אבל אם הניח אינו חולץ עיי״ש וטעמה של הלכה הזאת ומ״ש על המ״א שהביא ראיה מסוכה כ״ה והיא ראיה לסתור, עיין בחלק העיוני כי שם מקומו.

ו) שם ס״ט מצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו ונכונה, פטור מפני שאסור להסיח דעתו מהם עכ״ל. הדין שמצטער פטור מקורו מר׳ יוחנן שלא הניח תפלין מפני הצינה[10]) והרמב״ם פסק כל דהוא מצטער משום דבר לא יניח תפלין והפוסקים גם המחמירים כמ״א גם המה הודו לו בזה. ואמרו: אפילו מן הצינה, וראיתם היא מירושלמי (הובא בב״י) שאמר שאחד לא הניח אותם ביום שבא מן הדרך, כי מפני טלטול הדרך עודנו מצטער הוא. ובדבר דעה מיושבת הלך המ״א לשיטתו בס״ה ואומר שאם יכול לאתובי דעתיה חייב, כי הב״ח רצה כן. ובדבר היסח הדעת שפסק השאגת אריה בתשובתו סי׳ מ״ב בראיות ברורות מן הראשונים שאסור להסיח דעתו מהם כדי הילוך מאה אמה שהוא $1/_{67}$ מן שעה, צעקו האחרונים ואמרו: לא נתנה תורה „למלאכי השרת״, וגם לחכמים הדומים למלאכי השרת, כ״א לכל אדם שאם רק איננו נוהג קלות ראש בתפלין לא מקרי היסח הדעת. עיין ט״ז ומ״א ומפרשיהם. מבלי להאריך לשנות ולשלש את אשר אמרנו כבר, נניח לקורא המבין לשפוט בעצמו עד כמה צדקו מפרשי השו״ע בדבר קלות ראש והסח הדעת וגם בדבר הדעת המיושבת שהצריך הוא. ואנחנו מוכרחים לשום פנינו עוד הפעם אל רבנינו

---

9) ראה במה״ע העברים המגיד הצפירה והקול. ואנחנו נדבר מזה ביחוד במאמרנו: „פתח לפתחי״ שיהיה כעין הקדמה לחבורנו הקטן הזה.

10) ר׳ יוחנן לא הניח תפלין אלא מפסחא לפסחא והוה הדיק רישיה עד עצרתא ירושלמי ומובא בראש בה״י ובכסף משנה, ועיין בח׳ המעשי ששם בארנו שהאמתלא הזאת היתה לו רק להתלמידים ובאמת היתה המצוה הזאת רפויה בידו וע״ש הטעם מפני מה הניח תפלין בפסח, דלא כהרא״ש עי״ש.

מורינו וגאונינו בזמן הזה, אולי ישימו אל לבם לגדור בעד המצוה הזאת ובעד חילול שמו ויאסרו איסר לפחות להניח תפלין בדרך, בעת הנסיעה על מסלה הברזל בעגלת הקיטור, שמלבד שאין כל חיוב בהנחת תפלין שם גם לדעת האחרונים, ובפרט בחורף מפני הצינה הנה יש כאן חילול השם גדול, בעת שהנוסע חשף את זרועו בפני אנשים נשים ובתולות שאינן בני ברית, שמלבד השחוק וביזוי המצוה, בעיני הבריות, הנה יש פה גם חילול כבוד הבריות ועוד יותר כבוד נשים אם מגלין בפניהן את הכתף[11]) כי מפני שלבוש כמה מלבושים על ידיו וביותר בחורף אינו יכול לגול ולקמט את בתי ידיו למעלה עד שמוכרח לפשוט את בגדו העליון מעל היד, ואח"כ יגול ויקמט את בתי יד מלבושיו הפנינים וכותנתו עד שיגלה זרועו וכתפו בפני נשים זרות אשר יתאדמו פניהן מבושת בראותן זאת. וכבר היו על זאת כמה קובלנות לממשלת רוסיא עד שאסר השר המופקד על הדרכים לבני ישראל להתפלל בטלית ותפלין בעגלות מסלת הברזל, ורבני רוסיא החשו גם בעת ההיא ולא התירו להנוסעים להתפלל ולאכול בלא תפלין. הכל יודעים, רואים ומבינים כי הנוסע במחלקה השלישית, ברוסיא, בעגלת הקיטור, מצטער הוא מפני הלחץ והדוחק, ודעתו לא תוכל להיות מיושבת עליו לא לבד לאנשי המסחור כ"א גם להחסידים הנוסעים אל רביהם, ומן הדין א ס ו ר להם להניח תפלין גם לדעת האחרונים מפרשי השו"ע, ואצ"ל לדעת הרמב"ם הפוטר גם מתפלה בדרך, אבל ההמון אינו יודע את הדין הזה ועיניו נשואות אל גאוניו קדושיו ורבניו מורי ההוראה אשר הוא ככספו ודמו ישחד בעדם ומהם ישמע רק המורגל בפיהם: קרקפתא דלא מנח תפלין" ויירא מאד שלא יהיה „פושע ישראל" שלא תהיה לו כפרה, ולכן לא יקל במצות תפלין אם גם ירעב לפעמים עד רד היום כי איננו יכול להניח תפלין מחמת המציק משרת חברת המסלה המשגיח על הנוסעים. להתפלל בלא תפלין, לא התירו לו רבניו, ולאכול קודם התפלה, לא יהין למצער בעת אשר אנשים עברים לנגדו . . . . אך לא בעד ההמון המוכה והמעונה תדאג הרבנות, הן לא להמתיק את חיי ההמון המרים נוצרה הרבנות, כ"א להביאו ע ד מ ה ר ה לחיי עוה"ב ואת מלאכתה הזאת תעשה באמונה. ירעב. יתענה כל היום, אם אין לו לשלם להקאנדוקטער בעד תפלתו, או יתבזה בעיני הבריות ויגרה עליו את שונאיו שיאמרו עליו: כי אין לו כל רגש כבוד לפשוט את מלבושיו בפני נשים נכריות", הרבנות תדאג רק בעד העשירים אשר בשבילם נברא העולם והם לא במחלקה השלישית מקומם וממחלקה הראשונה והשניה לא ילכו לדרוש ברבנות, המה יאכלו וישבעו ויתענגו על רב טוב בחברת הנוסעים אתם בלא התרת הרבנות ובלא תפלין.

ז) יצאתי מגדרי ומעניני אשר אני עוסק בו וכמטיף מוסר להרבנות, נהייתי

---

[11]) שזה איסור גמור עפ"י התלמוד שדרשו: לך לאות ולא לאחרים לאות, ובלקח טוב: מלמד שלא ישלם בידו ויראה לכל העולם כולו, אלא ב צ נ ע ה. עכ"ל (שמות ט'.) אמנם חלו גם בהמאמר הזה ידי המפרשים שפרשו: „ב מ ק ו ם לך לאות" ושדרך האדם לגלות עד הקובד (עיין בסי' כ"ז בטוש"ע ומפרשיה.ם.) אבל הרואה בעין פקוחא יראה שהפירוש במקום לך לאות פרשו רק אמימר שנתביש מאשר היתה כותנתו קרוע והתפלין נתגלו מתוך הקרע וכאשר שאלו אותו: לא סבר לה מר לך לאות? מוכרח היה להשיב: ב מ ק ו ם לך לאות. וד"ל (ראה מנחות ל"ז ע"ב). וע' בחלק המעשי בפ"ד בדבר הערת שלמה באבער.

בעיני הקורא, אמנם כן שניתי כי ידעתי גם אני שהרבנות לא תקבל תוכחה ובפרט מאיש כמוני אשר לא ישא כתרה על ראשו, אבל אתי תלין משוגתי זאת והתאפק לא אוכל בכל עת שאראה כי הרבנות ברוסיא ופולין ובמדינה אחת בכרכי הים תאכל בכל פה את ההמון העני והמדוכא ורק עליו תשים משא לעיפה, רק עליו תכבד ידה כל היום, אך בו תשוב תהפוך ידיה. לאסור לו קטניות בפסח, לאסור לו דגים מלוחים, לאסור לו שמן זית, לאסור לו סתם יינם וכו' וכו'. ומן האצילים השועים תניח ידה; ואין לך כל איסור וכל חומרא שלא ימצא לה המורה, הוראת התר בדרכי החיים אם אך ישקיף האציל מישראל השוע והנדיב ממרום כסאו אל הרבנות ותבקש מאתה כי תקל לו ותמצא היתר למענו בדבר מן הדברים האסורים ל ה ה מ ו ן מפני חשש . . . . משום „משמרת למשמרתי" משום „דרכי האמורי" משום לא „ילבש גבר" משום „קול באשה" משום „שער באשה" מפני „חומר שבת" משום „דאין אנו בקיאים בזמן הזה", אך כל „המשום" „והמפני" האלה לא נאמרו רק להההמון העני שאינו נהנה מעוה"ז אפי' באצבע קטנה, ורק אל העוה"ב עיניו נשואות, רק בתקותו לתקן עצמו בפרוזדור של העוה"ז, למען ימצא עונג בטרקלין של עוה"ב יחיה; ואיך ימצא עונג אם לא ישמע אל דברי רבניו המפנים לו דרך קצרה להטרקלין הזה? אך לא להאציל, להשוע להנדיב שהוא קונה עולמו בשעה אחת וזכות אצילתו, נדבתו וצדקתו מסיעתו! לפניו אין כל גדר בהרבנות אשר לא תתיר לו בסתר לעשות כל מה ש ל ב ו חפץ כי הן לבו לא לב ההמון הוא ולא יחפוץ הרע חלילה —. יודע אני ברור כי לוא יקרה שאחר מן האצילים ישים פניו לאיזה „שמואל בדורו" ויאמר לו: רבי הן טרוד בעסקי אנכי מורדף כל היום, לשמור ולרבות את הוני וכו' וכו' ואין לפני שעה מוכשרת להניח תפלין בדעה מיושבת", אז יקמוט „הרב" את מצחו, יעקם את פניו ישא את בתי עיניו ויפתח את המגן ארץ, יעיין בציוניו[12]) וימצא סי' ל"ח „החיבין והפטורים מתפלין" יחפש וימצא גם את סעיף ט' ויאמר: ראה אדוני, השו"ע פוסק שכל מי שאין דעתו מיושבת עליו פטור, אבל המ"א יאמר: דווקא שאי אפשר לו לישב דעתו! ובהגביהו את כתפיו יאמר: ברי לי שאם היית יכול לישב דעתך לא היית שואל על מצוה גדולה כתפלין וכיון שבאת בכבודך ובעצמך לשאול השאלה הזאת אין כל ספק שאי אפשר לך לישב דעתך בעת הנחת תפלין ולכן: דימוס פטור אתה וה' לא יחשוב לך עון כי אונס רחמנא פטריה" וכשיפטר ממנו יתקלס הרב בפני מיודעיו לאמר: פלוני האציל צדיק הוא, חסיד הוא, שבא לשאול דבר הלכה ממני

---

[12]) רוב רבני רוסיא אשר ידעתי, חריפותם ובקיאותם המה רק בשלשת חלקי השו"ע יו"ד אבעה"ז חו"מ, אך באורח חיים מעטה ידיעתם, ומפני שצריכים המה לתת תעודה לסופר סת"ם, יודעים המה איככה מקדשים את העט ודיני נגיעה וחק תוכות, ואך ביתר הדינים והמנהגים לא ימצאו בלא עיון וחיפוש בהציונים והסמנים. אזכור כי בשנת תרכ"ה דברתי את רב וגאון אחד מעיר גדולה עיר הפלך ברוסיא, ומדי דברי בהל' תפלין אמרתי לו בדבר תפלין של ימין המניח ויאמר לי „לא היו דברים מעולם" ותפלין דשמו"ר המה רק אצבעים על אצבעים ולא יותר. ואך כאשר הראתי לו תשובת הרמ"ע מפאנו ואת השגת הראב"ד, דחק בכתפיו ויכל לדבר מזה והחל ענין אחר. ויען כי כבר שבק לנו החיים לא נאבה להזכירו בשמו. ובטוח אני שגם עתה הרבנים שאינם מקובלים אינם יודעים כלל מתפלין של ימין המניח.

ואולם אם יבא אל ר׳ ופסי הזה איש המוני כלומר עני המתפרנס ממלאכתו ומעבודתו כל היום ויאמר לו: רבי! מעוני צר הוא, בחדר אחד גרים אני ואשתי וארבעת ילדי, ואני הנני מוכרח לקום בבקר לעבודתי ובני ביתי הווים שוכבים עוד והבית איננו נקי להתפלל בו ובית התפלה רחוק ממעוני וההליכה אליו תחמוס ממני עת רבה, אולי תתיר לי בכבוד תורתך כי אתפלל בלא תפלין בלכתי ברחוב לבית עבודתי כי אינני הולך במבואות המטונפות כ״א ברחוב הנקי שמותר להתפלל בו! אז ישא ר׳ ופסי את ידיו ויאמר בחימה: ומה אתה שואל ממני? אינך חפץ להניח תפלין! רצונך להיות מפושעי ישראל! התורה צותה להניח תפלין בכל יום, ולא חילקה בין עני לעשיר ואני מה כחי כי אתיר לך? תקום אשתך ותנקה את הבית העירה את בני ביתך ויפנו לך מקום, תניח תפלין ותתפלל ותלך לעבודתך והמקום יעזור לך. ואיש ההמוני העובד ואובד אם גם בר אורין הוא ילך ממנו בפחי נפש יתאכזר ויקיץ את אשתו, ינער את בניו יצטער וצטער ויניח תפלין בבוקר בבוקר ולא יהין לעבור על דברי „ר׳ ופסי״ שאמר מפורש כי יהיה „פושע ישראל״ אם לא יניח תפלין.

ח) היודע ומכיר את תכונת ורוח רבנינו מורינו ומאורינו כמוני, יעיד עלי כי לא הפרזתי על המדה ולא הגדשתי את הסאה אף כקוצו של יו״ד, ולחזק את דברי הנני לכתוב „מעשה רב״ הנודע לי ממקור נאמן בעיר . . . שאחר (לא מן האצילים) הכה את ידו הימנית בדבר מוצק ונפחה ותלה את חליו זמן רב עד כי לא יכול לקשור תפליו בידו הימנית, וישאל שאלה מאת „יפתח בדורו״ הרב שבעירו, אם מותר לו להניח על ראשו תפלה של ראש בלבד באמצעית ידו השמאלית הבריאה ועל הזרוע לא יניח כלל, ויצו עליו הרב כי ישכור לו איש או יבקש אחד ממיודעיו שיבא לקשור לו תפלין של יד בכל יום, ולא לבד שלא אסר עליו להניח תפלין כפני צער חליו (הוא מת אח״כ מחולי הזה) כ״א מה שהתיר השו״ע להניח תפלה אחת[13]) אסר עליו „ר׳ ופסי״ שהוא „שמואל בדורו״ ובטוח אני שלוא קרה כזאת לאחד מן השועים כי עתה השיב אחר העיון: מצטער מפני חליו הוא ופטור״. ומעשים כאלו ראיתי אני בעיני מרבותי אשר מהם קבלתי בנערותי סמיכות על הוראה[14]).

ט) ואולם אני אל ההמון אשא קולי אל ההמון הזה אשר מאשריו מתעים, אדברה לאמור: אם לא יתנך לבך להאמין בכל מה שהראיתי לך לדעת עד הנה כי התפלין שאתה מניח אינם לא בתורה ולא בדחז״ל ותלוים ועומדים רק ברוח פי הסמ״ג, ותשע לדברי רבניך שיאמרו לך: כי תורת השו״ע שהורה במצוה הזאת תלויה בתורת משה רבינו ולא בתורת רבינו משה מקוצי, אף אתה אמור להם: כי הסעיף התשיעי הזה מסי׳ ל״ח משולחנך הערוך לא רק פוטר אותך ממצות תפלין כ״א אוסר עליך להניחם, כי מי הוא מצטער כמוך, נרדף על צואריך, מוכה ומעונה כל ימי חייך מאויביך החצונים

---

[13]) ז״ל השו״ע (סי׳ כ״ו): והוא הדין אם יש לו שתיהן ויש לו שום אונס שאינו יכול להניח אלא אחת, מניח אותה שיכול. עכ״ל ומקורו ברא״ש שהתיר להניח תפלה אחת גם להרוצה לצאת בדרך ועיין מגן אברהם מ״ש ע״ז. ומפורש אמר מי שיש לו מכה ביד מקרי אונס גמור. אך מה לו, לר׳ ופסי, לעיין בדינן של איש המוני!

[14]) ראה הקול שנה רביעית גליון 41.

ומאוהביך הפנימים?[15]) רע לך ידידי ההמון (אשר אני אחד מבני גילך ומצטער בצרתך וסובל את ענייך ומרודך) כי גם התורה לא נתנה להרבנים שהמה בעיניהם כמלאכי השרת, היא כרוכה ומונחת בקרן זוית וכל הרוצה לקחתה יבא ויטלה וישמע לקח מפיה, ואף כי השולחן ערוך אשר לא נתחבר אלא למענך שיהיה הכל מוכן ומזומן לפניך ולא תצטרך לרבניך שיורוך תורה חדשה אשר תצא מפיהם להוסיף לך מכאוב על מכאוביך על דברי שולחן הערוך והסעיף הזה פוטר אותך גם לדעת הרמ"א המחמיר והמרבה להפסיד ממונו של ישראל בדבריו: „וכן נוהגין" „ואין לשנות" „בזמן הזה אין אנו בקיאים" „והכל אסור" גם לא הוא הגיה ע"ז הסעיף מאומה, ואדרבה הודה לי בפה מלא בהגהתו בסעיף הראשון לפטור את המצטער ואת אשר אין דעתו מיושבת וזכה עליו. ובדור הזה שרבו הגליות ותקפו הצרות ונתמעטו הלבבות ודעתנו אינה מיושבת, אינה נכונה ואיננה זכה ובכל מקום שאנו, חיינו תלוים לנו מנגד אין לנו כל צדקה להניח תפלין אף לפרקים ועתים רחוקות מפני זה הסעיף, שאיננו רק פוטר אותנו כ"א גם אוסר עלינו להניחם במה שסיים דבריו: „שאסור להסיח דעתו מהם" והרמב"ם הוסיף מפורש: „אפי' רגע אחד". עשה תפלתך רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה בבוקר בבוקר בכל לשון שאתה שומע וגם בצהרים ובערב אל תנח ידך מלהתפלל אם יתנך לבך להתחנן לפני בוראך, אך אל תעשה תפלתך קבע בתפלין ואל תחלל את שם אלהיך בהנחת תפלין אשר לא צוך עליהם, גם בפי' השולחן ערוך.

יוד) וכי תאמר, קורא נעים, בלבבך אלי לאמור: ומי אתה הקנאי? מי „שמך לאיש קנא ונוקם לקנא קנאת ה' צבאות שלא יחולל שמו החרות על התפלין? „האם באמת גדלה כה יראתך ואהבתך לאלהיך עד כי תחרד ותפחד מחילול השם „בתפלין? הן גדולה עברה לשמה אחז"ל ומנהגן של ישראל תורה היא ואם גם „נודה לך שהתפלין הללו שאנו מניחים תלוים ועומדים רק ברוח פי הסמ"ג, הן „גם אז כבר עבר עליהם כלח וזה כשש מאות שנה וחצי מאה[16]) אשר התפלין „שהמה לנו לאות ודגם יושבות בראשנו ומתגלגלות אתנו בכל מקום שידיחנו המקרה „ובכל מקום שיגלו אותנו משנאינו ואתה ברוח פיך תחפוץ להסירם מאתנו! אמור „נא לנו, אתה החכם בעיניך, כה הוא הנזק אשר יסובבו התפלין הללו להיהודים „והיהדות כי ככה תריע עליהם? ואם על ממונם של ישראל תחום סוב פנה לך „אל מצות רבות אשר בלוקסוס[17]) יסודתן והסר ידך ממצות תפלין ואל תגזול לחמם

---

[15]) נאמנים לנו פצעי אוהב הוא התלמוד אשר בפצעיו הנאמנים הציל את התורה ואת ישראל משיני הכליון והננו מודים בכל פה כי רוב התקנות הגדרים והסיגים היו מוכרחים בעת ההיא לקיום האומה, ונעתרות נשיקות שונא, דמה הרבנים אשר יאהבו רק את עצמם וייראו פן יאבדו אוטירעטיותם אם יגלו לנו כי התורה שבע"פ עודנה קימה היא ואיננה חתומה לפנינו והרשות ביד החכמים שבדור לעשות תקנות בדת כפי צורך הזמן בכל עת עפ"י התורה המסורה לנו אשר לא בשמים היא.

[16]) עפ"י דברי הסמ"ג אשר נתקבלו התפלין לאלפים בשנת ד אלפים תתקצ"ה.

[17]) כסה מיליאנען פראנק יאכל האתרג בכל שנה ושנה שהתקינו אותו במדינה כל שבעה זכר למקדש ושכל עיקרו לא נוסד רק להעשיר בו את כיסי הספיקולאנטין והרבנים והשוחטים אשר למסחר קדוש יקבלוהו, אבל לא נצעק ולא נריע עליו כי אין רע וההמון מאבד רק רבע שקל כסף בעד הברכה אשר יברכנו, ואולם לוא היה לנו

„של הסופרים העניים המביאים טרף ביתם מהתפלין מה גם שגם אתה תודה שמקור „המצוה הזאת הוא ביחוד השם, שהיא היתה לאות וסימן לאבותנו על אמונת „האחדות להוציא מלב מאמיני השלוש, וחז״ל אשר מפיהם אנו חיים אמרו עקרם „בתורה וכו׳ וכו׳!״

אם כה תעתיר עלי דבריך, ואם תוסיף דברים מחוכמים כאלה ליסרני בדבריך הנני נותן לך תודתי מראש בעבורם והנני מוכן ומזומן לקבל תוכחה, אבל עשה נא גם אתה הקורא המוטל עליך, הסר גם אתה קנאה שנאה ועקשות מלבבך והטה אזנך לי לשמוע את הנזק, הצער והריסות הדת אשר יסבו התפלין לכל היהדות בדור הזה ואחרי שמעך את הדברים אשר אגיד לך מפי הנסיון, תחקור עליהם וברוח מבינתך תשפוט אולי תמצא דבר אמת בפי ותודה לי גם אתה. ועתה הסכת אזנך ושמע:

יא) דע לך אחי כי לא קנאי אני ולא בן קנאי וגם לא אוכל להתפאר כי יד היראה גברה עלי והיא תציקני לזעוק ולהריע על חילול שם השם שבתפלין, כ״א אחד ממחשבי דרכם בדרך החיים, אני, אחד מהמביטים ומסתכלים בעין פקוחה על היהדות הזאת המורשה לנו מאבותנו שהיא עומדת עתה על פי פחת באשמת רבנינו וגאונינו ומושטת ידה ומתחננת לפני דור החדש, כי יתן ידו לה ויצילה מתהום הנשיה הרובץ תחתיה; ושאם תפול בו לא תוסיף קום, ועי״ז ידאב לבי גם אני, כי גם לי יקרה הירושה אשר הנחלתי מאבותי ואשר הנחילו להם אבותיהם בדם נפשם; וגם אנכי אחפץ להנחיל את הירושה הזאת לבני אחרי, אבל את מצות תפלין הזאת רואה אני בזמן הזה ובימים האלו לעומדת על הדרך וחוסמת בעד היהדות, לאבן פינה ויסוד להריסת הדת, ולחורבן היהדות, ואשר ע״כ גברה צעקת היהדות אלי וקמתי להושיעה ולהצילה להסיר ממנה את האבן הנינף החוסמת בעדה ואהבב עוז בנפשי להריע תרועה גדולה על המצוה הזאת בחוברת מיוחדת, ועתה אבאר את דברי:

יב) התפלין הן הנה המצוה הראשונה לסדר היום (אין טאגעסארדנונג) אשר בה חייב האדם, לפי דעת רבנינו תיכף בקומו ממשכבו ובהן תלויה עבודת הלב שהיא התפלה, וקריאת שמע, ועליה אמרו: כל הקורא ק״ש בלי תפלין כאלו מעיד עדות שקר על עצמו בלשון נקיה. כלומר עדות שקר על הקב״ה (עיין רש״י ותוס׳ בפרושן של המאמר הזה) ואת מי שאיננו מניח תפלין קראו בשם: קרקפתא דלא מנח תפלין שהוא „פושע ישראל בגופו״. והשם והמאמר הזה מורגל הוא בפי כל ישראל הקטנים עם הגדולים עד כי היה לשיחה גם בפי נשים, ועוד הרבו לאיים ולהפחיד במצוה הזאת עד שאמרו כי המצוה הזאת לבדה מכרעת את הכף ביום הדין לזכות ולחובה[18]) ואנכי הרואה אשר למרות השם האיום „פושע ישראל״,

---

רבנים אוהבי עמם, כי עתה צוו במפגיע להקדיש את כסף האתרוגים להעניים המרודים הנודדים והנהרסים בשנה הזאת, וכמה אלפים נפשות הצילו מכליון לוא עשו כן, אבל—!

[18]) ועוד שנו חכמים ליום הדין אם היה זהיר במצות תפלין כף זכות מכרעת, ואם פשע בהן כף חובה מכרעת שאין לך גדול בכל מצות עשה שבתורה. כתפלין שהוקשה כל התורה כולה לתפלין שנאמר למען תהיה תורת ה׳ בפיך, לכך צריך האדם לזהר במצות תפלין. (לשון הרא״ש בהל״ק הלכה כ״ח) ומקורו בר״ה י״ז ונעיר כי מן הכתוב

למרות הפחד מיום הדין והאיום והגיזום שהבהילו על המצוה הזאת תתרפה, תתחלש ותתפסק מיום ליום, והנני מעיד במה שראו עיני כי חלק גדול מישראל אינם מניחים תפלין בזמן הזה. לא במרד ובמעל, ולא משום ביזוי מצוה, אך אחדים מפני שמתעצלים, אחדים מפני שאין עתותיהם בידיהם, ואחרים בושים לקים המצוה הזאת בפני חבריהם שאינם בני ברית כמו תלמידי בתי המדרש והמדעים, ומאחר שהתפלה וק״ש תלויה בתפלין ומחסרון ידיעתם ידמו כי התפלה בלא תפלין תועבה היא, לכן לא יתפללו, לכן לא יקראו את שמע, וכיון שעבר עליהם תחילת היום בלא מצוה, והמה יודעים היטב שבשב ואל תעשה הזה, כבר קבלו את השם „פושע ישראל" והשם הזה לא יסור מהם אם גם יקימו את כל התרי״א מצות הנותרות, למה יעשו כזאת לקבל על עצמם מצות אחרות או להזהר גם ממצות לא תעשה? הן אם כה ואם כה כבר הנהו „פושע ישראל" ולכן יטו בידם גם על שארי המצות והולכים המה כה מדחי אל דחי ומקבלים עליהם ועל זרעם שם „פושע ישראל" באמת עד שהמה מפשיטים מעליהם את אדרת האמונה עם אדרת היהדות יחדיו. וכה הנגיפה הראשונה, היא מצות תפלין. הוא הדבר אשר אמרתי שהמצוה הזאת היא אבן פינה ויסוד להריסת הדת, לא כן אם היו יודעים שאין עלינו כל חובה במצות תפלין והתפלה וק״ש אינן תלוין כלל בתפלין. כי אז היו נמצאים רבים שהיו מתפללים בכל יום לפחות תפלה קצרה בכל מקום שהוא, ולא היו מלעיגים מחבריהם שאינם ב״ב שרבים מהם מתפללים גם המה תפלה קצרה, בבוקר בבוקר, ומובן מאליו שכיון שעבר עליהם תחלת היום בקיום חובתם למקום, היו זוכרים זאת גם אח״כ בעת עסקם במלאכתם כי יהודים כשרים המה ולא היו מרהיבים עוז בנפשם לעבור על תורת היהדות או גם על קיום שארי מצות שאינן קשות וכבדות להם, ולמצער לא היו פונים עורף לתורת היהדות כולה ולא התפרדו מאחיהם גם בעת שמחה ועונג, לא רק בעת צרה ומצוקה . . . לא כן עתה אשר מרגישים המה בנפשם כי כבר המה בעיני אחיהם „פושעי ישראל" וכן המה בעיני עצמם, הנה נעשים המה כמוכרחים להנות מעוה״ז בכל מה שיוכלו, בלא ברכה או גם בקללה לתורת היהדות או הרבנות. הפוך נא, ידידי הקורא, בדברי אלה, הפוך והפוך בם, דכולא בם . . .

יג) לך נא, קורא חביב, וראה, צא וחשוב, קום והתבונן על הדור החדש הזה המלא אהבה על כל גדותיו להיהודים והיהדות (עם שאיננו יכול ואי אפשר לו לקים את רובי תורתה אשר כנטל החול הכבידה עליו באשמת הרבנים שבכל כחם הוא להחמיר ולהוסיף גזירות וחוקים אשר לא שערום אבתנו) שב וקרא את כל הדברים האלה אשר אמרתי לך מפי התורה והנסיון אז תראה, אז תבין כי כנים המה דברי שהתפלין המה לאבן ניגף ולצור מכשול לבית ישראל בדור הזה, והיא היא הסבה הראשונה להרבות „פושע ישראלים" בכל פינה שאתה פונה . . . ואני אשר ידעתי את מכאובי עמי ואשר הכרתי את תנואות אחי הישנים והחדשים

למען תהי׳ הנ״ל תוכיח המכלתא שהקורא בתורה פטור מן התפלין. ובדבר המאמר המבהיל קרקפתא דל״מ תפלין עיין בחלק המעשי פ״ד מה שהערנו על דברי הסמ״ג בזה. כי לפרש את המאמר הזה, כפשוטו הסמ״ג הוא הראשון גם בזה והרי״ף והר״י ועוד אחרים הוסיפו בו מלת מעולם, במרד, ועוד עיי״ש.

ארתראכסים ופראגרעסיסטים, אז כאשר עמדתי בחמש שנים בראש „הקול" שהיה אהוב וחביב לקוראיו, הנני חושב עלי לחובה ולמצוה להראות לצעירי אחינו ולההמון האהוב לי, כי אין עלינו כל חובה לתפלין הללו, כי אינן מעקרי הדת, ולא ממצות היהדות, ושגם עפ"י תורת מיסדיהם והשולחן הערוך המה אסורים לנו בימים האלה ובזמן הזה. ואם אמנם ידעתי גם ידעתי את החרפות והגידופים הקללות והחרמות החצים ואבני קלע אשר יירו בי מהקנאים והרבנים אחרי יקראו בספרי זה, אשמע מראש את הרעש שירעישו עלי שמים וארץ, אך מקולם לא אחת ומגערתם לא יפחד לבי כי כבר הסכנתי בכמו אלה[19]) וכבר הראתי לקוראי את אשר נשאתי ואשר סבלתי בעד האמת, והנני לישא ולסבול עוד כל זמן שהנשמה באפי וזאת נחמתי בעניי כי עוד לא תמו ישרים מן הארץ ולא כלו מבינים מקרב אחינו בכל מקום שהם, ואם ייטיבו המבינים והישרים את מלאכתי ומטרתי זאת והיה זה שכרי בעד אלפי הקללות אשר יציצו בחמה מפיות הקנאים, יקללו המה והישרים יברכו ותהי לי לברכה.[20]) אחרי דברי זאת אשוב למלאכתי להראות לקוראינו את הפטורים ממצות תפלין עפ"י השו"ע סי' ל"ח הנ"ל ואציגם על הסדר בקצרה בפרק הבא.

פרק ז.

שלש עשרה עקרים הפטורים מתפלתן עפ"י דיני השולחן ערוך. ההלכות החמורות בתפלין רב יתר מבס"ת. ההלכות הסותרות זא"ז. שרי אליעזר הגדול בעל המאמר וראו כל עמי הארץ כי אלו תפלין שבראש, לא הניח בעצמו תפלין מעולם.

א) אלו הם הפטורים מתפלין בזמן הזה לפי פסק השו"ע או"ח סי' ל"ח. 1) חולי מעים אם גם אינו מצטער. 2) מי שאין דעתו מיושבת עליו ואינו יכול לעכוב בנפשו שלא יסיח דעתו מהם כדי הילוך מאה אמה. 3) מי שחושש שלא יוכל להתאפק בעת התפלה להפיח. 4) המהרהר באשה, ואם א"א לו בלא הרהורים לא יניחם לעולם. 5) מצטער מכל דבר ואפי' מן הצינה. 6) חתן ושושביניו וכל בני החופה. 7) אבל ביום הראשון. 8) מנודה שנדוהו ב"ד או חכם. 9) מצורע. כל אלו הפטורים. פטור ואסור המה אפי' בעת ק"ש ותפלה לדעת מחבר השו"ע והרב הרמ"א המגיה ומפרשיהם הקלו באיזה דברים וימצאם החפץ במקומם. 10) הקורא בתורה פטור. מקורו במכילתא ואם מניחם אסור לברך עליהם, ואם קורא בגמרא מותר לברך לדעת בעל העיטור, והר' יונה מגירונדי אמר: שבעת ק"ש ותפלה חייבם בהם גם הקורא בתורה, והוא יחיד בההלכה הזאת. 11) תלמיד בפני רבו אסור

---

[19]) ראה הקול שנה שלישית גליון 27 צד 194 במאמרנו „עת לדבר" את הפתקאוילין שהופיעו בעבור המאמר המחוכם „פתח תקוה" וראה מאמרינו „מעז יצא מתוק" בגליון הראשון לשנה החמשית ותראה כי מעולם לא כסיתי את הדברים ואת החרפות אשר יחרפו אותי שונאי מבלי גם להשיב חרפתם אל חיקם אם לא בעת הצורך. — ואם כי הופיעו בהקול מאמרים לעשרות מעין תוכן מאמרו של „פתח תקוה" השלימו הרבנים אתי ויבאו בעצמם להתוכח עם ה' לל"ב. ראה אגרת בקורת שם גליוני 44—50 דרכי שלום 69 70 להרב הג' ר' אברהם הכהן מו"ץ באנאניעו ועוד כהמה, כי סוף כל סוף תנצח האמת.

[20]) במאמרי „פתח לפתחי" אשר אקוה לשומו בראש הספר אשוב אדבר על הסיבה אשר עוררתני לצאת בחוברת הזאת ויראו קוראנו כי צורך השעה היא ודבר בעתו.

להניח וכן קטנים בפני הגדולים, אסורים להניח וללכת בהם בפניהם שנראה כעזות יתירה שמשוים עצמם לרבותיהם או לגדוליהם אבל תפלין קטנות כאצבע שיכולים לכסותם תחת המצנפת מותר. תשובת הגאונים תשובה ג' (דפוס ליק בהוצאת חברת מקיצי נרדמים) ובשו"ע פסק שהאידנא שאינן מניחין רק בעת התפלה מותרים בכל ענין אך לחלוץ התפלין בפני רבם או הגדול מהם אסור (מקורו מן ההגדה שירבעם הרים יד במלך שלמה בזה שחלץ תפלין בפניו ועיין בחלק המעשי והעיוני). 12) כותבי תפלין ותגריהם ותגרי תגריהם פטורין. ובשעת ק"ש ותפלה מותרים. 13) נשים ועבדים וקטנים שאינם יכולים לשמור תפליהם פטורין נשים אם רצו להחמיר על עצמן מוחין בידן, כלבו. אך חז"ל אמרו מיכל בת כושי הניחה תפלין ועוד נשים ולא מיחו בידם. והטעם שהנשים ההן יכולות היו לזהר בהן משא"כ נשים בזמן דזה אינן יכולות לזהר[1]) ועבדים פטורים מפני מ"ע שהזמן גרמא כי שבת ויו"ט לאו זמן תפלין (כפי המסקנא להלכה) אבל לילה הוא זמן תפלין לפי המסקנא להלכה, אבל אין מורין כן מטעם שמא ישכח ויישן בהם. אם יעיין הקורא היטב בשלש עשרה פטורים האלו ויתבונן בהם ובטעמיהם, אפונה מאד אם ימצא גם הוא (לוא גם יהיה מן הארתדוכסים אם רק יהיה בשכל ישר ובריא) גם אחד בימינו אלה שאיננו תחת סוג הי"ג פטורים הנ"ל אם לא שיהיה מן המתעקשים הנלוזים אשר השכל הישר והבריא פיגול הוא להם לא ירצה.

ב) הלכות רבות דינים ומנהגים בתיקוני התפלין היינו מן עבוד העורות לשמם, הסרגול והשרטוט בהם תיקון הדיו ר"ל ממה יהיה, הכתיבה, הכשרים לכתוב, איך יכתוב, מתי יכתוב תיקוני הבתים, תיקוני הרצועות, השחור על הרצועות, הנחת הפרשיות זקופות או שוכבות, כריכת השער על הפרשיות עטיפתם במטליות, שהאחרונים הצריכו שתי פעמים שערות ושני מטליות, (משום ספק) הנחת חליצת והמשמוש בהם, מקום הנחתן ואופן הנחתן, מתי ינשקם ומתי ימשמש בהם, מתי יתלצם ואופן חליצתם ועוד דינים למאות, תמצא בשולחן הערוך באחד ועשרים סמנים מיוחדים שבהם מאה וארבעים סעיפים גדולים עם הגהות הרמ"א, ואלפים סעיפים קטנים מכל מפרשיהם וסעיפי סעיפיהם ואנחנו אשר אין רצוננו להוסיף עליהם ואין ביכלתנו לגרוע מהם, לא נחפוץ גם לבקרם ולבאר טעמם לפני הקורא ורק נעיר את לב המעיין כי החמירו בתפלין רב יותר מבספר תורה ואף הלכות מעטות תמצא כי שוות תפלין לס"ת לקולא ולא לחומרא[2]) והסמ"ג בהוכיחו בדרשותיו שכל אדם מותר להניח תפלין למד קל וחומר מספר תורה, שהוא מקודש ביותר ובשעת התפלה כ"א מותר לחבקה, (עיין לשונו ממש בחלק המעשי) וא"כ הק"ו הזה מופרך מאליו.

---

[1]) ואני הכותב זכור אזכור כי ברוסיא הלבנה סביבות עיר מולדתי היתה נערה אחת בעלת מופת אשר חשבוה לנביאה. והיא הניחה תפלין בכל יום. לא זוג אחד כ"א שתי הזוגות והצדיקים לא מיחו בידה. אבל שכחתי שמה ושם עירה כי נער קטן הייתי אז.

[2]) ובמסכת סופרים, ראה זה פלא, כמעט לא נדבר מאומה מעניני התפלין וטכל חומרותיהם רק לענין קלף ודוכסוסטוס, ואנחנו אשר לא מצאנו את הסיבה ולא נדע את הטעם, נבקש מכל קוראינו החכמים אולי יודע להם יודיעו לנו או יפרסמו את הטעם באחד ממכתבי העתים.

ג) מן ההלכות המפליאות את העין הבוחנת במצוה הזאת היא: בתפלה של יד אמרו: „והיה לך לאות ולא לאחרים" לאות. והפסקתא זוטרתא או הלקח טוב אמר: מכאן שלא ישלם בידו ויראם לכל העולם כולו אלא בצנעה[3]), ובתפלה של ראש אמרו בשם ר"א הגדול שהוא ר' אליעזר בן הורקנס „וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, אלו תפלין שבראש. והיא הלכה הסותרת את עצמה, והפלא הוא שבעל המאמר אלו תפלין שבראש" שהוא ר' אליעזר הגדול בעצמו לא הניח תפלין כלל. כדמוכח מהא דאמר (בבא מציעא נ"ט.) אף הוא קרע בגדיו חלץ מנעליו וישב ע"ג קרקע ואלו היה מניח תפלין כי עתה היה חולצם דהא קיי"ל מנודה אסור בתפלין[4]) ולא היה משתכח הש"ס להשמיע כי חלץ תפליו, כמו שהשמיע שחלץ מנעליו. וכן משמע בירושלמי דאמר שמן ר' יוחנן בן זכאי לא הוון ועיין תפלין לא בקייטא ולא בסתוא, וכן היה נוהג ר' אלעזר תלמידו, והוא ר' אלעזר בן ערך ואת ר' אליעזר לא קא חשיב. (ירושלמי והובא בהרא"ש הל"ק.) אולם כפי הנראה לא חששו כלל להגדה הזו שנאמרה מפי ר"א כי השמושא רבא פסק לכסות התפלין של ראש ג"כ (לא רק של יד) משום „לא לאחרים לאות" והובא במרדכי. אמנם המרדכי עצמו חפץ שיתראה הקשר מפני הכתוב וראית את אחורי שאחז"ל שהראה לו קשר ש"ת וסיים: „ומיהו עתה חיישינן ליוהרא ומכסין אותן אעפ"י שאינו נכון" עכ"ל. מכל אלה נראה כי חז"ל והפוסקים לא קבלו את האמת לא דאיתמר (מנחות לד:) במקום לך לאות כ"א קבלו להלכה שצריך לכסותם, ואף

---

[3]) ה' שלמה באבער ציין על המאמר הזה „מנחות ל"ד ובמכלתא." והנה במנחות ל"ד הוא ראיה לסתור כנאמר מפורש מפי אומר „במקום לך לאות" ע"ש. וכן במכילתא ליתא שלא ישלם בידו כו' והוא דעתו של ר' טוביה בעל הלק"ט. ובאבער לא העיר ע"ז: „הוספת רבינו" כמו שהעיר בסי' נ"ה ומפני חסרון ידיעת המציין (כידוע שהוא עושה מלאכתו ע"י אחרים) ונמחול לו ע"ז. אבל מה שציין שם בדף ל"ח על מוהרי"ק שורש קנ"ה „במכילתא" במקום „פסקתא" לא נמחול גם להמציין כי הדברים הללו אינם דברי מהרי"ק כ"א דברי ר' יהודא מפריש, ומהרי"ק בעצמו כתב שם: „ועוד יש שם בגליון הין לעמוד: (ר"ל בתוס' של ר"י מפריש) במכילתין גרסינן למען תהיה תורת ה' בפיך כל הקורא בתורה כו'" עכ"ל. ומזה יראה הקורא שאם היה המציין העוסק במלאכת באבער עושה את מלאכתו באמונה, כי אז היה קורא עוד מעט ולא היה מינע אותנו מציונו הארוך לא בפסיקתא דרב כהנא ולא בלקח טוב. והמעיין החודר בכל ציוני באבער ימצא כאלו למאות והמציינים „עושי מלאכתו" עתידין ליתן את הדין וד"ל. וראה הקול שנה חמשית במאמרנו „שלשה ספרים נפתחים" בבקרתנו על שורות אחדות מפתיחתו הלקח טוב (Nr. 41—45) ותבין עד כמה אנו חיבין להודות לה' באבער המחזיר עטרה לישנה. . . .

[4]) ומזה יראה הקורא שמה שפירש רש"י (סנהדרין ס"ח) על הורקנס שבא להלוץ תפלין: „של אביו" אינו, מטעם הזה כי חבריו ישבו ברחוק ד' אמות ממנו וא"כ היה מנודה עוד ומנודה אסור בתפלין ואם היה ר"א סובר שמנודה מותר — אז הוה הש"ס כפשט האבעיא במועד קטן; ואת הורקנס בנו מצאנו שהניח תפלין והיה קושרם בלשונות של תכלת. וע' בח' המעשי. מובן מאליו כי נפל טעות בהירושלמי בשם ר' אליעזר היה נוסף וצ"ל להיות אלעזר. והפלא שלא הרגישו בזה התוס' שמביאים פירש"י „תפילין של אביו" ונדחקו לישב שמאחר שאסור לצאת בהם, אסור גם להניחם בבית אפילו חולה שאינו יכול להלוך. אבל באמת אין כאן שום דוחק ופלפול כי ל א ר"א שלא תלמידיו הד' זקנים שנכנסו לבקרו לא הניחו תפילין מעולם. וזה ברור ופשוט לכל מי שאינו נלוז ומתעקש כמו שנבאר לפנינו בחלק המעשי.

הרמ״א לא חשש לדבריהם וצוה לגלות התפלין של ראש, ועל של יד לא חשש כלל. וזהו דעת עצמו מבלי כל יסור. (וע׳ בחלק המעשי) ולכן מה שנהגו עתה ללכת בתפלין גלוים אסור הוא ע״פ חז״ל והפוסקים הראשונים גם אלה שהיו אחר הסמ״ג כהמרדכי, ודי בזה. גם ההלכה תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, וכו׳ ומאמרם אם סח בין תפלה לתפלה עברה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה היא סותרת את עצמה ועוד יותר לדעת הרמב״ם שפסק בפי׳ על המשניות בד״א שאין לו אבל יש לו מעכבין, ולפי דברי הכ״מ חזר בו בספרו היד ואמנם כן הוא כמו שנפרש בח׳ העיוני אבל לא חדש הוא בתפלין שכל הלכותיהן תלויות בשערה ופורחות באויר ואין להן על מה שיסמכו, זולת שהם קבלה למשה מסיני; אבל גם ע״ז נמצאים מערערים כי בעל הקנה אומר מפורש „ויען שכריכתן בשערן ותפרתן בגידן הן הם דברים שאין השכל מודה בהן אמרו הלכה למשה מסיני כו׳ (עיין בפתיחה ובחלק העיוני.) הנה כדאי הוא בעל הקנה לסמוך עליו אפי׳ שלא בשעת הדחק ולשנות את דברינו: „שכל ההלכות שבתפלין תלויות בשערה ואין להן על מה שיסמוכו״ וכיון שכבר הוכחנו שאינן מגופי תורה בזה״ז נשמיט ידינו מיתר ההלכות ונסיים בזה את חלק החקי מספרנו זה, ונתחיל לבאר ולברר את תולדות, הליכות וקורות התפלין מימות מרע״ה עד עתה, בחלק מיוחד בס״ד.

חלק המעשי או תולדות התפילין.
חלק שני.

פרק א.

השם תפילין לא נראה ולא נשמע עד סוף ימי הבית השני. העתקת השבעים והתרגומים את השם טטפת. בימי רבן יוחנן ב״ז קבלו צורה חדשה ונתן להם שם חדש. גם המתעקש יודה שחילופי השמות נעשו במצוה הזאת מאיזה סיבה נעלמה.

א) מימות משה רע״ה (ב״א תפ״ח) עד ימות הלל הזקן (ג״א תשכ״ח) או למספר הרגיל מן 1240 עד 28 שנה קודם ספירת הנוצרים, ואחריו לא מצאנו שום זכר לתפלין, לא השם „תפלין" ולא המנהג כי הניחו או נשאו תפלין או טוטפות בידם או בראשם. ואך מפי הלל שמענום לראשונה בירושלמי פ׳ בתרא דערובין שאמר „אלו תפלין של אבי אימא" ובתלמוד דילן ליתא ולא נזכרו התפלין גם מפי התנאים שהיו קודם לזמנו ובזמן הזה ואך במאה וחמש שנים אח״כ היינו מפי ר׳ אליעזר הגדול „שהיה ג״א תתל״ג נשמע שאמרה הבריתא משמו: „תניא ר״א הגדול אומר: וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך, אלו תפלין שבראש" וכל המימרות, ההגדות וההלכות בתפלין נאמרו מפי החכמים שהיו אחרי ר״א הגדול ת״ל ואך על רבן יוחנן בן זכאי תלמידו של הלל ורבו של ר׳ אליעזר אמרו בשני התלמודים שלא הלך ד״א בלא תפלין[1]) אך מפיו לא שמענו דבר בדבר התפלין. והשבעים Septante שהעתיקו את התורה ליונית בימי תלמי (פטאלמעאוס פהילארעלפיוס) 283 עד 246 קודם ספה״נ, תרגמו את מלת „טוטפות" הכתובה בתורה במלת „אססאלעטא "Assaleta„ שפירושה בלתי מתנענע אונבעוועגליכעס, פעסטזיטצענדעס (פירשט בשורש טוטפות,) ווה ראיה גדולה וחזקה שבימי אלעזר כהן גדול, (ג״א תק) עוד לא נודע דבר מהתפלין הללו שאלו היו אז התפלין לא היו נמנעים הזקנים להעתיקם בשמם, ואם שנו בכונה כאשר שנו דברים רבים, אז לא נמנעו חז״ל לחשוב גם זאת בין השנוים. ולכן ברור הדבר שבימי אלעזר כה״ג לא נתקנה עוד המצוה הזאת לא בצורתה שהיא עתה ולא בצורה אחרת.

---

[1]) הרמב״ם בספרו היד, יאמר: אמרו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ד״א בלא תורה או בלא ציצית ובלא תפלין. עכ״ל (והכסף משנה תיקן מגילה כ״ח איתא ר׳ זירא. (סוף הל׳ תפלין) וכנודע לא אמרו זאת על רב מעולם ורק במילי דחסידותא חשבו שהיה רגיל במצות תפלין; ועל רבן יוחנן ב״ז שאמרו זאת מפורש בשני התלמודים (בסוכה כ״ח ובירושלמי) לא חשב הרמב״ם וא״א שיש בכאן ט״ס כיון שאומר מפורש תלמידו של רבינו הקדוש, ומההכרח לומר שאו לא גרים זאת בתלמוד, או גרים ולא האמין בהגדה הסבהילה הזאת יען שבהגדה הזאת נאמר שכל עוף הפורח על פני יונתן בן עוזיאל, הגדול שבתלמידי הלל, מיד היה נשרף. והחובה עלינו להעיר את הקורא על הפלא הזה.

ב) אמנם בספר הררת זקנים המיוחס לאריסטיאו הסופר הקדמון שהיה הממונה על אוצר הספרים של פטאלמעאוס הנ"ל שהעתיקו האדומי (בספרו מאור עינים) נמצא את הדברים האלה: „ולבד מכל אלה הבדיל לו זמנים נאותים אשר „בם נשקור על הזכרון הזה הראוי לנו על אודותיו עד נחקה על לבבנו היותו „המנהיג והמעמיד כל יציר בשמים ובארץ כי הנה בעתות הסעודה צוה אותנו להיות „נועדים ומזומנים לברך ולקדש את שמו ולהודות ולהתפלל לפניו על מה שחננו וכן „בשמלות אשר נתכסה בהם פקד עלינו לשים אותות וסמני זוהר יעירונו להתמיד „זכרו בנפשנו וכמו כן צונו לקבוע על מזוזות ביתנו ושערנו דברי מצות אשר בם „נזכור אותו ולא נשכחהו גם על ידינו ר צ ה שנשים אות נגלה ומקופל בעצמו יהיה „לנו לזכרון" עכ"ל. הנה גם אם נניח החקירה על הספר עצמו שכבר הטילו ספק בו חכמי זמנינו לא נבין מאומה „בהאות נגלה ומקופל בעצמו" הזה וכן אמר „ר צ ה" ולא „צונו" „צוה אותנו" כמו שאמר במצות הקודמים, ויתכן שיען שהעתיקו הזקנים מלת אות שמובנו סמן כמובנו בלשונינו אמרו לו כי רצה שנשים אות, ואך את מלת „טטפות" העתיקו בדבר בלתי מתנענע כנ"ל שמובנו שיהיו הדברים תמיד לנגד עינינו לכן החשו ולא דברו מאומה בטטפות שעל הראש[2]) אך איך שיהיה לא נוכל להביא כל ראיה מדברי אריסטיאו האלו כי העתקת הזקנים שנשארה לנו כמו שהיא נאמנה לנו רב יתר מהעתקת איזה ספר שלא נודע לנו ושעפ"י חקירת ובקור חכמי זמנינו היה מן המאוחרים. (עיין במה"ע לר"ז פראנקל (1852) ובדברי הימים להרשי"פ ח"ש צד 11) וכן רואים אנחנו בהתרגום השמרוני (שנדפס ע"י אלחנן ברילל בשנת תרל"ד) יתרגם הכתובים והיו „לטטפות לטפין על אדיך"[3]) (ראה לשונו בחלק העיוני) ומזה ראיה נכונה שהשם טטפות היה ידוע עוד. כבימי משה, והזקנים העתיקו את השם שהיה נקרא ביונית התכשיט הזה כנראה מדברי פירשט הנ"ל ולכן לא חשבו את השינוי הזה בתלמוד בעת שהשם תפלין כבר היה ידוע מפני שלא שמעו את השינוי הזה ממי שמנה את השינוים והם בעצמם לא ראו את ההעתקה (דבה"י להרשי"פ צד 51) ומי שמנה את השינוים לא היה יכול לחשוב זאת לשום שינוי כי המה באמת העתיקו את שם התכשיט „טטפות" בל' הקדמונים לשם התכשיט „אססאלעטא" היוני. זהו השערתנו בדבר השם הזה, ואם נכונה היא או לא עכ"פ לא נמצא זכר ברור לא להתפלין ולא להמצוה הזאת עד ימות הלל שמפיו נשמע לראשונה (לדברי הירושלמי) את השם תפילין ועליה אנו דנין.

ג) מן התרגומים על התורה[4]) רואים אנו רק את אונקלם הגר מתרגם את

---

[2]) הרשי"פ בדבה"י שלו תמה בזה"ל: „והפלא שלא זכר תפלה של ראש" עכ"ל. אבל אנחנו לא נתפלא כי איך היה יכול להזכיר השל ראש אחרי שהשבעים לא העתיקוהו ואלו היו זוכרים אותו בדבורים כמו שכותב אריסטיאו הלא היו מוכרחים ג"כ להעתיק את מלת טטפות בשם תפלין ש"ר?.

[3]) הרשי"פ הנ"ל יאמר שם (צד 204): והנפלא שבתרגום השמרונים מתורגם השם טטפות בשם תפלין ובכל זאת לא שמענו שהשמרונים יניחו תפלין עכ"ל ולא נדע באיזה תרגום ראה זאת כי בהתרגום שלפנינו מתורגם, ולטפין לטפים ולטפים בכל השלשה מקומות שהוזכרו טטפות ובחלק העיוני נעתיקו כולו בכתבו וכלשונו.

[4]) בזה הנני צריך להעיד כי הזמנים של התרגומים וכן סדריהם והולדותיהם הנ"

מלה „טטפות" בשם תפלין והוא היה בשנת התז"ח. ערך 189 לספה"נ, תלמידם של ר' אליעזר ור' יהושע שמפיהם תרגם את התורה לדעת חז"ל (מגילה פ"א) ובתרגום יב"ע על הנביאים לא מצינו מלת „תפילין" כלל, ורק „טוטפתא" מצינו על מלת אצעדה אשר על זרועו (ש"ב י"א) וטטפתא דעל דרעיה, פארך חבוש עליך (יחזקא' כד יז) טטפותך יהוין עלך שאם גם נאמר כפי דעת חז"ל שכיון על „התפילין" שמפני זה הטעם אסרו התפילין לאבל יען נקראו „פאר" (מו"ק) לא נקראו עוד בשם זה בימי יונתן בן עוזיאל. ואולם מן תרגום של השמרונים הנ"ל שתרגמו השם הזה בשמו בעברית, וכן מן המשנה ולא בטטפות ולא בטרביטין ולפי פירושו הראשון שבגמרא, (שבת כ"א) נראה שהשם „טטפות" נשמר מן זמן כותב התורה עד זמן חכמי המשנה ויוב"ע בכלל ולא נשתנה שמו[5]. עכ"פ נראה שיונתן בן עוזיאל שהיה תלמידו של הלל הזקן לא ידע עוד מהשם תפילין והוא כעין סתירה לדברי הלל שאמר „אלו הם תפילין של אבי אימא", ובמכלתא גרסינן תחת „הלל" „שמאי" אבל גם לפי הגירסא הזאת לא יתכן שיב"ע לא ידע מהתפלין שלמצער נתקנו שני דורות קודם שמאי או הלל, והנה גם בתלמוד שלנו נמצא אחד תנא מדבר ואומר: „אלו הם תפלין של אבי אבא", (סנהדרין צב:) והוא היה ר' יהודה בן בתירא שלחזק עדותו שהוא מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל, עמד על רגליו ואמר: אני מבני בניהם והללו תפלין שהניח לי אבי אבא, מהם. ואם נקבל את עדות ריב"ב הזה, מוכרחים אנו להגיד כי עוד בימי יחזקאל ע"ה הניחו תפלין ממש, ותהיה אפוא התמיהה על יוב"ע עוד יותר גדולה: מדוע לא תרגם את הכתובים בשם הידוע „תפלין" ותרגמו בשם טוטפתא שהשם הזה היה שם העצם של התכשיט בימיו כמבואר במשנה?

ד) אולם כשנתבונן: שבכל המשנה ההלכות המדרשים והאגדות לא שמענו דעות של החכמים שהיו קודם ר' אליעזר הגדול דבר, שלא מצינו שום מחלוקת במשנה ובש"ס בבלי בין תלמידי שמאי והלל בדבר תיקוני התפלין[6], שר' יהודא

נחשב בזה לדעת חז"ל, ולא לדעת החכמים המבקרים האומרים שכולם מן המאוחרים, ואינני מכריע בזה כלום כי בספר הזה מטרתי להוכיח מן התלמוד בעצמו ומן מפרשיו החרדים על דברו את תולדות והליכות התפלין, ובתרגום יב"ע על התורה מודים גם המה שהוא מאוחר, וכן התרגום הירושלמי שבהם נמצא גם הגז"ש מלא תשימו קרחה בין עיניכם ועוד דרשות ואגדות רבות מאוחרות גם מזמן חתימת התלמוד.

5) עקרו של התכשיט הוא. שהיו מקראות או שמות איזה אלילים חרותים על טס של זהב או נחושת קלל שנשאו אותו כל העמים הקדמונים על ראשיהם חזיהם ועל אצילי ידיהם ועיין בפתיחה לספרנו זה ובחלק החוקי צד. . . ויתכן שהיהודים חרתו על טטפותיהם אלה פסוקי היחוד והאהבה, ואם תתאמת ההשערה הזאת, נבין את כל פרושי התרגומים שהיו עד אונקלס, ולא תהיה שום סתירה גם לקבלת חז"ל ופירושם. (ובחלק העיוני נבאר).

6) בפ' מי שמתו נמצא אמנם נזכרים בית שמאי וב"ה לענין כניסת תפילין בבית הכסא, אבל אנחנו נסתפק בהמאמר הזה מהטעמים אשר נבאר בח' העיוני, כי גרסות שונות היו בהברייתא הזאת, וכאשר נשאלה השאלה לא פשטו מהברייתא הזאת מאומה. ולא רבינא לא רב אדא בר מתנא ולא רבא. וההלכה היא שצריך לחלצן ברחוק ד' אמות כב"ש במקום ב"ה שאינה משנה, ולא נחשבה בין המקומות שהורו כב"ש נגד ב"ה. וע"יש.

בן בתירה הזה היה האחרון (לא זה שהיה בנציבין בימי הבית השני כ״א חבירו של ר׳ מאיר דור שלישי אחר החורבן) שהוא השיב על דברי ר״א הגדול, ר׳ יהושע, ר׳ יהודא בר עילאי ור׳ נחמיה, ושעדותו שהיה מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל לא נתקבלה לעומת עדות ר״א ור״י: שאמרו שירה ומתו שנית״ ולעומת דברי ר׳ יהודא שאמר: (כל הדברים האלה לא היו ולא נבראו אלא) „באמת משל היה״ ושא״כ ממילא בטלה עדותו בדבר התפלין, שבתלמוד שלנו לא הובאו דברי הלל הזקן כלל, שבמכילתא שמביא הפלוגתא בשם ב״ש וב״ה וז״ל: נאמר כאן ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו מה ימים האמור להלן „אפילו פחות״ או (כיש גורסין) „אינו פחות״ משנים עשר חודש אף ימימה האמור כאן אינו פחות מי״ב חודש, מגיד שצריך לבדוק תפילין אחר י״ב חודש דברי ב״ש ב״ה אומרים א״צ בדיקה, שמאי הזקן אומר אלו תפילין של אבי אימא עכ״ל, מביא ראיה לסתור שלפי דבריו הלא בית שמאי חלקו על רבם; שאנן קימ״ל כר׳ עקיבא שהכתוב: ושמרת את החוקה כו׳ מימים ימימה, אינו אלא לחוקת הפסח, אם נתבונן בכל אלה, נוכל להחליט: (מבלי להכנס בפלפולם הארוך של כל אלו הדברים שמקומם בחלק העיוני) שבימי ר׳ יוחנן בן זכאי קבלו צורה חדשה או גם נתקנו בפנמיותם מחדש ויתן להם אז השם החדש „תפילין״ ותלמידיו ר״א ור״י מסרו את השם החדש הזה לתלמידם אונקלם הגר והוא תרגם בו את מלת „טטפות״. והאמור בירושלמי הלל „הזקן״ אולי נתחלף בשם, „הנשיא״ (שהוא הלל בן ר׳ יהודא נשיאה דור עשירי להלל הזקן) או שהיו קוראין להלל אחוה דר״ג או אחוה דר׳ יהודא בני ר״ג (עבסד״הר) בשם „הזקן״. ועכ״פ דבר ברור הוא שלא היה הלל הזקן אותו שהיה מאה שנה קודם החורבן שאלו היה הוא לא הוה משתמט הש״ס שלנו להביא את עדותו הזאת, או גם הציגה עדותו זאת במשנה בעידיות. ודברי המכלתא הנ״ל משובשין הם בכל ענין.

ה) ואעפ״י שאין ראיה לדבר מברית החדשה, שמלבד שלא נאמנו לנו דבריה, הן לא נודע גם להמאמינים בה מתי נכתבה, וגם לא נדע מתי היה ישוע הנוצרי, שלדברי חז״ל היה תלמידו של ר׳ יהושע בן פרחיה, היינו 3560 לבר״ע וזה יהיה ערך 201 שנה קודם מספר הנוצרים. ולפי הכתוב בברית החדשה שהיה בעת מלוכת הורדם, שמלך 3738 יהיה ג״כ 23 שנים קודם המספר הנהוג. אם לא שיחשבו מעת מיתתו שגם אז המספר אינו מכוון ע׳ בח׳ העיוני ובאמת לא נודע ברור גם למאמיני ישוע החשבון הברור ורק כן נתקבל מספר הנהוג; ועוד יותר לא נדע כי כתב הברית חדשה כי כל הדברים שבה מכוסים בערפל, אך כשנאבה להביט על ברה״ח כעל ספר היסטורי ישן בהגדות העם (פאלקס-לאַגענדען) ונתבונן במה שכתב מתיא, לוקוס ומרקוס, שבדברים רבים נמצא השתוות בפי שלשה הכותבים האלו ומהם נתבונן על הנעשה בימי קדם בסוף ימי הבית, נמצא זכר לדבר גם במה שאנו עוסקים עתה. כולם אמרו כמעט בשפה אחת: כי ישוע התאונן על הפרושים: שאהבו המטות הראשונות במשתה, והמושבות הראשונות בבתי הבניסיות (מתיא כ״ג, מרקות י״ב, לוקוס כ.) ואך במתיא אומר: וירחיבו את טוטפותיהם ויגדילו ציצית בגדיהם, ובמרקוס ולוקוס יאמר תחת זה: ולהתהלך עוטי אדרת״ שהכונה אחת היא, לפי הארגינאל היוני, (עיין בהערה בפתח השלישי) ורק מזה שאנו רואים שהפרושים תפסו על ישוע ותלמידיו שאכלו בלא נטילת ידים, שאכל

נבית נכרים, וכתנה דברים רבים, עד כי גם הויכוח מתחית המתים לא נעדר ולא נראה כי תפסו עליו בדבר התפילין וציצית, נוכל להוכיח כי בעת ההיא לא היה כל מנהג גם לפרושים להניח תפילין וללבוש ציצית[7]), ודברי מתיא לוא גם לא היה מאוחר בזכן כמרקוס לוקוס ויוחנן, הם רק על הפהילאקטעריאן הקמיע או התכשיט הכולל שנשאו אז היהודים והיונים, ורק הפרושים הרחיבו אותם להתגדר בהם לפי דבריו כמו שמוסיף (שם) „ולהקרא בשם רבי רבי" וכו'[8]).

ו) היוצא לנו מדברינו אלה, שגם המתעקש שלא יאבה לקבל את הראיות שהבאנו, לא יוכל להקדים את השם החדש „תפילין" לאבי אימא של הלל, ובעל כרחו יודה: שמהזוגות יוסי בן יועזר כו' שמעיה ואבטליון לא שמענו דבר בדבר התפלין, שרבותנו הצרפתים נמצאם מתפשים ומתוכחים על השמות טטפות „ותפלין" ומתמיהים איככה נשתנה השם? מה שלא עשו כן בשארי שמות העצמים הכתובים בתורה, שעל כל פנים באיזו זמן מן הזמנים נשתנה השם טטפות לתפילין מאיזו סיבה שנעלמה מאתנו ושהיתה כמוסה אצל חכמי הדור המשנים את השם ולא גילו אותה לזולתם מפורש, שהלא גם המתעקש לא יאמר שמרע"ה אחרי כתבו שם טטפות יאמר: השם האמתי להדבר שאני מצוה לשאת על הראש, הם „תפילין" ולא טטפות, אך בתורה כתבתי טטפות ואלו היה כן באמת כי אז לפחות היו המקבלים מעידים על הדברים מפני יקרתם, שאך במצוה הזאת נעשה חילוף ותמורה כזאת ולא באחרת, ולא זו בלבד אלא שהשם טטפות נשתכח לגמרי מהמצוה אשר צוה משה ונתקבל לשם תכשיט נשים במשנה פ' במה אשה, שעל כן גם לדברי המתעקש הלא צריכין אנו להתחקות על שורש החילוף ותמורה הזאת, למצוא זמנה, ולחקור אחרי סיבתה אם לא נאבה להיות כבהמה בבקעה; וזאת נוכל לעשות אם נתבונן על תולדות התפילין ועל מצבם בימי חז"ל, ונראה מי הניחם ובאיזו תמונה היו ולשום מה, ואז אולי נמצא גם את הסיבה להתמורה הזאת. וזאת נעשה בפרקים הבאים.

---

[7]) וכן נוכל להוכיח כי אות הצלב נשאו ההמון עוד בחיי ישוע, כאשר נמצא בכל חלקי ברית החדשה שאומרים בשם ישוע: „ישא את צלבו ויבא אחרי." (מתיא מרקוס ולוקוס) וגם היה קדוש בעיני ההמון וכבר הערנו בפתיחתנו כי השתי וערב היה קדוש בעיני העמים כשש מאות שנה טרם נולד הנוצרי, ויתכן כי נתן לו שם צלב אחרי מותו והאחרונים בכתבם את דבריו קראו את השתי וערב בשם שנתן לו אח"כ. — ויען כי לא נודע לנו שנשאו העמים ויהודים אותות אחרים זולת הפהילאקטעריאן, נבין כי אות הצלב היה חרות אצלם על הקמיע הנ"ל שנשתנה אח"כ לשם תפילין וד"ל. ועיין להלן בדברי הדר. מאטער.

[8]) אנחנו לא נדע את סדר הדורות מתלמידי ישוע ואין עתותנו בידינו להתחקות אחריהם, אבל אחרי התבונות נראה כי מתיא הזה היה מן המאוחרים בזמן יען כי השם „רבי" נתחדש בסוף ימי הבית או גם אחר חורבנו, שעד ר' יוחנן בן זכאי נמצא רק השם רבן. ותלמידיו החלו להקרא בשם: „רבי" אליעזר וכו' ור' יוחנן ב"ז היה בעת החורבן כנודע. וא"כ הוא הדבר, כתב מתיא בזמן האמוראים שהחלו מימות רבי ואילך שגם הוא רבי היה אמורא ג"כ (עיין בסדה"ד) ולפי זה ניחא מ"ש בדבר הטטפות רק במתיא ולא אצל האחרים. ובחלק העיוני נדבר גם מזה.

פרק ב.

צורות התפלין או הטטפות בזמן חכמי המשנה היו דומות לקמיעות, שלא הניחום אז רק אחדים מהתנאים, שנתקנו מחדש בימי האמוראים, שנמצאו אז מלגלגים ומערערים על מצות תפילין, שהמצוה הזאת מופלגת מן שארי המצות בהלכותיה ובאגדותיה.

א) במשנה לא מצאנו מפורש את צורת התפילין תיקונן וסדר הנחתם, ורק מדרך השלילה, ר״ל ממה שאסרה המשנה, נלמד איככה צריכין להיות, או איככה היו אז בתיקונם של חכמי המשנה, וזאת נוכל להתבונן מן המשניות האלה:

מתני׳ העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, נתנה על מצחו או על פס ידו, הרי זו דרך האפיקורסות, (הצדוקים גר׳ הרמב״ם) ציפה זהב, או (ציפן זהב) ונתנה או (ונתנן) על בית אונקלי שלו, הרי זו דרך החיצונים. (מגילה כ״ד:) **רש״י:** סכנה שיכנוס בפתח ויכה בראשו באסקופה, שלא יכנסו תפילין בראשו. עכ״ל (הערוך פי׳: פעמים שנופל על פניו ברחום וחנון וירצצו את מוחו[1]). ה״ז דרך האפקורו׳ שבוזים דברי חכמים והולכים אחרי משמעות המקרא ואומרים בין עינך ממש, על ידך ממש וכו׳ ציפן זהב. והכתוב אומר וכו׳ מן המותר לפיך וכו׳ מעור בהמה טהורה ולא מזהב, ונתנה על בית אונקלי: על בית יד המלבוש מבחוץ והכתוב אומר לך לאות ולא לאחרים לאות, ה״ז דרך החיצונים: בני אדם ההולכים אחר דעתם חוץ מדעת החכמים (רש״י והרע״ב) והר״נ כתב על זה: החיצונים קרוב למין הוא אבל מין גמור לא הוי דהא לא עקרי גד״ש וכו׳, עכ״ל. הנה למדנו מזאת המשנה, שקצת בני אדם היו נוהגים לעשות תפליהם עגולות וחכמי המשנה לא אמרו שהמה מינים או צדוקים גם לא חיצונים, כמו שאמר אח״כ כ״א אין בה מצוה), והצדוקים נהגו ללבוש התפילין על פס ידיהם ועל מצחיהם, ועוד איזו כת היתה, שהיו אנשיה מצפים אותן בזהב והיו לובשים אותן על בית היד מלמעלה (לפי הפירוש שפרשו המפרשים) ונקראה הכת הזאת בשם חיצונים. אבל מכל אלה אין אנו יודעים איך היה צורתן בזמן חז״ל חכמי המשנה, וזאת נלמד מן המשנה בעירובין

---

[1]) הפירוש האחרון הזה מעורר רק צחוק, וגם בהראשון לא נוכל להבין את ההפרש בין עגול לריבוע בדבר הזה, הן גם המרובע יכול לכנוס או לרצץ את הראש אם יכה בראשו על האסקופה. ולדעתי הזהירה המשנה שלא לשנות את התפילין מתמונתה הנודגת בין העמים האחרים שהיתה בצורת מרובע ואם יעשנה עגולה אז יכירוהו שהוא בן עם אחר הלועג על מנהגם שהיה קדוש להם וזו היא סכנה, ואין בהסכנה הזאת שום מצוה. דאל״כ יש גם יתור לשון במשנה כי חמירא סכנתא מאיסורא וכיון שאמרה: סכנה למותר הוא להגיד שאין בה מצוה, והרמב״ם מפני שקשה היה לו להבין את הסכנה השמיט את המלה הזאת לגמרי ואמר דין חדש: העושה תפלתו עגולה כאגוז אין בה מצוה כלל, עכ״ל. והכ״מ כתב: ורבינו לא חשש לכתוב סכנה כיון דלענין דינא לא נפקא לן מידי וכו׳ עד לא ליעבד הכי עכ״ל. וזה אינו, דנ״מ גדולה יש בדבר שאם רק אין בה מצוה יוכל ללבשה שלא משום מצוה ואם יש סכנה בדבר אסור ללבשה בכל ענין מפני הסכנא, ומלבד זאת יבין כל מי שעינים פקוחות לו שהרמב״ם לא השמיט את המלה הזאת בלא כונה מיוחדת, אך לפי מ״ש ניחא הכל; וכולם לא הבינו או לא רצו להבין את הפרוש הנכון למשנה הזאת שאין בה מצוה מוסב על הסכנה, כלומר המסכן עצמו בדברים כאלו להראות את העמים כי הוא יהודי ואינו מאמין בהבליהם ומתגרה בהם, אין בזה שום מצוה. הארכתי בזה לשנות את דברי, כי אם ימצא המעיין את הפירוש הזה נכון ואמתי, יתגלה לו חדשות ונצורות מהמשנה הזאת ומסה שדברה בהבלעה.

(פ״י): המוצא תפילין מכניסן זוג זוג. במה דברים אמורים בישנות אבל בחדשות פטור, דשמא קמיע בעלמא נינהו ופטור מלחלל בשבילן את השבת (כדמפרש בגמרא). נשמע מזה כי הקמיעות בזמנם היו נושאים על היד ועל הראש, ראל״כ נקל היה להכיר ולהבדיל את התפילין מן הקמיעות, ושהיו צורתן דומה ממש להתפילין שהיו בזמן חז״ל. וכן נשמע מזה שהיו הקמיעות שכיחות מאד ונשאו אותן יותר מן התפילין שאל״כ היו הולכין אחרי רובא ולא היו פוטרים לקחתם בשבת שעכ״פ אין אין בזה חילול גמור כיון שנושאן דרך מלבוש, ועוד שמעינן מזה שהקמיעות נעשו ונתקנו בכל יום, והתפילין רק במקרה שמשום זה פוטר בחדשות דודאי אינן תפילין שאינם נתקנים תדיר ולא בספק גדול[2]) כקמיעות וכן תחשוב המשנה תמיד את התפלה והקמיע ביחד (עיין לעיל בח׳ החקי) מפני שהיה צורתן ותכונתן שוות. ואולם גם צורת הקמיע איך היתה בימי חז״ל נעלמה מאתנו (ולפי שהוכחנו לעיל בהערה, היו כל הקמיעות מרובעות) אבל עכ״פ די לנו לדעת כי צורותיהן שוות היו ושהקמיעות היו שכיחות יותר מהתפילין.

ב) אחרי שנודע לנו שהתפילין שהיו בימי חכמי המשנה לא היו ענולות ונשאו אותן על הזרוע והראש, ושהיו צורתן כקמיעות, נראה נא מי הניחם אז, ומי לא הניחם, והנה מפורש שהניחם נמצא רק על רבן יוחנן ב״ז, (סוכה) על ר׳ אלעזר תלמידו ירושלמי (מגילה פד) ועל הלל או שמאי, ור״י בן בתירא שאמרו: אלו תפילין של אבי אבא או אימא, ומסתמא הניחום, את הורקנוס בנו של ר״א ואת תלמיד ר׳ עקיבא שהיו קושרים תפליהם ברצועות של תכלת וארגמן, ואת ר׳ חנינא נמצא מעיד שראה את רבי תלה תפיליו וכן אם נאמין לדברי שפחת רבי או לדברי האגדה משמה, ראתה היא את רבינו הקדוש מניח תפילין. ולעו״ז רואים אנו שר׳ אליעזר הגדול לא הניח תפילין וכן רבן גמליאל דיבנה[3]), שאלו הניחו אותם היה הש״ס משמיע אצל הראשון בעת שברכוהו שחלץ תפילין, ואצל השני ביום חופתו, כמו שהשמיעו מזה שחלץ מנעליו, ומזה שקרא ק״ש בלילה הראשון. — ואם נתבונן מאד, שגם על רבן יוחנן ב״ז לא אמרו זאת חז״ל בבבלי אלא בשבחיו, ובירושלמי מעיד בדרך חידוש שהתפילין לא הוין ועיין מיניה לא בסתוא ולא בקייטא, וסיים וכן היה נוהג ר״א תלמידו[4]) נבין, כי אך אחדים מהתנאים נהגו בתפילין וגם

---

[2]) סיפא דמתניתן: מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ונוטלן. קאי גם על הקמיעות שגם המה היו קדושות להן ועל סך גדול חששו לקדושתן. ופרוש המשנה הוא שאם מצאן צבתים או כריכות אז אין לו כל צורך לבדוק אם המה תפילין או קמיעות כ״א בכל ענין מחשיך עליהן, והמכחיש את זאת אומר על יום שהוא לילה הן מפורש אמרו: ולא בתפילין ולא בקמיע בזמן שאינה מן המומחה ואם היתה מן המומחה מותר לצאת בה בשבת, וכאשר מצאן צבתים נראים שהמה מן המומחה דאתמחי גברא ולכן עושה רבות שיודע שיהיו לה קונים וע״כ מחשיך עליהן. וזה ברור.

[3]) אמנם מצינו בירושלמי (מקומו נשמט כעת מזכרוני) טבי עבדו של ר׳ גמליאל היה נותן תפילין ולא מיחו בידו חכמים. אבל אמרו נותן ולא מניח או קושר, נראה כי היה נותן תפילין או קמיעות לאחרים (שבזמן ר״ג היה הבדל קטן בין תפילין לקמיעות ובפי החכמים נקראו באחד משני השמות כמבואר), כיון דאתמחי גברא שכשר היה לכן לא חיישי לזיוף ולא היו מוחים בידו לעשות מסחר בהם ודו״ל.

[4]) היא ר׳ אלעזר בן ערך שהיה מכריע בכף מאזנים את כל חכמי ישראל, ועכ״ז לא מצינו בש״ס שלנו שלא הלך ד״א בלא תפילין או שהיה מניחם בכל יום,

אלה שנהגו בם לא הניחום בכל יום, כ״א לפרקים. וכן נראה כי לא נהגו אז לכתוב תפילין חדשות ורק אלה שהיו נמצאים אצלם היו להם בירושה מאת אבותם[5]) ושכן היו זמן רב במצב הזה עד האמוראים שכנראה אז קבלו צורה אחרת וגם נתפשטו יותר בין גדוליהם ונהגו לקחת רשות להניחם ולא היו נותנין רשות רק להמוסמך להודות ולדון כמו שנבאר לפנינו.

ג) מבין רובי ההלכות שנאמרו על התפילין בימי האמוראים חדשות אשר לא שערון חכמי המשנה, כמו: מרובעות בתפרן ואלכסונן, שהתריץ צריך להגיע עד התפר, כל בית החיצון שאינו רואה את האויר, שיעור התפר י״ב תפירות, [רצועות שחורות של עור, התיתורא והמעברתא, הקשרים בשין דלית יו״ד ועוד כהנה, נראה כי אז בימיהם היתה גמר תיקונן בצורה אחרת מכמות שהיו בימי חכמי המשנה וקרובות לאלה שהן אתנו היום, ואף בסדר הנחתן היו משונות. ומן הפלגת המאמרים והגוזמאות שנאמרו אז על גדולת המצוה הזאת ושכרה, שנביאם להלן והמאמרים המבהילים: קרקפתא דל״מ תפי׳, (ר״ה יז) כל שאינו מניח תפי׳ עובר בשמונה מ״ע (מנחות מד.), ושליום הדין מצות תפילין מכרעת, נראה, כי סיבה חיצוניות, שלא היתה תלויה בם, אלצתם והכריחה אותם לתקנה וליסדה מחדש. ומפני שתקנוה שלא ברצונם והיו מפחדים מקדושתן שלא לחללן או שלא תתהפך המצוה הזאת לרועץ ולעבודת אלילים אם תהיה מסורה ביד כל האדם, לא התירו אותה אלא לגדוליהם וגם להם לא התירו אלא בקבלת רשות ע״ז, וגם אלה אשר קבלו רשות לא היו מניחים אותם אלא בזמנים ידועים ולא בכל יום. ומי שהניח אותם התפאר במצוה הזו, וכן מי שקבל רשות עליה היה שמח, והמון העם אם היה רואה איש מניח תפילין היו יודעים כי האיש הזה אדם גדול וקדוש הוא ונותנים לו עסקא בלא סהדי ר״ל כסף בלא עדים, כאשר נברר כ״ז ברור מהתלמוד עצמו וממדרשיו אחרי שנבאר את הסיבה אשר, לדעתנו, אלצתם לזה, ואולם טרם נעשה זאת נראה לדעת גם זאת כי לא לכולם היתה רצויה גם אז, וכי נמצאו אחדים שערערו על המצוה הזאת ולעגו ממנה. וזה תוארם של המאמרים:

ד) בעא מיניה פלימו מרבי מי שיש לו שני ראשים באיזו מהן מניח תפילין א״ל או קום גלי או קבל עליך שמתא. (או עמוד וצא בגלות או קבל עליך שמתא דאחוכי חייכת בי, רש״י) אדהכי אתא גברא א״ל אתילד לי ינוקא דאית ליה תרי רישי כמה בעינן למתב לכהן. אתא ההוא סבא תנא ליה וכו׳ עכ״ל. (שם לז.) ועיין בתוס׳ שם (ד״ה או קום גלי) בעולם הזה ליכא אבל יש במדרש אשמראי וכו׳ אדם א׳

ואם נתבונן בד׳ הזקנים שהלכו לבקר את ר״א הגדול בע״ש בין השמשות, והורקנס נכנס לחלוץ תפיליו והמה לא חלצו תפליהם ולא ענו דבר על דברי ר״א שאמר מניחין איסור שבות, נראה כי המה כולם לא הניחו תפילין למרות ההלכות המעטות אשר התוכח עליהן ר׳ עקיבא. ודו״ק היטב.

[5]) כי אפוא היו תפילין של אביו ואבי אביו של הלל או שמאי, או של ר׳ יהודא ב״ב, ומדוע לא כתבו להם תפילין חדשות הן לא מצינו שיהיו אבותיהם גדולים מהם או גם גדולים כמותם, ואם אך נהגו בזמנם לתקן תפילין חדשות אז בלתי ספק שלא היו נמנעים הגדולים האלה ובפרט הלל שהוא ראש ישראל ונשיא בימי הבית, לכתוב תפילין חדשות ומתוקנות כדת, מלבד מה שכבר הוכחנו לעיל שלא נמצאו אז חדשות כי עתה לא אסרה המשנה בד״א בישנות וכו׳ כנ״ל.

שיש לו שני ראשים לפני שלמה המלך ונשא אשה והוליד בנים וכו' עכ"ל. מזה נראה שהבינו כולם כי פלימו הרהיב עוז בנפשו לצחק ברבי, וכי רבי היה סובר שא"א להיות אדם בשני ראשים, מה שהדבר הזה אינו כ"כ יוצא מידי הטבע כי קרה הדבר פעמים רבות (עין בצמח דוד ובסדה"ד) וגם בימינו זה לא כביר, והוא פחיתת הכבוד לרבי שלא היה יודע דבר זה כי הלא אין כל חדש תחת השמש ואיך היה בדעתו שזה מן הדברים הנמנעים? ולבד זאת הלא תורף השאלה היתה צריכה להיות אם חייב בשתי תפילין או כאחת? כהשאלה: כמה בעינן למתב לכהן ר"ל אם בעד ראש אחד או בעד שני ראשים, כי תפילין חובת הגוף הן! והוא שאל באיזו מהן כאלו רצה שרבי יציין לו את הראש הצריך להנית, וכן הלא אנו רואים כי רבי לא התיר את השמתא לפלימו גם אחר שידע ברור שנולד איש בשני ראשים! אבל כל משכיל יבין שלא מרבי לעג פלימו כ"א מהתפילין לכן שאל באיזו מהן כלומר לפי דבריך שראשו של אדם מחוייב להניח תפילין אולי תוכל לציין לי את הראש המחויב להניח תפילין בהאדם שיש לו שני ראשים, הן לא תאמר כי יניח שתי תפילין שכמשא כבד יכבדו עליו! ורבי שהבין שלגלג ממצות תפילין ולא ממנו, א"ל קום גלי כי מלגלג על המצות ודי"ת אתה, ולולא זאת לא היה רבי תובע עלבונו בעצמו ממנו באותו זמן ובאותו מקום או היה אומר לו פוק לבר וכו' כאשר אמר לר' חייא בעת שהגיד לו רב הונא קאים לבר וכו'. כידוע לנו תבונתו של רבי (עיי' בדור דו"ד) והדברים ברורים למבין.

ה) ובחולין (ק"י:) רמי בר תמרי דהוא (חמוהי) דרמי בר דקלא מפומבדיתא אקלע לסוריא במעלי דיום כיפורא אפקינהו כולי עלמא לכחלינהו שדינהו, אזיל איהו נקטינהו אכלינהו אותוהו לקמי דרב חסדא אמר ליה אמאי עבדית הכי? א"ל כאתרא דרב יהודא אנא, ולית לך חומרי מקום שהלך לשם וכו'? אנא חוץ לתחום אכליתן וכו' ובמאי צליתנהו? בפורצני. ודלמא דיין נסך הואי? א"ל לאחר י"ב הורש. ולא חיישת לגזל? דקדחו בהו חילפי. חזיה דלא מנח תפלי א"ל אמאי לא מנחת תפילין? א"ל חולי מעים אנא ואמר רב יהודא חולי מעים פטור מן התפילין חזיה דלא רמי חוטי א"ל אמאי לא רמית חוטי? א"ל טלית שאולה היא. אדהכי אתיוה לההוא גברא דלא הוה מוקר אבוהי ואימיה כפתוהו (על העמוד ללקות אותו) א"ל (רמי בר תמרי) שבקוהו דתניא כל מצוה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה א"ל חזינא בך דחריפת טובא! א"ל אלו הוית באתרא דרב יהודא הוה קא מחוינא לך חריפתא עכ"ל. (ראה בחלק החקי פ"ד ששם העתקנו את המאמר ללשון עבר) והנה המאמר הזה אינו צריך כל ביאור וכל הרואה אותו בעין בקרת יראה ויבין כי רמי ב"ת הזה לעג מרב חסדא מכל החומרות שלא אך עוד יותר ממצות תפילין שנמצאהו עוד הפעם מלגלג בה לפני ר' זירא (מנחות כט:) ראה בח' החקי (שם) וזולת שתי פעמים האלו לא נמצא מוזכר שמו בכל הש"ס ומפי רב יהודא לא שמענו מעולם שיאמר חולי מעים פטור וכו' ולא שום מאמר אודות תפילין (כאשר הוכחנו הכל בחלקי החוקי והעיוני) ורמי ב"ת הזה היה כהאמוראים החשובים שלא אמר גם „מר" לרב חסדא, והורה הלכה המנגדת לדעת רב חסדא: „שבקוהו" הנ"ל בפניו ורב חסדא לא נדה אותו ולא גער עליו ואך כמתמרמר אמר: „חזינא בך דחריפת טובא", ואף הוא השיב לו אלו הוית באתרא

באתרא דר״ה וכו׳ בלומר הייתי מראה לך כי לא תבין מאומה לדין ולהורות ורב הסדא שתק, שמזה נראה שהיה גדול מרב חסדא, ומזה שהביא התלמוד את שני אלו המאמרים יבין כל משכיל שלא היו אלו החכמים יחידים בדבר הזה כ״א היו נמצאים עוד מלגלגים על מצוה זאת ואחרות — ואך נעיר שבכל הש״ס לא מצינו כי יבואו דברי ר״י הנ״ל עוד פעם. לא בשמו ולא גם בשם אחר, וגם לא רמו מהם על הא דרבי הוה מנח תפילין בעת שהיה חולה חולי מעים (כתובות) וכן לא נשנו דברי ר׳ זירא בדבר תינוק דלא חכים שהשיב לרמי ב״ת הזה בפעם אחרת. ורק הפוסקים קבלו ההלכות האלה למעשה וקבעון בסדר ההלכות בשם אומרים, כאלו נאמרו למשה מפי הגבורה.

ט) מכל הדברים והראיות הללו יראה הקורא שהמצוה הזאת, מיוחדת מופלגת ומובדלת מכל המצות האמורות בתורה ושתיקנום חז״ל, ופליאותיה הרבות מפליאות ומפליגות את העין כי לא נמצא גם מעין זה בשום מצוה, לא נמצא את הקב״ה עושה שום מצוה זולת מצות תפילין, לא מצאנו כי ישא ציצית שהיא שקולה ככל המצות שבתורה ולא שאלו ממה נעשו הציצית שלו, ואך על התפילין נשמע המאמר המבהיל הזה: „מנין שהקב״ה מניח תפילין״ (כאלו הדבר הזה כבר ידוע ומפורסם הוא, אך מ נ י ן ר״ל אפוא נמצא זאת בכתובים כדרך כל מנין שבתלמוד) וכן תפילין דמארי עלמא מאי כתוב בהו? וכאשר ענה לו את הכתוב ומי כעמך ישראל גוי אחד, שאל אותו ומי משבח קוב״ה בשבחייהו דישראל, וכאשר גם ע״ז ענה לו הן, מהכתוב „את ה׳ האמרת היום״, שאל אותו עוד, תינח ח ד א אידך מאי כתיב בהו? (ברכות ו׳) כאלו יש חיוב כביכול גם להקב״ה להנית תפילין דווקא מד׳ פרשיות, ואם אמנם אין אחריות של אגדות עלינו וישנן כמה אגדות זרות ומבהילות שלא ידענו להן כל פתרון, אבל לנו לדעת כי עכ״פ היא המצוה היחידה שהלבישה בה את הקב״ה כביכול גם ההגדה, ועלינו למצוא טעם וסיבה גם לההגדה הזאת שלא נאמרה גם היא בכדי ובחינם רק להפליא את אוזן השומעת, ואם נמצא את הסיבה לתיקון התפילין ופליאותיה, אולי תתישב גם ההגדה הזאת ולא יהיה בה כל זרות. וע״כ נעמול למצוא את הסיבה הכללית ואח״כ נבא לפרטיה, נחפשה נא דרכינו ונחקורה על שלש מצות תפילין ציצית ומזוזה ואחרי נגיעה קלה בשתי המצות האחרונות שאין פה מקומם, נשוב למצות תפילין ונדבר רק עליה ביחוד.

פרק ג.

חשקפה קטנה על שלש מצות: „תפילין ציצית ומזוזה.״ על הכתות הרבות שהיו בימי חז״ל שמרונים, צדוקים, אסיים וישועים. השקפותיהן של אלו על כל המצות הללו. ביאור מלת „בית אונקלי״ שבמשנה מגילה פ״ק ד׳.

אם נשים עין בוחנת על שלש מצות תפילין ציצית ומזוזה אשר נזכרו במשנה רק כלאחר יד ודרך אגב, ולא ביארה הלכותיהן בארוכה כמו שביארה בכל המצות גם הידועות מאד והמפורסמות בזמן ההוא כמו קריאת שמע שכל העם קראו אותו בבוקר ובערב, ועכ״ז החלה בה המשנה מאימתי קורין את שמע וביארה כל הלכותיה וכן התפלה[1]) וכל המצות שבת יו״ט מצה סוכה לולב הדס ערבה אתרוג וגם

[1]) הרמב״ם בפרושו על המשנ׳ בפ׳ התכלת בתוך יתר דבריו אומר: והמשנה לא דברה על אלה המצות דבר מיוחד לכלול דיניהן וכו׳ וסבת זה בעיני לפי שהיו

מצות דרבנן ערובין מגילה ועוד שהרבה המרים חמרים משניות על כל פרטיהם ודקדוקיהם, ועל כל שלש המצות הללו לא הבדילה גם משנה אחת מיוחדת במקום הברכות, הק"ש והתפלה ששם הוא מקומם, ולא זאת בלבד, אלא שלא חששו גם ללמד שהשלש מצות הללו פסולות כשהמה גזולות כמו שעשתה בלולב, הדס וערבה ששנתה ההלכה בבאו"א ביחוד. ושאין כל ספק כי גם בשלש מצות הללו פסולים הגזולים כמו שקבעו באמת כן להלכה, נראה כי קשין ואינן רצוית היו כל השלש מצות האלו לחכמי המשנה הדורות הקדמונים עד רבי (כי רבינו הקדוש אך החל לאסף ולסדר המשניות שהיו לפניו) כיום שנעשה בו העגל אבל היו מוכרחים לתקנן. מפני הכתות הרבות שהיו בימיהם והציקו להם עד מאד ולכן מעטו בהן הדבור והתקינו אותן בצנעה ובחשאי, וגם גדוליהם נהגו בהן בצנעה ולא בפרסום ורק היו להם לכסות עינים להכתות הרבות והדעות השונות במצות השם אשר באו כולנה סתומות בדברי התורה ואשר כמעט כולנה נגדרו בגדרים ונסגו בסיגים רק למען להוציא מלב הכתות הנ"ל ולשום מתן־חק[2]) לתורת הפרושים שהמה היו חז"ל בעלי הקבלה וההלכה. ועתה נבאר את דברנו:

כתות רבות מאד בשמות מיוחדים היו בימי הבית השני בין בני ישראל, ומספרן לא נודע עוד אל נכון ישנם מחכמי הזמן אשר ימנו אותם לשבעים וישנם לפחות ויותר (עיין ליקוטי קדמוניות להח' פינסקער ובדברי הימים להרשי"פ) וכולנה היו למרות רוח הפרושים, ואנחנו נדבר על הכתות היותר גדולות ואשר נמצא זכרן בתלמוד ובספרי כותבי הקורות קרוב לזמן התלמוד. ואלו הן:

ב) **השמרונים** שחשבו עצמם לבני ישראל גמורים והיתה להם התורה ר"ל תורת משה ליסוד אמונתם, ורק שנוים אחדים נמצאו בתורתם, עם מקדש מיוחד בהר גרזים ובקרבנות, וגם עיר מטרפולין מיוחדה שהוא העיר „שומרון" אשר נקרא שמה עליהם ובפי התלמוד נקראים בשם כותים (שגם חז"ל נהגו אתם כבנ"י ואך אח"כ גזרו עליהם לעשותם כעכו"ם) ואתם נלחם יוחנן (הורקנוס ינאי המלך) כה"ג,

---

הדברים האלו מפורסמים בזמן חבור המשנה. והיו ענינים ידועים ונהוגים ביד כל העם פרט ?לל ואין ענין מהן נפלא משום אדם וע"כ לא ראה לדבר בהן כמו שלא הסדיר התפלה ?"ל נוסחה ואיך יתנהג ש"צ לפי שהיה מפורסם ולא חברו בזה סדור אבל חברו ספר גמרא ?באורו עכ"ל. ואיך יש לתמוה על הדברים האלו? הן מצות ק"ש היתה בודאי מפורסמת ?נהוגה בעם עד כי מצינו אותה גם בסדר עבודת המקדש ועכ"ז חברו בה משניות רבות, ?אולם הרואה את תחלת דבריו במשנה, ובספרו היד פ"ד ה"ד ודברי הכ"מ שאמר שהנאמר בפרושו על המשניות טעות סופר הוא ובנוסח הערבי ליתא, שאם כנים הם דברי הכ"מ אז נצטרך למחוק את כל פרוש המשנה הזאת מדברי הרמב"ם שהרי דבר בה הרבה והביא ראיות וכו', אז ישכיל ויבין שהרמב"ם חזר ביה בדברים רבים שכתב בפ' עה"מ שהיה עוד עול — ימים וכאשר בא בשנים נתחרט מהם. ואז לא יקשה על דבריו התמוהים מאד בפ' עה"מ „חמש טוטפות" וד"ל.

[2]) ועיין היטב בהקול שנה שלישית במאמרו של ליליענבלום „מכתב אל המו"ל" צד 303, 311, 312, אם כי לשונו צריך תיקון שלא רבי וחבריו סדרו את המשניות כולו כ"א התחילו לסדרו והדורות שלאחריו כלו את מלאכתו אשר החל, כמו שלא נסדר התלמוד כולו בימי רב אשי, שאלו היה נסדר בימיו לא היה כותב פעמים רבות על עצמו הא ד"ר אשי בדותא היא (פסחים י. יבמות כא. זבחים ק: מנחות ס"ח. צ"ה: ב"מ ע"א:) כ"א הוא התחיל את המלאכה והדורות שלאחריו גמרו את מלאכתו וחתמוהו, ולכן יש במשנה דברים רבים שבימי רבי עוד לא היו ונתוספו אחרי רבי ונברר בחלק העיוני אי"ה.

החריב את בית מקדשם ואח״כ גם את עיר מטרפולין שלהם ערך 109 קודם ספה״נ, והמה שמרו את פשטי משמעות הכתובים ולא פנו אל הדרשות והקבלות והנראה שהמה נספחו אח״כ כאשר אבדו את ממשלתם ואת בית מקדשם להכתה השנית שגם היא היתה גדולה בין בני ישראל, ופעמים רבות היתה גם הממשלה על כל ישראל בידה, וגם יוחנן כה״ג שבתחילת מלכותו היה מן הפרושים, נסתפח גם הוא אל הכתה הזאת הנקראת בשם: **צדוקים** בסוף ימיו ונתבוללה בם, והם חלקו עם הפרושים רק באיזו הלכות ומדרשים, כמו בתחית המתים, או גם בעולם הבא, משקלקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד (ברכות) האמונות אשר הכו אז שורש בלב הפרושים, אבל הורו גם בקבלות רבות ובביאור תורת משה בדברים רבים גם להפרושים. מהם מהצדוקים נתחלקה עוד כת אחת שהמה **הביתוסים** שלא נודע לנו פרטי דעותיה, אבל ראינו כי היו נגד הפרושים ובדברי חז״ל כללו ביחד את הצדוקים והביתוסים[3]).

G) מן הפרושים נתחלקה עוד כת אחת שהמה **האסיים** שאם אמנם נטו לתורת הפרושים, והיו חסידים וענוים היו גם המה להם למורת רוח, עד כי הפרושים קראו אותם: **מכת־פרושים** וחסיד־שוטה, כי המה הקדישו רק טהרת המחשבה ועבודה שבלב והתנגדו גם להפלִסופיה העיונית ורק בטבעי היצורים ותכונתם ובחכמת הרפואה היתה חקירתם, הכת הזאת לא חפצה גם בקרבנות והיתה גם היא חזקה וגדולה מפני האחדות ששרדה בקרבה, והפרושים התמרמרו גם נגדה עד כי הבדילוה לשבעה מדריגות: פרוש־שכמי, פרוש־נקפי, פרוש־קוזאי, פרוש־מדוכיא, פרוש־מה חובתי ואעשנה, פרוש־מאהבה ופרוש־מיראה[4]) ועל כל הכתות הללו נתוספה עליהם בסוף ימי הבית ותיכף אחר חורבנו הכת **הישועים** ר״ל מאמיני בישוע הנוצרי שהיו אז עוד עברים גמורים מאמיני בשתי התורות, בתחית המתים ובעוה״ב ומקימי מצותיה ורק האמינו בישוע, ר״ל באמונת השלוש שנתחדשה ע״י ישוע אחרי שנשתכחה מימים הקדמונים (שגם היא לא היתה אמונה חדשה כאשר ידמו רבים והמאמינים בו) והכתה הזאת כנראה נתחזקה ונתרבתה מיום ליום מה גם אחרי שנצלב ישוע ונעשה לקדוש, בעיני ההמון ותלמידיו החלו להפיץ אמונתו, ותמרד גם היא את חיי הפרושים חז״ל מאד וקרוב להאמין כי את הכת הזאת קראו חכמי המשנה **החיצונים** ועליהם רמזו במשנה (מגילה פ״ד) ה״ז דרך החיצונים[5]) וכל הכתות הללו שהתחלתן היה אמנם בזמנים שונים אבל בימי הבית ובימי חז״ל היו המסובבים לתקנות רבות ולגדרים שונים בעת שהיתה הממשלה והכח ביד הפרושים כשמעון בן שטח וחבריו. שהמה חרדו לקיום האומה

---

[3]) אך בקצה עטנו נגע בהכתות האלו ונזכירם בשמם כי לא פה היא מלאכתנו לבאר את דעותיהם ומעבדיהם. ועיין בדברי הימים להרשי״ף.

[4]) עיין בירושלמי ובאבות דר׳ נתן הנוסחאות השונות.

[5]) חכמי זמננו כותבי הקורות דברו מהכת הזאת מעט מאד או לא נגעו בה כלל, מטעם הידוע, והחכם הנכבד רשי״ף אינו יכול לנגוע בזה אפי׳ בקצה עטו. וכפי ראות עינינו היתה הכת הזאת גדולה וחזקה בימי חז״ל ובעבורה שינו ותקנו כמה דברים, ועיין לקמן את השערתנו בדבר בית אונקלי, שהוא ט״ס וצ״ל אונגלי בגימל שהכונה על אבן גליון שלהם שבזה נת״ק כל הפליאות דלא כלל״ב שכתב (בהקול ש״ש צד 109) שבמקום האמוראים לא היו נוצרים כלל, כי היהודים־הנוצרים היו גם בבבל, ונבאר בח׳ העיוני.

הישראלית שלא תתחלק ותתפרד עוד לכתות ואגודות עד שתתבוללנה זב״ז ואח״כ ביתר העמים ולא יהיה זכר לשם ישראל עוד.[6]) וכל הכתות הללו גם יחד היו המסובבים גם לשלש מצות האלו אשר הזכרנו בראש הפרק, אם כי היו השקפותיהן עליהן שונות, או במלות אחרות: „מפני שהיו השקפותיהן שונות" הוכרחו חז״ל לתקן את המצות הללו להוציא מלב כולן.

ד) אולם בטרם נברר את השקפותיהן על המצות הללו נקדים כי כל הכתות כולן וגם הפרושים בכלל השתמשו בקמיעות שונות אשר קבלו אותם מהיונים שנתערבו בכל הכתות גם יחד אנחנו לא נחפץ להגיד בזה כי שרשן של הקמיעות המה ממקור יונית, כי גם היונים קבלום מהעמים אשר קדמום, אבל עפ״י עדות סופרי הדורות נשאו היונים והיהודים את הקמיעות כעין תכשיט על מצחיהם, חזיהם ואצילי ידיהם, פתים של זהב או של נחושת קלל, או גם של קלף כפי עדות החכם הארכילאג המצויין דר. מאטער בספרו: „Histoire critique du Gnosticisme" שכתב וז״ל: (לפי העתקת ה׳ ווינטרויב בספרו ידידיה) Das „phylaeterion" oder „stöicheja" der Griechen und der alten Judcn, welches mit dem Talismanne der Indier, Perser, Araber und deren Gnostiker, dem Teraphim der alten Mesopotamier, dem Abraxas der Basilianer und dem Amuletum der Römer identisch ist, ist die Benennung eines mit Figuren, Charaktern oder einer Inschrift versehenen Körpers von Stein, Metall, Papier, Zeug, Pergament u. d. gl., welchen der Aberglaube die Kraft attribuirt, dem Besitzer Glück zu sichern, oder gegen Krankheiten, Bezauberungen und bösen Geister zu präserviren und zu verwahren. עכ״ל ואם אמנם התמונות של הקמיעות או התכשיטין הללו לא נתבארו איככה היו אך נדע כי תמונה אחת היתה להפילאקטעריען הזאת אצל היונים והיהודים וגם זאת נודע לנו כי מנהגי היונים ואהבתם אל החיים מצאו חן בעיני הצדוקים ויתדבקו בהם. וגם לא היו שנואים עד מאד להפרושים כי התירו לכתוב התורה בל׳ יונית לא רק להלמי המלך בפקודתו ובעת הצורך כ״א לחק עולם שכן אומר רבש״ג: אף בספרים לא התירו לכתוב אלא יונית. (מגילה) ואם גזרו אח״כ על לימוד היוני ועל מנהגיהם לא היה אלא מפני שקלקלו הצדוקים.

ה) אחרי ידענו את כל אלה נתבונן נא על השקפותיהן של כל הכיתות הללו על שלש מצות הנ״ל. השמרונים קבלו את מצות ציצית ותקנום לפי רצונם או קבלתם בבית מקדשם, (ומהם קבלוה הקראים) את המזוזה לא נדע ברור אם נהגו בה, אך בתרגומם מצאנו: ותכתיבינון על מזוזות ביתך ובקוריך. ויוכל היות כי כתבו על מזוזות ביתם ממש פסוקים אחדים לא על קלף כקבלת חז״ל. את התפלין לא קבלו ולא נהגו בהם. ואת הכתובים פרשו ע״ד המליצה וזאת נראה מתרגומם שתרגמו (שמות): ויהין לך לסמן על אדיך ולטפין בין עינך, וכן

---

[6]) וכשנחדור לראות נראה כי לרוב התקנות הגדרים הסיגים ופרושי המצות, הניחו להן אבן פינה בימי שמעון בן שטח אחרי שנצח את הצדוקים והמשרה באה שנית לידו ר״ל לדון דיני נפשות ולתקן תקנות בדת.

בדברים (ואו י״א) ותקטרינון לסמן על אריכון ויהון לטפים בין עיניכון, שמזה נראה כי תרגמו את השם טטפות כשמו שהיה בימי משה.[7] הצדוקים הורו במצוה הזאת ונהגו בה, אבל נתנו אותם על פס ידיהם ועל מצחיהם לנוי כאשר תעיד המשנה הי״ז דרך הצדוקים (לא האפקורסים כפי שנדפס בטעות כ״א כמ״ש הרמב״ם מפורש) ואין כל ספק כי המה תקנום כרצונם הוסיפו בהפרשיות עד חמש פרשיות ואולי עוד יותר כנראה ממשנת חמש טטפות כו׳ חייב ותמונתן היתה כתמונת הפהילאקטעריאן היונית. האסיים לא נודע אל נכון אם קימו את המצוה הזאת כי חכמי הזמן מחולקים בדבר, ואם נודה לדברי החכמים שהספר המיוחס לאריסטיאו הקדמון כתבו אחד מן האסיים לא היה להם אלא תפלה אחת של יד, לא בשם תפלה אך בשם אחר שקראוהו „אות מקופל ונגלה״[8]) אך לדעתנו לא קימו האסיים המצוה הזאת כשם שלא קימו מצות מעשיות רבות המפורשים בתורה כקרבנות מפני שבחיי האסיים אשר כתבו הקדמונים וחכמי זמנינו לא מצאנו שיניחו תפלין או מעין זה.

ו) אחרי שנגענו בקצה עטנו בכל הכתות הללו נדבר מעט בארוכה על כת הישועים שהציקה מאד לחז״ל כאשר נראה כה וכה בעלילת ימי קדם ולמרות כל המכשולים אשר שמו על דרכה נתגדלה ונתרחבה, עד שבימי רבינו הקדוש, גזר עליה אנטונינוס הקיסר חבירו שמד, ואחריו שני הקסרים מארקוס אנטונינוס וקאמרוס. (עיין צמח דוד וסדה״ד) שמזה נראה כי היתה חזקה ברבוי עם, ובאמונתה החזקה שלא הועילה הגזרה בפעם אחת כלום והצטרכו שני הקסרים שהיו אח״כ לחדש את הגזירה. ובלי כל ספק היתה יד רבי בזה, מפני שהציקה לתורת הפרושים, וזה היה ערך 210 לספה״נ. ובמשך שתי מאות שנים הזאת עד רבי ואנטונינוס, לא מצינו כי נרדפה הכת הזאת מהמלכים אשר לפניו והתהלכה בתוך בנ״י והיתה להם לקוץ מכאיב ולסלון ממאיר שעד שקבלו עמים אחרים את האמונה הזאת במספר רב והחליפו את מצות מילה בטבילה ודומיהן והמאמנים מבני ישראל נכתפחו אליהם ונתבוללו בם, נתמשך זמן ארוך מאר, ועד העת ההיא נחשבו מאמינו השלוש מבני ישראל לישראלים גמורים כי לא נמצא שיגזרו על פתם יינם ובנותיהם כי אז לא עזבו עוד דבר מתורת משה עפ״י קבלת הפרושים שלא קימו, ואך חכמי הדור אשר ראו את הנולד התמרמרו נגדם דרשו והוכיחו לעם להזהר מאמונה הזאת המהרסת את אמונת אבותינו אמונת היחוד הפשוטה. ובלי ספק הציגו להם גם איזה ציונים להכיר בהם בין המאמין באחדות,

---

[7]) ז״ל ר׳ אברהם סבע בספרו: צרור המור בשם י״א: שהמלה הזאת היא מצרית בספר העבודה המצרית בחלק העשירי בתארי הזקנה תמצאנה כי המראות שישימו האנשים בין עיניהם לראות בטוב נקראים טואטף. גם טפף ליחוד וטטפות עכ״ל. ומזה למד ריה״ש בהחלוץ שביאור טטפות הם: „בריללע.״ אבל אנחנו לא כן נבין את דברי ר״א סבע הנ״ל שלא אמר „כלי-המראות״ ורק לדעתנו היא איזה תכשיט בין עיניהם שיתראו האנשים הלובשים אותו „בטוב״ ר״ל נאים ויפים.

[8]) עיין לעיל בדברי אריסטיאו הקדמון. ואם אמנם בפתחתנו החלטנו כי האסיים לא הניחו תפילין מה שנראה לנו גם עתה אבל אחרי התבוננות לא נוכל למצוא ראיה חזקה לדברנו. ועיין בדבה״י להרשי״ף בדבר האסיים בארוכה. ועיין קדמוניות היהודים ועכ״פ לא מצאנו שיניחו האסיים גם את האות הזה.

המאמין בשלוש, ויש מקום לשער כי התפילין היו האות המיוחד להמאמין באחדות ולא בשלוש שכל עצמן של התפלין הללו אינן אלא סמן אמונת היחוד כנודע.

ז) והנה אם אמנם הוכחנו שבימי ישוע לא התוכחו על שלש מצות שהזכרנו בראש הפרק ומתיא שהזכיר את הטטפות (ר"ל את הפהילאקטעריאן כבהארגינאל היוני) היה בזמן מאוחר בעת שכבר הנהיגו הפרושים את השם „רבי" לא נדע עוד מבטם של הכת הזאת על מצות הללו בימי ישוע ואחריו. כי מפני שכל העמים הלכו אז בהפהילאקטעריאן והיהודים בתוכם, יוכל היות כי גם ישוע נשא אותו, והציצית אינן חובת גברא אלא חובת מנא, וגם בהמזוזה לא היה יכול להיות הויכוח כי לא נתוכחו בביתו של ישוע, וכנראה מתולדותיו לא היה לו בית מיוחד קנין עצמו ורק דר באכסניות, לרוב אצל היהודים. ואולם ממשנתנו: ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי שלו ה"ז דרך החיצונים" שלדעתנו נאמרה על הכת הזאת, נבין את מבטם ותיקונם בזאת המצוה אם נבאר את המלות הזרות במשנה הזאת שהם: בית אונקלי". ומצאנו למלה הזאת הוראות רבות, על אגמון באפו (איוב מ כ"ו) ת"י אונקלי בנחיריה, במשנה: אונקליות של ברזל (פסחים פ"ה מ"ט), הכדומין האשקלונין שנשברו והאונקלי שלהן קיימת (כלים פי"ג מ"ז) ופרושן של כל אלו השלשה הוא האקען כמין וא"ו כפוף. מעלין אונקלי בשבת (ע"ז כח) ומפרש שם אסטומכא דליבא, ולא ידענו פרושו אם הוא "מאגענמונד" או דבר אחר, מקטורן ואונקלי (שבת ק"כ) ג"ז לא ידענו פרושו האמתי, אך מפרשים אותו בית יד „עללבאגען" „ארמעל" כמו שמפרשים את המשנה שאנו עוסקין בה. ולדעתי א"א לפרש פה ארמעל מפני המלה: „שלו"[9]), שאלו היה פרושו בית יד כי אז היו אומרים על בית-אונקלו או פשוט: על אונקלו, בלא „בית" אם המלה אונקלי הוא השם של בית יד, ולוא גם כתבו אונקלי גם אז המלה „שלו" מיותרת לגמרי כי אנחנו יודעים שהניחה על בית יד שלו ולא על בית יד אחר, ולכן או נפל ט"ס פה מהמעתיק שהעתיק אונקלי תחת „אונגלי" בגימל כמו בשבת (קי"ו) „אונגלויז", ויהיה פרושו שציפה בזהב את התפלה ונתנה לאות ולסמן בבית האבנגלוים שלו, שאז תהיה המשנה הזאת מן המאוחרות בעת שכבר נוסדו בתי האבנגלוים מאת המאמינים בשלוש, או כי פרושו של אונקלי פה יהיה כפרושו בפסחים ובכלים (שם) „האקען" ור"ל שנתן את תפילתו במקום שנושא אות הצלב שנקרא האקען בדברי חז"ל כשארי האונקליות ולכן נתוסף פה גם מלת „בית" לאונקלי שלא מצאנו בשום מקום ורק „אונקלי" „אונקליום" ויען שבלי כל ספק הלכו רבים מהמאמינים בישוע באות הצלב שלא בעת השמד והיה להם מקום מיוחד בראשם או בזרועם שתלו את הצלב, אמרה המשנה ונתנה על בית אונקלי שלו ר"ל במקום הצלב תלה את תפלתו. ונקראו בלשון המשנה „החיצונים" מפני שלא היו בעיניהם כמינים ואפקורסים יען שלא בעטו בתורת הפרושים וקימו מצותיהם ואך בשם „חיצון" ההולך גם אחר דעתו באמונות ודעות, אינו מכחיש אבל מוסיף עוד אמונה חיצוניות כפי הרע"ב והר"ן שהבאנו לעל שאינו מין גמור[10]).

[9]) במשניות המוגהים שנדפסו באמשטרדם שנת ת"ו בדפוס ר' מנשה בן ישראל שנדפסו עם נקודות והוגהו היטב, נכתב צ י פ ה זהב ולא ציפן וכו' והמלה שלו נדפסה. ולכן אין מקום לטעות הדפוס.

[10]) ועיין בחלק העיוני שם בארנו שמעולם לא נאסרו לתת את התפילין מבחוץ

וקצת ראיה היא לפרושנו האחרון „מהפירוש על כל המילות זרות המפוזרות במשניות מפורשים לפי מקומם וענינם" שנדפס בסוף המשניות בדפום שכתבנו בהערה, שפירש רק: אונקליות של ברזל „מסמרים של ברזל שראשיהן כפוף למעלה", ואת מלת אונקלי כמשנתנו ובכלים לא פירש. והיא ראיה שפירשם „האקען" כדברנו. ונמצינו למדים מזה שכת הישועים נשאו את תפליהן על הצלב או במקומו. ואולם אם גם נניח הפרוש הישן של בית אונקלי שהא על בית היד, נמצא שלא הניחו תפילין על הראש כלל[11]), כ"א על בית ידם מבחוץ, ולכן אמר רב: קרקפתא דלמ"ת, ולא אמר כל מי שאינו מניח תפילין הוא פושע ישראל בגופו, כי כונתו היתה על הישועים האלה שלכל הפרושים לא נשאו את התפילין על הראש, ר"ל על הקרקפתא, כמו שנבאר מאמרו הלאה. (עיין הערה „מאיר נתיב" בסוף החלק הזה ויאירו עיניך.

פרק ד.

חז"ל מצאו עצמם מסובכים בדבר שלש מצות הללו, לציצית ומזוזה אמרו חובת מנא וחובת בית, ואת תפילין תקנו בחשאי ושילבשום בצנעה. מפני התורה המשיחית, נתרבו ההלכות בתפילין ושין של תפילין נשתנה לד' ראשים. אך מעטים מהאמוראים הניחו תפילין, וגם אלה לפרקים לא בכל יום, וכשנתרבו הרמאים פסקו לגמרי להניח תפילין.

העין החודרת אשר תטיב להביט בכל מה שאמרנו למעלה בפרקים הקודמים, תראה ותבין כי הסיבות שהכריחו את חז"ל לתקן שלש מצות האמורים למעלה, היו הכתות השונות; ומזה שמיעטה המשנה את דבריה בם והרחיקה מאתן כל מחלוקות[1]) תבין, כי קשין ואינן רצויות היו כל השלש מצות הנ"ל בעיניהם, ושכמעט מן המותר לבאר ולדבר מזה עוד בפני קורא המשכיל, אבל למען אלה אשר לא יחפוצו ללמוד את הסתום מן המפורש, נבאר את דברינו.

א) קשה היה להם לחכמנו ורבותנו ז"ל שהשתדלו בכל כחם להרחיק כל גשמיות מאלהות ולמדו לנו את הכלל הזה: בא מיכה והעמידן על שלש „עשות משפט, אהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך" (מיכה ו' ח) להלביש את האדם מישראל בלבושי מצות המתוקנות עפ"י נימוסי עבודת אלילים שילך בם כל היום ושהמה תהינה לו לאות כאיזה אמונה ודת הנהו וגם הששו מאד שאם יתירו להדכן כי

משום חציצה ורק משום לך לאות שהיא באמת דרשה רחוקה, ולהלכה מותר לתת את של ראש על המצנפת, אמנם ההלכות סותרות זא"ז. ושם נבאר.

[11]) שאם היו מניחים על המצח היה המשנה מזכרים כמו בצדוקים, ומינים ומכחישים לא נקראו בעבו"ז מפני שהתפילין אינן מעכבות זא"ז, והבן.

[1]) אל יקל בעיני המעיין המשכיל הדבר הזה שלא נמצאו בשלש מצות הללו מחלקות ב"ש וב"ה, אם אך ישים אל לבו את מחלוקתן בכל מצוה ומצוה ואף בדברים שבסעודה ובביצה שנולדה, ועוד דברים קטנים מחפירת הדקר או מעפר מוכן. ואם יחדור הקורא ימצא רק במסכתות אחדים: בכורים תענית יומא, שלא נמצאו במשנה מחלוקת ב"ש וב"ה, וזולתם נזכרו בכל המשניות גם בק"ש איככה יקראו שוכבין או עומדים, אם כי במצות קריאת שמע נהגו עוד ימים רבים לפני ב"ש וב"ה. וכבר אמרנו שהנמצא בגמרא מחלוקת ב"ש וב"ה בדבר הכניסה בתפלין לבהכ"ס, נתיחסה להם שלא בצדק והראיה כי קבלו להלכה כבית שמאי ולא חשבו זאת בין ההלכות שההלכה היא בב"ש נגד ב"ה.

מלבושים כאלה, ויקדישום בעיניו, שלא תהינה לו ברבות הימים למכשול ולפוקה, כי סוף כל סוף יקדישם ההמון ויעריצם לאלילים ממש, אבל כבר מצאו חז"ל את עצמם מסובבים בסבך, מעבר מזה ראו כי ההמון כבר נתרגל בקמיעות ונשא אותם בידיו ובראשו, ומעבר מזה ראו כי השמרונים הכחישו לגמרי במצות טטפות ואת הציצית לקיים את הכתוב „וראיתם אותו" תלאום בבית מקדשם בהר גריזים, והצדוקים עמדו בתוך והתקינו להם חמש טוטפות בפהילאקטעריאן היוני, ויעשו מהם תכשיטים על פס ידיהם ועל מצחיהם והחיצונים עוד יתרה עשו כי ציפו אותן בזהב ויתלום על האונקלי שלהם, ועי"כ היו המה כמוכרחים להגבילן בשעורים ולתקנן, להוציא מלב כולם, ולכן נמנו עליהם בחשאי ותקנום כי יעשו אותם בצנעה, הרחיקו מן המצות כל מחלוקות התקינו את הציצית למרות הכתוב „דבר אב"י ואמרת אליהם ועשו להם ציצית". שמשמעות הכתוב שחייב כל אדם בציצית, אמרו הם: שהציצית המה חובת מנא", ר"ל אם ילבוש טלית בת ארבע כנפות הטלית חייבת בצצית, כלומר אסור לו ללבשה עד שיטיל בה ציצית[2]), אבל לא חובת גברא שאם אין לו טלית בת ד' כנפות איננו מחויב לקנותו בעבור מצות ציצית ובזה הוציאו מלב השמרונים שהרימו אותם על נס בבית מקדשם, את המזוזה הגבילו לכתוב שתי פרשיות קטנות על קלף ולכרוך את הקלף לשומו בנרתק ולתתו על מזוזת הפתח למטה מעשרה לימין הכניסה, ר"ל במקום שלא תשורנו עין רואי מרחוק וגם מקרוב לא תפול על העין, וגם זה בבית שלו לא שכורה, ולא בבית של גוים והוציאו גם בזה מלב השמרונים והצדוקים גם יחד. (ע' הערה בסוף החלק).

ב) את הטטפות הגבילו בד' פרשיות שנאמר בם לאות לזכרון ולטטפות, תקנוה כעין קמיע קדושה, ויעשו לה צורה עברית תחת החרות על הפהילאקטערין היונית והצדוקית, ויחביאו גם אותה מעין רואי באמרם לך לאות ולא לאחרים לאות ועל כן התקינו ללבשן על הזרוע תחת הכותנת והמלבושים, ובראש תחת המצנפת[3]), וגם שנו את שם המצוה הזאת בשם „תפילין", ובזה הוציאו מלב כל בעלי הכתות השונות, אולם אחרי כל אלה לא האמינו אותה להמון ולכן אמרו שאיננו ראוי לשאת את הקמיע הקדושה הזאת כ"א גוף נקי וקדוש, ובזה שככו מעליהם גם את תלונת ההמון שאמרו לו שהוא איננו ראוי עוד לשאת אותה עד שיזכך נפשו וחומרו. ועי"כ מעטה המשנה הדבור בה, ולא הזכירה גם בהלכות שבת בפ' ואלו קשרים שחיבין עליהם שחשבה קשר הגמלין וקשר הספנין וקשר של תפילין לא חשבה מפני שלא היתה מצויה ביד כל האדם[4]), וכמבואר בבריתא (חולין ט:)

---

[2]) מובן מאליו כי הברייתא הכל חייבין בציצית (מנחות) וכן קטן היודע להתעטף חייב, פרושו הוא שאם לובש טלית בת ד' כנפות חייב בעשה הזאת מפני שחובת מנא היא. וכן במזוזה חייב הבית במזוזה שאם אין בית אין מזוזה ועיין ברמ"בם הל' מזוזה ואין להאריך.

[3]) כאשר יקרא הקורא הלאה בתשובת הגאונים, וגם בימי המרדכי (בתחילת אלף הששי) הלכו עוד בתפלין תחת המצנפת ואגדת ר"א וראו כל עמי הארץ לא קבלו להלכה כמ"ש בח' העיוני.

[4]) ובימי האמוראים שנתפשטו יותר ונתקנו הקשרים לא בתמונתן שהיו בימי חכמי המשנה, חשבו גם אותם ע"ש.

שחייבה רק את הת״ח לדעת מעשה הקשר הזה[5]. ומאחר שכל עיקר תקונה היתה רק להוציא מלב הכתות הנ״ל השמיטו עצמם רוב חחכמים לקימה. ואולם כ״ז היה רק בימי חכמי המשנה, ר״ל קודם רבי מסדר המשניות (שאותו נחשוב בזמן האמוראים) אנחנו לא נוכל אמנם להגביל את הזמן בצמצום, (מטעם אשר יתבאר בחלק העיוני) אך המקדים לא יקדימן לזמן שמעון בן שטח שאז נתגדלה הכת הצדוקית מפני השמרונים שנסתפחו רבים אליה אחרי אבדו את ממשלתם ואת עירם[6], ושרובי התקנות והגדרים החלו אז, והמאחר לא יאחרם מרבן יוחנן ב״ז, שהוא סוף ימי הבית, שעליו נאמר בשני התלמודים שלא זזו התפילין מראשו לא בקיץ ולא בחורף.

G) ואולם בימי רבינו הקדוש בתחילת ימיו (לדעת סדה״ד שתי מאה שנה אם כי אנחנו נפוך בזה) או 150 למספר הרגיל שאז כבר כלו הצדוקים והשמרונים גם יחד במלחמת רומא וירושלים ובמקומם נתרחבה ונתפשטה הכת המשיחית, או הישועית, וגם האבן-גליון כבר נתפרסם אז, (ראה שבת קיו.)[7] והכת הזאת היתה לחז״ל כעצם בגרון לא לבלוע ולא להקיא, יען כי עוד לא יכלו למחותם מישראל מפני שעוד לא השליכו הישראלים המאמינים בתורת המשיחית את תורת משה ותורת הפרושים לגמרי, (כנראה מהאזכרות שחששו חז״ל לקדרם מספרי הגליונים ואף ר' טרפון לבדו הרהיב עוז בנפשו לשבע בחיי בניו שישרוף אותן ואת האזכרות שבהם (שבת שם) אז נמנו שנית על התפילין הללו מפני הכת הישועית שספחו אל התפילין הללו גם אות הצלב, ובלי ספק שהשין משלש ראשים היה גם הוא אצלם לסמן על השלוש, אז, נתרבו ההלכות במצות תפילין ובצורתן החיצונית, אז נאמרה ההלכה כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול למען לא יצפום בזהב, אז נתקן השין בד' ראשים להוציא מהכת המשולשת[8], אז אמרו כי צריכין להיות מרובעות בתפרן ובאלכסונן לשנות את התמונה שנתנו להם הכת הנ״ל ברבוע אולי כעין הצלב, אז אמרו שיגיע החריץ עד מקום התפר למען לא יוכלון לחרות ולדבק ממזרחן וממערבן שום דבר, אז הקדישו את התפילין לאות ולציון מיוחד על האחדות ולא השלוש;

---

[5]) לפי פירש הני שכיחי שפירש ר״ת על כתב שחיטה ומילה ובצדק אך לא מטעמיה כ״א מפני שהיו רק אצל ת״ח וכן ברכת חתנים לא היו מברכין החתנים עצמן אלא הת״ח כמנהגו האידנא. וכן בציצית לא הלכו כ״א הת״ח (נ״כ לא כולם כנראה שאמר אחד תיתי לי על ציצית דלא כרש״י שהוא אמנם מפרש עפ״י כלליו שאמרנו בחלק החוקי בהמאמר כיצד סדרן ולא להלכה למעשה ודוק היטב.

[6]) עיין בדבה״י להרשי״ף.

[7]) בברייתא הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין מפני הדליקה, שאין כל ספק שכונתם היו על ספרי האבן-גליון ורש״י והמפרשים לא ידעו מזה לכן נדחקו בפירושם ועליהם כיון ר' טרפון שאמר יכנס לבית עבודה זרה ואל יכנס לבתיהם כו' שהמה יודעים וכופרים. וכן ההוא פילוסופא היה רק נוצרי וע״כ לא אמרו עליו צדוקי. והוא אמר להם מיומא דאתגליתון מארעכון אתבטלה תורת משה ואתיהב תורה אחריתא, וכן שם שפילת לסיפא דכתוב בה לא לבטלא תורת משה אלא לאוספא עלה, שכ״ז היא מספרי הגליונים, ואף בימי ר' טרפון היו עוד יהודים גמורים כמו שהוכחנו בפנים.

[8]) ואין כל ספק שכשתקנו השין בד' ראשים, להורות שבכל מקום אחד הוא אין עוד מלבדו להוציא מלב הישועים, תקנוהו בשני צדדי התפלין אך כשבאו הגאונים ושמעו כי היו תפלין בשין של ג' ראשים והיו אחרים בשין של ד' ראשים תקנו שניהם מפני הספק כמו בתרועות ויבבות וזה פשוט וברור. (ועיין הערה בסוף החלק).

ואז נאמרו גם כל ההגדות המפליאות ומפליגות את מצות התפילין כמו מנין שהקב״ה מניח תפילין, ר״ל מתפאר ומשבח את בני ישראל המיחדים אותו חטיבה אחת ואינם משלשים אותו, שגם הוא עשאן חטיבה אחת ולא ימירם ולא יחליפם בהמשלשים אותו. אז אמר גם ר״א הגדול ר״ל, תלו המאמר באילן גדול, וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך, כי תראה לכל שאין עוד מלבדו[9]), אז אמר ר׳ יוחנן כל הקורא ק״ש בלא תפילין כאלו מעיר עדות שקר בהקב״ה[10]) ורב אמר עליהם קרקפתא דלא מנח תפילין כנאמר למעלה שבלי כל ספק נאמרו כל ההגדות האלו רק נגד הכת הישועית להשפילה ולבזותה בעיני ההמון שלא ינהה אחריה, ולמטרה הזאת בא גם המאמר: שליום הדין מצות תפילין מכרעת[11]) שהכונה אחת היא בכל ההגדות אמונת היחוד בלי כל שלוש. — וכה נתפשטו יותר בין הגדולים שבהאמוראים עד כי קבעו לחובה על כל הבא לדון ולהורות שיקח רשות גם להנחת תפילין או כי בנתינת רשות להוראה קבל ממילא הרשות גם להנחת תפילין, אבל מי שלא קבל הרשות לדון ולהורות היה צריך לקחת רשות ובלא רשות אסור היה לו להניחם ואת הרשות הזה לא נתנו כ״א לגדול בתורה במדות ובמעשים כאשר נברר הדבר בראיות ברורות הלאה בדברנו.

ד) נראה נא איך נהגו עצמם האמוראים עם התפילין הללו. ר׳ ינאי רבו של ר׳ יוחנן מסדר תלמוד הירושלמי ולד״ק גם רבו של רב, הצריך להן גוף נקי מחלאת וזוהמא ונפש טהורה מעברות ולכן לא הניח אותם אלא בג׳ ימים הראשונים שאחר חליו[12]) כלומר אם נקרה שהיה חולה וקם מחליו הניח אותם בשלושה ימים הראשונים שהבריא שאז היה בטוח שגופו נקי מזוהמא ונפשו טהורה מעברות כי היסורים ממרקין (ירושלמי ברכות פ״ב ה״א ומובא בראש פ״ב דברכות ובה״ק הכ״ז) ר׳ יוחנן תלמידו הלך בשיטת רבו ולא הניח אותם אלא מפסחא לפסחא והוה הדיק או חזיק רישיה עד עצרתא, והנה אין כל ספק שההגדה שהוה הדיק רישיה (כואב לו ראשו) מהנחת תפילין שתים שלש פעמים מפסח עד עצרת לא היתה רק אמתלא לסמות עיני התלמידים אבל הטעם האמתי הוא שלא היה רוחו נוחה ממצות תפילין אך הניח אותם בפסח לא מהטעם שאומר הרא״ש: „מפני שושמרת החוקה הזאת נאמרה בפסח״, שבאמת ראוי לתמוה על טעם חלוש כזה יצא מפה קדשו, הן ושמרת את החוקה לא נאמר כלל לענין תפילין כאשר הודה ופסק כן גם הרא״ש כר׳ עקיבא ומה ענינו להניח תפילין בפסח שהכל מודים שהיו״ט הוא בעצמו אות

[9]) ואומרו ויראו ממך הוא שיראו שאין אתה מתפאר אשר מטעיך יצאה התורה החדשה המשולשת שהיתה לך לכבוד בעיני העמים, אך כמקדם הנך מתפאר באחדותו ומכחיש את התורה החדשה וייראו ממך כי איש אמת אתה ואינך נושא פנים גם לעצמך במקום שיש חילול שמו. כן נראה לי לפרש את המאמר הזה ואם כי היא דרשה רחוקה, יהי רצון מלפני הקוראים כאלו אמרה אחד מהדרשנים על הבימה בבהמ״ד. כי זולת זאת איני רואה כי יתיראו העמים מהתפלין ואדרבה הם מלעיגים מהם והיכן היא נבואתו ודרשתו של ר״א ?

[10]) עי״ש בפרוש רש״י על עצמו בלשון נקיה כו׳ כמ״ש בחלק העיוני.

[11]) פירוש שאפילו כף הזדונות תהיא כבדה מכף הזכיות. אם אך התפלין נמצאת בהזכיות היא מכרעת וכן להיפך.

[12]) זהו הפרוש הנכון שיודה בו כל מבין אחר העיון וכן יפרש בשבולי הלקט. והס׳ יראים ובאמת אינו סובל פרוש אחר.

ואינו צריך לתפילין, אך מפני שבפסח חגגה הכת המשיחית את החג הגדול לתחית ישוע לפי אמונתם, היה ר׳ יוחנן מניח אז התפילין אות היחוד להראות להם משוגתם כי אחד הוא אלהים ואין לו בנים, ואין שניות ושלשיות לו. — רב שהוא בעל המאמר המבהיל „קרקפתא דלא מנח תפילין" היה מניחם רק ל פ ר ק י ם, כמו שאמרו בשבחיו שקיים מלי דחסידותא ובתוכם שהיה ר ג י ל במצות תפילין פי׳ שהניחם לפרקים. דאל״כ היו אומרים עליו שלא הלך ד״א ב״ת כמו שאמרו על ריב״ז, ועל ר״ז (סוכה כח מגילה כח) (עיין בסדה״ד) והרמב״ם שגרים רב לא הלך ד״א בלא תפילין טעה כמ״ש הכסף משנה (פ״ד הכ״ה)[13] את רבה ור׳ ירמיה מצאנו שהיו שמחים מאד כאשר הניחו תפילין (ברכות לו) וכבר אמרנו בהקול שנה חמישית גליון 47 שזה היה בעת קבלו רשות על הנחתם, וזה היה עוד קודם שעלו לראש לדון ולהורות[14]), אך גם המתעקש יודה שזה היה מקרה שהניחו תפילין ואלו לא היה מקרה כי עתה לא השיבו על השאלה „ולשמחה מה זו עושה?" את התשובה: „תפילין מנחנא" ואם היו מניחים תדיר א״כ לא הוה פסיק חוכא מפומיהו כל היום! את ר״י[15]) מצאנו מתפאר (שבת קי״ח) „תיתי לי דקימית מצות תפילין וגם מזה נראה שהניחם רק לפרקים דאל״כ היה אומר „דלא מסגינא ד״א בלא תפילין כדאמר אחר תיתי לי דלא מסגינא ד״א בגילוי הראש, ומזה שהתפאר במצוה הזאת היא ראיה נכונה כי יתר חבריו לא קימו מ״ת כמו שהוכיח הר״ת בצדק מהא דאמר ר״ה תיתי לי דקימית מצות שלש סעודות (שם) כי יתר חבריו לא נהגו כן, והרש״ל התיר לברך בגילוי הראש (בשו״ת שלו סי׳ ע״ב) מהא שהתפאר אחד שלא הלך ד״א בגילוי הראש משמע שהוא החמיר על עצמו וחבריו לא חששו לחומרא זו. והדברים ברורים לכל מבין. זולת האמוראים האלה מצאנו עוד אחרים שהניחו תפילין (יפורשו בשמם בח׳ העיוני) ויתר הגדולים לא מצאנו מפורש שניחום, אך לעו״ז מצאנו מפורש בתלמוד דילן ובירושלמי ובמדרש שלא החזיקו במצוה הזאת מפני הרמאים, פי׳ יען שהתפילין לא הניחום רק הגדולים ופרנסי הדור, היו נמצאים רמאים שלבשו תפילין רק למען לרמות את ההמון שיאמין להם כסף, ולכן פסקו מלהניחם לגמרי שלא לתת יד לפושעים.

ה) וז״ל הירושלמי (שם) ומובא בהלכות קטנות להראש הכ״ת, עובדא הוה בחד גברא דהוה טעון ממונא בערובתא דשבתא, אשכח חד גברי מצלי ותפילין ב ר י ש י ה. (אדם אחד נשא מעות בערב שבת ומצא איש אחר מתפלל ותפילין בראשו) אמר, לית ליה לפקוד ממונו אלא להך דנטיר מצות דבריין (אמר אין לי מקום יותר טוב להחביא את כספי מזה האיש השומר מצות השם) אפקידיה גבי׳. לאפוקי שבתא כפר ביה אמר לא לך הימנית אלא ל ש מ א ד ק ו ד ש א דהוה על רישך (הטמין אצלו. במוצאי שבת הכחיש לו ולא רצה להחזיר לו הפקדון אמר לו לא לך האמנתי

---

[13]) וכן טעה במה שאמר על רב שלא שח שיחה בטלה מימיו והחליף אותו בריב״ז וגם שם העיר הכ״מ בצדק. ומ״ש השו״ת מקום שמואל (ס״ה) שהוא פשוט ספני שאמר רב אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו כו׳ אינו ענין לכאן. וק״ו כזה לומדים רק הרבנים כמוהו.

[14]) והודו לי בזה רבנים רבים ועיין בחלק העיוני.

[15]) רב יוסף ורב ששת שהיו שניהם סני נהורא הראשון התפאר שקיימם והשני דרש שמי שאינו מניחם עובר בשמונה מצות, שמפני שישבו כל היום רק בבהמ״ד ולא היה להם כל עסק אחר לא חלצו את תפליהם עד שכבם על מטתם כנראה בגמרא.

הכסף, אלא לשם השם שהיה בראשך) עכ״ל. וזה הוא הטעם למה שלא החזיקו בתפילין. וכן איתא במדרש הובא בתוס׳ שבת מט. ד״ה כאלישע. ובש״ס שלנו (שבת שם) אמרו טעם אחר ובקיצור תפילין שלא מסרו נפשם עליה עדיין היא מרופה בידם. ופי׳ מרופה הוא: „לא החזיקו בהן" דירושלמי הנה נראה מזה בעליל שלא הניחו תפילין אלא הגדולים שבדור ואח״כ בטלו גם את זאת מפני הרמאים. וכן היא ראיה מפורשת מהש״ס שלנו ממאמרם (שבת יג ובתנא ד״א) מהתלמיד ההוא שקרא הרבה שנה הרבה ושמש ת״ח הרבה ומת בחצי ימיו, היתה אשתו לוקחת תפיליו ומחזרת בבתי הכנסיות ובבהמ״ד וכו׳ הנה נראה ממה שלקחה תפיליו ולא ציציותיו או דבר אחר שרק — יכלה בהתפילין להראות שהיה אדם גדול וחשוב, יען כי לא הגיע לחצי ימיו וכבר נתנו לו רשות להניח תפילין. וכן מהתלמיד ההוא שעלה לגג והפיל עצמו ומת מאשר לקחה זונה תפיליו שהניחן בחור הסמוך לרה״ר בכניסתו לבהכ״ם (ברכות יז) ואמרה ראו מה נתן לי בשכרי, ראיה נכונה היא שלא היו התפילין מצוים רק אצל הגדולים שאל״כ מה הוא האות שהוא נתן לה תפילין בשכרה? ואי אפשר לומר שהיו ניכרים תפיליו. דהא אסור לדבק או לכתוב דבר מה על התפילין והמה היו ערומות שאם היו בכיסן לא היה מניחם בחור שמותר לקחתם בבהכ״ס. אלא ודאי שלא היו התפילין רק אצל הגדולים שקבלו רשות, ויירא פן יאמינו לזונה ההיא. מכל זה נראה ברור שאף שהתפשטה מצות התפילין אצל האמוראים יותר ממה שהיתה בזמן חכמי המשנה, וגם נתקנו התפילין בצורה חדשה מרוב ההלכות שאמרו בה בעת ההיא, עוד לא מצאו לנחוץ להאמינה לכל אדם, וכנראה נהגו אתה חז״ל האמוראים, כעם יצר תינוק ואשה שמאל דוחה וימין מקרבת, מעבר מזה הפליאו בדרשותיהם את לב העם, והלהיבו את לבו למצות התפילין (ר״ל לאמונת היחוד) ומעבר מזה הביטו על המצוה עצמה מבין אצבעותיהם, להעם לא התירו אותה, ועל גדוליהם לא הטלוה לחובה, גם לא הוציאו מפיהם מלת חייב[16]) על המצוה הזאת. וכאשר ראו כי המצוה הזאת רפויה היא לא נסו לקבל שום אמצעים להטיב את מצבה, וכה נשארה היא במצבה הזאת ימים רבים עד שנחתם התלמוד[17]) ומפתח ההלכות נמסר בידי הגאונים.

---

[16]) גם הפעם נחשוב לנחוץ לשנות כי הברייתא הנזכרת בעירוכין ג׳ הכל חייבים כהנים כו׳ אינה משנה כלל ומשובשת היא בלי כל ספק שמלבד שלא הביאו אותה הפוסקים, כהרמב״ם הראש וחבריו הנה גם בסוכה (כ״ה) ששנו את הבריתות הכל חייבים בציצית, בראיה וכו׳ לא הביאו את הברייתא הזאת, ולבד מזאת כפי הנראה בזבחים (שם) לא הניחו הכהנים תפלין כלל. והיא בלתי ספק נוספת מאיזו תלמיד טועה. ובחלק העיוני נבאר בארוכה. וכבר הוכחנו בחלק החקי כי חז״ל נשמרו בלשונם להביע מלת „חייב" על תפלין .ע״ש.

[17]) נ ח ת ם התלמוד! גם הדבור הזה נקל לאומרו אבל קשה וכבד מאד להאמין בו, מי חתמו, מתי חתמוהו, איפוא חגגו את חג סיום התורה שבע״פ הזאת? ואם חתמוהו למה הוסיפו ועוד יוסיפו הרבנים תורה וגזירות על תורתו וגזרותיו? אמנם באמת לא נ ח ת ם התלמוד אך נסדר ונכתב למען לא ישתכח. וכולנו חכמים, כולנו נבונים. כולנו יודעים את התורה להעמיק ולעסוק בתורה שבע״פ היא התלמוד ורשאים אנו לקרב ולרחק אם אך ורק שכלנו ישר ובריא, עינינו חדות וחודרות, לבבנו ישר וסדותנו אינן מקולקלות, ואוהבים אנחנו את אלהינו, עמנו ואת תורתנו הקדושה.

פרק ה.

מצב התפלין בימי הגאונים. מימות ענן ושאול מיסדי כת הקראית החלו השאלות להגאונים אם מותר להניח תפלין מי שאיננו מן הגדולים, שאלות ותשובות הגאונים. הגאונים השיבו לשואליהם שיש חיוב בצות התפלין אבל לא השתדלו להנהיג אותה בעם, שכל הקהל בזמן הגאונים לא הניח תפלין.

א) אחרי שנתחזקה אמונת הנוצרית ונסתפחו אליה רבים מאד מעמים אחרים עובדי האלילים והיהודים שהאמינו בה נתבוללו ונתערבבו ערבוב גמור ביניהם ונפרדו מישראל פירוד גמור ומוחלט, ומצות תפלין גם היא נחלשה לאט לאט כאשר סרה הסיבה אשר הניעה את לבבם להגדיל מעלתה בין העם. וההמון לא נהג בה ולא קבלה מעולם, יוכל היות כי נשתכחה כולה מתוך המון בית ישראל ולא היה לה מקום גם בין ההלכות הנוהגות בזמן הזה (כאשר לא נתן להם מקום גם רבינו הקדוש במשניות בין הסדרים הנוהגים בזה״ז) לולא קמה בימי הגאונים כתה אחרת חדשה להלחם עם תורת הפרושים והיא הכתה הענניה או הקראית שיצתה ממחבואה בימי מר רב יהודא גאון (לפ״ד צ״ד יוחסין) 4515 לבר״ע ערך 744 למספר הרגילי[1]). שאז מפני שלא נסמך ענן לגאון (לפי דברי מנגדיו) בעט בתורת הפרושים שהיא תורת הרבנים (מפני שהגדולים כנו עצמם בשם רב ורבי) ויסד לו כת בני מקרא או קראים הקיימת עוד אתנו עד היום עם כי אנשיה מצער, ויען כי תורת השכרונים היו לענן ושאול בנו לקו והגאונים נלחמו לנגדם מלחמת תנופה מלחמה עזה וקשה ולפעמים גם מלחמת מנן כפי מצבם בימיהם, והלכות רבות ומנהגים וגזירות חדשות החלו לשום כשטרם בארץ מהגאונים, החלו התפילין עוד הפעם להתנוצץ מבין מפלשי תשובת הגאונים. ונפגוש אותה ראשונה בימי רב יהודאי הנ״ל שהיינו בעת שהחלה המחלוקות בין הקראים והרבנים. ואח״כ בימי רב נטרונאי והילאי בנו ובימי רב שרירא ורב האי בנו 150 עד 240 שנים אחרי ענן שנתחזקה אז הכת הקראית מאד. ואם אמנם גם אז לא הוטב מצבה, גם אז לא הנהיגוה הגאונים בין העם או אולי לא רצה העם לשמוע אליהם, עכ״פ החלו הגאונים עוד הפעם לדרוש בשבחה של המצוה וכתבו כי החיוב כמנה חל על כל ישראל. ועכ״ז לא יכול העם להתאפק בראותו אחד לוקח לו עטרה לעצמו להניח תפילין ולכן התמרמר עליו ושלחו תשובות אל הגאונים אולי יתירו להם למחות בו. וזאת נראה מן שו״ת הגאונים שהעתיק הריה״ש במ״ע חוברת 5 צד 20—21. ונעתיקם עוד הפעם פה להקל על הקורא.

ב) [א] „שאילו מקמי דמרנא ר׳ יהודאי גאון זק״ל בענין תפילין אמר: „כך שנו רבותנו וכו׳ הקורא ק״ש ב״ת וכו׳ ורחב״א אמר הרוצה שיקבל עליו עומ״ש „שלימה יפנה וכו׳ ויניח תפילין, ככלל דהקורא בלא תפילין מלכותו חסרה. ועוד

---

[1]) מן חתימת התלמוד״ אם גם נמשוך כמאה שנים אחר רב אשי היינו 4250 לבר״ע עד הזמן הזה היינו במשך שתי מאות וחמשים שנה נאבדו עוד הפעם התפלין הללו ולא נזכרו כלל, וגם מימות רב יהודאי עד רב נטרונאי ערך מאה וחמשים שנים לא נמצא ג״כ שידובר מהם. ומזה נראה שבימי ענן שהחל להתריס נגד תורת הרבנים הזכירו את התפלין דדבר בעתו. ואח״כ כשנשתקע הדבר, ר״ל שלא היתה כת הקראים גדולה וחזקה בתחלתה, נשתכחו גם התפלין. ובמשך מאה וחמשים שנה שנתחזקה נתחדש הדבור גם בתפלין. והבן הדברים היטב אחרי העיון שתעיין בעצמך.

„אמרו: כל מי שאמ״ת עובר בשמונה עשה בכל יום (!)[2]) וכל המניח תפילין כאלו
„כל התורה כולה בפיו ואם בא אדם לומר לך תפילין צריכות גוף נקי כאלישע ב״כ,
„כך פרשו חכמים[3]) בד״א בשעת השמד שגזרו כל המניח תפילין
„ינקרו את מוחו, אמרו חכמים כל היודע בעצמו שהוא צדיק גמור כאב״כ שנעשה
„לו נס בשעת השמד ומסר עצמו למות[4]), יניחם אפילו בשעת השמד וא״ל אל יביא
„אדם עצמו לידי סכנה וכו׳. ואמרו חכמים קטן היודע לשמור תפיליו וכו׳ וכל
„הפושע במצות תפילין וכו׳. עד קרקפתא דלמ״ת ועוד שנו חכמים ליום הדין אם
„תפילין בכף מאזנים עם עונות, בעון שפשע ולא הניח תפילין היא מכריעתו וכו׳
„שאין לך גדול בכל מ״ע שבתורה יותר ממצות תפלין שהוקשה כל התורה כולה
„לתפלין בין תורה שבכתב ובין תורה שבע״פ. ענין תפילין לבעל שבולי הלקט וכו׳
„וכן בהלכות פסוקות בשינוים קטנים וכו׳ עי״ש.״

[ב] „לר׳ יוסף גאון תגר שיש בידו פרקים והוא עוסק בהן כל
„ימיו מהו שיניח תפילין בשעת תפלה ובשעת ק״ש או שמא
„אין מניח תפילין אלא גברא רבה, ומי שאינו גברא רבה מעליא
„ביותר אינו מניח משום דמתחזי כיוהרא מפני שכל הקהל
„כולו אין מניחין. כך ראינו דהכין אמרו רבנן כל ישראל חייבין להניחן וכל
„המניח מאריך ימים לבד מן חולה מעים דפטור, ומתבעי לנטורי נפשיה שלא יפיח
„בהן אבל כל ישראל חייבין במצות תפילין (הלכות פסוקות הל׳ תפילין).״

[ג] „שאלה לר׳ הילאי זק״ל דפום של תפילין אין לו שעור וכו׳ ואבות ב״ד
„כיון שמניחין התפילין בגלוי ויש להם שבח להניחן מניחין תפילין
„שהן גבוהין יותר מג׳ אצבעות, אבל החכמים והתלמידים וכו׳ מניחין תפילין
„קטנות כשעור אצבע ומחצה תחת המצנפת שלהן מפני דרך
„ארץ שלא ישוו עצמן לרבותן ונראין כעזי פנים (ענין תפילין לבעל
„שבה״ל) (ובב״י או״ח סי׳ כ״ז מובאה תשובה זו על שם רב האי בשינוי לשון ע״ש)
„[וכבר כתבנו בחלק החקי כי בתשובת הגאונים דפוס ליק לא התיר לתלמידים רק
כגודל אצבע עי״ש ת״ג].״

[ד] „המניח תפילין תדיר וכו׳ אין צריכות בדיקה שכיון שתדיר
„בהן להניחן אויר שולט בהן ואין מתעפשות מבפנים, ואם אין מניחן אלא

---

[2]) הציון הזה להריה״ש הוא והוא מתמה על אומרו בכל יום שלא אמרו זאת בגמרא אבל באמת זה מובן מאליו, ואלו היה אומר בכל רגע לא הייתי מתפלא כי מצותן כל היום. וכמו מי שאינו לומד בתורה עובר על מ״ע והגית כן הוא בתפלין. וכי אין לו לגאון להוסיף שתי מלות על דחז״ל ?

[3]) מזה הוכיח ריה״ש הנ״ל כי לפניהם לא היתה הגירסא „שפעם אחת גזרו על התפלין דאלו הוה הספור כתוב מפורש לא היו השואלים צריכים לשאול לרש״ג עיין תשובה דלקמן. אך לענינינו אין מזה שום נפקותא, ברור הדבר בעיני שביאור המלות בענין תפלין הכתובים בתשובה א׳ המה, ששאלו אותו מה ענינם, ואם יש איזה צורך להניחם, יען כי הצד השני התרים כנגדם ושחק מן הרבנים שתקנו מצות תפלין הכתובין בש״ס. ולכן שאלו תלמדיו את ר׳ יהודאי בענין הזה, וע״כ הרבה להאריך להביא כל מאחז״ל ואמר שיש חיוב להניחם להוציא מלב כת הענגים.

[4]) והוא ההיפוך ממ״ש בתוס׳ שמפני שאמר „כנפי יונה״ ולא אמר „התפלין״ מוכח שלא מסר נפשו עלידם וכן יאמר ריה״ש מפורש בס׳ בארות יצחק ע״ש צד 22.

„לפרקים ודאי צריכות בדיקה וכן שמענו מן החכמים והזקנים ששמעו „מרבותם שתי פעמים בכל שבע שנים שהן שבוע (הלכות פסוקות הל' תפילין)."

[ה] „לרבנא שרירא גאון זק"ל: אמור רבנן פושעי ישראל בגופן וכו' ומפרש „רשב"ל (!) פו"י מאן נגהו קרקפתא וכו' והאידנא אמאי מזלזלו בהו רובא דעלמא, „אי משום דאלישע ב"כ כבר פרשו הגאונים הראשונים ההוא בשעת השמד (כותתם „לר' יהודאי כמובא למעלה). ויש מקצת תלמידים המניחים תפילין מי „מחזי כיוהרא, או דלמא קיומי מצוה עדיף. היאך מנהג אדונינו „ומנהג הישיבה, ואם לא נהגו בכך מאיזה טעם יורנו רבנו. — „הכין חזינא דבארץ ישראל מימות הראשונים כיון דנפשי שמדי ולא יכלו לאחותי „תפילי אשתכח מיוצקין (פירש אנוסים) בבבל היו זהירין בהון וביותר רבנן „יושבי מדרשות. ובשכר שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו „לשתי מצות חוט של תכלת ורצועה של תפילין (חולין פט). פושעי ישראל בגופן „וכו' פי' אינו רוצה תפילין אלא מואס במצוה ובועט בה כמו „שעתידין אוה"ע במצות סוכה כדאמרינן בפ"ק דע"ז. וכן הוא כמו „שאמרתם שכך אמרו חכמים דהא אמר ר' ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע ב"כ „הוא בשעת השמד שלא יביא עצמו לידי סכנה אא"כ זהיר במצוה כאלישע. (ענין „תפילין לבעל שבהל"ק.")[5]

ג) „צריך אני להוסיף לתשובות האלו ראיותיו של הריה"ש מבעל בארת „יצחק (סי' מד) שאחרי שהאריך והביא דברים ממדרשו של רשב"י לענין חומר „מצות תפילין מסיים: לכן יש לזהר להניחם בימים ידועים, בשבוע, עכ"ל. וכן הוא „אומר בשם ר' צדקיהו בעל שבהל"ק וז"ל: מיהו עיקר טעמא דלא נהגו „ולא החזיקו בהן העולם משום שנחלקו רש"י ור"ת בהלכותיהן הילכך לא „ידעינן למיעבר כהלכתא, ועוד נראה לומר מפני הרמאין לא החזיקו בהן" עכ"ל. הנה נראה כי בימי בעל שבולי הלקט ג"כ לא נתפשטה עוד בארצו, והוא היה בשנת 5306[6]) ומכל זה מוכח כי מימות האמוראים עד הגאונים ומהגאונים ואילך עד הקראים לא נתפשטה המצוה, והמה לא השתדלו כלל להרחיב את המצוה ולתקנה. להשואלים השיבו שמותר וחיוב להניחם, ועכ"ז אם הרהיב איזה תלמיד להניח בפניהם קראוה „עז פנים" ואך ראשי הישיבות וגאוניהם התירו לעצמם להניחם. למען יראו העם וייראו. שהוא כמו שאמרנו למעלה שהתפילין היו האות היותר גדול להמניחן שהוא מהגדולים ומיוחדים שבדור.

ד) ובשמושא רבה שהוא קבוצת פסקי הגאונים תיקון התפילין כפי שהביא הרא"ש הל' קטנות, אמר: אמר רבא לא כשר לאחותי תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים תורה במאן בספר בראשית ופסוק אחד בנביאים בשמואל ופסוק

---

[5]) העתקתי אות באות מן העתקת ריה"ש ולא עיינתי עוד בעצמי כי לא מצאתי הספרים בהקאטלאג של המוזעאום וקשה עלי החיפוש בשמותם לע"ע ולכן סמכתי על חבר כמותו שהעתיקם בלי מגרעת והוספה. ובחלק העיוני נבא להשלים אי"ה מה שנמצא אחר העיון בעצמנו.

[6]) מפני שלא מצאתי הספר הזה בבית אוצר הספרים של המוזעאום הנני מסופק בזה. והשבולי לקט על או"ח היא משנת ש"נ. ואין שם בדבר תפלין מאומה וצ"ע ונקוה כי יעלה בידנו לברר בחלק העיוני.

בכתובים בספר תהלים ופסוק אחד בש״ס תמאני מתיבי, (פירוש שיוכל לפרש מימרא בש״ס בח׳ פנים עי״ש פרושו במעדני יו״ט ובתפארת שמואל) מנ״ל דתנן שמואל הקטן אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן י״ג למצוה, אמר אביי והוא דידע לתרגומי בכולהו דכתיב ולמדתם אותם ושמרתם אותם אם אין למידה אין שמירה ואם אין שמירה אין למידה עכ״ל וכתב הרא״ש שם בסופו האי מימרא ליתא בכולי תלמודא ולא אשכח ליה כלל ואיכא מאן דבעי מ י מ ר א ש ג ם ה ו ר א ה ז ו ע י ק ר דהא ק״ל דכל בר ישראל שיודע לשמור תפילין חייב בחינוכן ומ״ש בש״ם תמאני מתיבי כו׳ ה״פ דכיון שהוא בן עשר מתחנך למשנה ודאי כשהוא בן י״ג כבר קרא בתלמוד ח׳ מתיבות כמו אנו מתנינן תליסר מתבתא בעוקצין עכ״ל. והנה הפוסקים האחרונים לא הביאו מכ״ז מאומה והטעם פשוט מפני שבנו בעל הטורים והגימטריאות, השמיט ההלכה הזאת בקיצור פסקי הרא״ש. ואחריו הבית יוסף לא השמיעו בשולחן הערוך. ואולם מה שלא נמצא בש״ס, כתב הריב״ל באבני מלואים (צד 274) שמפני העשירים שהיו עמי הארץ. מחקו המאמר הזה מהתלמוד, (עיין בחלק העיוני מ״ש בזה ותראה כי כולם שגו והריב״ל לא ראה את הרא״ש) ולענינינו אין מזה כל נפקותא לדינא, כי כבר בררנו שעד האלף הששי לא הניחו עמי הארץ, או במלות יותר ברורות אלה שאינם מן הת״ח המצוינים, תפילין מעולם, ואם איזה תלמיד לקח עטרה לעצמו רננו אחריו ושלחו לגאונים. ואשר לא נמצא בש״ס הן לא נמצא גם מאמרו של השמו״ר: אמר רבא מיתי אעא טבא, והרא״ש הבין שכונת השמו״ר הוא על ר ב ו. ואם אין כן כונתו, הן היה המאמר בש״ס שלפניו והוא היה קרוב יותר לזמן הש״ס, וא״כ גירסתו יותר נכונה מבהש״ס שלנו שחלו בו ידי מזייפים. עכ״פ מכל מה שהבאנו בפרק הזה יראה הקורא: א) שעד רב יהודאי, או עד שנתחלק ענן, לא מצאנו את הגאונים מדברים כלל בתפילין בתוך ההלכות שנשארו לנו מהם, ב) שגם אלו הגאונים השיבו רק על שאלות שבאו אליהם והשאלות ה י ו א ם ל מ ח ו ת ל מ י ש מ נ י ח ת פ י ל י ן או לא והמניחים היו תלמידים ולומדי תורה ג) שהגאונים לא התירו להתלמידים ללכת בתפילין כ״א קטנים אצבע, אצבע ומחצה תחת המצנפת, ור) שכל הקהל כולו לא הניח תפילין בימיהם והם לא הוכיחו אותם ולא השתדלו להנהיג המצוה הזאת בין העם. וכל זה הוא ברור.

פרק ו.

בעל הלכות גדולות והרי״ף דעתם בתפלין שיהיו לימין המניח. עדותן של ר״ת והר״י מפריש שבימיהם לא הניחו תפלין כלל, דעת מהרי״ק שהמברך עליהן עובר על לא תשא את שם אלהיך לשוא. ההגדה שהר״ת אמר למשה רע״ה שטעה ואינו מבין מה שכתב בתורתו.

א) אם בדברי הגאונים נמצאם מדברים אך מעט בענין התפלין ובקצרה, הנה בדורות שאחרי הגאונים לא מצאנו כלל מדברים מהם, הלכות גדולות שנעלם ממנו מי חברו אבל אומרים שהוא מן הגאונים דבר מהן אך מעט מאד. הרי״ף קבעה אמנם בהלכות שלו אבל רק העתיק איזה מאמרים מהם מהש״ס ואך במקומות מעטים הוסיף עליהם מלות אחדים, ובסדר הנחתן מביא את המאמר כיצד סדרן. ואת והקורא קורא כסדרן השמיט[1]) שבזה גלו דעתו שצריכין להיות לימין המניח, ולא

[1]) וכן השמיטו בהלכות גדולות ומה צדקו דברי הרמ״ע מפאנו שכל הגאונים

„לפרקים ודאי צריכות בדיקה וכן שמענו מן החכמים והזקנים ששמעו
„מרבותם שתי פעמים בכל שבע שנים שהן שבוע (הלכות פסוקות הל' תפילין)."

[ה] „לרבנא שרירא גאון זק"ל: אמור רבנן פושעי ישראל בגופן וכו' ומפרש
„רשב"ל (!) פי' מאן נגהו קרקפתא וכו' והאידנא אמאי מזלזלו בהו רובא דעלמא,
„אי משום דאלישע ב"כ כבר פרשו הגאונים הראשונים ההוא בשעת השמד (כונתם
„לר' יהודאי כמובא למעלה). ויש מקצת תלמידים המניחים תפילין מי
„מחזי כיוהרא, או דלמא קיומי מצוה עדיף. היאך מנהג אדונינו
„ומנהג הישיבה, ואם לא נהגו בכך מאיזה טעם יורנו רבנו. —
„הכין חזינא דבארץ ישראל מימות הראשונים כיון דנפשי שמדי ולא יכלו לאחותי
„תפילי אשתכח מיעקין (פירש אנוסים) בבבל היו זהירין בהון וביותר רבנן
„יושבי מדרשות. ובשכר שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו
„לשתי מצות חוט של תכלת ורצועה של תפילין (חולין פט). פושעי ישראל בגופן
„וכו' פי' אינו רוצה תפילין אלא מואס במצוה ובועט בה כמו
„שעתידין אוה"ע במצות סוכה כדאמרינן בפ"ק דע"ז. וכן הוא כמו
„שאמרתם שכך אמרו חכמים דהא אמר ר' ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע ב"כ
„הוא בשעת השמד שלא יביא עצמו לידי סכנה אא"כ זהיר במצוה כאלישע. (ענין
„תפילין לבעל שבהל"ק.")[5])

ג) „צריך אני להוסיף לתשובות האלו ראיותיו של הריה"ש מבעל בארת
„יצחק (סי' מד) שאחרי שהאריך והביא דברים ממדרשו של רשב"י לענין חומר
„מצות תפילין מסיים: לכן יש לזהר להניחם בימים ידועים, בשבוע, עכ"ל. וכן הוא
„אומר בשם ר' צדקיהו בעל שבהל"ק וז"ל: מיהו עיקר טעמא דלא נהגו
„ולא החזיקו בהן העולם משום שנחלקו רש"י ור"ת בהלכותיהן הילכך לא
„ידעינן למיעבד כהלכתא, ועוד נראה לומר מפני הרמאין לא החזיקו בהן" עכ"ל.
הנה נראה כי בימי בעל שבולי הלקט ג"כ לא נתפשטה עוד בארצו, והוא היה
בשנת 5306[6]) ומכל זה מוכח כי מימות האמוראים עד הגאונים ומהגאונים ואילך
עד הקראים לא נתפשטה המצוה, והמה לא השתדלו כלל להרחיב את המצוה
ולתקנה. להשואלים השיבו שמותר וחיוב להניחם, ועכ"ז אם הרהיב איזה תלמיד להניח
בפניהם קראוה „עז פנים" ואך ראשי הישיבות וגאוניהם התירו לעצמם להניחם.
למען יראו העם וייראו. שהוא כמו שאמרנו למעלה שהתפילין היו האות היותר גדול
להמניחן שהוא מהגדולים ומיוחדים שבדור.

ד) ובשמושא רבה שהוא קבוצת פסקי הגאונים תיקון התפילין כפי שהביא
הרא"ש הל' קטנות, אמר: אמר רבא לא כשר לאחותי תפילין אלא למאן דקרי תורה
נביאים וכתובים תורה במאן בספר בראשית ופסוק אחד בנביאים בשמואל ופסוק

---

[5]) העתקתי אות באות מן העתקת ריה"ש ולא עיינתי עוד בעצמי כי לא מצאתי הספרים בהקאטלאג של המוזעאום וקשה עלי החיפוש בשמותם לע"ע ולכן סמכתי על חבר כמותו שהעתיקם בלי מגרעת והוספה. ובחלק העיוני נבא להשלים אי"ה מה שנמצא אחר העיון בעצמנו.

[6]) מפני שלא מצאתי הספר הזה בבית אוצר הספרים של המוזעאום הנני מסופק בזה. והשבולי לקט על או"ח היא משנת ש"נ. ואין שם בדבר תפלין מאומה תצ"ע ונקוה כי יעלה בידנו לברר בחלק העיוני.

כתובים בספר תהלים ופסוק אחד בש״ס תמאני מתיבי, (פירוש שיוכל לפרש מימרא בש״ס בח׳ פנים עיי״ש פרושו במעדני יו״ט ובתפארת שמואל) מנ״ל דתנן שמואל הקטן אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן י״ג למצוה, אמר אביי והוא דידע לתרגומי בכולהו דכתיב ולמדתם אותם ושמרתם אותם אם אין למידה אין שמירה ואם אין שמירה אין למידה עכ״ל וכתב הרא״ש שם בסופו האי מימרא ליתא בכולי תלמודא ולא אשכח ליה כלל ואיכא מאן דבעי מ׳מרא שגם הוראה זו עיקר הא ק״ל דכל בר ישראל שיודע לשמור תפילין חייב בחינוכן ומ״ש בש״ס תמאני מתיבי כו׳ הי״פ דכיון שהוא בן עשר מתחנך למשנה ודאי כשהוא בן י״ג כבר קרא בתלמוד ח׳ מתיבות כמו אנו מתנינן תליסר מתבתא בעוקצין עכ״ל. והנה הפוסקים האחרונים לא הביאו מכ״ז מאומה והטעם פשוט מפני שבנו בעל הטורים והגימטריאות, השמיט ההלכה הזאת בקיצור פסקי הרא״ש. ואחריו הבית יוסף לא השמיעו בשולחן הערוך. ואולם מה שלא נמצא בש״ס, כתב הריב״ל באבני מלואים (צד 274) שמפני העשירים שהיו עמי הארץ, מחקו המאמר הזה מהתלמוד, (עיין בחלק העיוני מ״ש בזה ותראה כי כולם שגו והריב״ל לא ראה את הרא״ש) ולענינינו אין מזה כל נפקותא לדינא, כי כבר בררנו שעד האלף הששי לא הניחו עמי הארץ, או במלות יותר ברורות אלה שאינם מן הת״ח המצוינים, תפילין מעולם, ואם איזה תלמיד לקח עשה לעצמו רננו אחריו ושלחו לגאונים. ואשר לא נמצא בש״ס הן לא נמצא גם מאמרו של השמו״ר: אמר רבא מיתי אעא טבא, והרא״ש הבין שכונת השמו״ר הוא על רבו. ואם אין כן כונתו, הן היה המאמר בש״ס שלפניו והוא היה קרוב יותר לזמן הש״ס, וא״כ גירסתו יותר נכונה מבהש״ס שלנו שחלו בו ידי מזייפים. עכ״פ מכל מה שהבאנו בפרק הזה יראה הקורא: א) שעד רב יהודאי, או עד שנתחלק ענן, לא מצאנו את הגאונים מדברים כלל בתפילין בתוך ההלכות שנשארו לנו מהם, ב) שגם אלו הגאונים השיבו רק על שאלות שבאו אליהם והשאלות היו אם למחות למי שמניח תפילין או לא והמניחים היו תלמידים ולומדי תורה ג) שהגאונים לא התירו להתלמידים ללכת בתפילין כ״א קטנים אצבע, אצבע ומחצה תחת המצנפת, וד) שכל הקהל כולו לא הניח תפילין בימיהם והם לא הוכיחו אותם ולא השתדלו להנהיג המצוה הזאת בין העם. וכל זה הוא ברור.

פרק ו.

בעל הלכות גדולות והרי״ף דעתם בתפלין שיהיו לימין המניח. עדותן של ר״ת והר״י מפריש שבימיהם לא הניחו תפלין כלל. דעת מהרי״ק שהמברך עליהן עובר על לא תשא את שם אלהיך לשוא. ההגדה שהר״ת אמר למשה רע״ה ששעה ואינו מבין מה שכתב בתורתו.

א) אם בדברי הגאונים נמצאם מדברים אך מעט בענין התפלין ובקצרה, הנה בדורות שאחרי הגאונים לא מצאנו כלל מדברים מהם, הלכות גדולות שנעלם ממנו מי חברו אבל אומרים שהוא מן הגאונים דבר מהן אך מעט מאד. הרי״ף קבעה אמנם בהלכות שלו אבל רק העתיק איזה מאמרים מהם מהש״ס ואך במקומות מעטים הוסיף עליהם מלות אחרים, ובסדר הנחתן מביא את המאמר כיצד סדרן. ואת והקורא קורא כסדרן השמיט[1]) שבזה גלו דעתו שצריכין להיות לימין המניח, ולא

[1]) וכן השמיטו בהלכות גדולות ומה צדקו דברי הרמ״ע מפאנו שכל הגאונים

יותר. ואולם העשיה ר״ל הנהגת התפלין גם בין גדולי האומה, כנראה, חדלה לגמרי וברובי הגליות והצרות נאבדו גם התפלין הישנים שהיו להם למורשה מאת הגאונים אבותיהם עד שכפי הנראה מהמחלוקות והפלפול והסברא שנפלו במצוה הזאת לא נשאר להם גם זוג אחד לעיין בהן איככה נתקנו ונסדרו בימי הגאונים אך לא רק מן הסתום נלמד כ״א גם מן המפורש שהעידו לנו עדים נאמנים שגם הגדולים לא נהגו בהם. והמה רבינו תם או ר״י הזקן בעל התוס׳ שהיה בן אחותו של ר״ת (ד״א תתקלד) (לפי גרסת הסמ״ג) ותלמידו הר״י מפריש רבו של הר״ם מקוצי בעל הסמ״ג (ד. תתקמה) שהראשון אמר שאין להתפלא על מה שאין מניחים התפלין עתה יען שגם בימי חז״ל לא הניחום, והשני מתפלא ושואל על מה סמכו העולם שלא להניח תפלין? ואולם על הת״ח שלא הניחום לא התפלא כי סמך עצמו על המכלתא שהקורא בתורה פטור מן התפלין[2]) ונעתיק לשונם לפנינו והקורא יראה ויבין.

ב) ז״ל התוס׳ (שבת מט.) על הא דאמר בגמרא שם תפלין צריכין גוף נקי כאלישע ב״כ: כאלישע בעל כנפים, להכי נקט אלישע דמסתמא כיון שנעשה לו נס בתפילין היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי ומזה הטעם אין אנו יכולין לפטר שהרי בזה אנו יכולין להזהר ואין תימה על מה שמצוה זאת רפויה היא בידנו שגם בימי חכמים היתה רפויה כו׳ והא דקאמרינן פושע ישראל בגופן קרקפתא דלמ״ת, אומר ר״ת דאיירי שעושין משום מרד ומבזין המצות ושוחקים ברצועה שבידיהם, והא דאמר במדרש תפלין מפני מה לא החזיקו בהן מפני הרמאים כו׳[3]) אלא הכי פרושו מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם המניח תפלין, מפני הרמאים שהניחו תפלין לרמות את הבריות כדמפרש התם לא לך הפקדתי אלא לתפלין שבראשך עכ״ל. ובר״ה (יז.) על הא דאמר בגמ׳ קרקפתא דלמ״ת כתבו התוספו׳ אם עסק בתורה כמניח תפלין דמי דאמר במכילתא העוסק בתורה פטור מן התפלין ור״ת מפרש דהכא כשהמצות בזויה עליו שמגנונות עליו רצועות שבראשו אבל אם ירא להניח משום דבעינן גוף נקי כאלישע ב״כ והוא דואג כל שעה שמא לא יוכל להזהר לשמרם בטהרה ובקדושה, הא ודאי אין עליו דין פושעי ישראל בגופן עכ״ל. ומה שפרשו על המדרש מפני מה לא החזיקו בהן[4]), יראה הקורא עד כמה הוא

לא ידעו כלל מתפלין לימין הקורא. שבאמת לא גרסו גם והקורא קורא כסדרן בהמאמר הזה ורק רש״י והרמב״ם מצאו את המאמר הקטן הזה הנספח אל מה שלפניו מאיזה תלמיד טועה והוא הטעם לעשות תפלין של ימין הקורא נגד השכל והסברא. והמה הם התפלין שאנו מניחים.

[2]) והשלישי הוא הסמ״ג בעצמו שהוא רק הוסיף מלת „היתה״ יען כי חבר ספרו בשנת 5042 לבר״ע היינו 46 שנה אחרי שנתקבלה המצוה הזאת עפ״י דרשותיו. ויען כי היתה רפויה בידם מפני שלא מסרו נפשם עליה. פסק הסמ״ג כי כל אדם מחוייב למסור נפשו גם בצנעה כאשר תראה דבריו הלאה בפ״ח עי״ש ודו״ק.

[3]) המעשה במדרש כבהירושלמי שהבאנו לעל עי׳ש.

[4]) והרא״ש שהולך בשיטת התוס׳ מבאר דבריהם ואומר על הירושלמי הנ״ל: לא בעי למימר דלא החזיקו במצות תפלין משום דיש רשעים כו׳ ובשביל זה לא הניחום הכשרים, מלהניחן (!) כי ישרים דרכי ה׳ כו׳ אלא ה״פ מפני מה לא החזיקו העולם להיות מניחין תפלין כל היום כשרים ונאמנים היו בעיניהם כי כן היה הדבר ראוי מי ששם ה׳ נקרא עליו תמיד, יראתו היא על פניו תמיד ולא יחטא אלא מפני הרמאים שהן רשעים בלבם ומניחין תפלין לרמות בהן את העולם עכ״ל (הל״ק כ״ח) וביאורו

ד והחוק שהמדרש אומר מפני מה לא החזיקו בהן, ר״ל בתפלין, והוא מפרש מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם שנאמנות מאן דכר שמיה? אם גם לא נאבה לדקדק במדרש בין בהן לבהם ונאמר שאם שהתוס׳ הביאו מלת בהן שא״א לפרשה על בני אדם, גרסי׳ במדרש בהם ואולם מלשונם בשבת ומזה הטעם אין אנו יכולין לפטר גול׳ ובן מלשונם בר״ה אם עסק (לא עוסק) בתורה פטור, יבין כל קורא שהמה בעצמם כאלו חפשו זכות על זה שאינן נוהגים בתפלין ר״ל שהם בעצמם לא הניחום והנלוזים המעקמים עלינו את התלמוד ומפרשיהם אומרים שכונת התוס׳ מפני מה לא הניחום „כל היום״ וטעותם מבואר מהא דאמרו דהרי בזה אנו יכולין להזהר, ולא אמרו בשעה מועטת כבעת התפלה וראה מ״ש הב״י (בהערה 4) והראה שגם הוא אינו מפרש כן וכן אומרים „אנו יכולין להזהר״, אין אנו יכולין לפטר, מורה ברור, שעל עצמן אמרו זאת ולא על הקהל, ומאמרם בר״ה יוכיח. וכל זה ברור לכל קורא אשר שכלו ישר ואין אחריותן של המתעקשים עלינו ואולם למען הוציא גם מלבם, נביא העדות של הר״י מפריש ששם אין מקום גם להמתעקשים להתעקש.

ג) וז״ל תשובת מהרי״ק שורש קע״ה (דף ר״ט בדפוס ווינזיה (וויניצע) שנת רע״ט) „מעין המתגבר לוחם וכתעבר במלחמתה של תורה[5]) בגבורה ולא בשתי על הכרתי ועל הפלתי וכו׳ בזבז אוצרות בשני בצורת להבין ולהורות את בנ״י האלוף הר״ר אברהם בר יחיאל. חכם הוא כדניאל כל סתום לא אממוהו את מי נועץ ויבינהו ומי אני יקראני ואענהו ועלי השתיקה קבלתי לולא כי למצותו ולתורתו יאבתי. על אשר הקשה על הסמ״ג שכתב בשארי עברות נמי יהרג ואל יעבור בפרהסיא וכו׳. ועל אשר דקדקת על מה שכתב בסמ״ג במצות תפילין וירא שמים משום ברכה לבטלה וכו׳. טרם עמדתי על דקדוק לשון הספר בתחלת העיון היה נראה לע״ד לומר דפשיטא ליה לסמ״ג למצוא תקנה ע״י שיניח עתה זוג אחר כדברי האחד ואח״כ זוג אחר אלא דקשיא ליה משום ברכה לבטלה, אבל בקראי הלשון אמרתי שאינו מתישב ופשיטא שהכוונה כאשר אתה אומר. ועוד דמסיים הסמ״ג וז״ל אם אין יודע לכוון המקום להניח שניהם יחד אם כן יניח כדברי האחד של יד ושל ראש ויסלקם מיד ויניח אחרים וכו׳ עד זה יותר טוב מלמנוע לגמרי

צריך ביאור וכתב עליו הב״י: לכאורה נראה שביאור דבריו הוא כמ״ש רבינו ירוחם ז״ל פירוש שלא החזיקו בהם להניחן כל היום כו׳ אבל בשעת התפלה כ״א מישראל נקרא מפושעי ישראל אם לא יניחם עכ״ל, אבל כשתדייק בדבריו משכחת שדברי הרא״ש הם כדברי התוס׳ בפ׳ במה טומנין כו׳ מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם כו׳ עכ״ל הב״י. אבל אנחנו דקדקנו ולא מצאנו מאומה לא כדברי זה ולא כדברי זה ורק טעותים ושבושים וכונתו נעלמה . . . . ורבינו ירוחם הזה היה 5094 מתלמידיו של תלמידי הסמ״ג ואזיל לשיטתו וד״ל.

[5]) אשר הבאנו גם התהלות שכתב מהרי״ק להשואל, וגם תחלת התשובה בדבר „יהרג ועל יעבור״, עשינו משני טעמים: א) להראות כי דעת מהרי״ק לא היתה בודדת כ״א צרופה עם דעת השואל שגם הוא היה אדם גדול עד שמהרי״ק מכניע עצמו לפניו וב׳) להראות כי הסמ״ג גם הוא צירף את מצות מסירת נפש בפועל היינו יהרג ועל יעבור למצות תפלין כאשר תראה הלאה בלשון הסמ״ג (בפ״ח), ויען כי את שאלת השואל לא הביא מהרי״ק ולא ידענו תורף השאלה, מראים אנו באצבע על דברי השואל אשר נבין אותם מהתשובה שהוקשה גם לו על ההקש העקום הזה והמ״י.

שלאיניחכלל. משמעדאי לאוהך תקנתא היה מונע שלא להניח כלל לא כדברי זה ולא כדברי זה כדי שלא לכנס בספק ברכה ולכשיתישב זה יתיישב זה ודא ודא אחת היא ונראה לע״ד שהירא דבר ה׳ יירא יותר בהניחו כאחד מן הגאונים משום חשש ברכה לבטלה שאסור משום את אלקיך תירא ולא תשא את השם אלקיך לשוא מאשר יירא משום (מצות) עשה דתפילין ואעידה לי עדים נאמנים תוס׳ רבינו יהורא מפריש רבו של רבינו משה מקוצי בעל הסמ״ג שכתב בפ׳ במה טומנין וז״ל: תימה האי אמאי סמכו העולם שלא נהגו להניח תפילין ועוד כי (הא) אמרינן בפ״ק דר״ה פ״י בגופן וכו׳ ומיהו ר״ת מפרש התם זה הבועט במצוה וכו׳ עד ומיהו סומכין אנו על הפסקתא דאומר בה למען תהיה תורת ה׳ בפיך כל הקורא בתורה כאילו מניח תפילין ואמנם שמעתי שגורס שם אפכא כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה וצע״ש עכ״ל, (חסר מלות אחדות) ועוד יש שם בגליון חוץ לעמוד במכילתין גרסינן למען תהיה תורת ה׳ בפיך כל הקורא בתורה כאלו מניח תפילין עכ״ל. וכענין זה כתב המרדכי פ״ק דר״ה בשם ראב״ן. הרי לך בהריא דחיוב עשה דתפילין קליש טובא לי״ש דקרי ותנא באורייתא ואם אמר הסמ״ג להא מלתא בשיטת רבו אין כאן תמיה כלל, ואע״ג שהוא יסר את הרבים וידים רפות חזק להניח תפילין כאשר האריך כאר בדרשותיו כמ״ש במצוה ואהבת, זה הוא להמון דלא גרים באורייתא אבל ירא שמים דגרסינן וקרו באורייתא איכא למימר דמפטרי בכך וכך רמז גם הוא (הסמ״ג) בסוף דבריו וז״ל עוד דרשתי להם כי יותר חפץ הקב״ה באדם רשע שניח תפלין מאדם צדיק ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה ויותר הם צריכין זכר וחיזוק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם וכו׳ עכ״ל (ראה לשון הסמ״ג כולו הלאה בהעתקתו) וא״כ פשיטא שאפי׳ ירא שמים יסמוך על דברי אחד מן הגדולים אותו שיראה לו יותר או ע״פ מנהג אשר ינהיגו במקומו לענין תפילין ולא יחוש לעשות כדבר שניהם כיון דקליש חיובא דדהו כדפי׳ לעיל, ולענין חשש ברכה לבטלה יחוש.״ עכ״ל מוהרי״ק (רבינו יוסף קולן) והוא היה שנת 5240 לבר״ע. דברי מהרי״ק האלו אינן צריכים שום ביאור, ומפורשים הם לכל קורא ישר שגם שתי מאות שנה אחרי הסמ״ג חששו הרבנים החכמים שהיה שכלם ישר ולא היו אדוקים בתפילין לחשש ברכה לבטלה. אך זאת נעיר כי את התוספת של ר״י מפריש לא ראינו[6]) אך עדות מהרי״ק נאמנה היא לכל הרבנים הגאונים מורי הוראה ועדותו של הר״י מפריש תעיד כמאה עדים כר״נ שבימיו לא הניחו תפילין כלל לא ההמון ולא גדולי הדור, לא כל היום ולא בעת ק״ש ותפלה.

ד) אחרי כל הדברים והאמת האלו לא נשארה לנו כל תפונה שבשתי מאות

---

[6]) וגם לא מצאנו שיחבר הר״ר ר׳ יהודה מפריש תוספת מיוחד, ואולי נאבד, או כי נתבולל בתוספת ר״י הזקן. וגם זאת יוכל להיות שבתוס׳ ד״ה כאלישע היה לפני מהרי״ק הגירסא האמתית והמדפיסים השמטוה כמו שעשו למאמרים רבים שהשמיטום עפ״י עצת הרבנים כאשר גלו שוליהם על פניהם חכמי הדור רבים, והרה״ח דר. יעללינעק הבטיח להוציא מאמרו „מדפיסים משחיתים״ שעד כה עוד לא ראינוהו אבל אין זה חדש שגם מהירושלמי ומהתלמוד השמיטו הרבה. ועיין בית האוצר לריב״ל ובית יהודה ובהחלוץ ובספרי מבקרים רבים. הודות לאל כי נשארו לנו תשובות ישינות וכתבי יד באוצרי הספרים של הממלכות הנאורות וסוף כל סוף תנצח האמת.

השנים האחרונות לאלף החמשי נשתקעה ונשתכחה מצות תפילין אפילו מן הגדולים יחידי סגולה, ורבותנו אשר הוכרחו להביאם בפרושם על הש"ס או בלקוטי הלכותיהם, חפשו אמתלאות על מנהג העולם שלא קבל המצוה הזאת, אבל עכ"ז לא השתדלו לתקנה וליסדה מחדש, ובדעתנו את כל אלה תסור מעלינו הפליאה הנשגבה הזאת מהמחלוקות שנפלה בין רש"י וסיעתו ובין ר"ת וסיעתו בפרושו של הש"ס וכן עדותן המוכחשת והמחלוקת בדברי רב האי גאון בין הראב"ד ור"ת, שלא באה לכלל הכרעה עד היום, וזה פשוט מאד מפני שלא היה בכל הדור ההוא גם זוג אחד תפילין לעיין בהן ולברר הדבר, ולא לבד הנחת הפרשיות בבתיהם לא ידעו איך לנהוג, כ"א גם את קשרי התפילין לא ידעו לתקן כידוע הוא המחלוקת בין הר"ר אליהו מפריש ובין ר"ת הובאה ברא"ש (ה"ק הלכה י"ג) ולהכריע בין המחלקת הזאת, הוכרח בעל שלשלת הקבלה להוריד בשקריו את המלאך מטטרון ואת משה רבינו, והר"ת יכעס ויתגבר כארי ויצעק „משה רד", ויאמר לו „משה טעית", ומשה ברוב ענותנותו „יודה לו" (ראה סדר הדורות בתולדותיו של ר"ת מועתקים כל דברי שה"ק). שלא על זרות ההגדה הזאת אנו מתפלאים, לא על הכבוד הנפלא שתחלק ההגדה הזאת למשה רע"ה, לא על רבנינו וגאונינו כבעל סדר הדורות שהאמין בה באמונה שלמה והעתיקה כולה בספרו ונהנה ממנה, כי יודעים אנחנו את לב רבנינו מורינו גאונינו שהמה שמחים על האותות והמופתים שיעשו הרבנים, רב יתר מאשר ישמחו בהאותות והיד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל, ואם גם בהאותות האלו ישפילו את כבוד משה, או גם יבזוהו, מה להם ולו? הן לא את תורתו ישמרו רבנינו וגאונינו, לא את דבריו ידרושו ויתקורו אך את דברי הרבנים שקדמום. „וכבר כתב כן רבינו פלוני" יאמר הרב פלוני", „ומי הוא שיבא אחרי המלך שכבר עשהו ?" ואם גם בתורת משה כתוב ההיפך מי ישמע לה לא על פיה אנו חיים כ"א על פי רבנינו קדושינו וגאונינו אשר פרשוה. — אך על זאת אנחנו מתפלאים ומשתוממים, על התפילין. העניות נכמרו רחמנו, שהמעט להן לנשוא על שכמן סבל כבד כזה מההגדה שהקב"ה מניח תפילין, כ"א עוד זאת שגם משה טעה בהם, לא ידע איך לקשור אותם עד שהורהו אחד מהרבנים, — אך כעס הרב ויצעק „משה רד" לא הועיל למשה כל תחבולותיו[7]) להגיד שאם ירד, יהיה מוכרח גם מטטרון לרדת אתו, גם השכינה בעצמה תהיה מוכרחת לרדת, אך הרב אמר „כי הוא צריך לו" וישמע משה וירד עם כל סיעתו. — ומה שמועה שמע ובא! שמע כי טעה, כי איננו מבין מה שכתב בתורתו ואך הרבנים מבינים אותה, ואם משה איננו מבין את תורת הרבנים אין בכך כלום, להודאתו המה צריכים[8]), וכן עשה הודה לדברי רבנו תם והלך לו. אבל הרבנים האלה יש להם על מה שיסמוכו מדרש מפורש היא (במדבר רבה פי"ט) „דברים שלא נגלו למשה, נגלו לר' עקיבא וחבריו."

ה) יצאנו כמעט ממטרתנו כי לא יכולתי להתאפק מבלי לנגוע בהגדות האלה,

---

[7]) עיין בסדר הדורות (ווארשא 78 צד 203) כל המעשה באורך.

[8]) ולהנם טרח לילענבלוים בהקול (שנה שלישית צד 203) לפלפל אם ישרו דברי התלמידים ותיקים בעיני משה בעת ששמעם על הר סיני, לא לו למשה להבין, אך להאמין ולהודות בדברי חכמים שאם לא, יקרא אותו המורה הרב מורינו ר' . . . . . אפיקורוס! וירד אתו עד לחייו.

שמלבד שאנחנו מחללים את השם הגדול בתפילין עצמם עוד רובץ עלינו חלול שמו וחלול כבוד התורה בהגדות והזיות כאלה הראויות לקרוע עליהן ולמחקם מתוך הספרים, ובעונותנו הרבים נדפסים המה מחדש ומתקבלים בסבפ״י מאת מורינו ומאורינו ההלכה למעשה הרבנים יצ״ו ודי בזה. והיוצא לנו מכל מה שהראנו לדעת בפרק הזה הוא, שבשנות מאות האחרונות לאלף החמשי נשתכחה מצות תפילין ולא נשאר זכר לה כ״א בהלכות מעטות ולכן אין בידינו לדבר מהן יותר ולהשקיף על תוצאותן בזמן ההוא יותר ממה שמצאנו והצגנו לפני הקורא. ועתה נשוב ונראה מצב התפילין והתחלת אלף הששי עד היום הזה שנשתנה מצבם שינוי גדול.

פרק ז.

השקפה קטנה על שתי מאות שנים האחרונות לאלף החמשי. חבור האלפסי והרמב״ם והשגות הראב״ד, רוח הקודש ומראות בחלום שהשתמשו בם הרבנים האחרונים, עדותו של הסמ״ג שגלה על דבריהם באמת ותמים.

א) טרם נכתוב תולדות התפילין מימות האלף הזה שאנחנו חיים בו, נחשוב לנחוץ להשקיף בהשקפה קטנה על שתי מאות שנים האחרונות לאלף העבר ונאמר: הקראים אשר התחזקו לקיבוץ קטן אחרי מות ענן ושאול בנו והחלו להקים להם נשיאים ולהתפרד מהרבנים פרידה גמורה וחלוטה ולהלחם עמם בחזקת היד, שפעמים לא מעטות גברו עליהם (עיין סרה״ד משנות 4816 עד 4830.) עוררו את גדולי הרבנים המוסמכים אחרי הגאונים לקבץ כל ההלכות הנוהגין שלא בזמן הבית לאספם באחד ולשומם בספרים מיוחדים להורות את העם דיני הרבנים למען לא יתבוללו בתוך הקראים. כי גם הקראים עם כל יסודם פשוטי המקראות והתרחקות המדרשים ק״ו וגז״ש, לא יכלו להעמיד יסורי דתם ומנהגיהם מבלי קבלה מפה אל פה בפרוש הכתובים, עד שגם היא התראה ביניהם כעין תורה שבע״פ קטנה. ולמען לא תתבוללנה שתי הקבלות עמלו הרבנים לקבץ כל דיני הש״ס בספריהם ולשומם כעין הלכות פסוקות ובהם לחתוך את דיניהם של הקראים, ולעשותם כמינים לכל דבריהם. מן החבורים הגדולים שהופיעו בשתי מאות האחרונות לאלף החמשי המה: הלכות גדולות שלא נודע לנו על ברור מי הוא המחברו, החבור המבהיל „אלפסי״ אחריו החיבור הנורא „משנה תורה״, פירוש רש״י על כל הש״ס ותוספת על פרושו מרבני צרפת. ואנחנו רואים שבעת שנתחבר האלפסי גברה המחלוקות בין הרבנים והקראים ור׳ יוסף הנשיא בן אלפרז גברה ידו עליהם וגרשם מכל מבצרי קשטיליא, אבל אחרי פטירתו גברו המה על הרבנים וכמעט היו בכל רע ורב יהודא הנשיא היה מחסה להרבנים והצילם וכו׳ (עיין יוחסין וסרה״ד) וזה היא בתחלת המאה התשיעית ומזה נראה שהקראים היו המסובבים שהתאזרו הרבנים חיל ללקט את כל ההלכות ולשומם לפני העם בספרים מיוחדים שיהיו לעינים להמחזיקים בתורת הרבנות[1]).

ב) אחרי שהופיע הספר הגדול והנפלא האלפסי אשר הקל מאד להרבנים עבודתם לחפש בים התלמוד הגדול ואחריו חבור משנה תורה אשר לא הניח דבר

---

[1]) עיין לקוטי קדמוניות, בקרת לתולדות הקראים, ואת ספרי כותבי דבה״י. ואנחנו אך בקצרה נגיד, כי אין זה מלאכתנו פה.

גדול ודבר קטן משני התלמודים שלא אסף אותו בילקוטו התקנאו הרבנים הבאים אחריהם בם ויעשו ספרים אין קץ כל אחד ואחד כפי מעלתו ורמות רוחו. וביותר אחרי הופיע לפניהם פרוש רש״י הנפלא על כל הש״ס ואחריו התוספת מתלמידיו אשר השינו עליו שהקלו להם את המלאכה מאד. מובן מאליו כי כל אחד השתדל להוסיף איזה חדשות בספרו ואחרי הכלל הגדול אשר נקטו בידם „אין משיבין את הארי״ ובמקום שהחמירו הגאונים והרבנים אם גם לצורך השעה והמקום לא מלאם לבם להקל אף גם בסר הכסובב לחומרתו; ולכן היתה כל חידושם וכל המצאתם להוסיף גדר על גדר שמירה על שמירה, להגיד „שבזמן הזה אין אנו בקיאין״, וכל כחם היה להכריע לחומרא בין הדעות המחולקות ובכן נתרבו הדינים; והמנהגים שבכל ארץ וארץ נתאספו לאגודה אחת מבלי הבט על הזמן והמקום, כי על דבר קטן כזה לא אבו הרבנים להאציל עתם להביט אליהם, והטילום לחובה על כל ישראל. ומעת ההיא החלו ההלכות הדינים והסיגים להתרבות, לצמות, להוליד, לפרות ולרבות עד שעל כל מצוה ומצוה בין שהיא בקום עשה, בין שהיא בשב אל תעשה, נכתבו תלי תלים של הלכות ומנהגים, ולמען יכנסו דבריהם באזני שומעיהם ויקבלו עליהם את עול חוקם, החלו החכמים לגלות את סודם בפני כל: כי מן השמים נגלה להם הדבר״ לזה בחלום ולזה ע״י מראה ולזה ע״י רוח הקודש שהופיע בבית מדרשו ומצאנו ג״כ להראב״ד בעל ההשגות שאומר (בפ״ו ה״ו מהלכות בית הבחירה ובכמה מקומות) וזה הסוד נגלה לנו מסוד ה׳ ליראיו וכן תראה בספר התרומה אומר בסופו „שהורה כפי מה שהורו לו מן השמים״ וכן יאמר בעל הסמ״ג „כי ראה מראות בחלום״ ולהגדיל המבוכה ולהעריץ את דבריהם בקדושת התורה ממש הדפיסו גם „שאלות ותשובות מן השמים״ למרות דברי ר׳ יהושע (כתובות) שהתורה לא בשמים היא.

ג) החובה מוטלת עלינו להפוך בזכותם של אלו הרבנים הגדולים שבלי כל ספק היתה כונתם לשמים ולא להתגאות ולהתהדר כתבו כה שכתבו כ״א היו כמוכרחים לעשות זאת. ואם נתבונן בדבר הזה נמצא טעם נכון ופשוט מאד ונצדיקם כמעט בעשותם זאת. רואים אנו שעם כל גדולתו עונותנותו צדקתו ותום דרכיו של הרמב״ם שאנו בחבוריו הגדולים והמבהילים ואגרותיו הרבות שהוכרח גם להתנצל לפני אוהביו או לפני שונאיו לא מצאנוהו מתפאר באיזה הופעה, רוח הקודש, או סוד ה׳ ליראיו, (כאשר לא שמענו זאת גם מהרי״ף רבו של הרב אבן מיגאש רבו של הרמב״ם ושבאמת העידו האחרונים להם בזמן על כל אלה השלושה שלא הניחו כמותם בגאונם וגדלותם בחכמת הש״ס, וחבוריהם מעידים עליהם) והטעם פשוט מאד, כי המה אך יצאו ללקט אורות בשדי התלמוד ולא הוסיפו עליו אך במה שהכריעו ההלכה, ואם אמנם הרמב״ם מחפצו לצאת ידי דעות מנגדיו הכנים בחבורו גם מן הזרות שנמצאו בתלמוד נגד רצונו וחפצו הפנימי מה שלא עשו כן רבותיו הנ״ל, אך עכ״פ לא הוסיף מאומה בדרשות והקשים שונים מדעתו, — ושע״כ למותר היה למו להגיד כי רוח הקודש הופיעה עליהם אחרי שכבר נתקדש התלמוד בקדושת רוה״ק. לא כן הבאים אחריהם שבאו להוסיף הקשים, דרשות, חומרות וגזירות מדעתם ממש, וחששו שלא יאמין להם ההמון אם לא יאמרו שנגלה להם זאת מן השמים, ומפני שכונתם היתה רצויה בעיניהם ואולי היתה גם אז צורך השעה לפי מצבם בימיהם, הורו היתר לעצמם אחרי שסלל לפניהם את הדרך הראב״ד ז״ל בהשגיתיי

על הרמב"ם והוא היה כמוכרח לעשות זאת מהטעמים אשר נבאר בסמן הבא. ולכן הלכו גם המה בעקבותיו וכמעט למרות חפצם נזרקה מפיהם מהות הסודות ורוה"ק הזה[2].

ד) הראשון אשר הוליד ויספח את רוח הקודש ואת הסודות מן השמים לספרו ההשגות שבא רק בדרך הפלפול וההלכה, היה הראב"ד שהוכרח לעשות זאת מפני שבא לחלוק על הארי הנורא על כל סביביו שכל השומעים והרואים נתבהלו ונשתוממו מרוב חכמתו ובקיאותו, והוא אשר מצא לנחוץ לצורך השעה ולכבודו של המקום, להשפיל גאותו ומעשיו בפני המון הלומדים למען לא ידבקו בו ובתורתו וישכחו את משה הראשון וכל הנביאים והחכמים והרבנים שבאו אחריו כמו שרצה באמת הרמב"ם ואמר בהקדמתו לספרו משנה תורה: „כללו של דבר כדי שלא יהא אדם „צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה „שבעל"פ כולה עם התקנות והמנהגות (צ"ל והמנהגים) והגזירות שנעשו מימות משה „רבינו ועד חבור הגמרא וכו' בכל חבוריהם שחברו אחר הגמרא". עכ"ל. ועי"ז בא הראב"ד תיכף להגיד: „סבר לתקן ולא תיקן וכו' שאם המחבר גדול ממני הרי טוב ואם אני גדול ממנו וכו'" עיי"ש. ולכן בא לא רק להשיב עליו בדרך השכל והפלפול כ"א גם לבזות אותו ולגנותו, לקרא גדולים וטובים ממנו גם את מגשמי האל ב"ה ואומרים עליו שהוא גוף, (הל' תשובה פ"ג ה"ז) וידע עד מאד שזה לא יקובל מפי איש קנאי הבא לחלוק ולהתלונן כמעט בלי כל טעם ואך תואנה יבקש, לכן הוכרח משום עת לעשות להגיד „כי רוה"ק הופיעה בבית מדרשו" „כי סוד ה' ליראיו נגלה לו" וכו'. והחכמים שבאו אחריו ראו שהתיר הראב"ד לגלות את הסוד „שהשכל הזך הופעה מן השמים הוא" „שהכונה הטהורה לתכלית קדוש, רוה"ק הוא, ושדברים הנעלמים מן שכל איש המוני שאינו חושב ואינו מתבונן, הוא סוד ה' ליראיו, הלכו גם המה בדרכיו והתירו לעצמם לומר „שגם להם נגלה מן השמים", בדברים אשר ראו כי צורך השעה והמקום הוא לפי דעתם; וכן יתכן כי רצו להעביר את אמונת העם לקצה השני, מפני הקראים שנתפשטו אז והכחישו גם בקבלה שכבר היתה מקובלת בידם, ולכן הראו לעם כי עוד גם עתה רוח הקודש חיה בבית מדרשם ומדברת מתוך גרונם בתורת החכמים הנקראת תורה שבע"פ.

ה) ואולם למען לא יהיו כמוכחשים ועומדים בעיני עצמם גלה עליהם חבריהם הוא רבינו משה מקוצי בעל הסמ"ג האומר בסוף הקדמתו הראשונה למצות ל"ת וז"ל: „ובתחילת אלף הששי בא אלי מראה בחלום קום עשה ספר תורה בשני חלקים ואתבונן על המראה והנה השני חלקים לכתוב ספר מצות עשה בחלק אחד וספר מצות ל"ת בחלק שני. ולכן הנני משה בן יעקב לחבר וכו'. וגם בענין לאוין בא אלי בחלום ענין מראה בזה הלשון „הנה שכחת את העיקר השמר לך פן" וכו'. וה' אלקים יודע כי לפי דעתי איני משקר בענין המראות וה' יודע כי לא הזכרתים בספר הזה אלא למען יתחזקו ישראל בתורה" עכ"ל. דים המה שתי המלות הנכבדות „לפי דעתי" לשכך את התלונה מעל כל חכמי ישראל אשר השתבשו בדברים שהם למעלה מן שכל הישר והבריא כמו רוה"ק, סוד, מראה בחלום, בת קול וכדומה כי כבר גלה עליהם חבריהם באמת ובתמים.

[2]) עיין לקמן, ובחלק העיוני נבאר אי"ה מה שקצרנו במקום הזה.

את כל אלה מצאנו לנכון להקדים טרם נשים דברי הר״מ הזה בספרו הסמ״ג מענין התפילין ואת עמלו אשר עמל להזכיר לישראל את המצוה הזאת ולהביאה לידי מעשה ועלתה זאת בידו ואם לא בנקל ותיכף, אבל דבריו הכו שורש ולאט לאט נתפשטה בישראל רב יתר מכה שרצה הוא.

פרק ה.

התפילין שאנו מניחים תלוים ועומדים רק ברוח פי הסמ״ג, העתקת לשון הסמ״ג ממ״ע ג׳ ואהבת, הר״מ מקוצי מצא את בני דורו בכל הארצות שלא נהגו בשלש מצות תפילין ציצית ומזוזה ועל התפילין הרבה להוכיח ולהזהיר את העם. הוא היה הממציא הראשון לדתיים גם לרשעים וללבשם רק בעת התפלה, חכמים רבים שהיו בזמנו ואחריו לא היה רוחם נוחה מזה.

א) אחרי שאמרנו פעמים רבות בספרנו הזה כי התפילין שאנו מניחים תלוים המה ועומדים רק ברות פי הסמ״ג, החובה עלינו להקל לקוראינו ולהעתיק את כל דברי הסמ״ג ועדותו שהעיד בעצמו, למען יוכל הקורא להתבונן עליהם ולשפוט ברות מבינתו. וז״ל במ״ע ג׳ ואהבת, אחרי שביאר בארוכה את תכונת האדם, ותכונת כל אבריו ופעולת כל אבר ואבר מאברי האדם, ואיך צריך האדם לשבח עליהם ליוצרם, בארוכה מאד, אמר: בכל נפשך כדאמר ר״א אפי׳ נוטלין נפשך צריך אתה למסור עצמך על קדוש ויחוד השם, ואפי׳ נוטלין כל ממונך לפי שיש אדם שממונו חביב עליו מגופו כמ״ש בפסחים ומביאה סתם הש״ס שסדרו רב אשי ביומא פרק בתרא ללמד שכך הלכה ואפי׳ באונס בצנעה (!) יש לו למסור עצמו[1]) וכן סוברין רבנן דר׳ ישמאל ולא כרבי ישמאל בע״ז וכו׳, ולפי שפרשה זו חביבה לפני הקב״ה והיא מפתח יראתנו שיש בו יחוד הבורא ואזהרת אהבת שמו ית׳ כו׳ וכל התורה כלולה בזה, כי מי שאוהב את המלך כל מחשבותיו לעשות הטוב והישר בעיניו לכך צוה הקב״ה לעשות לו חמשה זכרונות בכל יום. א) לקרא פרשה זו בשכבו. ב) ובקומו. ג) שתהא פרשה זו נכתבת כנגד לבבך בתפלה של זרוע שמאל וקבועין כנגד הלב שנאמר ושמתם כו׳ ודרשו רבותנו שתהא שימה כנגד הלב. ד) שתהא פרשה זו נכתבת כנגד נפשך שתפלין של ראש יהיו מונחים על המוח שהוא מכוון נגד האויר (!) שבין העינים מלמעלה ועיקר חיות הנפש שם וישוב דעת של אדם, וזהו והיו לטטפות בין עיניך. ה) שתהא פרשה זו נכתבת כנגד מאודך על מזוזות ביתך שממונו של אדם שם. וכסדר שנכתבו במקרא לב, נפש ואח״כ כמון נצטוו אח״כ על הסדר הזה וקשרתם כו׳ כנגד לבבך, לטטפות בין עיניך כנגד נפשך, ועל מזוזות ביתך כנגד מאדך.

כן דרשתי פרשה זו בגליות ישראל להוכיח שכל אחד ואחד חייב בתפלין ומזוזות כו׳ כי מתרי״ג מצות שנצטוו אין לך שום מצוה שתהא אות

---

[1]) אם נתבונן בדבריו האלו במצוה הזאת, שהדברים האלו עצמם דרש להם בספרד בשנת 4995 לבר״ע נמצאם כי סתומים המה מאד, (מלבד שהורה נגד הדין המפורש בתלמוד ומפרשיו כאשר יראה המעיין היטב) אמר: „שהיו סיבות מן השמים להוכיח", וכו׳ כאשר תראה הלאה שמכ״ז נראה שכחד הרבה תחת לשונו שלא רצה לאומרם מפורש; ואם לא נשכח שהדברים האלו היו בספרד כשתי מאות וחמשים טרם גרוש ישראל מספרד וטרם נתפשטה האינקוויזיציאָן הארורה, שלא יולד אסון פעם אחת בלא מקרים משתלשלים שנים רבות כידוע, נבין, כי החלה אז המבוכה להתערבות ישראל בגוים וקבלת דת הנוצרית למראית עין וכו׳, ואם כן הוא הדבר, לא נתפלא על הסמ״ג שמסר נפשו על שלש מצות הללו להנהיגם בעם. והמבין יבין.

*

וערות כ״א שלשה מצות והם שבת מילה ותפלין שנכתב בשלשתן אות כו׳. וע״פ שנים עדים יקום דבר: כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אלא אם כן יש לו שני עדים שהוא יהודי, הלכך בשבת ויו״ט שנקרא שבת ושבת נקרא אות, פטור אדם, מלהניה תפלין כי די שיש לו שני עדים שהוא יהודי עדות שבת ועדות מילה, אבל בחול חייב כל אחד להניח תפלין כדי שיהיו לו שני עדים אות תפלין עם אות המילה. וכל מי שאינו מניח תפלין אין לו כ״א עד אחד שהוא יהודי ולכן חשבו כמנודה לשמים[2] בפ׳ ערבי פסחים. ואם תאמר כאחר שתפלין אות ועדות כמו מילה ושבת מדוע היתה רפויה ביד ישראל כבר פרשו רבותנו דבר זה כל דבר שלא מסרו עצמן עליה למיתה בשעת השמד עדיין היא רפויה בידם כגון תפלין ולפי ששלשתן אות ועדות נשקלו כל אחת כנגד כל התורה כולה שהרי במילה נכרתו עליה י״ג בריתות ובתורה שלש בריתות, ותורה ותפלין ושבת השוו יחד בכמה מקומות ואחד מהם „ותתן להם תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם[3] ותפלין למען תהיה תורת ה׳ בפיך״ —.

עוד זאת דרשתי להם כי מה שאמרו רבותנו תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים כו׳ זהו באדם שמניחן כל היום כולו כמצותן פן ישכחם עליו ויעשה בהם דבר שאינו הגון אבל בשעת תפלה אין לך רשע שלא ידא ראוי לתפלין קל וחומר מספר תורה שהוא מקודש ביותר[4] ובתפלין אין בו כ״א ארבע פרשיות שהם בתוך עור, והכל אוחזים בספר תורה בשעת תפלה שהכל יכולים להתנהג בטהרה בשעת תפלה[5] ועוד הבאתי להם מה שדרשו בפ״ק דבכורות והיה כי יביאך בפ׳ תפלין למה נאמר, שהרי תפלין חובת הגוף היא ונוהג בכל מקום

---

[2]) ז״ל הגמרא שם קי״ג שבעה הם מנודין לשמים מי שאין לו אשה, שאין לו בנים, שיש לו בנים ואינם מגדל לת״ת, שאין לו תפלין בראשו ובזרועו, ציצית בבגדו, ומזוזה בפתחו, והמונע מנעלים מרגליו. הנה נחשבו שלש מצות הללו דברים צדדים כמנעלים, שאין לו בנים וכו׳, ומזה ראיה גדולה שאינם מעקרי הדת. ובח׳ העיוני נבאר שגם המאמר הזה לא נאמר אלא כנגד הישועים.

[3]) מקרא הוא בנחמיה ט׳ ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם מן השמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצות טובים: יד. ואת שבת קדשך הודעת להם, ומצות וחוקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך: טו. והוא ערבב שני כתובים כאחד. ומקום אחר לא אדע כעת אפוא השוו יחד עוד.

[4]) כבר הראתי בחלק החוקי כי תפלין מקודשין רב יותר מן ס״ת וכן אוסרו והכל אוחזין אין לו דמיון כלל כי ספר תורה אוחז רק הש״ץ הנושא אותה על הבימה לקרוא בה, והעם אך ממששין ומנשקין אותה ואך זה רגע כמימרא ורק שלש פעמים בשבוע וההקש הזה אין לו דמיון כלל.

[5]) אך בשאלה לרב יוסף גאון מצאנו שאחד רצה להניחם בעת ק״ש ותפלה וזולתו לא מצאנו מהקודמים בזמן להסמ״ג שיצוו להניחם רק בעת התפלה, וכבר הערנו כי ספר התרומה והמרדכי נתחברו אחרי הסמ״ג. למצער אחרי דרשותיו בשנת תתקצו. (ועיין הערה בסוף הפרקי). ורבנו יונה גירונדי הוא הראשון שפירש כל העוסק בתורה פטור כו׳ כל היום וחייב רק בעת ק״ש ותפלה. ועיין הערות הקודמות בשני החלקים. ומה שכתבנו בפנים כי הוא הממציא הראשון שיניחום בעת התפלה אפי׳ הרשעים שלהמכטא הזה באמת יש להתבונן והוא שנה אותו פעמים אחדות, אין זאת כ״א כחד תחת לשונו דברים שלא היה יכול לאמ״ם בשעתו מפני אימת המלכות ושע״כ דבר בחידות ולא גילה את הסיבה שהיתה בשנת תתקצ״ה ועיין בפתיחתנו בדבר רעידת הארץ וחזיונות הככבים.

אלא אמר הקב״ה עשו מצוה זו שבשבילה תזכו לכנס לארץ. עוד אמרו רבותנו במנחות כשאינו מניח תפלין עובר בשמונה עשין שהרי יש שם ארבע פרשיות ובכל אחת יש מצות עשה של יד ושל ראש. עוד אמרו רבותנו כל הקורא ק״ש בלא תפלין כאלו מעיד עדות שקר ע״ע. ואמרו רבותנו בפ״ק דר״ה פושעי ישראל בגופן שנידונין י״ב חודש בגיהנם, קרקפתא דלא מנח תפלין. פי׳ קרקפתא גולגולת ופירש ר״י כגון שנמנע מתפלין משום מרד וביזוי המצוה כדאמרינן ביומא פשעים אלו המרדים, ורב אלפס פי׳ מי שלא הניח תפלין מעולם. ויש להשיב על דבריו כו׳ ושניהם אין להם ערבות שיהיה הפירוש כדבריהם לפיכך יש לזהר.

עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקב״ה באדם רשע שיניח תפלין מאדם צדיק ועיקר תפלין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה. ויותר הם צריכים זכר וחיזוק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם. והבאתי ראיה גדולה וחזקה, כי בתפלין יש ד׳ פרשיות ובכל מקום כתוב לטטפות חוץ מאחת ששנה בה הכתוב וכתב בה ולזכרון ללמד, שעיקר חיוב תפלין לאותם שצריכים יותר זכר. עוד אמרו רבותנו במנחות כל מי שיש לו מזוזה בפתחו ותפלין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו בחזקה שלא יחטא, שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק כו׳ וכן מצינו שם באדם אחד שנמנע מעבירה גדולה ע״י ציציותיו שראה ונזכר. עוד אמרו רבותנו כל המניח תפלין מאריך ימים שנאמר ה׳ עליהם יחיו.

„ויהי אחר ארבע אלפים ותשע מאות וחמש שנים לבריאת „עולם, היתה סיבה מן השמים להוכיח. ובשנת תתקצ״ו הייתי „בספרד להוכיחם ואמץ הקב״ה זרועותי בחלומות היהודים „ובחלומות הגוים וחזיונות הככבים ויט עלי חסדו ותרגז „הארץ ותהי לחרדת אלקים ועשו תשובות גדולות וקבלו „אלפים ורבבות מצות תפלין מזוזות וציצית. וכן בשאר ארצות הייתי אחר כך ונתקבלו בכל המקומות ובקשו ממני לכתוב פרוש המצות „בקוצר. והנני שואל עזר מאלקי גליות ישראל וחפצו בידי יצליח ה׳״. עכ״ל במצוה ג׳. ומ״ש במ״ע כ״ג לענין הלכות תפלין כבר העתקנו מהם מעט, בחלק החקי בפרק הקודם. והערנו כי בשולחן הערוך העתיק ממנו; ובחלק העיוני נעתיקו כולו לעומת השולחן ערוך.

ב) הרואה והקורא בעינים פקוחות את כל דברי הסמ״ג וידקדק בדבריו, ימצא כי הוא מצא את דורו בכל הארצות שלא ידעו כלל ממצות תפלין ציצית ומזוזה, ואך על שני אלה האחרונים נמצאהו מדבר אך מעט בדרשותיו ורק על התפלין הרבה לדרוש, ולהשתמש בסבות ומקרים, ולשאול בחלומות היהודים ושאינם יהודים; גם בחזיון הככבים גם ברעידת הארץ, הכל למען יקבלו מצות תפלין. ומדרשותיו והקשיו נראה כי לא בנקל היה לו לפתות את לב ההמון לקבל את התפלין, אך זאת נראה מספרי קורות הימים כהיוחסין וצ״ד שבזמן ההוא החלו השמדות להתחזק. בזמן ההיא היה האפיפיור גריגאר, שצרר את היהודים, ואותות השמים נפלאים, שטף הארץ במדינת ווירזיא וגם רעידת הארץ (בכיהם) היו לפ״ד היוחסין בשנת 4990. — איך שהיה, רואים אנו כי השתדלותו והתאמצותו של הסמ״ג עשתה פרי ומן תחלת האלף הששי החלה המצוה הזאת להתפשט, אם כי לא בכל המקומות אך בארצות רבות בכל מקום שנסע הסמ״ג להוכיחם. לא ר״ב

מגרמיזא (כאשר כבר אמרנו בפ"ד מח' החקי צד 31) ואולם מדברי המרדכי שכתב בשם השמושא רבא שצריך לכסות גם את של ראש שלא יראו החוצה וכתב שבזמנו היו נוהגים כן משום יוהרא. (פי' גדלות וגאוה אם יניח תפלין בפני כל העם) מהרשב"א שכתב בתשובה (מביאו בספר אורחות חיים ובמעד"י בהל"ק סי' פ"ה) וז"ל מנין לך שתפלין של ראש צריך להניחם על הראש ממש, אני אומר שאפי' על הבגד שעל הראש כו'" עכ"ל וכן כתב הריב"ש בתשובה אפשר לך למיעבד כהרשב"א ז"ל שכתב דתפלין של ראש מותר להניחם על הכובע או על כיסוי הראש, שמכ"ז נראה שהתפלין היו בעיניהם דבר חדש שלא ידעו עוד המנהג איך להניחם, וכן מעיד בס' בארות יצחק בשם הר"י מכיר על הרשב"א שהניח תפלין רק אחת בשנה, (ראה החלוץ 5 צד 22.) ומדברי מהרי"ל שהתפלא על הבחורים ועל הנשואים עולי ימים המניחין תפלין וכתב שראוי למחות בידם ומביא כן גם בשם התשב"ץ, מכ"ז נראה שלמרות כל דרשותיו של הסמ"ג נמצאו אחדים מחכמי ישראל שערערו בדבר ופקפקו בהם. וכבר הראנו מפורש כי אחד מן גדולי הראשונים שהוא מהרי"ק חשש לברכה לבטלה ופסק שלא לברך כלל על התפלין משום ברכה לבטלה. (לעיל בפ' ז').

ג) ואולם את ר' יעקב בעל הטורים (שבלי כל ספק מצא בשכלו החד גימטראיות רבים מהכתובים על התפלין הללו) מצאנו מקנא להם קנאה גדולה, הוא קבל את דברי הסמ"ג: „שהמאמר קרקפתא דלמ"ת הוא „פושע ישראל" מכל מקום אפילו לא במרד ולא בביזוי המצוה", ולא שעה גם לדברי האלפסי, (מפני שהסמ"ג אמר שאין להם ערבות, (עיין בדבריו לעיל) כאלו הוא נתן ערבות על כל מה שכתב דרש והוכיח). בעל הטורים הזה יאמר: „ליתא להברייתא הפוטרת את הת"ח מהנחת תפלין", ועוד דברים רבים כאלה אשר מפרשו הב"י הלך בדרכיו וקבל להלכה רק את דעת הסמ"ג ומדעתו של הטור עשה לנו את השולחן ערוך: ואחריו באו המקובלים ויעשו לנו מהם פסלים ואלילים לפועלי פעולות וכו'. והננו מחבקים ומנשקים אותם . . וכבר דברנו מהם בחלק החוקי ובזה תמו דברינו בחלק הזה ואת כל החסר פה נשלים אי"ה בחלק העיוני.

הערה „מאיר נתיב" לצד 66.

אחרי נסדרו ברפוס הדברים שכתבנו בצד הנ"ל הגיעה אלינו מחברת קטנה „Die Totophot nach Bibel und Trad." מהרב דר. קליין ומצאנו בה הדברים האלה (לפי העתקתנו מלה במלה מלשון אשכנז.) „מהיהודים-הנוצרים" Juden-Christen יודעים אנחנו שגם המה השתמשו בקמיע „Amulete" כזאת, אבל לא כהיהודים שלקחו פסוקי התורה לתפליהם, כ"א מן הפסוקים הראשונים של האון-גליון מיוחנן כתבו על קלף והניחום בבתים" עכ"ל. וע"ז יציין ראה: Chrys. Hom. 72 in Matth. p. 153 vgl. Steph. Thes. v. phylakteziö עכ"ל. ראינו גם בהחלוץ שהח' קליין מביא דבריו ומצאנו בצד 56 חוברת 7 כדברים האלה: „וגם הנוצרים הראשונים שהיו נגררים אחרי האסיים — וכן אמרו על מחוקקם ישו עצמו — לבשו תפלין שהיו כתובים עליהן שמות מלאכים ופסוקי און-גליון, משום שמירה וכריזוסטומוס צוח ככרוכיא על זה אך כנראה נטו לשנות דרך לבושתן ראה קאלאמענט 3 .p ור"ם שאליאן ח"א 307. וח"ב 144 — Dictionnaire 605

Hist. de la Bibel 3 p. ואין ספק שעליהם רמזה המשנה כאמרה: „נתנה על מצחו כו׳ ה״ז דרך מינות״ עכ״ל. כן עלה על זכרונו מ״ש בבית יהודא צד 207: „וגם אצל אחרוני הנוצרים היה מנהג לכתוב כמה פרשיות מן ספר הדת החדשה כו״ עכ״ל. אחרי ההתבוננות בדבריהם ואחרי העיון בספרים שונים, האירו לי נתיב חדש במשנת חומר בד״ת מד״ס (שהבאתי בראש הפרק הראשון מחלק החוקי.) כי אין עוד כל ספק אצלי שהיהודים-הנוצרים לא עשאו תפלין מפסוקי און-גליון לבדם, כ״א הוסיפו פרשה אחת מהפסוקים הראשונים של יוחנן: „בראשית היה הדבר כו׳ והדבר היה האלהים״ כו׳ כל דבר נהיה בו וכו׳. שאלה הפסוקים ספחו המה אל שמע ישראל ה׳ אחד, וע״כ אמרה המשנה האומר אין תפלין לעבור כו׳ פטור. אבל חמשה טוטפות להוסיף כו׳ חייב שבלתי ספק כיונו על היהודים-הנוצרים ואמרו „שאם הורה הזקן לעשות כדבריהם להוסיף פרשה אחת על ד׳ פרשיות שהמה מדברי סופרים הוא זקן ממרא וחייב.״ והמעיין בגמרא במאמר אר״א אמר ר״א ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע ואין לנו אלא תפלין. בעין חודרת יראה שכל אלו הדברים לא נאמרו רק בשביל היהודים-הנוצרים וע״כ נתחבטו בפירוש המאמר בגמרא שם ונשאר סתום ע״ש. כי לא מצאו ע״ז שוב ישוב ותירוץ מפני שלא הבינו את הרמז מהמשנה הזאת ומאמרו ר׳ אלעזר בשם ר׳ אושיעה שהוא ר׳ הושיעה בעל הבריתות שהיה מבני מערבא (עיין סדר הדורות [צד 37] הוצאת משכיל לאיתן) וידע היטב את פירוש המשנה מה שלא יכלו להבין האמוראים בבבל שאילו לא נודע להם מנהג היהודים-הנוצרים בימי המשנה והבריתות שהיו רק בפלישתינא. ומה שכתב ריה״ש שנתנה על מצחו הכונה עליהם אין הדבר כן כמ״ש צד 64 לפי גידסת הרמב״ם במשנה דרך הצדוקים וכן הוא האמת. ודוק היטב. ויתר הדברים אקוה לבאר בח׳ העיוני. ואחרי ראותי כל זאת נתחזק הדבר בלבי שהשין של ד׳ ראשים תקנו אז כשהחלו יהודי הנוצרים להניח תפלין להבדיל את תפלי היהודים מתפלי המאמינים בשלוש גם בחצוניותם כי אסור חמשה טטפות הוא לא חמשה בתים כ״א חמש פרשיות ואם הורה להניח שתי פרשיות בבית אחד ג״כ חייב, ונראין הדברים שהישועים לא תקנו תפלין מחמש בתים כ״א הניחו הפרשיות מיוחנן בבית אחד עם פרשיות התורה, ובחציניותם היה חרות השין בג׳ ראשים. וע״כ תקנו שין של ד׳ ראשים להכיר את תפלי היהודים ולרמז מ״ש בצד 68 בהערה.

לצד 67. מהא דאמר בב״מ (ק״ז:) וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא ובכותי נוטלה בידו ויצא, מוכח כי הכותים שהמה השמרונים לא נהגו במזוזה, והרמ״א שאמר אם ביקש הכותי ליתן לו נראה לו שמותר ליתנה משום איבה (סי׳ רצ״א) הוא רק משום שאהב להגיה הגהות כי אין כותים בזמן הזה) —. ואולם מהא דאמר רב יהודה תלאה במקל (אחורי הדלת) פסולה (מנחות ל״ג:) ובתוספתא דמגילה פ״ק תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה, (שפרש״י סכנה שאין הבית משתמר מפני המזיקים, והר״ת סכנה שמא יכה ראשו בה, שלדברי שני הפירושים מלות „אין בה מצוה מיותרות״, היא ראיה לדברינו שכתבנו בצד 56 (בהערה 1) שהסכנה היא שלא יכירו העוברים ושבים שהוא בית יהודי ואין בהסכנה הזאת שום מצוה, שזהו לדעתי הדלה, הפירוש האמתי של התוספתא הזאת כמו להמשנה תפלתו עגולה. — וכמ״ש שם בהערה

באריכות ורק המתעקש לא יודה בזה. וע״כ מצות מזוזה היא בנרתק להחביאה מעין רואים בתוך חלל הפתח כמבואר בש״ס ופוסקים. והטעם האמתי הוא כי כל עקרן לא נתקנו אלא להוציא מלב הכתות שאינן „פרושים״ אבל בעיני עצמם קשין ואינן רצויות היו כל השלש מצות כמו שאמרנו שם בהתחלת הפרק ותקנו כולן שתהינה בצנעה דוק ותשכח!

לצד 84 (הערה 5) בצד 31 (מח׳ החקי) כתבנו „וטעות הוא בידי היוחסין שר״ב מגרמיזא נסע לספרד להוכיחם כו׳ וכאשר העיד בצדק החכם יה״ש בהחלוץ ח״ה.״ צריך לתקן כי יה״ש אומר על ריב״ל בעל בית האוצר שטעה (וכן על שה״ק וסדה״ד) מ״ש בצד 2/5 בהערה: „וגם בארץ ספרד במצות התפלין עד שנסע עליהם רבִינו ברוך מגרמיזא בעל סה״ת להוכיחן על מצות תפלי׳ עיין יוחסין דפוס זאלקווא ח״ש דס״ט ע״ב ושה״ק דפוס הנ״ל דמ״א ע״ב, ר״ב זה חיבר ספרו התרומה הנ״ל שנת ד׳ אלפים התקצ״ו עכ״ל. ועז״ז אמר ריה״ש שמ״ש היוחסין בא לספרד קאי על הר״ם מקוצי בעל הסמ״ג שהיה תלמידו של ר״ב הנ״ל, וכן מ״ש חבר ספרו בשנת תתקצ״ו קאי על הסמ״ג. וס׳ התרומה נתחבר בשנת תקס״ב במ״ש בס׳ הנ״ל סי׳ קל״ה. וגם בהגהות בעל תוי״ט לא״ע סי׳ קנ״ב. וא״כ טעיתי אני שכתבתי שם (31) שספר התרומה נתחבר בתחילת אלף הששי! אבל המעיין היטב והמדקדק במה שעיין, יראה כי רק היוחסין והריה״ש טעו, ולא ריב״ל והמביאים את דברי היוחסין: המה לא טעו בדברי היוחסין אך לא בקרו את דבריו בעין בקרת. הגע בעצמך איך יאמר היוחסין שהסמ״ג חבר ספרו בשנת תתקצ״ו. אם הוא אומר בהקדמתו מפורש: „ובתחילת אלף הששי בא אלי מראה בחלום כו׳ ולכן הנני משה בן יעקב לחבר״. (ראה לשונו צד 82). מדקאמר ובתחילת אלף הששי משמע שכתב איזה עשרות שנים אח״ר, וכן הוא האמת שגם להטועה בעל שה״ג נאמין אם אומר שראה בס׳ שערי ציון אומר מפורש שהסמ״ג השלים חיבורו בשנת 5042. וכן יראה כל מעיין בדברי הסמ״ג מ״ג ומכ״ג. ועוד בכמה מקומות. וא״כ מה שאמר היוחסין שחבר ספרו בשנת תתקצ״ו קאי על התרומה. והוא טעה גם בזה כמו שטעה במה שבא לספרד. או כי ט״ס נפל בדבריו. וממה שכתבנו שבס׳ התרומה הביא שראה מ״ש הרמב״ן, שהאחרון החל לחבר ספריו בשנת דתתק״ע נראה כי חיבר ספרו תחילת אלף הששי; ומעולם לא היה רבו של הסמ״ג כמ״ש בתשוב׳ מוהרי״ק. (ראה צד 78) ויותר נראה לאמת מ״ש סדה״ד (צד 216) שמחבר ס׳ התרומה היה ר׳ ברוך אשכנזי ובזה יוסרו כל הספיקות. פה מקום אתי להעיר שמ״ש בח׳ החקי (צד 21) בהערה 2 „ההלכה הזאת נעלמה מעיני יה״ש טעות הוא בידי כי הוא גורס בירושלמי תחת „תיפורה״ „תיתורא״ ואומר כי בירושלמי נפל ט״ס וכנראה, הצדק אתו כי בעה״מ בשני המקומות הוא אחד, ר״ח בשם רב.

חלק העיוני.

חלק שלישי

פרק א.

מכתבים מחכמי הזמן שבאו בהקול מענין התפלין שהם כעין הקדמה לפרקים הבאים. ביאור למאמר הז"ל (ברכות מז:) איזהו עם הארץ. הוראת רבני זמנינו, בפה, בכתב ובשתיקה, שבימי חז"ל היתה נתינת רשות להניח תפלין סימן חשיבות גדולה, והמקבל רשות היה שמח.

א) טרם נבא לעבור עוד הפעם בעין בקרת על כל מה שכתבנו בשני חלקים הקודמים, ולברר את דברינו כפי אשר תשיג יד שכלנו מפי ספרים וסופרים, חז"ל ומפרשיהם עד הפוסקים האחרונים וכן מ"ש בזה אחרים מחכמי הזמן, נחשוב לא למותר לשום לפני הקוראים הנכבדים את חלופי הדברים שהיו לנו בזה הענין זה כשתי שנים לפנים עם ידידינו: הרה"ג החכם ופלסוף המפורסם דר. שלמה ראבין מוויען הי"ו. והרה"ג החו"ב המפורסם הר"ר אייזיק טובעש האב"ד דברלד ברומניה הי"ו. שכבר באו אמנם דבריהם בהקול ש"ח, אבל לא כל הקוראים ראו אותם (כי שערי רוסיא נעולים לפני הקול) וכן את חלופי הדברים שהיו ביני ובין רבנים אחדים גאונים מפורסמים בעל פה ואתי ממש, ואשר כתבו לי אוהבי אשר אאמין להם.) וראוים המה הדברים, לדעתי יהיו כעין הקדמה לחלק השלשי הזה, והקוראים החכמים (שאך בשבילם נכתב החלק הזה) נקוה כי ימצאו בהם חפץ ויראו בם עוד סיבה אחת נוספת (או גם מסובב) להסיבות אשר כבר הזכרנו אותן בפנים הספר ובפתחיו.

והנני נותן את שלשת המכתבים מהחכמים הנ"ל עם הערותי עליהם שכבר נדפסו בהקול בלי כל שנוי אם כי לא כל האמור במכתב הראשון נוגע לענינינו שאנחנו עוסקים בו, ולא כל הנאמר בהערותי הנני מודה בה עתה (אז כתבתי רק מהרשום בזכרוני בלי כל עיון וחפוש בספרים) כי לא חפצתי לשלוח בהם יד למען יראו הקוראים את מבט הרבנים על ענין התפילין ויבינו את אשר לפניהם, ואלה המה:

(א) „וויען, 14. נאָוועמבער 1880."

„ידידי הרב החכם מוהרמ"ל ראדקינסזאהן וכו' שלום וי"ר!"

„ידידי" — כן תקרא לי גם אתה, ולא „אדוני" כי לא אדונים לאלה המתלוים „בדרך אחד לעבוד בכרם המדע הוא עמק שוה המשוה קטן וגדול שם הוא, אף „כי מחברים בעלי אסופות כמונו חברים הם כמו שנקראו בלשון קדמונינו ז"ל. „מעתה אענה ואומר לך גם אני: „ידידי", שמחתי על מכתבך המעלה קטורה באפי

„אשר שאפתי כריח נחות ומתוק לי כל השבח והתהלה אשר בנדבת לבך הרימות
„תרומה לספרי, וכונתך רצויה למען תחזקנה ידי ולא תרפינה לעבוד ולמשא — ואנכי
„אינני ענו כמוך לאמר לך כי אך מלגלג ומהתל אתה בי, כאשר ללא צדק חשבת
„עלי, יען אשר הייתי לץ בספרי, וגורלי כגורל המשקר, לפי משל חמוני, אשר לו
„יאמן אף אם ידבר האמת, ועקב אשר לצתי בספרי „תהלת הכסילים תחשדני
„להתלוצץ גם במשכילים כמו שפירשו הכתוב וללצים הוא יליץ שר״ל המתרועע
„פעם אחת עם לצים יאמרו עליו שהוא יליץ תמיד אף אם יתכוין לדבר ברוח
„האמת והצדק; אולם חלילה לי להתל בגבר כמוך, כי באמת ובמשפט ובצדקה
„אמרתי לך שכתבת בקרת בשקידה על הספר[1]) ודקדקת בו כחוט השערה
„בבקיאות ובחריפות.״

„אם יקרה לי בימים הבאים איזה דבר חכמה הראוי להאמר ברבים, אשלחהו,
„אל „הקול״ לך לבדך ולא לאחר, באשר גלוי וידוע לך כי זה כמה שנים
„חדלתי מכתוב בספרי בעלי אסופות ומ״ע בישראל, כי רפו ידי וכהתה עיני וגם
„כנפי רוחי תרפינה ותתנהלנה בכבדות.״

„חפצתי בכל לבבי לו יכלתי לשלוח לך את כל ספרי הקדמונים והאחרונים
„אבל מה אעשה אם אזלו ואינם, לא הרביתי בהם כסף וזהב לא עשו לבעליהם,
„כי אם עלו בתהו ולא נשאר לי מהם גם עקס׳ אחד למעני, חי נפשי מלבד ספר
„היובלים מחולות המות אבן החכמים, ושולחן ערוך לרי״מ אשר אדרוש מבית המסחר
„פה ואשלחם לך. מספרי „תהלת הכסילים״ שלחתי לך עוד עקס׳ אחד כאשר שאלת,
„ואם תמצא ידי במקרה לאיזה מספרי הָראשונים אמהר לשלחו לך בּאֲוַתִי כי ימצאו
„כל ספרי בידך. ואם תרצה לכבדני בספריך היקרים וגם במ״ע שלך בלי שיגיע לך
„כזה איזו מניעת רוח במכירתם, אקבל בתודה רבה. גם את ספרך על החסידות[2])
„תוכל לשלוח לי, כי חסיד אמתי בלי שום פניה וכונה זרה הייתי בנעורי גם אנכי,
„כבן ארבע עשרה שנים הנחתי כבר תפלין של רבינו תם, וקויתי להתחיל להניח
„גם תפלין שמושא רבה*). והתפללתי תמיד בסדור האר״י ז״ל בפארמאט קווארט

---

[1]) הוא הספר „פסקתא זוטרתא״ או „לקח טוב״ שהוציא לאור החר״ש באבער סלעם-בערג בווילנא, אשר בקרנוהו בהקול ש״ח 40—42.

[2]) המה שתי החוברות „תולדות בעש״ט ועמודי חב״ד״ אשר יצאו מאתנו לפנות דרך אל החוברות הרבות הבאות אחריהן שהנן לבד תולדות כל רבי החסידים גם ספרי התולדה מהרבנים שאחרי הרה״ג ר׳ יהונתן איבנשיטץ והגר״א מווילנא, והחכמים המשכילים שאחר בן-מנחם, שחפצנו היה לתתם לפני הקוראים עם כל ההגדות ההולכות בפיות הנוהים אחריהם והיו מכילות לפי השערתנו כתשעים חוברות — ואף אז אמרנו לגלות את המסוה מעל פני הלאֶגנדם כולן . . . . אבל חפצנו זה עלה בתוהו מסיבות רבות והיותר גדולה כי מוכרי הספרים ברוסיה לא השיבו לנו את מחִיר הספרים אשר קבלו —. ולדאבון נפשנו נתנו הספרים האלה להמבקרים המתכבדים בקלון המחברים חומר רב להתנפל עלינו ומבקר חצוף אחד הפליא לעשות כי הוסיף עלינו חטאים גם אשר לא חטאנו. ויספח לשמנו עוד ספרים קדושים אשר לא עלו על לבנו מעולם — כאמור במאמרנו „מעז יצא מתוק״ בסוף שנה הרביעית להקול --.

*) „הכותב את הטורים הללו הניח בנערותו בהיותו בן שש עשרה שנה אחר
„חתונתו (חתן בבית חמיו בנאווה״ס) גם התפילין של שמושא רבה וגם של הראב״ד
„ומדי הצליח לו המקרה להזכיר את התפילין הנ״ל בקולו, לא יכול להתאפק מלדבר

„גדול עם כל הכוונות, וכאשר שכחתי פעם לכוין על השם חתיך בפסוק פותח את
„ידך ועל השם אג״ל בתפלת אתה גבור לעולם וכדומה, חזרתי להתפלל עוד הפעם
„אבל כבן עשרים שנה הנחתי מידי כמעט ספרי ש״ס ופוסקים וספרי קבלה וחסידות

„עליהם מעט ולבאר את מהותם לפני הקוראים אשר רובם אינם יודעים אם נמצאים
„תפילין כאלו ושהמה שתים שהן ארבע. המעשה שהיה כך היה: אבות הכותב
„הזה ומוריו, חנכוהו כי ילמוד את כל הלכה והלכה הבאה לידו לידי מעשה, ממקורה
„בתלמוד, ואח״כ לחדור בעוסקה וללמוד את כל מפרשיה ופסקיה עם השו״ת הנגררים
„אחריהם עד כמה שהיו בעת ההיא ובבית אבותיו. ובבאה לידו מצות תפילין ראשונה,
„התחיל ללמדה ממקורה במנחות ל״ו ע״ב וז״ל: ת״ר כיצד סדרן קדש-לי והכ״י
„מימין, שמע והא״ש משמאל. והתניא איפכא א״א ל״ק כאן לימין
„המניח כאן לימין הקורא. והקורא קורא כסדרן. א״ר ח א״ר החליף
„פרשיותיה פסולות. א״א לא אמרן אלא גוייתא לברייתא כו׳ א״ל
„רבא מ״ש גוייתא כו׳ דלא דהך בעי למחזי אוירא כו׳ אלא ל״ש.
„עכ״ל. זוכר הוא הכותב הזה איך בא אז לידי השתוממות בראותו עד כמה נתחבטו
„מפרשי התלמוד על באור המלות המעטות הללו בתלמוד, עד כמה דקדקו בלשון הברייתא
„הזאת עד כי, כמעט, לא דקדקו הז״ל בתורת משה באופן כזה, רש״י פירש קדש לימין
„הקורא ואחריה וכ״י שמע והא״ש כסדרן הכתובות בתורה, ובא ר״ת ודקדק (בתוספת
„שם) מדוע לא תאמר הברייתא קדש לימין ואחריה כו׳ ומדי הפסיקה לאמר: „שמע
„והא״ש משמאל״ הורה לפרש: כי פרשת שמע תהיה רואה את האויר והוויות
„באמצע. (ר״ל והיה כ״י והיה א״ש) ולכן היו תפילין של רש״י פסולות לדעת ר״ת.
„כי אז הלא החליף פרשיותיה. אבל הגאונים מרב האי עד שמושא רבא הבינו כולם
„את פשט הברייתא כי משמעה הוא: קדש לימין המניח. ר״ל במקום אשר לסדור
„רש״י צ״ל פרשת והא״ש, צריכה להיות לדעתם פ׳ קדש. שכן העיד השמושא רבה
„ואחריו הרמ״ע מפאנו בתשובותיו (הכותב לא יזכור עתה את סימן התשובה ק״ז קי״ז
„או קכ״ז ואולי בלא ק׳ ובלא ז׳*) שכל הגאונים הניחו לימין המניח. ובא הראב״ד בהשגותיו
„על הרמב״ם פ״ג מהלכות תפילין שכתב וז״ל. כיצד סדור הפרשיות בתפלה
„של ראש מכנים פרשה אחרונה שהיא והיה א״ש בבית ראשון
„שהוא על ימין המניח (ר״ל לשמאל הקורא וכפרש״י) ושמע סמוכה לה
„וכו׳. וע״ז יאמר הראב״ד: אמר אברהם רבינו האי ז״ל אינו אומר כן אלא
„הוויות באמצע קדש מימין המניח וכ״י סמוך ליה שמע משמאלו
„והא״ש סמוך ליה באמצע. והוא בהפך לקורא שכנגדו. עכ״ל. נמצא חולק
„על הרמב״ם בשתיים: שהיינו במקום שצ״ל פ׳ והא״ש לדעת הרמב״ם צ״ל לדעת
„הראב״ד פ׳ קדש וככ״ל בשמו״ר וברש״י ור״ל, דעתו כדעת הגאונים לענין
„ימין המניח ואך בענין הוויות להדדי דעתו כר״ת. ומחלוקי הדעות האלו יצאו
„לנו שתיים, תפלין של יד, דעת רש״י ור״ת. (שהשנוי הוא גם בכתיבתן ולדעת האחרון
„צ״ל והא״ש כתובה באמצע.) שהן ארבע, תפילין ש״ר היינו: א) דעת רש״י ימין הקורא
„כסדרן בתורה. ב) דעת ר״ת ימין הקורא הוויות באמצע. ג) דעת הגאונים (שמו״ר)
„ימין המניח כסדרן בתורה. ד) ודעת הראב״ד ימין המניח הוויות באמצע.״
„זוכר הוא, הכותב, עד כמה נצטער אז על אשר קבלו להלכה התפילין של רש״י

*) „נבקש את אלופנו וידידנו הגאון רח״י סאסניצער הי״ו כי יודיע לנו סימן התשובה ודעתו הרחבה על
„מאמרנו הזה בטובו הגדול.״[1] (הקול שם).

[1]) אחד ממכובדי בבראדי כתב לי כי הגאון הזה הי״ו אמר לו בראותו את גליון הקול הזה: אחרי
הודיע לו את סמן התשובה, גם זאת: „כי בש״ס נמצאים מאמרים רבים המראים כי מצות תפילין היתה רופפת בידם״,
אבל לא הראה לו אותם, וגם לי לא ענה ביחוד, אך להראות לי כי לבו תמים אתי שלח לי את ספרו „שערי דעה״
מהדורא קמא הנדפס בשנת תרל״ח בלבוב. ויכתוב עליו בעצם ידו. „מנחה שלוחה מאתי לידידי הרב החכם המו״ל
הקול בק״ב והנני מברכו בכל לב בהצלחה בכל אשר יפנה. ידידו חיים יהודא״. ולא אוכל להתאפק
מלהגיד על הרב הגאון הזה כי הוא באמת אחד מהשרידים בדור הזה ובקיאתו בכל הספרים הנדפסים מהשס״ין עד
תשובות האחרונים מפליאים את העין ומבהילים את הלב לכן יתנוסס ספרו הנ״ל כאבן חן בין התשובות בלשונו
הקצרה במיעוט פלפוליו ובנטיתו במעט בכל התשובות להקל. —

„והתחלתי לעיין גם בספרים חיצונים ובספרי מינים, עד כי מעט מעט נהפכתי לאיש „אחר (בן אבויה) ועתה לעת זקנתי אינני לא חסיד ולא אפקורס . אלא אדם פשוט „רואה ושומע הכל ושותק או כותב . . .״

„בתולדות כסלון בן פרנך[3]) התנוצצו לעיני כה וכה ניצוצות חשמלים, אבל „לא קראתי אותן על הסדר, כי לא יכלתי להתחיל לקרא באמצע, ואם תיטיב לשלוח „לי כלהן כסדרן אקרא אתהן בשום לב ואגיד לך משפטי עליהן.״

„ידידך אוהבך ומוקירך ודו״ש וחפץ בהצלחתך. Dr. S. Rubin.״ (הקול ש״ח 46).

„לסרות דעת הגאונים כולם אשר תפליו פסולין לדעתם. ועדותו של הרמ״ע מפאנו נאמנו „לו אז מאוד, מפני שה״ה בשום לב את עשרה מאמרותיו עד כי היו שגורים על פיו. „ולכן החליט הכותב שאחרי נשאו אשה ונעשה שלם בשם „יה״, לקיים מצות תפילין „כתקונה ולצאת ידי כל הדעות; ואחרי אשר התפילין דרש״י ור״ת כבר הניח מעת „נעשה בר-מצוה, שכר אז את הסופר ר״י מפאהאר כי יתקן לו לשמה שתי תפילין „ש״ר לדעת שמושא רבא והראב״ד, והרב החסיד הג׳ ר׳ הילל מפארעץ ז״ל כאשר „נודע לו, שבח והלל את הכותב הזה ואמר עליו כי קיים מצות תפילין לאשורה. חבב „הכותב את המצוה, עד אשר כתב עליה חבור קטן מיוחד בשם „תיק התפילין״, למסר „אותו לתלמידיו כי ידרשו את דרשתו לדרשת בר־מצוה. וישאיר לו בזכרונו רושם „גדול. שנים רבות עברו והכותב ראה בסמ״ג כי מאות בשנים לא הניח עם הארץ „תפילין כלל. — התבונן אח״כ בדקדוקו של המאמר הזה ויקרע את „תיק התפילין״ „אשר כתב, כי הבין אשר כל הפלוגתא היתה מאשר בימים ההם לא היו התפילין „מצויין אצל כל אדם ואף הגדולים וראשי הדור מי שהמה תורתם אומנתם, הניחום „והלכו בהם כל היום כבציצית, והמון העם לא ידע מתפילין כלל. וע״כ נתחבטו המפרשים „בפרוש הברייתא ולא פתחו את תפיליהם לראות היך עמא דבר, התבונן הכותב כי „התוס׳ המביאים דברי השמושא רבא (שם) לא הרגישו כי הוא אומר לימין המניח „ההיפך מרש״י ור״ת. ראה, כי כל הקורא את דברי הרמב״ם והשגות הראב״ד איננו „מרגיש כי הראב״ד חולק עליו בשתים וחושב כי דעתו הוא דעת ר״ת. מצא הכותב „מציאה גדולה במדרש ובמכילתא האומר כי כל המניח תפילין מעלה עליו הכתוב כאלו „קורא בתורה, מאמר המדרש שוח״ט (מזמור א׳) אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע „רצונינו ליגע בתורה יום וליל אבל אין לנו פנאי א״ל הקב״ה קימו מצות תפילין ואני „מעלה עליכם כו׳. נפל על המציאה הזאת ויחליט: כי בימי חז״ל אסור היה לעם הארץ „להניח תפילין כמו שאסור היה לו לאכול בשר, שהת״ח בעצמם היה להם מצות תפילין „רשות ולא חובה עד כי אמרו תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל הכנפים, אשר „לא רבים היו כמוהו; וכאשר נתבטלה הנשיאות ונפסקו הישיבות ועם הארץ יצא מחומר „הבורית ויחל להתערב בין הלומדים והקוראים ואף לא היה לו פנאי לקרוא בתורה, „הקלו במצות תפילין ועשו לו לחיוב כי יניח תפילין בכ״י למען יעלה עליו הכתוב „כאלו קראו בתורה. ובזה סרו פליאות רבות מרעיוני הכותב אשר התפלא והשתומם „בנעוריו על הדבר הזה. ועתה כאשר מצא הכותב שעת הכושר לזה לדעתו, גלה את דעתו „לפני דעת הקהל ומבקש מאת החכם הפלסוף החוקר האמתי שכל רז לא אניס ליה „ואשר היה המסובב להערה הזאת כי יגלה לו טעמו ודעתו בזה וכן יבטיח לקהל „קוראיו שאם ימצא מי יערער על הדבר הזה בטעמים הגונים ומופתים-הגיונים, שלא „יאחר מלהביא גם את דעת המערער לפני דעת הקהל. וגם זאת יאמר: כי רבות רבות „יש לו עוד לדבר בענין הזה אבל המקום קצר הוא.״ (הקול ש״ח 46).

[3]) היא החוברת היקרה „כסלון בן פרנך הפרעתוני״ מהרב החכם והשנון כו׳ הר״ר יחל״ק הי״ו אשר באה בהקול ש״ח מן גליון 21 כמעט בכל גליון וגליון ועוד לא נשלמה. כי מאמרי „החלום והעגונה״ יחסרו בה. ואם אך ירוח לי מעט, אשוב להדפיסה ברשיון המחבר בחוברת מיוחדה גם אעתיקה לשפה חיה כי ברכה בה.

(ב) ב) „וויען, 3. דעצעמבער 1880.״

„ידידי הרב החכם הרמ״ל ראדקינסזאהן נר״ו.״

„בפתחי את גליון „הקול״ 46 עמדתי מרעיד ומשמים לראות נדפס בקרבו
„מכתבי שביני לבינך אשר אין בו לא תורה ולא חכמה אלא דברים בטלים בטוי
„שפתים אמרים הדיוטים ופטפוטי מלין בעלמא — השתוממתי והתרגזתי כמעט, והנה
„זה נפתחו עיני וארא הערות מחכימות פתי בדת ודין בשולי מכתבי אשר חשפת
„על פני, מחקר הולך על ארבע שהן שתים בסדר פרשיות התפלין, ראיתי קראתי
„ונתקררה דעתי ורוחי שככה ואמרתי „מגלגלין״ איכא בינינו: אתה הסבות לבי
„אחורנית לזכור ירחי קדם בימי חרפי בעוד סוד אלוה היה ראשי, ונמתיק סוד יחדיו
„במילי דחסידותא במכתבי, והוא גם הוא היה סבה לגלוי דעתך בשולי מכתבי אשר
„גלית, והיה לך ליתד נאמן לתלות עליו צאצאי תורתך וצפיעות חקירתך שתים
„שהן ארבע.״

„הערתך בקורות סדר התפלין היא באמת חפישה הראוי להתכבד, וכדאי היא
„לחקור בנגלותיה, ועוד יותר להעמיק בנסתרותיה לפי מה שהאריכו למעניתה יודעי
„ח״ן הבקיאים באשדות צנורות הספירות המשפיעות והמקבלות דרך סדר פרשיות
„התפלין ורצועותיהן, והמהפך סדרן מקלקל הצנורות והאצילות ממרומים כבברה
„תשתפך באלכסון אל יסוד שפך הדשן, ונמצא ההשפעה מקולקלת כחבית מנוקבת,
„ותחת שפע טל אורות רוחניות ירעיפו השחקים ממעל גשם נדבות גשמיות —
„ולוא הדעת לי שאלה כזאת לפני ארבעים שנה, [כי אז הייתי דרוש לחפצך לטייל
„עמך ארוכות וקצרות בפרדס שער הכוונות לרמ״ק ובשלחן הערוך להאר״י ז״ל
„ודומיהם, והייתי מספר באזניך כי בעיני ראיתי קדושי חסידינו מניחים שתים שהן
„ארבע היינו שתי זוגות תפלין בבת אחת, זוג תפלין של יד כשני חשפי עזים זה
„אצל זה. וזוג תפלין של ראש זה ע״ג זה כבית ועליה. אשר בל״ס נודע הדבר גם
„לך עם טעמו ונימוקו*) והיה החסיד שומע בת קולך מדבר אליו ומוסיף לקח,
„והאלהים יעננו בקול — אבל עתה בעוה״ר נהפך סדר העולם ונשתנה גם סדר
„תפלין, האחר מַנִּיחָם ומברך להניח (מגזרת חפ״י משרש ינח בהוראות הנחה הפך
„עקירה) תפלין, והשני מֵנִיחָם ומתברך להניח מגזרת נע״ו משרש נוח בהוראת הנחה
„למדינות עשה**) תפלין.״

---

*) „טעמם ונמוקם עמם. הוא מאמר חז״ל הידוע: מקום יש בראש להניח שני
„תפלין. ועל כי חששו לחשש ברכה לבטלה יען כי לא ידעו הלכה כמי ותפלין ש״ו
„פסולין לזה, לכן הניחו שתידן ביחד ועלתה בידם המצוה במקצת אליבא דכ״ע בתפילה
„של יד. ושל ראש הפסולות שתידן (רש״י ור״ת) לדעת הגאונים אינן מעכבות זא״ז
„כהלכתן בסקומן יעו״ש. ואותנו, למד הרב המקובל החסיד ר׳ הלל מפארעטש אשר הזכרנו
„שמו בגליון העבר כי נניח של יד רש״י ובברכתה לכון לפטור שתים ש״ר רש״י ושמו״ר
„(לפי דעת הטור והב״י אשר קבלו להלכה חסידי חב״ד במצות רבם הגאון רש״ז מלאדי
„וכאשר פסק בסדור שלו שלא לברך על תפילה ש״ר) ואח״כ להניח ש״י דר״ת ולברך
„גם עליו ולכון לפטור שתיים ש״ר ר״ת והראב״ד. ועל הברכה השניה אשר לא נהגו
„בה נתן לנו עצה להפסיק בין תפילין דרש״י ור״ת בהסחת הדעת ע״י . . . . גדולים
„המועילה לברכה לפי דעת קצת הפוסקים ובתוכם גם הגאון הנזכר רש״ז בשו״ע שלו
„המצריך ברכה אם הפסיק בגדולים עי״ש.״

**) „בדעת הזה אחזו עתה רובי המשכילים בכל הארצות אשר עברנו וכ״כ יראים

„דעתך כי בימי הגאונים היתה מצות תפלין רופפת ואך הגדולים וראשי הדור „קיימוה, היא מאומתת*) ונזכרת כה וכה בתשובות הגאונים, ונאמנים דבריך שזה „היה סבת המחלוקת בסדר הפרשיות בין רש״י ור״ת. ובין הרמב״ם והראב״ד; אכן „דעתך כי בימי חז״ל היה אסור לעם הארץ להניח תפלין, נראה כמוכחשת מדברי „התוס׳ ר״ה י״ז בד״ה קרקפתא דלא מנח תפלין כי העוסק בתורה כמניח תפלין כמי „משום דאמר במכילתא העוסק בתורה פטור מן התפלין וכו׳**), ומעתה מי היה חייב „בתפלין? רק מי שאינו עוסק בתורה היינו עם הארץ שאין לו פנאי לעסוק בתורה „ואמר לו הקב״ה קיימו מצות תפלין וכו׳ כדברי המדרש שוח״ט שהבאת. אמת כי „הר״ת בתוס׳ שם סבב פני הדבר לסבת גוף נקי כאלישע בעל כנפים וכו׳ ע״ש „והדברים מסוכסכים.

„ואתה, ידידי, חילך לאורייתא, יגעת ומצאת, הוסיפה אומץ לדרוש ולחקור „בדבר גם בטרם יבא לך סימן התשובה מרח״י סאסניצער, ודי לך לע״ע בתשובתי „זאת, ממני ידידך מוקירך דו״ש.״ Dr. S. Rubin. (שם 47).

(נ) הקורא הנבון שקרא מ״ש בספרי זה (צד 76 סימן ב׳) בדברי התוספת שהביא במכתבו השני הרב הדר. רובין הי״ו אם **עסק** בתורה ולא **העוסק** בתורה כו׳ יראה כי החכם לא דקדק בדברי התוס׳ וכן יראה שמ״ש אני או בהערה 4 „ואך מאמריהם כל הקורא ק״ש כו׳ בלי כל ספק נאמרו אז אחרי שהתירו תפלין

„המה ספני המצוה הזאת עד כי לא יקראו גם בתורה פן יחשב להם כאלו הניחו „תפילין. (עיין הערה 8)״.

*) „כגון דא אין אנחנו צריכים למודעי חז״ל בעצמם העידו ע״ז: כגון תפילין „עדיין הוא מרופה בידם (שבת ק״ל ב:)״.

) „משום הא לא אריא׳ חלופי נרסאות איתא בכאן ח״א המניח תפילין „כאלו קורא בתורה וח״א הקורא בתורה כאלו מניח תפלין (עיין בלקח טוב שמות י״ג „בהערת הרב״ש שם) ואולם אליבא דכ״ע מי שאין לו פנאי לעסוק בתורה אבל יכול „וחפץ לקרוא, לא יקרא ע״ה כמובנו בדברי חז״ל ואנחנו אמרנו מפורש: „כשיצא מחומר „הבורית ונתערב בין הלומדים והקוראים, אך אין לו פנאי לקרא״. וע״ה מדברי חז״ל „היא: כמו שתאר ר״ע מי יתן לי ת״ח ואנשכנו כחמור. וכמו שאחז״ל אלו לא היו „צריכים לנו לסו״מ היו הורגים אותנו (פסחים מ״ט): ואולם ראיה מפורשת היא מאמר „מפורש: (ברכות ל׳) דרב ירמיה ורבה ברחי טובא כו׳ וסיבת שמחתם היתה: תפילין „מנחנא! ור״ל יען כי **התירו להם להניח תפילין אשר היה סימן **חשיבות** (פרש״י „דחוק מאד עי״ש). וכן בההיא ארמלתא מהת״ח שקרא הרבה ושנה הרבה וכו׳ ומ״ת „בחצי ימיו לקחה **תפליו** (שבת י״ג וחזרה בב״כ כו׳ בלי כל ספק להראות כי כבר „הגיע לגדלות כזו עד כי התירו לו להניח תפילין ולולא זאת למה לקחה תפיליו? וכ״כ „התה גדולה המצוה הזאת עד כי אמרו: (עירובין ס״ד). אפילו **כתב** תפיליו יתקימו „נכסיו בידו עי״ש והצינו קיחת ס״ת וכתיבת תפילין בפרראללעל אחד וכ״ז ראיות ברורות „המה כי בקושי התירו גם להגדולים להניח תפילין; ואך מאמריהם. כל הקורא ק״ש „בלא תפילין כאלו מעיד ע״ש כו׳ (ברכות י״ד.) ומאמרם פושעי ישראל בגופן קרקפתא „דל״מ תפילין (ר״ה י״ז) בלי כל ספק נאמרו אז אחרי אשר התירו תפילין גם לע״ה „כמובנו **בזמן הזה**. . ודי לנו בפעם הזאת אם כי יש לנו עוד רבות לדבר בזה „כי המקום קצר מאד וכ״ז בנגלות ובנסתרות יש אמנם מקום למקובלים לכל הד׳ „תפילין הללו ועיין במשנת חסידים לה״ר עמנואל חי ריקי. אבל אין לנו עסק בנסתרות „ועל מכתבך הזה וכמוהו כבר אמרנו כי דלונך ולגלונך עלינו אהבה. ואולי בהיותנו „בבית עקד הספרים בברלין נמצא דבר חדש בזה אשר נודיע להקוראים בעתו.״ (שם).

לע"ה במובנו בזמן הזה", אמרתים טרם עומק העיון ואין להם כל יסוד אחרי שעד
דרים מקוצי לא התירו מ ע ו ל ם ל ע"ה יהיה מה שיהיה להניח תפלין וכבר אמרנו
(צד 69) שכל ההגדות והמאמרים שמפליאים את התפלין ומבהילים ומאימים את
מי שאינו מניחם, לא נאמרו רק לצורך השעה להוציא מלב המשלשים עי"ש, אולם
לא נוכל להעלים עין מהאמור בברכות (מז:) „ת"ר איזהו עם הארץ (ר"ל שאין
מזמנין עליו) כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דברי ר"א ר"י אומר כל מי
שאינו מ נ י ח ת פ ל י ן" שלכאורה ראיה מפורשת היא שהיה מותר אז לע"ה
להניח תפלין ורק מי שלא הניח לא היו מזמנין עליו (המאמר הזה סותר גם דברי
ר"נ, שאומר שכל מי שאינו מניח תפלין הוא „פושע ישראל" שלוא היה כדבריו לא
היו צריכין למודעי כי על פושע ישראל בגופו בודאי אין מזמנין) אבל אחרי שנדקדק
בזה המאמר שאומר (שם הלאה) בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו ר' נתן
אומר כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתורה אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא
שמש ת"ח הרי זה ע"ה, אמר ר"ה ה ל כ ה כ א ח ר י ם (ומעשה רב) רמי בר חמא
לא אזמין עליה דרב מנשא בר תחליפא" עכ"ל, נראה כי אין שום סתירה לכל מה
שהתבננו. כי כנראה רצו מהמצורף לזמן שיהיה כבר ראוי לדון ולהורות כמו שאומרים
אחרים אפלו קרא ושנה ולא שמש ת"ח ר"ל לא למד להלכה למעשה, וכאשר עשה
כן באמת רמי ב"ח עם אמורא גדול בזמנו ורק לא היה עוד מוסמך להוראה או כי
לא ידע שלמד להוראה כמבואר שם הלאה בגמרא, וא"כ כונת ר"י הוא שאם הוא
אינו אדם גדול ואין לו רשות עוד להניח תפלין, נקרא ע"ה לדבר זה ופליג על
ר"א שהקל בדבר;[1]) ואולם כ"ז הוא דוחק גדול ובאמת מחוסר הבנה הוא כ ל
המאמר כי לא נוכל להבין כונת ר"א ובן עזאי ור"י. אם כונתם כי י כ ו ל הוא
לקרות את שמע, י ו ד ע הוא כי חייב בציצית ובתפלין וכן לגדל את בניו לת"ת.
ואינו ר ו צ ה, שאז הלא רשע הוא ולא ע"ה, או כי כונתם ש א י נ ו יודע לקרות
את שמע ואינו יודע החיוב מציצית ותפלין וגדול בנים לת"ת. כמו שמשמע מהאחרים
שאמרים „אפילו קרא ושנה" כו' מוכח כי הקודמים דברו ממי שלא קרא ושנה.
אך אחרי ההתבוננות יתבן שכל המאמר לא נאמר אלא כנגד הכת החדשה ר"ל
היהודים-הנוצרים שלא נבדלו אז כלל מבין יתר היהודים בכל מעשיהם, והחכמים
האלה רצו לתת סימן על אחד מבני הכת הזאת שלא לזמן עליו. ולכן נתן ר"א
סימן „שאינו קורא ק"ש" ר"ל וקורא תחתם פסוקי האבן גליון. ור"י אמר שאינו מניח
תפלין כלל או אינו מניח כהלכה על ראשו וזרועו כ"א על בית אונקלו, וב"ע נתן
סימן מציצית, ר"נ שאינו מגדל בניו לתורה ר"ל ל ת ו ר ת ח ז"ל כו', והאחרים
הכבידו עוד יותר ואמרו שאם גם עושה כל אלו הדברים וגם קורא ושונה אם אך
אינו משמש ת"ח, יש מקום לחשד שהוא נוהה בלבו אחרי הכת הזו. ואולי חשד
רמי ב"ח גם את רב מנשה בזה, וע"כ אמרו עליו שנענש בעבו"ז ומת. כי לולא
זאת קשה מאד להאמין שלא יחפוץ לצרף לזימון אדם גדול כרב מנשה.) וע"כ
אמר ר' הונא שבזמנו נתגדלה ונתרחבה כבר הכת הזאת „הלכה כאחרים." וקצת ראיה

---

[1]) וכן פי' הריה"ש שהוא ממדת חסידות והביא ראיה מתוספתא ע"ז פ"ג איזהו
ע"ה כל שאינו אוכל חולין בטהרה כו' (עי"ש בח' 5. 15.) אך גם פי' דחוק הוא.

לדברנו הוא שלא חששו לצרף לזמון גם „כותי" אם גם כותי חבר שעכ"פ ידעו שבברכתו הוא מברך את אלה האחד שרחוק הוא לומר שהיה עוד קודם שגזרו עליהם אם נדקדק בזמן הגזרה וזמן הברייתא הזאת, (אך להכת הזאת חששו מפני שהמה מברכים גם את הבן בברכת האב וד"ל) וכן מזה שנתקבלה ההלכה להיפוך ממש כמבואר בשו"ע או"ח (קצ"ט) שאפילו עם הארץ גמור מזמנין עליו. ואפי' אינו קורא ק"ש עי"ש במ"א ומסתמא הוא הדין לתפלין צצית ושארי מצות) שלולא היתה כונה מיוחדת למאמר הגמרא לא היו מקילים במקום שנאמרה הלכה מפורשת—. ואשר דברו ברמז ולא הראו מפורש על הכת החדשה הזאת, היא לא מפני היראה (כי אז הלא לא היתה הממשלה בידי מאמיניה) כ"א מפני שלא רצו להרחיב הדבור בדבר אמונת השלוש שנתחדשה אז. כן נשפוט מכל מאמרי הש"ס במקום שאין לנו כל ספק שרמזו על מאמיני השלוש לא נמצאם מדברים מזה מפורש, וגם במקום שהזכירו את ישוע לא דברו כלל מהאמונה אשר יסד ואשר אמר, (ראה בחסרונות הש"ס במעשה דישוע בן יוסף) כי לא רצו שילמד העם מתוך דבריהם את האמונה החדשה אז; ולכן אמרו על ישוע מה שאמרו אך לא הזכירו כלל את אמונתו אשר למד ואשר אמר על עצמו. ודי בזה והמ"י. — איך שיהיה אין כל סתירה מזה לראיותנו המפורשות (שם צד 70, 71) כי בימי חז"ל לא הניחו תפלין רק הגדולים עד שקלקלו הרמאים שאז פסקו להניחם לגמרי. וממה שאחז"ל (בבכורות ל:) מעשה באשה שנשאת לחבר והיתה קומעת לו תפלין נשאת לע"ה והיתה קושרת לו קשרי מוכסין נראה ברור כי הע"ה בזמניהם לא עלה גם על דעתם להניח תפלין וכ"ז ברור.

(ד) G) „בערלאד. בשם ה' ג' הי לעשירי. תרמ"א"

„ה' עמך בכל אשר אתה עושה ידיד ואוהב יקר!"

„הערותיך כלן בדבר ארבע השיטות בסדר הנחת הפרשיות, לא חדשות הנה „להמעיין שרשי הדברים מש"ס ופוסקים ראשונים ועד אחרונים הפרי מגדים והישועות „יעקב סי' ל"ד, עיין עליהם. ותשו' הרמ"ע מפאנו היא ק"ז! ואין עתי אתי להאריך „את אשר יאות לדבר בנושא הלז אפס אעורר עינך לעיין בלשון השמושא רבא „כאשר לפנינו: „ומשוי פרשתא דקדש לימיניה (ובנוסחת הרב הברצולני: „מימיניה", דהכונה פשוטה; מימין המניח, ההיפך מפרש"י; ולפני התוס' נכתב „בהשמושא: „מימין" ובהרא"ש הגי': „מימינא", ויוכל היות הפירוש כרש"י: מימין „הקורא וכז"פ. ובכלל יתר דבריך, ראה בטובך להרנ"ק במורה נה"ז שלו צד 165 „(!) והי' בהניח לי מעט מרובי טרדותי אבוא אליך עם מאמר ארוך, ואחרי תבחנה! „אובה לקות כי גם ממאמרך זה תקרע שורות רבות כמו קרעת את „תיק התפלין" „אשר כתבת (ראה גליון 46). ויהי"ר שיהא חלקינו עם מניחי תפלין דמאריכי ימים „שנאמר: ה' עליהם יחיו!" (הקול ש"ח 48[2]).

„א. טובש.

האב"ד דק"ק בערלאד והגליל."

---

[2]) על דברי ידידנו הזה לא הערנו אז מאומה ועתה נעיר כי בדבר הישועת יעקב שהזכיר ראה בדברנו צד 30 בחלק החקי ובדבר מורה נה"ז והפ"מ נדבר בפרקים הבאים אי"ה ועל מאמרו הארוך נחכה אחרי שיקרא את כל אשר כתבנו בהמחברת הזאת.

(ה) על דברי המכתבים האלו יש לי להוסיף כי במשך שתי השנים שחלפו מעת הופיעו הקולות האלו לא מצאתי מערערים על אלו הדברים, לא היה שום פוצה פה אלי מאת כל הרבנים אשר הגיע אליהם „הקול“ וכן לא ראיתי בשום מכ״ע לעברים כי ידברו מזה לטוב או למוטב. ויען כי לא נתקררה דעתי מהדומיה הזאת, שאלתי את פי הרב הגאון הגדול ר׳ זלמן פראדקין האב״ד דק״ק לובלין (בהיותנו בחודש אלול דשנת תרמ״ב ביחד בקארלסבאד) את דעתו הרחבה על דברי אלו בשני גליוני הקול אשר הושטתים לו בידי ולעיני קרא את כל הכתוב בם, ועיקר שאלתי היתה על הראיות שהבאתי בגליון 47 מרב ירמיה ורבה שלפי דעתי סבת שמחתם היתה רק מזה שהתירו להם להניח תפלין שהיה אז סימן חשיבות גדולה. ואם ישנם מאמרים בש״ס הסותרים את דברי ודעתי הנ״ל. ואלו המה דבריו אשר השיב לי בפיו (בהעתקתם מלשון יהודית מדוברת ללשון עבר) מלה במלה: „אשר תביא ראיה מהסמ״ג אינה מוכרחת כי יכול להיות אשר גם מצות תפלין „נשתכחה ברובי הגליות כאשר נשתכחו שארי מצות (!) ואולם לדבריך בדברי רב „ירמיה ורבה אין בכל הש״ס מאמרים לסתור דבריך ויכול להיות כי הדברים המה „כנים כמו שכתבת“ עכ״ל. וההודאה הזאת בפה מלא מרב וגאון כמוהו חזקה את לבבי ואמצה את זרועותי, כי דים לנו לדעת שגם הרבנים יודו שבימי חז״ל היתה התרת הנחת תפלין לסימן חשיבות גדולה, והמון העם לא הניחם כלל לאמת את כל דברינו אשר כתבנו בשני החלקים הראשונים מההלכות וההגדות המפליאות וסותרות זא״ת, ואם אמנם עתה אחרי העיון לא נפון אף רגע בכל מה שכתבנו ואך המתעקשים והמעקמים עלינו את התלמוד יוכלו להכחיש דברינו אך לא מי שיש לו שכל ישר ובריא —. יקרה לנו גם עתה הודאתו זאת, שאם שמודים המה בלבם וגם בפיהם, לא עלתה עוד על לב שום רב וגאון כי יגדור בעד המצוה הזאת למען חילול השם וחילול קדושת התפלין אשר בימי חז״ל חששו להתירם גם לגדולי הדור —. ודי בזה. ועתה נשוב למלאכתנו.

פרק ב.

דעת החכמים שטיינטהאל וראבין בביאור השמות „טוטפות ותפלין“ ט״ס כדברי ר״ע במלת „בכתפי“ שד״ל „בכפתי“. שגם בימי רב יוסף נשמר השם „טוטפת“ להקמיע שעל המצח. שדעתן של החכמים: האמבורג, פרידנטהאל, קנאבל והרבה חכמים כמוהם, אינן מתנגדות לדעת האבן עזרא. החרם שהעלה ספר „ידידיה“ בהשערתו שהשם „תפלין“ הוא מיונית — Theos-philos.

טרם נבא לחוות דעתנו בביאור השמות „טוטפות“ „ותפלין“ שלדעתנו השם „טוטפות“ אינו צריך שום טעם (חלק חוקי צד 19) יען שעוד בימי כותב התורה היה שם העצם של התכשיט שנשאו אותו על המצח נחשוב לחובה להראות לקוראינו מבט חכמי הזמן על השמות האלו, כמו מה שהשיבו לנו ביחוד, כן מה שמצאנו בספרים. והמוקדם בזמן מוקדם. ונתחיל בדברי ידידנו החוקר קרמוניות הדר. ר״ש ראבין שכתב לנו וז״ל:

„Wien, 15. August 1882 ידידי וכו׳.“

א) „בדבר שאלתך על אודות טוטפות ותפלין תדע כי השם טוטפות (אשר „רבים חשבו להשותו אל המלה Tätoviren, בהוראת כתובת קעקע) הוא עכ״פ „ממקור לשון המצרים כאשר כבר הרגיש בזה ר״ע בפירושו טט בכתפי שתים וכו׳

„והרופא ר' דוד די פומים בספרו צמח דוד אומר על טוטפת: „י"א שהיא מלה מצרית
„כמו מראות" ואינו בתי עינים, מפני שלא נאמר: „על עיניך" כמ"ש „על ידך" אלא
„בין עיניך שהיה מין עדי של לוח קטן כמוצק מלוטש ומורט או מנחושת קלל אשר
„נשאו על המצח כעין גליונים שזכר ישעיהו לד"ק בת' מחזיתא" כמו שת"א על
„המראות הצובאות אשר העלו בנות ישראל עמהן מארץ מצרים והיה כעין הציץ
„על מצח הכהן הגדול, ונקרא העדי הזה בתרגום י"ב א' טטפתא שפי' בצמח דוד
„שם: תכשיט של נשים המניחין אותו במצח במקום תפלין. ובמשנה (שבת נז)
„טטפות מוקפת לה מאוזן לאוזן עניות עושין אותן של מיני צבעונין עשירות עושין
„אותן של כסף ושל זהב —. אכן השם תפלין הוא מלשון עברית היחיד ממנו
„תפלה בלשון הגאונים והפוסקים הקדמונים וזרות הרבים דומה אל השם „תהלים"
„מהיחיד „תהלה". ובמקור השם ידוע דעת התוס' (מנחות לד) כי הת' לשמוש
„ושרשו פלל כמו ויפלל מל' וויכות וכו' ע"ש. דעת הפוסקים האחרונים שהיא בהוראת
„תפלה בודאי משובשת כי הקדמונים נשאו את התפלין בכל היום אך לא בשעת
„התפלה. ומה ענין תפלה לתפלין? אך דעתי נוטה כי הת' מן השורש שהוא תפל
„בהוראת דבוק וחבור לגוף כמו קשור ע"ד וקשרתם לאות וגו' ונקראו עדיים כאלה
„קשורים" בפי ישעיהו וירמיה והיו מיני קמיעות אשר נשאו על היד ועל הצואר
„ובין העינים ועל החזה, וע"ז כיון הנביא (יחזקאל יג) על המתפרות כסתות על כל
„אצילי ידים ועושות המספחות על ראש וגו' ונזכר גם במשנה (שבת פ"ו מ"ט
„וכלים כג) בשם קמיע אצל תפלין מפני שהיו גם הם מיני קמיעות והדברים ארוכים
„ועתיקים ומאפס פנאי קצרתי."

„מוקירך דו"ש כ"ה."

„Dr. S. Rubin."

(ב) לתשובה על שאלתנו בזה להרב הג' הפראָפעססאָר בהאוניווערזיטאָט
דברלין דר. חיים בר"ד שטיינטהאל הי"ו[1]) השיב לנו כדברים האלה:

„Berlin, 6. November 1882."

ב) „זעהר געעהרטער הערר! מיט דיעזער קארטע געבע איך איין העפט אויף
„דיא פאָסט.[2]) בעססערעס אונד מעהר אלס אין דיעזעם העפט שטעהט וויים איך
„אויך ניכט. נור נאָך פאָלגענדעס וויל איך הינצופיגען, אללעס וואס אוים
„דעם עגיפטישען (קאפטישען) אָדער אוים דעם גריכישען (יונית)
„צור ערקלאָרונג פאָן „טטפות" אָדער „תפלין" אנגעפיהרט ווירד, איזט
„פאלש, איך מיינע, דיעזע וואָרטער האבען מיט עגיפטישען אונד גריכישען וואָר־
„טערן גאר ניכטס געמיין. דיא וואָרטער "Phylakteria„ אונד "Asaleuta„
„זינד בלאָס איבערזעטצונגען, אונד אלס זאָלכע זינד זיא צו בעאכטען. וואס זיא איבער

[1]) הוא המיסד בחברת ניסו ספי' לאצארוס את שיטת „פעלקער פסיכאלאָגיע"
והמו"ל את הס"ע תולדות הלשונות (אָהנליכקייט דער שפראכען) ראה תולדותיו בהחוזה
מברלין Nr. 16.

[2]) היא הבראשירע Die Totophot nach Bibel und Trad. מהר"ר
ידידיה קליין רב בעלבינג "Elbing„ וממנה נדבר הלאה.

„דיא איבערזעטצונגען דער שמרונים זאגען וואָרע זעהר איפפאללענד.[3]) אבער אין
„דעם בייפאָלגענדען העפט S. 687 פינדען זיא עטוואס גאנץ אנדערעס. ווענן איך איהנען
„גאנסט דיענליך זיין קאנן, ווערדע איך גערן בערייט זיין."
„אין האָכאכטונג ערגעבענסט"
„הק' חיים בה"ח ר' דוד ז"ל. Professor Steinthal„

הקורא יראה כי דעתן של שני החכמים האלו שונות הנה, הראשון מחליט כי „טטפות" הוא מל' מצרית והביא ראיה לדבריו מבעל צמח דוד, וכן כתבנו אנחנו (טרם ראינו את מכתבו) בשם ר' אברהם סבע והריה"ש (צד 64) והשני מחליט כי אין כל התאחדות וקירוב למלות טטפות ותפלין בלשון מצרים ויונית —. ולא הודיע לנו טעמו, ובהחוברת אשר שלח לנו מהדר. קליין מצאנו (צד 6/6) „טט בכתפי, „בְּכָפְּתִּי" עיין ברילל פרעמדשפראכליכע רעדענסארטען. דער אונזערע שטעללע שפראכליך בעהאנדעלטע." שהמלה הזאת האירה את עינינו (מבלי לעיין במראה המקומות אשר ציין מחסרון העת) כי הדבר הזה מתקבל אל הלב שבמאמר ר"ע נתחלף להמעתיק האותיות פ' ת' וסדר הת' קודם להפ' וע"כ יצא מלת „בכתפי" שלא נמצא מקום כזה ונלאו המפרשים לבארו והמקובלים אמרו בו סודות, ובאמת אמר ר"ע את דברו ברור „בכפתי" פירש בלשון הקאפטים המצרים הוא „טט" שתים, ואם כן הוא, העיד גם ר' עקיבא שהמלה „טטפת" היא מלשון המצרים. ולכן מבלי להכריע בהכרעה מוחלטת בין שני החכמים האלה, (כי חזקה על חבר ועוסק בתורת הלשונות כשטיינטהאל שלא יוציא מפי עטו דבר שאינו מתוקן בטעמים ברורים אצלו) עכ"פ עד שיגלה לנו טעמו מוכרחים אנו לקבל את העדיות של כל החכמים הנ"ל שהמלה „טטפות" היא מלה מצרית, מה גם אחרי שאנו רואים שהשם „טטפות" לא נשתנה מן התכשיט כעין קמיע, שנשאו על המצח מן כותב התורה עד חכמי המשנה וגם בימי האמוראים שגם רב יוסף פירש (שבת נז.) חומרתא דקטיפתא וא"ל אביי ותהוי כקמיע מומחה ותשתרי שמזה נראה שנשאו גם בימי רב יוסף הקמיע הזאת על המצח[4]) ואביי בעצמו לא פירש אז כלום. ואך רב יהודא אמר בשמו אפוזיינא. (תכשיט של זהב שכנראה לא היה קמיע בזמן ההיא ורב יהודא הזה הלא לא היה בר יחזקאל הנזכר בכל הש"ס בשם ר"י סתם כי אם זה הוא לא יאמר בשם אביי כי אביי הזה שהקשה לרב יוסף היה חבירו של רבא ובן גילו עודנו קטן שאמר עליהם רבה בוצין בוצין מקטפיה ידיע (ברכות מח.) לא אביי קשישא שהיה עוד קודם רב; ורבא נולד יום שמת רב יהודא (קדושין עב:) ואם לא נפל טעות בשם „רב יהודא" היה זה רב יהודא מדפתא שהיה בימי רבינא תלמידו או חבירו של רב אשי הנולד ביום שמת רבא (שם שם) וזה כמאה שנים אחר אביי שמת י"ד שנים קודם רבא, ואז יוכל להיות כי הפסידה הקמיע את קדושתה ונעשית תכשיט פשוט וגם נשתנה שמה בשם אפוזיינא. או כי היה תכשיט אחר של נ"ים ומה שאמר

[3]) אני כתבתי לו כי השמרונים יעתיקו את מלת „טטפות" בשם „תפלין" כי דברי ה"ח הרשי"ף המעני בספרו דבה"י (כמ"ש צד 52) בחלק המעשי וזה היה קודם שראינו את תרגום השמרונים שהדפיס ברילל. וראה הלאה בדברנו.

[4]) וריה"ש אומר כי רב יוסף כיון בפירושו להקמיע "Taavid„ שנשאו הפרסים בזמנו עי"ש (56-VII).

רב יהודא בשם אביי, הוא מפני שאביי לא קבל את פי׳ רב יוסף וזה פשוט ועכ״פ רואים אנו שעוד בימי רב יוסף נשמר השם טוטפות להקמיע שנשאו על המצח. ומכ״ז נראה שהשם טוטפות היה שם העצם של התכשיט כעין קמיע שהיה בזמן כותב התורה. (ח׳ החקי 19). ולכן אמר ר״ע שאינו צריך להוכיח מן מלא וחסר שבמלה טטפות ורק למצוא רמז במלה הזאת כשנחלק אותה לשתים כמ״ש (שם).

ג) ואולם בדבר השם „תפלין״ לא מצאנו את הפוסקים האחרונים מפרשים תפלין מן תפלה, כמ״ש הח׳ ראבין[5]) המה רק מפלפלים בדברי התוס׳ והטור שהראשון אומר מל׳ ויכוח ויפלל, והטור שקיצר בלשונו ואמר מל׳ פלילה אות ועדות, שכונתו באמת כמ״ש התוס׳ ר״ל שהויכוח הזה אות ועדות הוא כו׳, התנפל עליו בעל תש׳ בית דוד שפלילה אינו לשון עדות אלא ל׳ הפלאה שאנחנו מובדלים מן האומות והאשל אברהם אמר שגם התוס׳ כון לשם פלא פליאה ויכוח, אבל להלכה למעשה צוו לומר את הלמד בדגש להשלים את הלמד החסר משורש פלל. ומובן מאליו שבכל השרשים והשמות האלו אין כל שורש לתפלין. וגם השם „תפל״ לא ישר בעיני כי מפני שהמה קשורים לגוף הלא יותר טוב לקראתם ק ש ו ר י ם מל׳ הכתוב וקשרתם, וכמו שנקראו באמת בפי ישעיה וירמיה כמ״ש הח׳ הנ״ל ובאמת כבד מאד לדעת על ברור את מקור השם הזה והוראותו כל זמן שלא יעלה בידינו ל ב ר ר את ז מ ן ה ח י ל ו ף ו ה ת מ ו ר ה משם טטפות לשם תפלין, ר״ל מתי נעשה החילוף הזה, והסיבה אשר הכריחה לעשות את החלופין האלו. כי בהודע לנו הזמן והסיבה נבין ממילא גם את מקור השם והוראתו —. ובדבר הזה צללו כל החכמים בכים אדירים ולא העלו בידם גם חרס, כי אין אחד מהם אשר מציין לנו זמן החילוף וסיבתו. וכן יאמר גם הח׳ קליין במחברתו הנ״ל צד 677:

„Die Zeit zu fixiren, wann diese Deutung und mit ihr allmählig die angedeuteten Bestimmungen über die Tephillin zuerst aufkam, s i n d w i r a u s s e r S t a n d e. Dagegen lässt sich annähernd Babylon als der Ort bezeichnen, von dem (!) aus Gebrauch Thephillin seine Vorbereitung gefunden hat“

עכ״ל השיך לענינינו. והנה כל מ״ש הח׳ קליין בדבר „הטטפות עפ״י התורה״ יאחז חכם דרכו אך לא דרכינו דרכיו[6]), ומ״ש בשם קנאָבעל שיפרש את הכתובים והיו לאות וקשרתם ע״ד המליצה, לא חדש הוא. שכבר פרשו כן הרשב״ם (צד 18 בספרנו) וכן הירץ המבורג בהכרם שאמר: והיה לך החג ע״י שחיטת הפסח ואפיית המצות לאות על ידך, שהם נעשים בידים, ולזכרון בין עיניך שאתה רואה מצה ומרור מונחים לפניך —. וה׳ מ׳ פרידנטהאל בספרו עקרי האמונה ה״א מפרש והיו „לטטפות״ יהיו הדברים האלה לך ת ח ת. Tätovirung שנוה:ים

---

[5]) ורק ריב״ל אומר בספרו בית יהודא (צד 207) „אומרים שהוא נגזר מן תפלה והא סלה תלמודית (!) ובלה״ק (!) נקראו ט ט פ ו ת״ עכ״ל וריב״ל איננו פוסק וכנראה מספריו לא העמיק בענין הזה כלל או כי כתב אך מה שנצרך לו לצורך השעה במאמרים רבים —. ואכ״מ להאריך.

[6]) לא נשפוט בזה שלא קלע אל המטרה בהראותו שלא מן מחבר אחד יצאו וכו׳ —. אך מפני שאין זאת מטרתנו בספרנו הזה — והרוצה לדעת את דעתו של ה׳ קליין בבאור הכתובים (שמות י״ב, י״ג, דברים ו, יא.) יעיין בספרו מצד 666 — 676 —.

העמים —. וראיתו היא מהמיסיאנער Ellias שהביא בשנת 1835 מהאי Hawai או Owahi את גוית איש שמו Macao שהכתובת קעקע „טעטאָווירונג" הזה נמצאו בין עיניו והחת עיניו וכן תחת אצילי ידיו („על הקבורת") וכאשר חקר שם על הנ״ל מצא כי הכתבת קעקע הזה היה להם לזכרון על מקרים פלאים שקרו להם, וכן לאות קשר וברית בין אדם לאדם וכן בין עם לעם שהשתמשו בזה כל ההודים וכן לסימן המציין את האדם מאיזה עם ודת הנהו".

ד) ואם נתבונן בדברי הבן עזרא שאומר בפרושו: „י ש ח ו ל ק י ן על אבותנו הקדושים שאמרו כי לאות ולזכרון ע״ד כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותך, וקשרתם לאות כו׳, כמו קשרם על לוח לבך תמיד וכתבתם על מזוזות, כמו כתבם על לוח לבך ומה שיהיה לאות ולזכרון (הוא) שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה גו׳". ו א י ן ז ה ד ר ך נ כ ו נ ה, כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו ע״כ לא נוציאנו מידי פשוטו כי בהיותו כמשמעו אינו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת" עכ״ל. הרגיל בספרי ב״ע הנ״ל, בלשונו החדה, ובקסם שעל שפתותיו לשום לאל את הדברים ואת האנשים אשר לא ישרו בעיניו, יבין מזה שהביא בשם „ויש חולקין" את דבריהם וטעמיהם הנכונים כ ו ל ם ב א ר י כ ו ת והשיב להם רק במילות „ואין זה דרך נכונה" ולא גער בהם ולא הכלימם כדרכו והטעם החלוש שמפני „אינו מכחיש שקול הדעת לא נוציאנו מידי פשוטו ומשמעו" שבאמת גם פה הכתובים ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, מעידים על הכתובים וקשרתם והיו לטטפות הבאים אחריהם (וגם את אלה הכתובים עצמם הלא הוציאו חז״ל מפשוטם (ראה צד 3 בפתיחה) וכמה כתובים מפורשים בתורה שאינם נגד שקול הדעת כמו ארבעים יכנו, אך ביום הראשון, וספרתם לכם ממחרת השבת גו׳ עד כמחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (ויקרא כג) שכל אלו הכתובים אינם מנגדים לשכל הישר ולשקול הדעת. ועכ״ז הוציאום חז״ל מפשוטם ועשו בם כרצונם. האם לא ידע הב״ע מכל אלה? ואיך יצא מפיו טעם חלוש כזה? אך תשובתו בצדו היא שבאמת מסכים הוא בעצמו להדברים שהביא בשם ויש חולקין אך מסיים דבריו: „הקבלה חזקה היא ואינה צריכה חיזוק". שהוא כאומר מפורש שמכל אלו הכתובים אין שום ראיה צווי ואזהרה להתפלין אך על הקבלה ל א י ו ע י ל ה ע ר ע ו ר ב ד ב ר י ט ע ם ושכל —. וכל זה ברור למעיין —. ואנחנו אמרנו את דעתנו בקצרה ובהבלעת בפרוש הכתובים הללו בפתיחתנו לספרנו הזה צד 8—9 (ע״ש היטב) שבאמת אין דרך אחרת לנטות ימין ושמאל בפרושי הכתובים אבל מאין מוצאו של השם „תפלין" מקורו וסיבת החלוף הזה? לא מצאנו בדברי שום אחד מכל החכמים וגם צ ו נ ץ במאמרו „תפלין" (בהקאלענדער וויען 1842) „ובדרשות עבודת האלהים" דבר אך ממהותם ואיכותם ואת המקור והסיבה להתמורה לא גלה גם הוא.

ה) באמרנו „שכל החכמים לא העלו לנו בדבר הזה גם חרס", לא נוכל להעלים עין מספר אחד בשפת אשכנז (וכתב ליטיני) בשני חלקים שנתחבר רק למטרה הזאת למצוא זמן החילוף וסיבתו —. ש ם הספר הזה יכיל בקרבו את המציאה אשר מצא בזמן וסיבת התמורה הזאת והוא „ידידיה" שגם התפלין, לפי

דעתו, מחוברים משתי מלות יונית "Theos philos„ „שהראשונה טהעאס הוראתה „ביונית אלהים, והשניה פהיליאס — אהבה או ידידות — ושתיהן ביחד הם ידיד-„יה כשם הספר זהו המקור לדעתו לשם „תפלין" והסיבה לזו היא מפני שמילת „טטפות" איננה משפת עבר, כ"א משפת ארמית, ובעת ההיא היתה ג"כ מלה כללית „בכל השפות והוראתה היה אז תכשיט הראש לגברים (ולא לנשים) ומשה רבינו „מפני שראה את בני דורו שהשתקעו במצרים ולא הבינו שפת עבר היטב, היה „מוכרח להשתמש במלה כללית הזאת למען יבינו העם כונתו שמצוה לשאת „את הפרשיות בתור תכשיט על הראש. ואך במשך 1700 שנים קבלה „טטפות" „הוראה אחרת „טאָטאָווירונג" וכן מצאה אונקלוס הגר המתרגם את התורה, שהיה 1700 „שנים (!) אחרי משה, והוא „אונקלוס„ לא יכול למצוא מלה ארמית שתכלול בתוכה „את כונת משה, ובשם, או מלה עברית לא יכול להשתמש בתרגומו, מפני שבימיו „שכח כבר המון העם לגמרי את שפת עבר, ואך בידי המלומדים נשארה למורשה „ואת תרגומו חבר רק בשביל המון העם, לכן לקח את מקורה מיונית (גריכיש) „ויחברה משני תיבות טהעאם פיליאם הנ"ל ויצא השם „תפלין" ותלמוד בבלי שהיה „300 שנים (!) אחרי אונקלוס קבל את המלה הזאת בשתי ידיו וישימה לחוק תחת „הטטפות" זו היא תמצית דבריו מן צד 85—107. בחלק הראשון. עד צד 97 יצלול המחבר באמת במים אדירים יביא את כל דברי המבארים את הכתובים משני הצדדים ישפוט עליהם ברוח מבינתו. ויביא שבע ראיות (חזקות ומוצקות מאד לפי דעתו) כי משה רע"ה כיון בדבריו לא ע"ד המליצה, כ"א באזהרה וחוק לשאת את הטטפות שהמה התפלין שבדה אונקלוס —. ומן צד 107 והלאה בחלקו הראשון וכן בחלק השני אשר יכול גם 110 צדדי עלים (לבד חלק השלישי שהוא הלכות תפלין) לבד ההקדמות וההסכמות, יבאר את מטרת התפלין ותבונתם שהמה דומים ונאים להשם ידיד-יה היקר הזה, שלמען חבב את ספרו בעיני הקוראים קראו גם בשם. „תפלין דמארי עלמא". הא לכם קוראים נעימים גם חרם שהועלה לנו ממים האדירים —.

ו) חשבונו של המחבר הזה שהבאתי למעלה, לא אוכל להבין כי למנין שאנו מונין, נסתלק מרע"ה בשנת בתפ"ח 2488 לבריאת עולם, אנקלוס הגר היה בשנת גתת"ם 3840, וחתימת הש"ס בבלי היתה בשנת דר"ס 4260 נמצא שממשה ועד אונקלוס היו רק 1352 שנים, ומאונקלוס עד חתימת התלמוד 420 שנים. אך ע"ז אין מקפידין כי „פורתא לא דק" או כי יש לו סדר הדורות אחר —. אך זאת החובה עלי להעיר שעל ספרו הזה הסכימו הרבנים הרב הגאון הגדול אב"ד דק"ק קאליש, הרב הגאון הגדול אב"ד דק"ק קעמפען, והרב הגאון הגדול דק"ק אזארקאוו, וגם: „Approbation des hochwürdigen Herrn Rabbiner zu Krotoschin." אלו נתחבר הספר הזה בלשון עברי כי עתה היה לנו חדשות גדולות מאד שהרבנים הגאונים יסכימו „שמשה חפש אחרי מלה כללית לכתבה בספר התורה, (נגד דעת התלמוד כי התורה כתובה היתה באש שחורה ע"ג לבנה אלפים שנה קודם שנבה"ע.) וכי אונקלוס הגר חפש למצוא מלה יונית או סורית (נגד דעת התלמוד) שתרגומו של אונקלוס קבל משה מסיני, ורק נשתכח וחזר אונקלוס ויסדו אבל לאסונינו נשמרו הרבנים בלשונם כי הגאון מקאליש יעיד שהחכם המופלג „וויינטרוב" מעודו

מתהלך בתומו ולא נטה אשוריו מדרכי התורה כו׳ (ומסתמא) כתב בספרו מישרים, השני כותב (ושמעתי מפיו איזה דברים הנאמרים בספרו הראוים לאומרם, והשלישי בא בכח שני הגאונים שקדמוהו ופותח „ראיתי חבל נביאים״ הרב הגאון הגדול וכ׳ וגם אנכי שמעתי מפיו דברים רבים. לכן גם ידי תכון עמו״. ובכן לא ראו את הכתוב בספר כי שפת אשכנז לא יקראו — והסכימו! כי איך לא יסכימו אם בא אחד לסתום פיות דוברי עתק? ובנוגע להרביעי הוא הרב הדר. יאָעל המנוח ז״ל שהיה אח״כ רב בבית מדרש הרבנים בברעסלויא, הוא אומר מפורש כי קרא בכתב יד של הספר ומצא בו manche schätzenswerthe Beiträge לביאור התפלין, ממקומות התלמוד ומן פלוספי-דת-היהודים —. ובאמת נמצא בדברי הספר הזה שפה צחה, ואיזה דברים טובים, שהוא הביא בספרו כמעט כל הפרושים על הכתובים מאלה שקדמוהו גם מאלה שאינם מוצאים שום שורש ויסוד לתפלין הללו בתוך הכתובים עם כל ראיותיהם, וגם מספרי חכמי העמים —. ואיננו משיג עליהם, אך אומר: שהספר „בוצר עוללות״ יתנגד להם ובצדק —. ואם תרצה קורא נעים לדעת את ההתנגדות של הספר „בוצר עוללות״. אציגה לך לשונו ממש וזהו: „והטועים אמרו שכל המצוה היא רק מליצת הלשון כמו: קשרם על לוח לבך, „ואינו אמת, כמו שהוכחתי (בדברים י״א י״ט) שכל זה ממנהגי בני קדם לכתוב „טליסמאות וקמיעות נושאים אותם סביב לצואר ועל אצילי ידים, והתורה „שלא רצתה שיטמאו בני ישראל באלה (אף שקלקלו אחרונים בזה) צותה לענור „קשר של אמת בין עינינו ועל ידינו. עכ״ל ההתנגדות של הס׳ בוצר עוללות.[7]) הארכתי להביא את כל דברי הספר „ידידיה״ אם כי באמת אין לדבריו כל יסוד, שהרי התפלין נזכרו במשניות הישנות שהיו קודם אונקלוס, (ואם נאמר שכוונתו הוא. „שמסדרי המשנה תקנו את לשונה והציגו את השמות שנתקבלו אח״כ אז יהרוס הוא את כל בנין המשנה עד היסוד), ור׳ יוחנן ב״ז שהיה רבו של ר׳ אליעזר רבו של אונקלוס כבר נשא את התפלין, ובירושלמי נמצא את הלל הזקן רבו של ר״י ב״ז אומר „אלו תפלין של אבי אימא״, וכן, השבע ראיות שהביא המה ממש שבע כבשות שהעירו על בארו של אבימלך[8]), למען לא יתפוסו עלי קוראי רוסיא ופולין ששם נתפשט מעט ספר „ידידיה״ ויאמרו שכבר קדמני הספר הזה בראיות נכוחות ובהסכמות הרבנים, וע״כ יראו שלא העלמתי עיני גם ממנו —.

[7]) באמת איננה התנגדות כ״א הודעה גמורה יען שכן עושים אלה החפצים להודיע לעם את הדבר לאט עמם, יעטו אותו במעטה אומר המנגדים, יביאו ויבארו את כל דבריהם ויגמגמו כנגדם בדברים חלושים או ידחום בקש — כן עשה הב״ע. הבוצר עוללות, והארי-נוהם ואם נלמד זכות על הידיד-יה הזה כחובה עלינו, נמצאהו הולך בדו״כי אלה החכמים אם כי לא ידע לרקות כמוהם — והמ״י.

[8]) מקצתן הנה ראיות לסתור דברי עצמו, ומקצתן הבלים ממש שלא נשמעם גם מבר ביה רב דחד יומא.

פרק ג.

לעמי הארצים בימי חז"ל היו להם קמיעות אחרות בשם „קשרי מוכסין" ביאור מלת „אמרתהון"[1] בבה"ת בתרגום הסורי. עקילס ואונקלוס שנידם קבלו את תרגומם מפי חז"ל, הראשון תרגם עפ"י דעתם את הכתובים בדרך המליצה כפשוטם, והשני תרגם עפ"י דעתם בדרך ההלכה. שכל חכמי המשנה פרשו את הכתובים בדרך המליצה. בדבר תרגום השמרונים. מה שהשמרונים מושחים את מצחידם וחוטמם בדם קרבן פסח, הוא לא מפני שסומכים על הכתובים. כ"א כמנהג החסידים שמושחים את עיניהם ביין הבדלה —.

א) עתה נפן נא אל מאמר „Die Tradition" של החי' קליין הנכבד, ונשוב נהפוך בו. בהציטאט שהבאנו למעלה ממנו הוא אומר: „הסברא נותנת כי בבל הוא המקום ששם נתרחבו מנהג התפלין" ואין הדבר כן, מפני הטעם שכבר אמרנו כי את רבן יוחנן ב"ז הראשון שנמצא אותו מניח תפלין ולא הוה יעיק מיניה כולי יומא, היה בארץ ישראל בימי החורבן (היה קרוב למלכות הרומים לפ"ד חז"ל.)[2] וכן במכלתא ובירושלמי נמצא את הלל או שמאי הראשונים שהזכירו את התפלין והמה היו בא"י. וכן ממאמרי הירושלמי (מגילה פ"ד) שהבאנו בחלק המעשי. נראה ששמה התפשטו התפלין לראשונה, היינו שהיראים והרמאים הניחום ומפני האחרונים בטלו אותם. (צד 70 בח' המעשי) אמנם אח"כ נתפשטו בבבל יותר בימי האמוראים וזה היה זמן רב אח"כ ואז נתרבו גם ההלכות בהם שמצא ריה"ש השתוות להם עם דיני הקאַסטיא להפרסיים —. ואנחנו אמרנו טעם אחר לרובי ההלכות (צד 68—69.) ואשר הרבה להוכיח כי בימי חז"ל היו התפלין לשמירה מהמזיקים ושדים כעין קמיעות, כבר הראנו לדעת שלא לבד בתכונתן שוות היו עם הקמיעות כ"א גם בצורתן בימי חכמי המשנה (צד 57) וראיותנו מוכרחות הנה ולא יכחישן אף המתעקש היותר גדול, שאם אמנם בגמרא שם „שקיל וטרי אם טרח אינש לעשות קמיעות כצורות התפלין או לא", אולי היה זאת אחר שקבלו התפלין צורה אחרת בימי האמוראים, ולא ידעו לפרש את המשנה כפשוטה[3]. שבאמת אין בה כל זרות, כאשר יזכירו במשנה פעמים רבות את התפלין והקמיע ביחד —. אמנם גם

---

[1]) אחרי שנסדר הפרק בדפוס הגיעני מכתב מהרה"ג ר"ח אָפּפּענהיים הרב דטהארן ובתוך יתר דבריו יאמר וז"ל לצד 10—8 (מספרני הזה) האונגליון מתיא נתחברה בלשון סורי והוא ראשון לשאר ספרי האונגליון ושם נאמר וכלהון „עבדין דנחזון לבני „נשא מפתין גור תפליהון וכו' (נדפס בהאמבורג שנת 1663) ומזה ראיה שהשם „תפלין כבר היה רגיל בזמנו ואם אמת הדבר שנתחדשה מצות תפלין בימי ריב"ז אי „אפשר שהמחבר ידבר מסנה כאלו היה הדבר מפורסם כ"כ" עכ"ל. ותשובתי ע"ז כי הבר"ח שנדפס בהמבורג הוא העתקה מזוינת, שכן יכתוב לי אחד מחכמי הנוצרים שהארגינאל שכתב מתיא נאבד ואיננו. ובפליגלאט כתוב כהח' קליין ונראין דבריו כי דברי מרקוס ולוגוס יעידו גם על דברי מתיא ועיין בפנים —. ובדבר יתר הערותיו על ספרנו נדבר באיזה מהם הלאה בספרנו כי להדפיסן כסדרן לא יאבה הרב מפני שלא עיין עוד בזה כל הצורך.

[2]) לדעתנו נשאו את הפילאקטעריא אך המכובדים והגדולים גם בין הגוים. ולא המון העם שהיו לו קמעות אחרות וראיות רבות לנו בזה שאין פה מקומם. ואולי נביאם במ"א.

[3]) עי"ש עירובין צ"ו צ"ז ותראה שבישנות התירו גם לאשה להביאם בשבת, ולא נוכל להאמין שמשום שמא טרח אינש לרמות ולעשות קמיע כעין תפלין יזלזלו החכמים בקדושת התפלין ויעזבו אותם להתגולל על הדרכים — והטעם מהרצועות שאינן מקושרות שמא יעשה קשר, בודאי אינו מתקבל כי לא יזלזלו בקדושה משום שמא —. וכ"ז ברור —.

זה אמת שאם אמנם פשטו מהם צורת קמיע לא פשטו מהם תכונת הקמיע, והראיה שהביא ריה״ש וקליין מהא דאמר רבב״ח בשם ר׳ יוחנן הואיל ושרינהו רבנן נ נ ט ר ן, (ברכות כג.) נכונה היא. אנחנו אמנם מסופקים בשם ר׳ יוחנן שהוא לא הניח תפלין כ״א מפסח לפסח, אבל גם רבא מעיד כזה על רב נחמן (שם) והאחרון היה בבבל; וכן מתרגומו של „שיר השירים״ ע״פ שמאלו תחת לראשי (ח. ג.) שמתרגם „אמרת כנישתא דישראל אנא בחירתא מכל עממיא די אנא קטרא תפלין ביד שמאלי „ובישי וקביע מזוזתא בסטר ימינא דדשא תולתא לקבל תיקי, ד ל י ת ר ש ו „ל מ ז י ק י ל ח ב ל א ב י״ גם מזה ראיה נכונה שהתפלין היו לשמירה כי „דלית רשו״ קאי על שניהם כהערת ריה״ש וקליין בצדק ודלא כפראנקל (עי״ש צד 679)[4] וכן ראיית קליין ממדרש תילים (צא ז) בפלוגתת ר׳ יצחק ור׳ חנינא בפרוש המקרא יפול מצדך אלף ורבבה מימינך שהראשון אומר שלכן נתמעט מספר המלאכים בצד השמאלי על אלף, כעשרת האלף שבצד הימין, מפני התפלין שהיא על הזרוע השמאלית ויכולה לעמוד בפני המזיקין אך באלף מלאכים, והאחרון אומר כי פרוש הכתוב יפול מצדך אלף הוא על המזיקין כלומר שאם יבאו בצד השמאלי אלף מזיקים, המה יכרעו ויפולו מפני שיד השמאלית מקימת רק מצוה אחת שהיא תפלין ומצד ימין יפלו ר ב ב ה, כי יד הימין מקימת מצות רבות, הנה שניהם מודים שהתפלין מגינות ושומרות ממזיקים ושדים״. היא ראיה ברורה וחזקה — ואנחנו כבר אמרנו כזאת (בצד 20) ספ״א מח׳ החקי שהיא גם סגולה לאריכות ימים. ואולם מראיתו שהביא (בכורות ל:) מעשה באשה אחת שנשאת לחבר והיתה קו מ ע ת[5] לו תפלין על ידו, נשאת לעם הארץ והיתה קושרת לו קשרי מוכסין ע ל י ד ו״ נראה אנחנו עוד אחרת שהחברים הת״ח היו להם התפלין לקמיעות ועם הארץ שלא היה לו רשות להניח תפלין היו לו קמיעות אחרות שהיו נקראים בשם „קשרי מוכסין״ (אולי היה על הקמיעות האחרונים איזה מכס הממשלה, או הקהילה והיו מסורים למוכסים ולכן נקראו בשם הזה) כי פרש״י שאומר: „יש חותמות למוכסין כשנותנין להם המכס הם נותנים לו חותם כדי שלא יתבענו מכס שני״ אין לו שחר, כי מה ענין החותמות אל התפלין ומהו „על י ד ו״ שאמר ר׳ מאיר שנית? ולפי דעתנו שהוכחנו שהתפלין לא התירום לעמי הארץ; ובלא קמיעות לא היו גם ע״ה, והת״ח היו פטורים ממס, נבין את כל מאמרו של ר׳ מאיר שמביא ראיה לדבריו שאם נשאת לע״ה אח״כ אף שהיתה אשת חבר קודם והיתה כחבר לפטור מן המכס ולכל דבר, הפסידה את כבודה בנשואין הללו עד שהיתה קושרת קשרי מוכסן על ידו ר״ל מפני וע״י הע״ה הזה, כלומר לשלם את המס שהטילו על ע״ה, והיא כע״ה לכל דבריה, גם לקבל דברי חבירות שנית אם תבא להנשא לחבר; ועכ״פ המאמר הזה לנו לראיה נוספת על מה שאמרנו בספרנו רבות פעמים שע״ה לא הניח תפלין כלל.

ב) ואולם ממה שהוכיח הח׳ קליין שהפילקטריא הנהוגה אז בין העמים, כל

---

[4]) כשאנחנו לעצמנו אין להביא ראיה מהתרגומים על הכתובים שבהם ערבוביא של דברים זרים לא לבד מאגדת התלמוד כ״א גם מהגדות הרגילות בפי ההמון ושלטה בהם יד הפייטנים —.

[5]) גרסת ק ו מ ע ת היא הנכונה אני חפשתי בכל השסין הישנים הנמצאים בהמוזעאום ומצאתי „קומעת״, לא „קושרת״ ולא „קוטמת״.

עקרה היתה לשמירה מן השדים, (שכן כתב גם הח׳ מאטער שהעתקנו דבריו (צד 63) ואשר בההעתקה הסורית של הברית חדשה מצא (מתיא כג ה) אומר מפתון הנון גר אמרתהון ומרבין צנפתהון דמאניהון. תחת הנאמר בהעתקה עברית „וירחיבו את טטפותיהם ויגדילו את ציצית בגדיהם". שבהאריגינאל היוני נאמר תחת טטפות „פילקטריא", מצאנו חיזוק לדברנו שכתבנו בהערה בפתיחה (צד 11) ובפנים (צד 54) שבימי ישוע וגם בימי האבנגליום לא נודע עוד השם תפלין כלל, וכאשר יתברר לנו זאת, נבין מאליו כי השם תפלין שנתחדש אח״כ מקור מוצאו הוא מפילקטריא הנ״ל יען שהשם תפלין נשאר בכל הלשונות „פילקטריא" בלי כל שינוי. ועתה נבאר את דברינו:

ישנם מחכמי הנוצרים שיאמרו: כי האבנגליום הסורית למתיא, איננו העתקה מיונית, כ״א העתקה נאמנה מכתב יד Mattios בעצמו שהוא כסורי מלידה ומבטן כתב את הבשורה בלשון אמו שהוא בלשון סוריא, ומן הפסקא הזאת „מפתון הינון גר אמרתהון ומרבין צנפתהון דמאנהון" נראה כי האמת אתם שאין זה העתקה כלל מיונית —. כ״א מתיא יאמר מפורש את אשר יאמרו מארקוס ולוקוס כהעתקתם. בעברית „ולהתהלך עוטי אדרת" (כמ״ש צד 54), כי ההעתקה הנאמנה ממלת „אמרתהון" היא „פורפירא" או „סודרא" שמובנו אחד, שכה יבאר המדרש רבה את הכתוב (איכה) „בצע אמרתו", „בזע פורפירא דיליה" —. ופי׳ „פורפירא" הוא הסדין שמעטפים בו את הראש שהיה להם ליקר כבוד ותפארת והיה אצלם הדבר היותר חשוב בין כל מלבושיהם. למלך שהיה לו „פורפירא" (ויקרא רבה ב.) ובלשון חז״ל נקרא „סודרא" שאסרו לת״ח נשוי להתראות ברחוב ובבית המדרש בלתי עטוף בסודרא, וכן אמרו: „סודרי דמר כי צורבא מרבנן" (פסחים קיב:) ומלת צנפתהון היא „כנפות" כמו שת״י על כנפי בגדיהם (במדבר טו לח.) „על צנפות דגולתהון". ויהיה אפוא ביאור דברי מתיא, או העתקתו הנאמנה בעברית, „מרחיבים הם קצות מעטפות ראשיהם (סודרא שלהם") [כי מלת „גרי" נפרשה כמו גרי דרוביא (שבת קט:) שפירש הערוך לולבי גפנים או של זרע פשתן ולולב הוא קצה כידוע] ומגדילים כנפי בגדיהם"[6]) וזהו ממש כדברי חבריו הנ״ל ולהתהלך עוטי אדרת (או כמ״ש בפליגלאָט הלונדוני ולהתהלך באדרת שר״ל ללכת בסודרא ממש). ומזה נראה ברור

---

[6]) החכם „דעליטש" אשר העתיק זה לא כביר (בשנת 72) את האבן גליון מחדש לעברית, שנה בהעתקתו וכתב תחת „וירחיבו את טטפותיהם ויגדילו את ציצת בגדיהם" בלשון והמה מרחיבים את תפליהם ומגדילים את כתפי בגדיהם, ומזה נראה שהיתה ההעתקה (או הארגינאל) הסורית לנגד עיניו ואך במלת תפליהם נטה בשגגתו אחר המעתיק היוני, מפני שחשבו שכונת מתיא בדבריו „ומרבים צנפתהון" הוא על הציצית, שגם זה אינו מוכרח כלל, והכונה היא שהרחיבו קצות בגדיהם שגם זאת היתה סימן לרבנות כבגדי כהונה אשר ילבשו עתה הכהנים הפראוואסלים ויען שחצי השני מהכתוב הסה הציצית לפי דעתם לכן חשבו שבחצי הראשון ירמוז על התפלין ויען שבדברי חז״ל לא מצינו שיקראו את התפלין „טטפות" זולת המשנה „חמשה טטפות" שכונתה על הפרשיות ולא התפלין שינה „דעליטש" בצדק מלת טטפות לתפלין, אבל באמת שגה בזה כי אין בכתוב הזה שום רמז לא על התפלין ולא על הציצית. כ״א על בגדי תלמידי חכמים הרחבים ועל הסודרא, ונקוה, שאם יעיינו החכמים ויחקורו היטב יודו לדברינו. ומכאן תשובה גם להחכם „קליין" שפלפל בדברי המפרשים „אמרתהון" כמו "Ora fimbria" שלדעתו יתכן הפירוש הזה על חציו השני, ואין להאריך —.

שביכוי ישוע ובימי כותבי האבנגליום לא היה עוד השם „תפלין" ידוע כלל, שאם היה ידוע השם הזה, כי אז העתיקו אותו כל כותבי הברית החדשה, ואך בההעתקה היונית המאוחרת שנתפשטה כבר ההשתמשות בפילקטריא בין היונים, ומאד יוכל להיות שאז החלו נוצרי היהודים להוסיף בהפילקטעריא פסוקי האבן גליון מן הארגינאל הסורי. והיהודים החלו לעומתם לשנות את צורת הפילקטריא ולהבדילה בתמונתה, (ואולי קראו לה אז גם שם חדש „תפלין") העתיק המעתיק היוני את מלת אמרתהון בשם פילקטריא. וחשב את מלת אמרתהון כמען אומר צו. שר"ל מצות תפלין. ללא צדק —. עכ"פ מזה נראה ברור, כי בימי ישוע 60—3750 לבר"ע לא נודעו כלל „התפלין" (כי המספר הנהוג הוא מן 3761. והוא לשנת מותו ולא לשנת הולדו) כי הכלל הזה נאחז בידנו שבשם „טטפות" לא נקראו „התפלין" מעולם —. ואם לא נודע אז שמם, לא נודע גם מהותם —. כאשר כן לא נמצא מוזכר שם תפלין ולא טטפות או איזה שם אחר על המצוה הזאת לא בימי שמעון בן שטח 3621 לא בימי שמעיה ואבטליון 3722, גם לא בימי הלל ושמאי (זולת הירושלמי והמכילתא שכבר הוכחנו (צד 54) כי השמות הלל ושמאי שנזכרו שם מסוכסכים המה ואין להביא שום ראיה מהם) וכן גם מפי רבן שמעון בנו של הלל הזקן 3768 ומפי חבריו לא נשמע שם התפלין, ואך על רבן יוחנן ב"ז 3793. נשמע כי נשא את התפלין כל היום אך גם מפיו לא שמענו דבר, ואך מפי רבן גמליאל בנו של ר' שמעון הנהרג הנ"ל 3810, נשמע שאומר „המוצא תפלין בשבת יכניסם שנים שנים", המשנה אומרת „בד"א בישנות אבל בחדשות מניחן והולך", וזה היה 50 שנה למספר הנהוג היינו אחרי מות ישוע —. ולפי השערתנו החלו לכתוב גם בימים ההם את האבנגליום —. ר"ל ביונית, נמצא שבזמן אחד עם שם התפלין נשמע את השם „פילאקטריא" בהעתקת האבנגליום למתיא —. ויען כי הפילאקטריא יודעים אנו שהיתה נהוגה זמן רב קודם וסגולתה היתה לשמירה ולגרש את המזיקים, וכן נמצא אנחנו את התפלין בתכונתן סגולתן וצורתן זאת בימי חז"ל, הסברא נותנת. שהשם „תפלין" הוא קיצור השם „פילקטריאן" והתיו הנוסף בראש הוא הא הידיעה (צד 19) „To philacterion" ובחרו בשם הזה למען לתת לו צורה עברית.

ג) והנה מכל אשר אמרנו לעיל אנו יכולים לצמצם זמן תיקון התפלין בארבע פרשיות וארבעה בתים בתש"ר וכן להניחן על הקברת ועל הראש, וכן שינוי השם מפילקטריא לתפלין, שבלתי ספק נמנו ע"ז וגמרו לתקנן, לסנהדרין דיבנה, היינו בתשפ"ח 90—3788. והיינו כשלשים שנה למספר הנהוג מאחר שמרבן גמליאל דיבנה כבר נשמע את השם הזה, אם כי הוא בעצמם לא הניחם כאשר הוכחנו (צד 57) אבל מצינו בירושלמי (עירובין פ"י ה"א. סוכה פ"ד ה"ח) שטבי עבדו היה נותן תפלין (או מוכרם לאחרים כמ"ש שם בהערה). וכן על ריב"ז שהיה בזמן הזה אמרו שלא הלך ד"א בל"ת, והדעת נותנת מפני שבמשך שלשים שנה אחרי מות ישוע החלו להתרבות מאמיניו ע"י פעלי שלוחיו ועל הפילקטריא הנהוגה החלו לכתוב גם פסוקי אבן-גליון שנתפרסם אז, ואולי חרתו גם את השתי וערב שנשתנה לשם „צלב" באון-גליון על הפילקטריא הנ"ל, ועל הפילקטריאן העברית לא היו כתובים רק איזה כתובים מן התורה. ולכן למען ההרחק ממאמיני ישוע נמנו וגזרו לשנות את השם ומקום הנחתן, וגם צוו לעשות להם ד' בתים ולהכנים הפרשיות בתוכם כעין קמיעות, היפוך

הפילקטריא שהיתה רק בית אחד מרובע על המצח והכתוב עליה היה נראה לעין כל, ואז גזרו גם על האומר חמש טטפות להוסיף על דברי סופרים ר״ל על דברי „הסנהדרין״ שתקנו אז רק ד׳ פרשיות ולא להוסיף עליהם, יהרג, וכנראה ממשנה כלים (פ״ח מ״ח) היו הד׳ בתים מד׳ קציצות מחוברים ע״י מסמרים זה לזה ועקר קשורם וחבורם היו אל הבית הרביעי, שע״כ אם התיר כל השלשה וטבלן חזר והדביקן לרביעית נשארו טמאים כמקדם מפני שכל המחובר לטמא טמא, (ע״ש ברמב״ם בר״ש וברעב״ע) ותראה כי היו להתפלין ההם צורה אחרת כי בתפלין שלנו א״א להתיר איזה קציצה מבלי לנגוע בהקצצות האחרות, וכ״ז תיקן הסנהדרין דיבנה, ושע״כ תרגם אונקלס בשם הזה את מלת טטפות. שהוא היה כששים שנה אחרי הסנהדרין דיבנה, ועפ״י השיטה הזאת הכל על מקומו יבא בשלום. היינו יונתן ב״ע המתרגם את הנביאים שהיה תלמיד הלל הזקן, לא ידע עוד משם תפלין כלל, וקרא את הפילקטריא שנשאו היהודים בשם „טטפות״ כשמם בתורה, ושם הקמיע ותכשיט הראש והזרוע גם בימיו ולכן תרגם גם ואצעדה על זרועו בשם „טטפתא דעל דרעיה״ כי נשאו בימיו הקמיעות הנ״ל. אך כשנשתנה השם וצורת התפלין, החלו תלמידי ר״א וחבריו לנסות למצוא מקום בכתובי התורה על תקנותם האלו, „ר״ל לסמוך אותם אקרא״, לא ל ב א ר א ת ה כ ת ו ב י ם, ר׳ ישמעאל רצה להוכיח מן טטפת מלא וחסר על הארבע פרשיות אולי רצה גם הוא לאחוז בלשון המשנה „חמשה טטפות״ שלדעתנו כיונה על חמשה פרשיות ולא חמשה בתים (כמ״ש צד 87) אמנם מסופקים אנחנו בכונת המשנה מפני מלת „חמשה״ ולא „חמש״ כי המשנה דקדקה בלשונה ואם היתה כונתה על הפרשיות היתה אומרת „חמש״ כאומרה שתי פרשיות במזוזה ומאד יוכל להיות כי הישועים הוסיפו גם בית אחד בשביל פרשת יוחנן אשר הוסיפו, וגם ר׳ ישמעאל כיון לא על הפרשיות אך על הבתים אבל גם זאת היא להלכה שאם הורה להוסיף פרשיות אף בבית אחד הוא זקן ממרא אך איך שיהיה לא רצה ר״ע שיוכיח ממלא וחסר שיהיה משמע שהכתוב כון על התפלין ולכן אמר לו אינו צריך (ראה בחלק החוקי 19) כאשר ענה לר׳ יוסי הגלילי מפורש: „ושמרת את החוקה לא נאמר אלא לחוקת הפסח,״ וכן אמר ר׳ נתן אינו צריך על הברייתא שאמרה להוכיח ממילת „ידך״ שהיא יד שמאל, ובחר בהיקש הגיוני ושמתם וקשרתם אם הקשירה בימין ההנחה היא בשמאל שמורה מפורש שלא רצה לבאר את הכתוב בביאור מפורש על התפלין וכן נראה את ר׳ אליעזר (הגדול) אומר „אינו צריך״ על מאמר הברייתא „אמרה תורה הנח תפלין ביד והנח תפלין בראש״, (לשונו של ר׳ יהודא כנראה הלאה) שהכונה „אמרה תורה״ הוא ר״ל „הקבלה״ שאם לא כן היה אומר „כתוב בתורה״, או „אמר קרא״ כלשון הש״ס בכל מקום, לא רצה ר״א לומר „אמרה תורה״ ואומר „אינו צריך״ כאומר היכן כתוב זאת בתורה?[7]) אך הרי הוא אומר והיה לך לאות, יותר טוב שתדקדק במלת „לך״ לומר „לך לאות ולא לאחרים״

---

[7]) מכאן ראיה שמה שאמרו בבריתא בשם ר״א הגדול ע״פ וראו כל עמי הארץ כו׳ אלו תפלין שבראש, שתלו את המאמר בו (ולכן הוסיפו מלת „הגדול״ שיכנסו דבריו באזני השומעים) שכיון שדעתו הוא היפך מזה, כמ״ש ל ך לאות ולא לאחרים לאות והבן. ועיין הלאה במס׳ תפלין שמה בפי ר״א מאמר אחר על התפלין, שלדעתנו הוא ר״א בן ערך לא ר״א הגדול —.

ואולי היה לו גם בזה כונה מסותרה. כי באמת לא מצינו שום מצוה „שתעשה בצנעה" אבל גם ע"ז א"ר יצחק „אינו צריך" כי לא ישר בעיניו מאמרו „הרי הוא אומר" כאלו יכון הכתוב מפורש על האות הזה, אך הוא מצא כתוב אחר שמוכרחים אנו לפרשו ע"ד המליצה והוא „ושמתם על לבבכם" שאם נסמוך מצות תפלין על הכתוב הזה ונאמר שתהא שימה „נגד הלב", ידעו הכל כי המצוה הזאת מוסמכת על הכתוב ולא כתובה מפורש, כי „ועל נפשכם" יוכיח, וכן תפס ר' יהודא על לשון הברייתא שאמרה נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן בין עיניך (לענין קרחה) שלא רצה לסבול אומרה „נאמר כאן" ואמר גם הוא „אינו צריך" כ"א „אמרה תורה הנח תפלין ביד במקום הראוי ליטמא בנגע אחד", שזהו ודאי מדברי קבלה —. כן רואים אנחנו בשיטת הגמרא (מנחות לז:) ובטוחים אנחנו שכל מעיין אם ידקדק בלשונה ויחקור היטב, ימצא שכל התנאים „חכמי המשנה" רצו להראות מפורש במאמריהם כי אין למצוה הזאת יסוד בתורת משה; ולסמוך על הקרא לא חששו, מפני הכלל שבידם מי איכא מידי דלא רמיזא באורייתא . . . והבן —. זאת היא דעתנו בדבר הפלפול אשר יפלפל הה' קליין בכונת המכילהא ועכ"פ נמצא רק את ר' יוסי הגלילי היחיד שאומר מימים ימימה על מצות תפלין ולא ר' עקיבא הוא היחיד שאומר „לא נאמר אלא לחוקת הפסח" כ"א כל התנאים שנזכרו למעלה כאשר יבין הקורא.

ואולם בדבר התרגומים אונקלוס ועקילס אשר יתרגמו „מימים ימימה" „מזמן לזמן" שר"ל בכל שנה שהוא כדברי ר"ע, ותרגום השבעים שתרגמו „דבר יום ביומו" ותרגום הירושלמי שאחז את החבל בשני ראשיו, נראה לנו כי לחנם חפש הה' קליין פתרונים להם בדברי המכילתא, כי לדעתנו פירשו השבעים את הכתוב ע"ד המליצה באומר „Asaletaa" שר"ל שיהיו חרותים ברעיוניו כאלו הכה בלתי מתנענעים ועומדים תמיד לזכרון נגד עיניך, ולא כיונו על שום דבר ממשי הניתן בין העינים, ולכן פרשו מימים ימימה דבר יום ביומו כי הזכרון הזה צ"ל תמידי, וכן הוא כונת עקילס בתרגומו (שיכון לדעת השבעים כמו שאומר גם פירשט) לפרשו ע"ד המליצה, יען כי האחרון תרגם ביונית ולא בא לפרש את הכתוב עפ"י ההלכה מהמאוחרים כ"א ע"פ פשט הכתוב, שאם היתה כונתו על „התפלין" שהשם הזה בודאי כבר היה ידוע לו אם היה ידוע לחבירו אונקלוס, כי אז היה מתרגם בשם הזה ממש, כמו שתרגם אונקלוס שתרגם ע"ד ההלכה יען שבא לתרגם בלשון העם המדוברת אז בין היהודים, אם לא שנאמר שעקילס לא ידע עוד מהשם „תפלין" וכן „אונקלוס", והשם תפלין נוסף בדברי אונקלוס מהאחרונים[8]) כאשר יאמר הריב"ל

---

[8]) והרה"ג רנ"א יאמר בפירושו „נתינה לגר" (בהקדמתו הכוללת וכן בפנים) „שלכן תרגם אונקלוס השם „תפלין" מפני שפקרו בו המינים, (מה לו למתרגם את המינים אם פשוטו של מקרא אינו סובל תרגומו יפקרו המנים עוד יותר) (כמו בלולב)" אבל אני בדעתי הקלושה איני מבין דבריו, איזה מינים פקרו בתפלין? האם נעלם מעיני כבודו משנה מפורשת מגילה פ"ד. „נתנה על פס ידו ועל מצחו ה"ז דרך המינים", וכן תלמוד מפורש (הוריות דף ד') אינו חייב אלא על דבר שיודו בו הצדוקים וכן בסנהדרין פ"ח: בפרש"י „דזיל קרי ביה רב הוא שהוא לשון התלמוד בהוריות (שם)? ואם כונתו על השמרונים או הכותים, מעולם לא נקראו מינים בלשו' חז"ל — ואף אחר שגזרו עליהם לא גזרו אלא שיהיו כעכו"ם אך לא כמינים שהבדל גדול יש בין עכו"ם למין שאת הראשון

(בספרו בית יהודא צד 287) שהוכיח בראיות נאמנות מר״י והשל״ה מס׳ שבת שיש בתרגום „אונקלוס״ כמה תקונים והוספות מאחרונים (שאם נאמין בזה, אז נצטרך לאחר זמן קריאת השם „תפלין״ אך לזמן האמוראים והמה תקנו את השם הזה גם במשנה ובבריתות כאשר כן יאמר הספר „ידידיה״ הנ״ל אבל הדעת מתנגדת לזה) ואז נצטרך לומר שגם אונקלוס פירש את הכתוב ע״ד המליצה, כי מאד כבד להאמין ששני חברים אשר יקבלו תורתם ממקור אחד, ולפי דברי חז״ל קבלו גם את תרגומם הזה מפי ר״א ור״י, שיחלוקו לא בדבר הגיוני או גם בדבר המקובל אשר הטעות תוכל למצוא מקום בו, כ״א „בשם העצמי״ של דבר הידוע ומפורסם בימיהם בין כל ההמון בתרגומם, אבל אם נאמר שזה תרגם לחעמים בלשון יון, ועי״כ שמר רק את פשט הכתובים, ועי״כ פירשו בדרך המליצה כמו שהבינו זה גם חז״ל, והשני פירש בלשון המדוברת אז גם לעברים והוכרח לפרש עפ״י ההלכה, לא יהיה כל סתירא בדבריהם. שניהם פרשו מזמן לזמן בדעת ר׳ אליעזר רבם ור״ע ושארי התנאים, וכן את מלת טטפות תרגם הראשון כדעתם בפשט הכתוב, והשני כפי ההלכה שהורו המה. וכן הוסיף להלכה על וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך ת״א ותכתיבוינן על מזוזין ותקביעינון בסיפי ביתך. שהיא ההלכה. (עיין ביכורי העתים תקפט צד 39) כן תרגמו לפי דבריו, גם Vulgata גם Syrer בדרך המליצה בפשט הכתוב, שהיה מקובל בעיני החכמים, וגם מתרגום הירושלמי שהאחרון הזה, ערבב ובלבל בתרגומו הלכות אגדות ופשוטי המקראות גם יחד, נ״ב אין כל ראיה שכיון במלת „קביעא״ על התפלין הבלתי מתנענעים, כי אפוא נמצא שהתפלין לא יתנענעו? מקומם הוא עפ״י ההלכה, מסוף המצח במקום שיתחילו השערות עד מקום שמוחו של תינוק רופס, ויכולים אנחנו עפ״י ההלכה להניחם בגובה הראש, או סמוך להמצח. ועי״כ אמחז״ל מקום יש בראש להניח שתי תפלין, ובמלת „קביעא״ ר״ל „תמידית״ מל׳ עשה תורתך קבע ותפלין מצותן כל היום ולכן אמר קביעא ר״ל מונחים תמיד על הראש וכאמור במס׳ תפלין ר״א עשה את התפלין קבע ולא בלתי מתנענע כאשר יראה הקורא בדבריו ולדוכרן חקיק ומפורש על תפלת רישא, קביעא, כל קבל עינך בגובה —. שמלת „לדוכרן חקוק״ הנראה שכונתו על השין שעל תפלת הראש והוא מאוחר מאד ואך אביי אמרו; וכל זה פשוט וברור לדעתנו —.

אמנם מה שכתב החכ׳ קליין בדבר תרגום השמרונים, שלכאורה נראה בדבריו חדשות בשיטת השמרונים, הנה אחרי ההתבוננות נפונה גם בדבריו אלה, ולמען יוכל הקורא מבין לשפוט בדבריו ובדברינו נעתיק את תרגומו של השמרונים כפי הוצאות הדר. ברילל, (וויען 73) בפ׳ קדש פסוק והיו לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך יתרגם השמרוני „ויהון לך לסימן על אדי̇ך ולדכרן בין עינך לבדיל תהיה אורות ה׳ כו״. בפ׳ והיה כי יביאך עה״פ והיה לך לאות על ידכה יתרגם „ויהון לך לסמן על אדי̇ך ולטפין בין עינך, הלא בתקוף אד אפקך יהוה ממצרים״. ובדברים (יח) „ותקטרנון לסימן על אדיך ויהון לטפון בין עיניך.״ (שם ט יא) „ותקטרון יתון לסימן על אריכון ויהון לטפים בין עיניכון ותלפון ית בניכון כו״ ועי״ז יאמר החכם קליין:

מעלין ואת השני סורידין —. והתנצלותו של הגאון בזה בהקדמתו הכוללת עי״ש צריכה ביאור והבנה ועכ״פ נעלה הוא מתבונתי —.

„Eigenthümlich ist es, dass der Samar. für ידך Ex. 13, 9. und „Deut. 6, 8. ידיך und für ידכם Deut. 11, 18. ידיכם sezt. Noch mehr: „das Wort „טוטפת" das bei uns an den drei Stellen Ex. 13. 16. „Deut. 6, 8, 11, 18. defect geschrieben ist, ist bei ihm durch- „gehends plene. Das wird wohl nicht zufällig sein." עכ"ל. אבל אנחנו נפונה בהם, כי לדעתנו מלת „אדָךְ" אין כוונתו על רבים, והוא ממש כביאור „ידך" בלשון הכתוב. אמנם על „יד" מתרגם „אד" והיה יכול לומר אדך בלא יו"ד, ועכ"ז גם „אדָךְ" הוא יחיד ולא רבים, האמנם אדיכון נוכל לפרש גם לרבים אבל לא נראה בזה מטרה מיוחדת מפני שינוי לשון מאדיך לאדיכון שמזה נראה שמלת אדָךְ המורה להם ליחיד קבלו אותה כמו שהוא והוסיפו רק ן לתרגום על ידיכם ולא נראה בזה כונה מיוחדת; ובדבר „טטפת" ראשונה צריכים אנו לדעת כי חז"ל גרסו בתורה לא כפי הנכתב אצלנו בספרים מדויקים כי אצלנו כתוב בכל החומשים ובפאליגלאט הלונדוני בוהיה כי יביאך ובוהיה אם שמע „לטוטפת" ובשמע „לטטפת". וחז"ל אמרו (מנחות לז:) ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ד. דברי ר' ישמעאל והח' קליין בהערה 3 יאמר לטטפות לטטפת לטטפות הרי כאן ד' ולא העתיק נכונה. וכן בפנים בספרו, כי הואו הוא בראש המלה ולא בסופו. נמצא שאצלנו שתי פעמים לטוטפת כתוב בו"ו בין הטתין, ופעם אחת חסר. ולפי גרסת חז"ל היו שני טטפת חסרים ובאחד נתוסף ואו. וכתב ע"ז התוס' (שם) „שמע והיה „א"ש" כתיב „לטטפת" ובוהיה כי יביאך כתוב „ולטוטפת" בספרים מדויקים אבל בין „פא לתיו לא כתיב ואו ותימא היכי משמע תרי וכו' ואומר ר"ת דו"ו קמא דולטוטפת „מוקמינן בסוף כאלו כתיב לטטפות", עכ"ל. ומזה נראה שגם אצלינו לא גדול ההבדל כי באמת הואו הכתוב בין שני הטיתין של טוטפת איננו מעלה ולא מוריד לענין הוכחת רבים או יחיד, ורק אם היה כתוב הואו בין פא לתיו. „טטפות" וא"כ אינן דורשים השמרונים את הואו מן ולטוטפת, ואינם רואים אותו כאלו כתוב בסוף התיבה, וע"כ המה אצלם כולם חסרים, או כולם מלאים „plene" כהבנת ה' קליין. ואך המלה עצמה תרגמו בשם טפין שהמה לא טיפה כהבנת קליין, כ"א על התכשיט טטפות הידוע גם להם כיון שנשאו תכשיט כזה על הראש גם בימיהם. כנראה מן תרגומו של יונתן ב"ע ומן המשנה. כי טיפה „טראָפּפען" תבא תמיד ביו"ד בין טית לפא בלי סורי. והוא דעביד טיף טיף (פסחים לט:) וכן המטיל טיפות עבות (מקוואות ח) ומזה נראה כי טיפה היא נקבה והשמרוני מתרגם ב"פ „טפים" ולא נוכל לומר שכונתו על טיפה. ולכן כיונו פשוט „לטפים" או „לטפין" ר"ל להתכשיט היותר חשוב, ופרשו את הכתוב ע"ד המליצה כמו לסימן על ידך שפרשוהו ולא קימוהו מעולם[9] ומה שהמה נוהגים למשות את מצחם מבין עיניהם ועד ראש חוטמם בדם של קרבן פסח גם היום את ילדיהם וגם את האב והאם, לדעתנו איננו נובע כלל ממקור הכתוב הזה שלא נאמר גם בספר שמות על הפסח, ואצ"ל בספר דברים; ולוא קימו מן הכתוב הזה כי אז היו מושחים גם את ידיהם בדם

[9]) אשר הביא הח' קליין בשם „Castelli" שהוא מעתיק בהלעקסיקאן שלו את דברי השמרונים ומבאר „טפין" במלת „פילקטריא" הטעה כנראה את הרש"י פין בדברי הימים שלו צד 204 לומר שגם השמרונים יתרגמו תפלין כו'. כמ"ש לעיל צד 52.

הפסח ולא רק את התינוקות כנראה שהאב והאם טפלים במנהג זה אבל המה מושחים בין עיניהם וחוטמם בדם הפסח לסגולה ולרפואה כמו שמושחים החסידים את עיניהם ביין הבדלה, ובכל וואלין ואוקריינא יקחו גם מיין הבדלה השפוך על השולחן וימשחו את כיסי בגדיהם להצלחה, וכן ירוחו את ההבדלה אחרי שיכבוה. וגם יסתכלו בכוס הבדלה קודם שישתוהו לראות צורת עצמם ואז בטוחים המה שלא ימותו בשבוע זה ועוד מנהגים כאלה, האם לכ״ז נחפש פסוקי התורה? וע״כ לא נסור מדעתנו כי השמרונים יפרשו ע״ד המליצה כמו שפירשו הקראים גם המה את הכתובים הללו, ואשר יש לי ראיות רבות, שאין כאן מקומם, שתורת הקראים מיוסדת על תורת השמרונים —. ומה שהעיר קליין בדבר הצדוקים והקראים, כבר אמרנו שהצדוקים הניחו תפלין כנראה ממגילה במשנה וכגרסת הרמב״ם, וכמשמעות הגמרא הוריות ד׳, ואין שום סתירה ממנחות מ״ב. כי שם הגירסא „בותים" (כמו שנבאר להלן בדברי פין. ורק הצדוקים הניחום על פסי ידיהם ועל מצחיהם, ואין כל ספק שחרתו על הקמיע פילקטארי׳ הידוע את פסוקי התורה. לא נוכל אמנם לדעת אם כתבו כל הארבע פרשיות, או רק אחדות מהן, וגם באיזה כתב כתבום, כי כפי אשר מצאתי במסכתא תפלין משבע מסכתות ירושלמיות (שהוא אמנם מאוחרת מאד כאשר נדבר מאתה לפנינו) אומרת כתבה עברית פסולה, שבלי ספק מצא מחבר זאת המסכתא באיזה משנה או ברייתא ההלכה הזאת והיתה נגד הצדוקים שאולי כונו חז״ל באומרם והניחו כתב עברית להדיוטים על הצדוקים או על כת אחרת המתנגדת להצדוקים — ובדבר הקראים כבר אמרנו דעתנו ואין להאריך יותר —.

פרק ד׳.

ראיות נכוחות מהתלמוד עצמו שבכל מקום שרצו חז״ל לקבוע הלכה שלא יהיו עליה מערערים, אמרו שהיא הלמ״מ. תפלין של ר׳ חייא תפורות היו בחוטי פשתן, לשונו של הקנה האומר על כל ההלכות שנאמרו בתפלין בשם הלמ״מ, שאינן, אלא שלא רצו לגלות הסוד. התפלין נתקנו בסנהדרין דיבנה. כל ההלכות למ״מ שנאמרו בתפלין לא ידעון חכמי המשנה, תפלין שקרא רבן גמליאל „חדשות" קרא אותן ר׳ יהודא „ישנות"—.

א) הקורא הנכבד כבר ראה את דברינו בדבר ההלכות למשה מסיני שנאמרו כולן מפי אחרוני האמוראים בתפלין (צד 21, 68—71) ואת אשר הבאנו מספר הקנה מה שיאמר הוא בפירוש הדברים „הלמ״מ". ולא נוכל להעלים עין ממה שכתב אחד מחכמי הזמן מן החכמים היותר מצוינים ברוסיא הוא הר״ר שמואל יוסף פין שכתב בספרו דברי הימים וז״ל: „מן ההלכות למ״מ העולות למספר המשים וחמשה „בכללן (עיין חות יאיר ס׳ קצ״ב, הערצפעלד ח״ב 222) נמצאו כעשרים ושתיים „מהלכות כתיבת ספר תורה תפלין ומזוזות, מלאכתן תפירתן ותקונם, ומזה אנחנו „רואים עד כמה שקדו בני ישראל מיום שובם לארצם להכין ולסגל להם חפצי „שמים אלה, ותהי זאת גם לעדה נגד המבקרים החדשים, כי מאז ומקדם פרשו „את הכתובים וקשרתם כו׳ כפשוטם ולא ע״ד המליצה. ובמשנה שנו חומר בדברי „סופרים כו׳ (סנהדרין פח:) ומזה נראה שכן היתה קבלה בעם שעקר מצות „תפלין הוא מן התורה, והסופרים לא חדשו בזה דבר כ״א פרשו והגבילו את „הפרשיות הראויות להיות בתפלין וקבעו להם מספר ארבע ולא יותר.

„ולפי היסוד המבואר בהוריות ד. נראה שגם הצדוקים הודו בזה, וצ"ע במנחות[1] „מ"ב" עכ"ל. איך תהיה זאת לעדה שמאז ומקדם פרשו את הכתובים וקשרתם כפשוטם ולא ע"ד המליצה, לא נבין. הן הוא אומר „כי הסופרים פרשו והגבילו את הפרשיות הראויות להיות בתפלין" וא"כ מה חדש חדשו הסופרים אם הבינו כל העם שהכתובים המה כפשוטם ממש היינו שבכל מקום שנאמר „והיו הדברים האלה לאות, לזכרון ולטוטפת" מצוה הכתוב שהמה ר"ל „הדברים האלה" יהיו לאות, זכרון וטוטפות, ולא נאמר זה רק בד' פרשיות קדש, והכ" שמע והא"ש, איזה צורך היתה להסופרים לפרש ולהגביל את הפרשות הראויות? (ראה צד 3) ומדוע תאמר המשנה „חמשה טוטפות להוסיף על דברי סופרים" הן לא „דברי סופרים" המה „ארבע פרשיות" כ"א כתובים מפורש בתורה אם הכתובים נאמרו לא בדרך המליצה? וכן כהו „עקרו" מדברי תורה ופרושו מדברי סופרים שיאמר ר"א בר"ה (סנהדרין שם) לפי דברי פין האומר שפרשו והגבילו את הפרשות הראויות לבא בתפלין אם הפרשיות עקרן מדברי סופרים, איזהו עקר נשאר בדברי תורה? אבל באמת אחז החכם הזה את החבל בשני ראשיו, הוא הודה הודאה גמורה להרנ"ה ולהרז"פ שכל ההלכות למ"מ, המה אך הלכות קדומות אשר נתקבלו בישראל מימות אנשי כנה"ג כנראה מדבריו (בצד 168) וכאשר כתב מפורש בשמו החכם צוויפעל (שע"י ח"ד צד 52—51) [שאם אמנם האחרון גרע הרבה מאד מדבריו וגם הוסיף ושינה לשונו באיזה מקומות[2]) עכ"ז בתוכן כונתו לא החטיא את המטרה ומשתיקתו

---

[1]) אין כאן שום צ"ע וכבר תיקן זאת הגאון ר' ישעיה פיק בהגהותיו שהגיה „כותי" תחת „צדוקי" והכותי אסור בכתיבת תפלין מפני שמכחיש בה ע"ש.

[2]) כה יתחיל הרא"צ את דבריו (שם) „ומה מאד שמחתי לקרוא בס' היקר „דבה"י לבנ"י להחכם היקר ר' שמואל יוסף פין נ"י, מאמר שלם, שבו הראה א"ע לעיני „כל, כמחזיק בשטה זו (ר"ל שטת קראכמאל, פראנקל ונרעץ) בשתי ידיו ולחשיבת „הדברים ויקרתם, הנני להעתיקם פה, וז"ל בספרו דף ע"א, בכמה מקומות בתלמוד „כו". ויעתק את דבריו בשני צדדי ספרו עד „כ"א לטובת כלל האומה ולתקנת האמונה „עכ"ל ודבריו היקרים האלה נושאים בד בבד עם דעת הרנ"ק והח"פ, ע"כ לשון צוויפעל. אך מה ישתומם המעיין שיחפש וימצא בדבה"י של פין ולא ימצא כלל דף ע"א, כי ציוני צדדי ספרו הם רק במספרים הנהוגים (ציפפערן) ובצד 71 לא ימצא מאומה אף דבור אחד מכל דבריו, ואך אם יכפיל עא שיעלה בידו 142, ימצא שתי מלות הראשונות „בכמה מקומות" ויתר דבריו ימצא מקוטעים ובשינוים גדולים המהפכים את הכונה להפך גמור כמו „חומרות חדשות" שפזרם פין צד 148, השמיט צ"פ מלת „חדשות", „קולות שונות בכמה עונשי התורה, השמיט מלות „שונות בכמה" והקורא המעיין, יראה שההשמטות האלה מהפכים את הכונה במאמרו של פין המכיל מן 142, עד 188. ומכיל 17 מאמרים גדולים ונכבדים, והראשון ערבם ובלל את כל דבריו ולא אך גרע, ושינה כ"א גם הוסיף מלות אחדות כאשר ימצא הקורא התחלת מאמרו 142 וסוף מאמרו בצד 188. ומסיים „עכ"ל"! הנה כי כן ינהגו חכמים בזמן הזה בעוד ששני החכמים חיים המה (יחיו ויאריכו ימים) שאם גם היה כותב „תוכן דבריו" גם אז היה זה ללא אמת כי לא תוכן דברי פין המה כ"א סדר חדש לדבריו אשר קבץ מלה מצד זה ושתי מלות מצד השני וארבע מלות מצד החמשי וחברם לאחת ועשה מזה מאמר בלי הפסק, שיתאים עם דעת המעתיק למען לתלות דעתו ודבריו באילן אבל עכ"ז גדול אם יאמר איש „תוכן דבריו" אינו יכול השני לתפוס עליו כי בהבנת הדברים הדבר תלוי והוא הבין תוכנם כן וכן הוא האמת כי הרשי"פ סבב את דבריו והאריך מאד למען העלים את דעתו מהקורא אך דבר שהסתיר הוא אינו רשאי סופר אחר לגלותו באופן כי ישים דבר בפיו אשר

של פין נראה הוראה גמורה לדברי צוויפעל על כל מה שכתב בשמו.] ואת הכתובים רצה לפרש עפ״י פשוטם (!) ולכן לא עלתה בידו, מה שעלתה בידי רש״י לפרש במלות שתים „מדברי סופרים, שהם ד׳ בתים״ (ראה לשונו צד 17) אם כי בפסקתא רבתי מפורש בהיפך שהטוטפת המה הפרשיות (עי״ש פ׳ בא) ולדעתו „התפלין״ המה „הפרשיות״ „והטטפות״ המה „הבתים״ — וכל הרואה בדברינו שכתבנו למעלה יראה שמעולם לא עלה על דעת חז״ל לפרש את הכתובים עפ״י משמעותם שהעולם קורא זאת „פשוטם״, כ״א „לפי עומק פשוטם שפירש הרשב״ם״ אך סמכו את התפלין לאחר שנתחדשו (מסנהדרין דיבנה) על הכתובים.

ב) ואולם למען הראות לקוראינו כי ההלכות למ״מ בכלל, אחז״ל על כל דבר הלכה שרצו לקבוע אותה בלא כל מחלוקות (אם כי גם זאת לא עלתה בידם כי נמצא מחלוקות גם בההלכות שאמרו „שהמה הלמ״מ כמ״ש הרא״ש הלכות מקואות סימן א׳, וכמ״ש בתשובת חוות יאיר סי׳ קצ״ב (עיין בהערה צד 262 לדבה״י הנ״ל) ותראה שם גם לשונו של שד״ל ואולי נביאם לפנינו), נביא ראיה חזקה, לדעתנו מהתלמוד בעצמו שמעולם לא פחד ולא נתבהל, מהשם „הלכה למ״מ״ וזה: לשון הש״ס במגילה. גמ׳: „ואמר ר׳ חייא בר אדא א״ר יוחנן שיור התפר הלכה למשה כסיני ו מ ח ו לה אמותא ולא אמרו אלא כדי שלא יקרע״ (מגילה יט:) רש״י „שיור התפר כשתופרין יריעות של ספר תורה לחברן יחד משיירין בתפר למעלה ולמטה, ו מ ח ו ל ה א מ ו ח א לאחר שאמרה ה כ ה על מוחה כלומר חזר וסתר ואמר לאו הל״מ הוא אלא חכמים אמרו״ עכ״ל. וכן לעל פירש אצל הקורא במגילה בין הכתובים, שאמרה הגמרא ומחו לה אמוחא, פירש „כלומר סתר מקצתה כו׳״, הנה דחק עצמו רש״י לפרש כי הוא בעצמו חזר ביה אם אמנם לא תיקן לשונה של הגמרא „ו מ ח ו״ לא במלת „ומחי״ או „ומחא״ שהיה משמע לשון יחיד, אבל „ו מ ח ו״ הוא בודאי רבים, ואזיל על השומעים מפיו את ההלכה הזה, מחו לה אמוחא, ר״ל השומעים שאמר ר׳ יוחנן את ההלכה הזאת בשם הלמ״מ הכו על קדקדה של ההלכה הזאת ולא קבלו אותה מפיו ולא הוא בעצמו חזר מזה — וכפי הנראה קשה היה לרש״י להאמין שלא תאבה הגמרא לקבל מר׳ יוחנן אם אמר מפורש על הלכה אחת שהיא הלכה למ״מ, ועי״כ אמר שהוא בעצמו חזר ביה (או כי

הוא לא הגיד מפורש, אבל אם יאמר „וזה לשונו״ „עד כאן לשונו״ הנה לא יפון עוד שום איש שהביא דברים ככתבם, ובמה מכוער הוא דבר זה לסמות עיני הקוראים על אופן זה? דברים כ מ ו א ל ה תפס הריב״ל בספרו זרובבל ובצדק, על ספר „נתיבות עולם״ שבא להבאיש שם התלמוד ותורה שבע״פ, ומה יענו שונאינו אם ימצאו בדברי חכמנו זיוף כזאת? ועוד הערם יעריםו להראות המראה מקום שלא ימצא אותם שום איש למען לא יתפסו עליו, ומי יודע כמה דברים שינה עוד? הן כל ספריו אך העתקות המה, ואם נחפש אחריהם נמצא כי לא שלום על ישראל עשה כ״א שנאה ותחרות בין הסופרים אשר יבדקו אחריו . . . . וצר לי מאד ע״ז כי אני מחבב ספריו וכבודו יקר בעיני באמת, והנני מודה שלולא קראתי מראש ס׳ דבה״י לפין, כי עתה העתקתי גם אני בשם פין את דברי צוויפעל, והייתי אני וספרי חטאים. ומכאן אזהרה רבה למשכילנו כי לא יסמוכו כלל על ציונים כ״א יבדקו אחריהם, שכן עשה עוד חכם אחד גדול ומפורסם, עם ספר אחר כאשר יראה הלאה —. ואולם אם אמנם נהג צוויפעל לא כשורה, עכ״ז לא שם עלילת דברים על פין, כי דעת פין בולטת ונראה למעיין חודר בספריו, אשר הוא הסתירה תחת כנפיו מטעם הכמוס אתו, ובא רעהו וחקרו וגלה עליו —.

הבין זאת גם הוא והסתיר הבנתו מהקוראים, כאשר נמצא אותו כן פעמים רבות, ואם יעיין הקורא בדבריו אלו יראה שרחק עצמו והאריך למרות דרכו ולשונו הקצרה) אבל לא תיקן כלום. שאלו קבל ר׳ יוחנן מרבותיו „שההלכה הזאת היא למשה מסיני״. איך היה יכול לחזור? וגם מהו „ומחו לה אמוחא״? היה לו לומר שנזכר שלא קבל ההלכה הזאת בשם למ״מ, אך שמעה סתם, אבל האמת תעיד על עצמה שר׳ יוחנן אשר השמיע שש הלכות למ״מ, (עיין החלוץ ג) בא להשמיע הלכה שביעית בשם למ״מ ולא חזר בו מעולם כי כן אמר זאת ר׳ חייא בר אבא משמו בעת שר׳ יוחנן לא היה כבר בעולם, ואך השומעים הכו לה על קדקדה, ואמרו שמעולם לא היתה זאת גם הלכה קדומה, אך אמרו שצריך לשייר בהתפר כדי שלא יקרע, מובן מאליו שאם תפר ולא קרע ולא שייר מאומה גם אז כשר וטוב —. ולא חלו ולא זעו לא רק להטיל ספק בדברי ר׳ יוחנן כ״א אמרו ברור שמעולם לא היתה הלכה זו מקובלת ואך ר׳ יוחנן מפני שחשש שלא יקרע, בדה מלבו הלכה למשה מסיני ואכרה. ולדעתנו ראיה ברורה היא זאת, (נוספת על ראיותיו של החלוץ) שכל הלכות למ״מ היו רק הלכות ברורות אשר רצו להרחיק מהן מחלוקות ועי״כ אמר הרא״ש (שם) „על הלכה למשה מסיני, הנאכרת במשנה עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית (חגיגה ג:) ש א י נ ה א ל א כ ל ו מ ר ד ב ר ב ר ו ר כ ה ל מ ״ מ. וכן כל „באמת אמרו״ שהיא הלכה שאומר בש״ס גבי מילי דרבנן כו׳״ עכ״ל ע״ש שאין כל ספק שמאמר הגמרא הזה היה לנגד עיניו אך לא הביאו אותו למען לא לגלות את המכוסה שהאמוראים אמרו שעל כל דבר הלכה שרצו שתקובל בלי שום חולק התירו לעצמם להגיד „הלמ״מ״ —. והם היו להם על מה שיסמוכו מפני שראו זאת מחכמי המשנה שגם הם אמרו שלש פעמים הלכה למ״מ (פאה פ״ו מ״ו, סוף עדיות ידים פ״ה מ״ג) ובתוכם אחת שגם הרא״ש מוכרח היה להודות שאיננה מסיני ורק הלכה קדומה היא וכמ״ש בחלק המעשי (צד 82—81) ע״ד הופעת רוה״ק ומראות בחלום שהתירו להם הרבנים האחרונים לעצמם, מפני שראו זאת מאחד שסלל הדרך לפניהם, ותדע שכן הוא מפי עדותו של רב שראה את התפלין של ר׳ חייא נתפרים בחוטי פשתן (מכות יא:) ואיך עשה ר״ח נגד הלמ״מ „ותופרן בגידן״? וחז״ל שבאו לפסוק הלכה לא אמרו רק „לית הלכתא כוותיה״ וד״ל. ועוד רמזו ע״ז חז״ל באומרם (ב״ב יב.) „תדע דאמר גברא רבה מילתא ו מ י ת א מ ר א הלכה למשה מסיני כוותיה״, שכ״ז מראה לנו ברור, שאחרי שקבלו החכמים מאמר הגברא רבה ורצו לקבוע הלכה כמותו בלי כל חולק, אמרו „הלכה למ״מ כוותיה״ וד״ל. ומן רובי ההלכות למ״מ שנאמרו בתפלין וכולן מפי אחרוני האמוראים נראה כי נשתנו צורת התפלין ונתחדשו בזמניהם ועי״כ היתה צריכה חיזוק גדול מאד, ולכן אמרו כמעט על כל ההלכות שהם „הלמ״מ״ זולת הארבע פרשיות הגבלת המקום על היד ועל הראש ועל איזה יד, ועל הזמן מתי יניחום, שבזה לא נשתנה מאומה שעוד בימי הסנהדרין דיבנה שינו את מקום הנחתן מפני הצדוקים, לא אמרו הלמ״מ לפי שכבר קדמום התנאים בסמכם כ״ז על הכתובים; ולהגביל בה הדינים הוכרחו למען לא תהינה כקמיעות המסורות לכל אדם שאומר מומחה אני, ועי״כ אמרו שהם הלמ״מ. ועלינו להחזיק טובה לאחד מן המקובלים „בעל הקנה״ (יהיה ראשון או אחרון כדעת חכמי זמנינו) שגילה לנו

מפורש אשר החכמים האמוראים סתמוהו, הוא אומר מפורש שהאמוראים אמרו כל אלו ההלכות למ״מ מפני שלא רצו לגלות הסוד, ואמר זאת כמעט על כל הלכה והלכה בתפלין שאחז״ל בה למשה מסיני וראוים הדברים להעתיקם בספרנו למען יראו מורינו, שאחד קדוש מדבר המעיד על עצמו שקיבל תורתו רק מפי מלאכי מעלה, לא זע ולא פחד מפני „הלמ״מ" כלל וגילה עוד שבכל מקום שאחז״ל „הלמ״מ" הוא מפני שלא רצו לגלות הסוד בזה הדבר כאשר תראה למטה בהעתקת לשונו.

(דף מא) (הבאתי כבר בפתיחתנו לספרנו הזה ונשנה בזה מפני החידוש בו) „ויען שכריכתו בשער בהמה טהורה וביותר בשל שור ותפירתו בגידין הן הם „דברים שאין השכל מורה בהן אמרו הלכה למ״מ ובאמת כל היכי שהסוד „עמוק ולא רצו לגלותו אר״זל הלמ״מ ובאמת צריך לכרוך הפרשות „הללו בשער עגל ולהיות השער נראית מעט ממנו בחוץ שע״י זה שלום ורעות „למדה״ד". דף מ״א[3]) „אמרתי לו רבי ולמה אמרו תפלתו עגולה פסולה, א״ל בני „כיסוי הסוד הוא שאמרו תפלין מרובעות הלמ״מ וידעת בני באמת שהויה ד' „אותיות וד״פ בבתים, וקיום העולם בד' מזרח ומערב צפון ודרום הם הזרועות ודו „פרצופים והנה העטרה מערבבת אותיות מרובע שהכל מתערבין ואין הוראה בעיגול „ר״ל כאשר יעשה עיגולים מורים שאינם ד' שהמרובע בד' מורה". (דף מ״ב ע״ב) „אל״ר ולמה יעשה ב' שינין בצד אחד ג' יודין ובצד אחד ד' יודין וזה השין לא „נתן למרע״ה הלא לא תראה שין של ד' יודין בתורה ואמאי תקנו „התוספת עמ״ש בתורה, והלא אל תוסף. אל״ב וכתיב לא תסור ואין זה תוספת רק „הוראת החיבור ואביי הוא דידע זה הסוד והעלימו (ולכן) ואמר „הלמ״מ" (שם ע״ג) „אל״ר ורצועות שחורות למה? א״ל בני גם באילו כיסו „הסוד שארז״ל רצועות שחורות הלכה למשה מסיני ודע בני כו'" עכ״ל.

הרי לך אחד מהמקובלים הגדולים שהיה ממשפחת ר' נחוניה בן הקנה (בעל סרה״ד אומר עליו שהוא אביו של ר' נחוניה בן הקנה והרמ״ע מפאנו בס' עשרה מאמרות אומר שמחברו הוא רבי אביגדור קרא שהיה בשנת הקמ״ד) ולומד מפי אליהו, מגלה הוא הסוד, שההלכה למשה מסיני אחז״ל בכל מקום שלא רצו לגלות הסודות אבל מעולם לא נאמרו ההלכות האלו בסיני —.

ג) אם גם נודה לדברי הרה״ח יעללינעק שספר הקנה נתחבר בשנות המאה השלישית לאלף הששי (צד 44 מקונטרס תרי״ג) גם אז לא למותר הוא לראות את מבטו על חכמי התלמוד בכלל ועל מצות תפלין בפרט כי עכ״פ קדוש יאמר לו בפי כל הרבנים, ומבלי להכריע באיזה זמן היה ומי היה (עיין הערה בסוף הספר) נעתיק ממנו עוד מאמרים אחדים במצות תפלין הזאת —.

„א״ל בני אמור לי אם נקרע ונראין התפלין של יד מהו חייב לכסותו, א״ל

---

[3]) כבר אמרנו שהרב החכם היקר ה' יעללינעק גרע ומרט מדבריו להראות קלונו של המקובל הזה, והבטחנו (צד 4 הערה 15) להביא את מאמרי יעללינעק שהביא בשם הקנה ודברי הקנה. — ונקים הבטחתנו זאת בסוף הספר ושמה ימצאם הקורא כולם ולא הכנסנו זאת בפנים שלא לבלבל את הקורא בענין אחר —.

„רב אשי דאמר לאמימר על מה נראין התפלין שלך והיה לאות לך כתיב לך ולא „לאחרים, א״ל במקום לך לאות אתמר דהיינו בקיבורת ששם מכוסין אבל אם „נקרעו אין בכך כלום: אל״ב ולדבריו למה לא אמר „והיה במקום לך לאות״ „אלא מדלא כתיב „במקום״ ש״מ לך לאות ולא לאחרים לאות ועדיין אני אומר נקרע הבית יד ונראין התפלין צריך לכסות (ראה בח׳ החקי 41 בהערה 11) א״ל „ואמימר למה לא הסכים לדעתו וא״ל אמימר וויתר ואני מבקש זכותי״ (שם דף ע״ד) „ועוד מהו זה הטיול שארז״ל טט בכתפי שתים פת באפריקא שתים „זהו טטפת א״כ לשון של אפריקי וכתפי בא התורה ללמדנו ומי יאמין בזה״? (שם) „אל״ר מאי האי דקא עבדי רבנן מעותין הדרכים במכשולין רבים „התורה אמרה וקשרתם והם מברכין להניח ואי פירש וקשרתם להניח הוא, יכתוב „והנחתם״ כו׳. „ודע[4]) כי טוטפת היא תכשיט ולא ניתן התכשיט רק לת״ת „הוא שנאמר בין עיניך מי הוא העומד בין עינים הם חסד ופחד כו׳. וטוטפת אסמכתא הוא לפיים את ההמון כו׳ ועל שהם דברי רוחניות לא כתוב בפירוש רק ברמז״. (שם מ״ג ע״ד ומ״ש בריש הלכות תפלין עיין בהערה בסוף הספר). הרי לך עוד אחד קדמון האומר שהשם „טוטפת״ הוא רק לפיים את ההמון והוא רק אסמכתא בעלמא אבל מצות תפלין לא נכתב בתורה.

ד) אחרי שהוכחנו שכל ההלכות שאמרו האמוראים בשם „הלמ״מ״ לא היו ידועים כלל לחכמי המשנה ר״ל לסנהדרין דיבנה בעת שתקנום והאמוראים אמרו את ההלכות כולן בעת שתקנוה בצורה אחרת מפני צורך השעה לפשוט מהן צורת קמיע (עיין לקמן במסכת תפלין ותראה שבימי חכמי המשנה קראו את התפלין גם בשם קמיע סתם) נבין את מאמר המשנה במגילה (משנה ח) „אין בין ספרים לתפלין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפלין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית״, שבאמת הלא ישנם דברים הרבה בין תפלין לספרים שהראשונות צריכין להיות נכתבות על הסדר, וס״ת מותרת לכתוב פרשיות להתחיל גם מפרשה אחרונה שבס״ת תולין וטולין ובתפלין אפי׳ החסיר קוצו של יו״ד אין לה תקנה שאסור לתלות או לכתוב הקוצו של יו״ד אח״כ, וכן תפלין במקום שער מזוזה במקום בשר על הדוכסוסטוס. וס״ת על גויל וקלף וכו׳, אבל לפי מ״ש ניחא הכל כי במשנה לא ידעו עוד מזה ואך יען שתיקנו את התפלין והמזוזות ראשונה בסנהדרין דיבנה לכן הבדילו בהם שאסרום לכתוב בכל לשון ואפילו עברית (ראה שם בגמרא ובמסכת תפלין) ויתכן שהגדר הזה גדרו למען לא יהיו מצויין לכל אדם שאם יתירו לכתוב אותם בכל לשון, יוכל כל אחד לכתוב תפלין לעצמו כמו שהיו הקמיעות שבתוכם הפילקטאריען הישנה שהיתה במקום תפלין נכתבת בכל לשון ותפלין החדשות גם אחר שתיקנום לא תיקנום למען המון העם כ״א למען התלמידי חכמים המצוינים ולכן תקנו שתהינה נכתבות רק אשורית דווקא. ואחרי העיון

---

[4]) אינני נוהג בזה כשארי מחברים המעתיקים רק את הנאות להם ולכן ידלגו מדברי הספר את הסותר דבריהם על כן אבקש את הקורא כי יעיין בקנה במקומות אשר ציינתי דפוס פאריצק ויראה כי התשובות ע״ז לא לבד חלשות המה כ״א אינם מחלישים כלל את שאלותיו ורק פטפוטי דברי קבלה. והתחלת המאמר אצלי „ודע כי טוטפת״ הוא הוא הישוב על כל שאלותיו.

וההתבוננות נראה לנו שבעת שתקנו התפלין לא הבדילו כלל בין איש לאשה בין עבד לבן חורין, המה התקינו התפלין בצורות הקמיעות הנהוגות בעת ההיא אך הוסיפו לה קדושה ומעלה יתירה והגבילו את פרשיותיה, קבעו לה מקום על הזרוע ועל הראש להבדילה מיתר הקמיעות, מהשין החרות על התפלין לא ידעו אז כלל, ואצ״ל מהדלית והיוד שלדברי התוס׳ וסיעתו גם האמוראים לא ידעו מזה (כמ״ש התוס׳ במנחות ובשבת). ובעת תקנתן לא הטילו אותה לחובה וגם לא הגבילו בהיפוך למי אסור לשאת התפלין ואך לרוב קדושתן נזהרו בה המון העם, נשים שאינן מלומדות ועבדים שאינן כשרים ועמי הארצים לשאת אותם מפני שפחדו מקדושתם —. וע״כ רואין אנו (בתוספתא דעירובין) המוצא תפלין בר״ה מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר[5]) שני זוגות אחד איש ואחד אשה, אחד חדשות ואחד ישנות — ר׳ יהודא אומר מותר בישנות ואסור בחדשות״, שלפי הנראה המלות „אחד חדשות ואחד ישנות״ הן סוף דברי רבן גמליאל, ור׳ יהודא חולק עליו שע״כ יש לשאול מפני מה סתמה משנתנו בעירובין כר׳ יהודא ולא כרבן גמליאל? וכן צריך להבין הֵיטב ההבדל שבין חדשות לישנות שהש״ס שקיל וטרי בזה, ולא העלה דבר ברור; מתחילה אמר כי חדשות חישינן לקמיעות, ושקיל וטרי אי טריח אינש למעבד קמיע כצורת התפלין ואח״כ מסיק כי ישינות הנה אם כבר נקשרו אליהן הרצועות בקשר גמור, וחדשות שהרצועות רק מעונבות ולא מקושרות. שכ״ז אינו עולה על הדעת שהמשנה תכון לזה ואם היתה כונתה על הרצועות, כי אז היתה אומרת מפורש „בד״א בתפלין עם רצועות״ וכאשר יעיין המעיין היטב בש״ס שם, שהוא בעצמו אינו מעלה דבר ברור בפירוש המשנה הזאת — אבל אם רק נבא חשבון בסדר הדורות, נבין את טעם החדשות והישנות, נראה כי ר״ג ור״י אומרִים ממש דבר אחד ואינם חולקים כלל, וע״כ סתמה משנתנו כוותיהו, והכל על מקומו יבֹא בשלום — כאשר נבאר:

ה) כבר אמרנו השערתנו כי „התפלין״ בשם החרש הזה ובהגבלות סכום ומהות הפרשיות ומקום הנחתן על הזרוע והראש נתקנו כאת סנהדרין דיבנה, שלדעתנו הסיבה להתעוררות התיקון הזה היתה כת הישועים או הנוצרים היהודים שהחלה להצמיח אז שהוא משלשים עד ארבעים למספר הנהוג. שהיינו אחרי מות מחוקק הנוצרים והאבני-גליון החלו להתפשט בע״פ או בכתב, ויען כי הפילקטעריאן היתה נהוגה אז בין כל העמים שהיו אז, ותוכן הפילקטעריאן היה שונה כפי מנהג עם ועם, ואין כל ספק שעל הפילקטריא של היהודים היו כתובים פסוקי התורה, החלו היהודים המאמינים בישוע להוסיף עליהם פסוקי האבני גליון — והדבר הזה עורר את הסנהדרין דיבנה להגביל את פרשיות התורה לקרא לה שם חדש, ולהבדילה מיתר הקמיעות ונתתקנו בימים שהיה רבן יוחנן ב״ז הנשיא בסנהדרין ועל כי הוא ובית דינו תקנו אותן היו חביבין עליו ולא הוון זעין מיניה כולי יומא כמ״ש

---

[5]) כן היא הגרסה הנכונה כאשר תראה הלאה במס׳ תפלין ולא ר״מ כדגרים בש״ס עירובין (צו—צז) כ״א כגירסת המשנה שגורס ר״ג אומר שנים, ואלו היה ר״מ בעל המאמר זוג זוג, כי עתה הקדימה משנתנו את ר״ג והיתה אומרת מכניסן שנים שנים דברי ר״ג ור״מ״א זוג זוג, ובזה ניחא דקאמר שם (צה:) „לימא דלא כר״מ דאי ר״מ הא אמר לובש כל מה שיכול ללבוש כו״, ואלו הוי גרסי בברייתא הזאת דברי ר״מ לא היה להם להוכיח מסתימת דבריו, הן הוא אומר מפורש זוג זוג! וע״כ אין ספק שהגירסא במסכת תפלין היא הנכונה —. ועי״ש ובגמרא, דוק ותשכח.

בירושלמי, אך בתקנם את התפלין החדשות. לא בטלו עב״ז את קדושת הפילקטריאן הישנה שגם עליהן כתובין היו פסוקי התורה, והיו קורש להם בקרושתן הראשונה, ואך את התפלין הללו החדשות העלו בקרושתן וסמכון על כתבי התורה — והנה רבן גמליאל הנזכר במשנה סתם הוא ר״ג דיבנה, נכד הלל הזקן שהיה נשיא ביבנה אחר ר׳ יוחנן בן זכאי וע״כ כשבא הוא להורות הדין בדבר התפלין הנמצאים בשבת, אמר אחד חדשות ואחד ישנות כלומר אחד חרשות שנתקנו בימיו, ואחד הישנות הפילקטריאן בפסוקי התורה הנהוגות בין העם. וכן אמר אחד איש ואחד אשה, (שגם הנשים הכבודות והמלומדות כנראה היו נושאת את הפילקטריא הנ״ל ואולי בצורה אחרת מאשר לגברים ולכן היתה נקראת טוטפת כמבואר במשנה שבת) אבל היו קדושים בקדושתן, ולכן אמר אביי ותשתרי משום קמיע ואולם ר׳ יהודה (שהוא ר׳ יהודה בר עילאי שהיה תלמידו של ר׳ עקיבא) שהוא שלשה או גם ארבעה דורות אחר ר״ג, (אם נחשוב את ר״י בן זכאי לדור אחד, ר׳ אליעזר תלמידו לדור שני, ר׳ עקיבא תלמידו לדור שלישי, ור׳ יהודה תלמידו לדור רביעי) התיר בישנות היינו אלה שנתקנו בימי ריב״ז ורבן גמליאל שהוא קראם ישנות יען שקדמו לו ארבעה דורות, ואסר בחדשות אשר עשאו בימיו שאולי לא נתקנו כהלכה ואין בהם שום קדושה, או שכוונתו על החדשות שעושים בכל עת שתוכן ענינם יכול להיות לא פסוקי התורה כ״א פסוקים אחרים, או כי כוונתו על התפלין של הישועים שהתקינו להם בתוספת פרשה שקראם ר״י חדשות, אבל איך שהוא, איננו חולק על רבן גמליאל כ״א אומר ממש כדבריו; והישנות שהיו בימי רבן גמליאל כנראה לא נמצאו עוד בידי העברים בימי ר׳ יהודא, או גם נמצאו מעטים מאד עד שלא חשש לבטל בשבילם שבות השבת כי כל דפריש מרובא פריש, וא״כ סתמה המשנה היינו מסדר המשנה ר׳ יהודא הנשיא, תלמידו של ר׳ יהודא בעל המאמר, את המשנה כוותיה, כי הוא הבין דברי ר״י שהוא איננו חולק כלל על רבן גמליאל וידע עד מאד שהישנות המה התפלין שנתקנו בימי ר״ג, ואך את אחד האיש ואחד האשה, השמיט מדברי ר״ג אולי בימיו נשנית כבר כעין הברייתא הנזכרת במכילתא „שומע אני אף הנשים במשמע כו׳ אם למדת במזוזה שנוהג בנשים כאנשים יכול אף בתפלין כו׳ ת״ל למען תהיה תורת ה׳ לא אמרתי אלא במי שחייב בת״ת[6]) כלומר כיון שבימי רבי כבר אסמוכה אקרא (אם כי רבי בעצמו לא הביא כלל את האסמכתות הללו במשנה והדבר הזה לא לחינם הוא) הגבילו כבר את התפלין שלא תהינה הנשים נוהגות בה, וכפי האמור בפסקתא שמיחו החכמים בידי מיכל בת כושי לשאת את התפלין לא כמ״ש בגמרא בר״פ המוצא תפלין שלא מיחו בה חכמים, ולכן השמיט זאת מן המשנה, או כי בימיו לא נהגו הנשים אפילו — המלומדות שבהן בתפלין החדשות שנתקנו בימי ר״ג ונשאר להן רק הטוטפת הישנות ולא הוצרך רבי לסדר זאת במשנה, שכיון שאינן רגילות בכך, מחזי כמשוי לענין שבת —.

ו) איך שיהיה יוסרו כל הספיקות מן המשניות בדרך הזה שאחזנו לא נמצא

---

[6]) אין כוונתי לומר שכבר בימי רבי קראו את התפלין מצות עשה כנזכר שם במכילתא, כי זה לא יתכן כלל, אך אולי החלו אז להבדיל בין אנשים לנשים ע״י הקשים כאלו שגם המה מן המאוחרים וד״ל.

הפילקטריא שהיתה רק בית אחד מרובע על המצח והכתוב עליה היה נראה לעין כל, ואז גזרו גם על האומר חמש טטפות להוסיף על דברי סופרים ר"ל על דברי „הסנהדרין" שתקנו אז רק ד' פרשיות ולא להוסיף עליהם, יהרג, וכנראה ממשנה כלים (פי"ח מ"ח) היו הד' בתים מד' קציצות מחוברים ע"י מסמרים זה לזה ועקר קשורם וחבורם היו אל הבית הרביעי, שע"כ אם התיר כל השלשה וטבלן חזר והדביקן לרביעית נשארו טמאים כמקדם מפני שכל המחובר לטמא טמא, (עי"ש ברמב"ם ברא"ש וברעב"ע) ותראה כי היו להתפלין ההם צורה אחרת כי בתפלין שלנו א"א להתיר איזה קציצה מבלי לנגוע בהקצצות האחרות, וכ"ז תיקן הסנהדרין דיבנה, ושע"כ תרגם אונקלס בשם הזה את מלת טטפות. שהוא היה כששים שנה אחרי הסנהדרין דיבנה, ועפ"י השיטה הזאת הכל על מקומו יבא בשלום. היינו יונתן ב"ע המתרגם את הנביאים שהיה תלמיד הלל הזקן, לא ידע עוד משם תפלין כלל, וקרא את הפילקטריא שנשאו היהודים בשם „טטפות" כשמם בתורה, ושם הקמיע ותכשיט הראש והזרוע גם בימיו ולכן תרגם גם ואצעדה על זרועו בשם „טטפתא דעל דרעיה" כי נשאו בימיו הקמיעות הנ"ל. אך כשנשתנה השם וצורת התפלין, החלו תלמידי ר"א וחבריו לנסות למצוא מקום בכתובי התורה על תקנותם האלו, „ר"ל לסמוך אותם אקרא", לא לבאר את הכתובים, ר' ישמעאל רצה להוכיח מן טטפת מלא וחסר על הארבע פרשיות אולי רצה גם הוא לאחוז בלשון המשנה „חמשה טטפות" שלדעתנו כיונה על חמשה פרשיות ולא חמשה בתים (כמ"ש צד 87) אמנם מסופקים אנחנו בכונת המשנה מפני מלת „חמשה" ולא „חמש" כי המשנה דקדקה בלשונה ואם היתה כונתה על הפרשיות היתה אומרת „חמש" כאומרה שתי פרשיות במזוזה ומאד יוכל להיות כי הישועים הוסיפו גם בית אחד בשביל פרשת יוחנן אשר הוסיפו, וגם ר' ישמעאל כיון לא על הפרשיות אך על הבתים אבל גם זאת היא להלכה שאם הורה להוסיף פרשיות אף בבית אחד הוא זקן ממרא אך איך שיהיה לא רצה ר"ע שיוכיח ממלא וחסר שיהיה משמע שהכתוב כון על התפלין ולכן אמר לו אינו צריך (ראה בחלק החוקי 19) כאשר ענה לר' יוסי הגלילי מפורש: „ושמרת את החוקה לא נאמר אלא לחוקת הפסח," וכן אמר ר' נתן אינו צריך על הברייתא שאמרה להוכיח ממילת „ידך" שהיא יד שמאל, ובחר בהיקש הגיוני ושמתם וקשרתם אם הקשירה בימין ההנחה היא בשמאל שמורה מפורש שלא רצה לבאר את הכתוב בביאור מפורש על התפלין וכן נראה את ר' אליעזר (הגדול) אומר „אינו צריך" על מאמר הברייתא „אמרה תורה הנח תפלין ביד והנח תפלין בראש", (לשונו של ר' יהודא כנראה הלאה) שהכונה „אמרה תורה" הוא ר"ל „הקבלה" שאם לא כן היה אומר „כתוב בתורה", או „אמר קרא" כלשון הש"ס בכל מקום, לא רצה ר"א לומר „אמרה תורה" ואומר „אינו צריך" כאומר היכן כתוב זאת בתורה[7]) אך הרי הוא אומר והיה לך לאות, יותר טוב שתדקדק במלת „לך" לומר „לך לאות ולא לאחרים"

---

7) מכאן ראיה שמה שאמרו בבריתא בשם ר"א הגדול ע"פ וראו כל עמי הארץ כו' אלו תפלין שבראש, שתלו את המאמר בו (ולכן הוסיפו מלת „הגדול" שיכנסו דבריו באזני השומעים) שכיון שדעתו הוא היפך מזה, כמ"ש לך לאות ולא לאחרים לאות והבן. ועיין הלאה במס' תפלין שמה בפי ר"א מאמר אחר על התפלין, שלדעתנו הוא ר"א בן ערך לא ר"א הגדול —.

ואולי היה לו גם בזה כונה מסותרה. כי באמת לא מצינו שום מצוה „שתעשה בצנעה" אבל גם ע"ז א"ר יצחק „אינו צריך" כי לא ישר בעיניו מאמרו „הרי הוא אומר" כאלו יכון הכתוב מפורש על האות הזה, אך הוא מצא כתוב אחר שמוכרחים אנו לפרשו ע"ד המליצה והוא „ושמתם על לבבכם" שאם נסמוך מצות תפלין על הכתוב הזה ונאמר שתהא שימה „נגד הלב", ידעו הכל כי המצוה הזאת מוסמכת על הכתוב ולא כתובה מפורש, כי „ועל נפשכם" יוכיח, וכן תפס ר' יהודא על לשון הברייתא שאמרה נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן בין עיניך (לענין קרחה) שלא רצה לסבול אומרה „נאמר כאן" ואמר גם הוא „אינו צריך" כ"א „אמרה תורה הנח תפלין ביד במקום הראוי ליטמא בנגע אחד", שזהו ודא' מדברי קבלה —. כן רואים אנחנו בשיטת הגמרא (מנחות לז:) ובטוחים אנחנו שכל מעיין אם ידקדק בלשונה ויחקור היטב, ימצא שכל התנאים „חכמי המשנה" רצו להראות מפורש במאמריהם כי אין למצוה הזאת יסוד בתורת משה; ולסמוך על הקרא לא חששו, מפני הכלל שבידם מי איכא מידי דלא רמיזא באורייתא . . . והבן —. זאת היא דעתנו בדבר הפלפול אשר יפלפל הח' קליין בכונת המכילתא ועכ"פ נמצא רק את ר' יוסי הגלילי היחיד שאומר מימים ימימה על מצות תפלין ולא ר' עקיבא הוא היחיד שאומר „לא נאמר אלא לחוקת הפסח" כ"א כל התנאים שנזכרו למעלה כאשר יבין הקורא.

ואולם בדבר התרגומים אונקלוס ועקילס אשר יתרגמו „מימים ימימה" „מזמן לזמן" שר"ל בכל שנה שהוא כדברי ר"ע, ותרגום השבעים שתרגמו „דבר יום ביומו" ותרגום הירושלמי שאחז את החבל בשני ראשיו, נראה לנו כי לחנם חפש הח' קליין פתרונים להם בדברי המכילתא, כי לדעתנו פירשו השבעים את הכתוב ע"ד המליצה באומר „Asaletaa" שר"ל שיהיו חרותים ברעיוניו כאלו המה בלתי מתנענעים ועומדים תמיד לזכרון נגד עיניך, ולא כיונו על שום דבר ממשי הניתן בין העינים, ולכן פרשו מימים ימימה דבר יום ביומו כי הזכרון הזה צ"ל תמידי, וכן הוא כונת עקילס בתרגומו (שיכון לדעת השבעים כמו שאומר גם פירשט) לפרשו ע"ד המליצה, יען כי האחרון תרגם ביונית ולא בא לפרש את הכתוב עפ"י ההלכה מהמאוחרים כ"א ע"פ פשט הכתוב, שאם היתה כונתו על „התפלין" שהשם הזה בודאי כבר היה ידוע לו אם היה לחבירו אונקלוס, כי אז היה מתרגם בשם הזה ממש, כמו שתרגם אונקלוס שתרגם ע"ד ההלכה יען שבא לתרגם בלשון העם המדוברת אז בין היהודים, אם לא שנאמר שעקילס לא ידע עוד מהשם „תפלין" וכן „אונקלוס", והשם תפלין נוסף בדברי אונקלוס מהאחרונים[8]) כאשר יאמר הריב"ל

---

[8]) והרה"ג רנ"א יאמר בפירושו „נתינה לגר" (בהקדמתו הכוללת וכן בפנים) „שלכן תרגם אונקלוס השם „תפלין" מפני שפקרו בו המינים, (מה לו למתרגם את המינים אם פשוטו של מקרא אינו סובל תרגומו יפקרו המנים עוד יותר) (כמו בלולב)" אבל אני בדעתי הקלושה איני מבין דבריו, איזה מינים פקרו בתפלין? האם נעלם מעיני כבודו משנה מפורשת מגילה פ"ד. „נתנה על פס ידו ועל מצחו ה"ז דרך המינים", וכן תלמוד מפורש (הוריות דף ד') אינו חייב אלא על דבר שיודו בו הצדוקים וכן בסנהדרין פ"ח: בפרש"י „דזיל קרי ביה רב הוא שהוא לשון התלמוד בהוריות (שם)? ואם כונתו על השמרונים או הכותים, מעולם לא נקראו מינים בלשו' חז"ל — ואף אחר שגזרו עליהם לא גזרו אלא שיהיו כעכו"ם אך לא כמינים שהבדל גדול יש בין עכו"ם למין שאת הראשון

(בספרו בית יהודא צד 287) שהוכיח בראיית נאמנות מר״י והשל״ה מס׳ שבת שיש בתרגום „אונקלוס״ כמה תקונים והוספות מאחרונים (שאם נאמין בזה, אז נצטרך לאחר זמן קריאת השם „תפלין״ אך לזמן האמוראים והמה תקנו את השם הזה גם במשנה ובבריתות כאשר כן יאמר הספר „ידידיה״ הנ״ל אבל הדעת מתנגדת לזה) ואז נצטרך לומר שגם אונקלום פירש את הכתוב ע״ד המליצה, כי מאד כבד להאמין ששני חברים אשר יקבלו תורתם ממקור אחד, ולפי דברי חז״ל קבלו גם את תרגומם הזה מפי ר״א ור״י, שיחלוקו לא בדבר הגיוני או גם בדבר המקובל אשר הטעות תוכל למצוא מקום בו, כ״א „בשם העצמי״ של דבר הידוע ומפורסם בימיהם בין כל ההמון בתרגומם, אבל אם נאמר שזה תרגם לחעמים בלשון יון, וע״כ שמר רק את פשט הכתובים, וע״כ פירשו בדרך המליצה כמו שהבינו זה גם חז״ל, והשני פירש בלשון המדוברת אז גם לעברים והוכרח לפרש עפ״י ההלכה, לא יהיה כל סתירא בדבריהם. שניהם פרשו מזמן לזמן בדעת ר׳ אליעזר רבם ור״ע ושארי התנאים, וכן את מלת טטפות תרגם הראשון כ ד ע ת ם בפשט הכתוב, והשני כפי ההלכה שהורו המה. וכן הוסיף להלכה על וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך ת״א ותכתיבוינן על מזוזין ו ת ק ב י ע י נ ו ן בסיפי ביתך. שהיא ההלכה. (עיין ביכורי העתים תקפט צד 39) כן תרגמו לפי דבריו, גם Vulgata גם Syrer בדרך המליצה בפשט הכתוב, שהיה מקובל בעיני החכמים, וגם מתרגום הירושלמי שהאחרון הזה, ערבב ובלבל בתרגומו הלכות אגדות ופשוטי המקראות גם יחד, נ״ב אין כל ראיה שכיון במלת „קביעא״ על התפלין הבלתי מתנעעים, כי אפוא נמצא שהתפלין לא יתנענעו? מקומם הוא עפ״י ההלכה, מסוף המצח במקום שיתחילו השערות עד מקום שמוחו של תינוק רופס, ויכולים אנחנו עפ״י ההלכה להניחם בגובה הראש, או סמוך להמצח. וע״כ אמחז״ל מקום יש בראש להניח שתי תפלין, ובמלת „קביעא״ ר״ל „תמידית״ מל׳ עשה תורתך קבע ותפלין מצותן כל היום ולכן אמר קביעא ר״ל מונחים תמיד על הראש וכאמור במס׳ תפלין ר״א עשה את התפלין קבע ולא בלתי מתנענע כאשר יראה הקורא בדבריו ולרוכרן חקיק ומפורש על תפלת רישא, קביעא, כל קבל עינך בגובה —. שמלת „לרוכרן חקוק״ הנראה שכונתו על השין שעל תפלת הראש והוא מאוחר מאד ואך אביי אמרו; וכל זה פשוט וברור לדעתנו —.

אמנם מה שכתב הח׳ קליין בדבר תרגום השמרונים, שלכאורה נראה בדבריו חדשות בשיטת השמרונים, הנה אחרי ההתבוננות נפונה גם בדבריו אלה, ולמען יוכל הקורא מבין לשפוט בדבריו ובדברינו נעתיק את תרגומו של השמרונים כפי הוצאות הדר. ברילל, (וויען 73) בפ׳ קדש פסוק והיו לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך יתרגם השמרוני „ויהון לך לסימן על אדיך ולדכרן בין עינך לבדיל תהיה אורות ה׳ כו״. בפ׳ והיה כי יביאך עה״פ והיה לך לאות על ידכה יתרגם „ויהון לך לסמן על אדיך ולטפין בין עיניך, הלא בתקוף אד אפקך יהוה ממצרים״. ובדברים (יח) „ותקטרנון לסימן על אדיך ויהון לטפון בין עיניך.״ (שם ט יא) „ותקטרון יתון לסימן על אדיכון ויהון לטפים בין עיניכון ותלפון ית בניכון כו״ וע״ז יאמר החכם קליין:

מעלין ואת השני סודידין —. והתנצלותו של הגאון בזה בהקדמתו הכוללת עי״ש צריכה ביאור והבנה ועכ״פ נעלה הוא מתבונתי —.

„Eigenthümlich ist es, dass der Samar. für ידך Ex. 13, 9. und „Deut. 6, 8. ידיך und für ידכם Deut. 11, 18. ידיכם sezt. Noch mehr: „das Wort "טוטפת„ das bei uns an den drei Stellen Ex. 13. 16. „Deut. 6, 8, 11, 18. defect geschrieben ist, ist bei ihm durch- „gehends plene. Das wird wohl nicht zufällig sein.“ עכ״ל. אבל אנחנו נפונה בהם, כי לרעתנו מלת „אדָיך״ אין כוונתו על רבים, והוא ממש כביאור „ידך״ בלשון הכתוב. אמנם על „יד״ מתרגם „אד״ והיה יכול לומר אדָך בלא יו״ד, ועכ״ז גם „אדָיך״ הוא יחיד ולא רבים, האמנם אדיכון נוכל לפרש גם לרבים אבל לא נראה בזה מטרה מיוחדת מפני שינוי לשון מאדיך לאדיכון שמזה נראה שמלת אדָיך המורה להם ליחיד קבלו אותה כמו שהוא והוסיפו רק ון לתרגום על ידיכם ולא נראה בזה כונה מיוחדת; ובדבר „טטפת״ ראשונה צריכים אנו לדעת כי חז״ל גרסו בתורה לא כפי הנכתב אצלנו בספרים מדויקים כי אצלנו כתוב בכל החומשים ובפאליגלאט הלונדוני בוהיה כי יביאך ובוהיה אם שמע „לטוטפת״ ובשמע „לטטפת״. וחז״ל אמרו (מנחות לז:) ת״ר לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ד. דברי ר׳ ישמעאל והח׳ קליין בהערה 3 יאמר לטטפות לטטפת לטטפות הרי כאן ד׳ ולא העתיק נכונה. וכן בפנים בספרו, כי הואו הוא בראש המלה ולא בסופו. נמצא שאצלנו שתי פעמים לטוטפת כתוב בוי״ו בין הטתין, ופעם אחת חסר. ולפי גרסת חז״ל היו שני טטפת חסרים ובאחד נתוסף ואו. וכתב ע״ז התוס׳ (שם) „שמע והיה „א״ש״ כתיב „לטטפת״ ובוהיה כי יביאך כתוב „ולטוטפת״ בספרים מדויקים אבל בין „פא לתיו לא כתיב ואו ותימא היכי משמע תרי וכו׳ ואומר ר״ת דוי״ו קמא דולטוטפת „מוקמינן בסוף כאלו כתיב לטטפות״, עכ״ל. ומזה נראה שגם אצלינו לא גדול ההבדל כי באמת הואו הכתוב בין שני הטיתין של טוטפת איננו מעלה ולא מוריד לענין הוכחת רבים או יחיד, ורק אם היה כתוב הואו בין פא לתיו. „טטפות״ וא״כ אינן דורשים השמרונים את הואו מן ולטוטפת, ואינם רואים אותו כאלו כתוב בסוף התיבה, וע״כ המה אצלם כולם חסרים, או כולם מלאים “plene„ כהבנת ה׳ קליין. ואך המלה עצמה תרגמו בשם טפין שהמה לא טיפה כהבנת קליין, כ״א על התכשיט טטפות הידוע גם להם כיון שנשאו תכשיט כזה על הראש גם בימיהם, כנראה מן תרגומו של יונתן ב״ע ומן המשנה. כי טיפה „טראָפּפען״ תבא תמיד ביו״ד בין טית לפא בל׳ סורי. והוא דעביד טיף טיף (פסחים לט:) וכן המטיל טיפות עבות (מקוואות ח) ומזה נראה כי טיפה היא נקבה והשמרוני מתרגם ב״פ „טפים״ ולא נוכל לומר שכונתו על טיפה. ולכן כיונו פשוט „לטפים״ או „לטפין״ ר״ל להתכשיט היותר חשוב, ופרשו את הכתוב ע״ד המליצה כמו לסימן על ידך שפרשוהו ולא קימוהו מעולם[9]) ומה שהמה נוהגים למשוח את מצחם מבין עיניהם ועד ראש חוטמם בדם של קרבן פסח גם היום את ילדיהם וגם את האב והאם, לדעתנו איננו נובע כלל ממקור הכתוב הזה שלא נאמר גם בספר שמות על הפסח, ואצ״ל בספר דברים; ולוא קימו מן הכתוב הזה כי אז היו מושחים גם את ידיהם בדם

---

[9]) אשר הביא הח׳ קליין בשם “Castelli„ שהוא מעתיק בהלעקסיקאן שלו את דברי השמרונים ומבאר „טפין״ במלת „פילקטריא״ הטעה כנראה את הרש״י פין בדברי הימים שלו צד 204 לומר שגם השמרונים יתרגמו תפלין כו׳. כמ״ש לעיל צד 52.

הפסח ולא רק את התינוקות כנראה שהאב והאם טפלים במנהג זה אבל המה מושחים בין עיניהם וחוטמם בדם הפסח לסגולה ולרפואה כמו שמושחים החסידים את עיניהם ביין הבדלה, ובכל וואלין ואוקריינא יקחו גם מיין הבדלה השפוך על השולחן וימשחו את כיסי בגדיהם להצלחה, וכן יריחו את ההבדלה אחרי שיכבוה. וגם יסתכלו בכוס הבדלה קודם שישתוהו לראות צורת עצמם ואז בטוחים המה שלא ימותו בשבוע זה ועוד מנהגים כאלה, האם לכ״ז נחפש פסוקי התורה? וע״כ לא נסור מדעתנו כי השמרונים יפרשו ע״ד המליצה כמו שיפרשו הקראים גם המה את הכתובים הללו, ואשר יש לי ראיות רבות, שאין כאן מקומם, שתורת הקראים מיוסדת על תורת השמרונים —. ומה שהעיר קליין בדבר הצדוקים והקראים, כבר אמרנו שהצדוקים הניחו תפלין כנראה ממגילה במשנה וכגרסת הרמב״ם, וכמשמעות הגמרא הוריות ד׳, ואין שום סתירה ממנחות מ״ב. כי שם הגירסא „בותים" (כמו שנבאר להלן בדברי פין. ורק הצדוקים הניחום על פסי ידיהם ועל מצחיהם, ואין כל ספק שחרתו על הקמיע פילקטארי׳ הידוע את פסוקי התורה, לא נוכל אמנם לדעת אם כתבו כל הארבע פרשיות, או רק אחדות מהן, וגם באיזה כתב כתבום, כי כפי אשר מצאתי במסכתא תפלין משבע מסכתות ירושלמיות (שהוא אמנם מאוחרת מאד כאשר נדבר מאתה לפנינו) אומרת כתבה ע ב ר י ת פסולה, שבלי ספק מצא מחבר זאת המסכתא באיזה משנה או ברייתא ההלכה הזאת והיתה נגד הצדוקים שאולי כונו חז״ל באומרם והניחו כתב עברית להדיוטים על הצדוקים או על כת אחרת המתנגדת להצדוקים — ובדבר הקראים כבר אמרנו דעתנו ואין להאריך יותר —.

פרק ד.

ראיות נכוחות מהתלמוד עצמו שבכל מקום שרצו חז״ל לקבוע הלכה שלא יהיו עליה מערערים, אמרו שהיא הלמ״מ. תפלין של ר׳ חייא תפורות היו בחוטי פשתן, לשונו של הקנה האומר על כ ל ה ה ל כ ו ת שנאמרו בתפלין בשם הלמ״מ, שאינן, אלא שלא רצו לגלות הסוד. התפלין נתקנו בסנהדרין דיבנה. כל ההלכות למ״מ שנאמרו בתפלין לא ידעון חכמי המשנה, תפלין שקרא רבן נמליאל „חדשות" קרא אותן ר׳ יהודא „ישנות"—.

א) הקורא הנכבד כבר ראה את דברינו בדבר ההלכות למשה מסיני שנאמרו כולן מפי אחרוני האמוראים בתפלין (צד 21, 68—71) ואת אשר הבאנו מספר הקנה מה שיאמר הוא בפירוש הדברים „הלמ״מ". ולא נוכל להעלים עין ממה שכתב אחד מחכמי הזמן מן החכמים היותר מצוינים ברוסיא הוא הר״ר שמואל יוסף פין שכתב בספרו דברי הימים וז״ל: „מן ההלכות למ״מ העולות למספר המשים וחמשה „בכללן (עיין חות יאיר ס׳ קצ״ב, הערצפעלד ח״ב 222) נמצאו כעשרים ושתיים „מהלכות כתיבת ספר תורה תפלין ומזוזות, מלאכתן תפירתן ותקונם, ומזה אנחנו „רואים עד כמה שקדו בני ישראל מיום ש ו ב ם ל א ר צ ם להכין ולסגל להם חפצי „שמים אלה, ותהי זאת גם לעדה נגד המבקרים החדשים, כי מאז ומקדם פרשו „את הכתובים וקשרתם כו׳ כפשוטם ולא ע״ד המליצה. ובמשנה שנו חומר בדברי „סופרים כו׳ (סנהדרין פח:) ומזה נראה שכן היתה ק ב ל ה ב ע ם שעקר מצות „תפלין הוא מן התורה, והסופרים לא חדשו בזה דבר כ״א פ ר ש ו ו ה ג ב י ל ו את „ה פ ר ש י ו ת ה ר א ו י ו ת ל ה י ו ת ב ת פ ל י ן וקבעו להם מספר ארבע ולא יותר.

„ולפי היסוד המבואר בהוריות ד. נראה שגם הצדוקים הודו בזה, וצ״ע במנחות[1] „מ״ב" עכ״ל. איך תהיה זאת לעדה שמאז ומקדם פרשו את הכתובים וקשרתם כפשוטם ולא ע״ד המליצה, לא נבין. הן הוא אומר „כי הסופרים פרשו והגבילו את הפרשיות הראויות להיות בתפלין" וא״כ מה חדש חדשו הסופרים אם הבינו כל העם שהכתובים המה כפשוטם ממש היינו שבכל מקום שנאמר „והיו הדברים האלה לאות, לזכרון ולטוטפת" מצוה הכתוב שהמה ר״ל „הדברים האלה" יהיו לאות, זכרון וטוטפות, ולא נאמר זה רק בד׳ פרשיות קדש, והכ״י שמע והא״ש, איזה צורך היתה להסופרים לפרש ולהגביל את הפרשות הראויות? (ראה צד 3) ומדוע תאמר המשנה „חמשה טוטפות להוסיף על דברי סופרים" הן לא „דברי סופרים" המה „ארבע פרשיות" כ״א כתובים מפורש בתורה אם הכתובים נאמרו לא בדרך המליצה? וכן כהו „עקרו" מדברי תורה ופרושו מדברי סופרים שאמר ר״א בר״ה (סנהדרין שם) לפי דברי פין האומר שפרשו והגבילו את הפרשות הראויות לבא בתפלין אם הפרשיות עקרן מדברי סופרים, איזהו עקר נשאר בדברי תורה? אבל באמת אחז החכם הזה את החבל בשני ראשיו, הוא הודה הודאה גמורה להרנ״ה ולהרז״פ שכל ההלכות למ״ם, המה אך הלכות קדומות אשר נתקבלו בישראל מימות אנשי כנה״ג כנראה מדבריו (בצד 168) וכאשר כתב מפורש בשמו החכם צוויפעל (שע״י ח״ד צד 52—51) [שאם אמנם האחרון גרע הרבה מאד מדבריו וגם הוסיף ושינה לשונו באיזה מקומות[2]) עכ״ז בתוכן כונתו לא החטיא את המטרה ומשתיקתו

[1]) אין כאן שום צ״ע וכבר תיקן זאת הגאון ר׳ ישעיה פיק בהגהותיו שהגיה „כותי" תחת „צדוקי" והכותי אסור בכתיבת תפלין מפני שמכחיש בה ע״ש.

[2]) כה יתחיל הררא״צ את דבריו (שם) „ומה מאד שמחתי לקרוא בס׳ היקר „דבה״י לבנ״י להחכם היקר ר׳ שמואל יוסף פין נ״י, מאמר שלם, שבו הראה א״ע לעיני „כל, כמחזיק בשטה זו (ר״ל שטת קראכמאל, פראנקל ונרעץ) בשתי ידיו ולחשיבת „הדברים ויקרתם, הנני להעתיקם פה, וז״ל בספרו דף ע״א, בכמה מקומות בתלמוד „כו". ויעתק את דבריו בשני צדדי ספרו עד „כ״א לטובת כלל האומה ולתקנת האמונה „עכ״ל ודבריו היקרים האלה נושאים בד בבד עם דעת הרנ״ק והרז״פ, ע״כ לשון צוויפעל. אך מה ישתומם המעיין שיחפש וימצא בדבה״י של פין ולא ימצא כלל דף ע״א, כי ציוני צדדי ספרו הם רק במספרים הנהוגים (ציפפערן) ובצד 71 לא ימצא מאומה אף דבור אחד מכל דבריו, ואך אם יכפיל עא שיעלה בידו 142, ימצא שתי מלות הראשונות „בכמה מקומות" ויתר דבריו ימצא מקוטעים ובשינוים גדולים המהפכים את הכונה להפך גמור כמו „חומרות חדשות" שפזרם פין צד 148, השמיט צ״ם מלת „חדשות", „קולות שונות בכמה עונשי התורה, השמיט מלות „שונות בכמה" והקורא המעיין, יראה שההשמטות האלה מהפכים את הכונה במאמרו של פין המכיל מן 142, עד 188. ומכיל 17 מאמרים גדולים ונכבדים, והראשון ערבם ובלל את כל דבריו ולא אך גרע, ושינה כ״א גם הוסיף מלות אחדות כאשר ימצא הקורא התחלת מאמרו 142 וסוף מאמרו בצד 188. ומסיים „עכ״ל"! הנה כי כן ינהגו חכמים בזמן הזה בעוד ששני החכמים חיים המה (יחיו ויאריכו ימים) שאם גם היה כותב „תוכן דבריו" גם אז היה זה ללא אמת כי לא תוכן דברי פין המה כ״א סדר חדש לדבריו אשר קבץ מלה מצד זה ושתי מלות מצד השני וארבע מלות מצד החמשי וחברם לאחת ועשה מזה מאמר בלי הפסק, שיתאים עם דעת המעתיק למען לתלות דעתו ודבריו באילן אבל עכ״ז גדול אם יאמר איש „תוכן דבריו" אינו יכול השני לתפוס עליו כי בהבנת הדברים הדבר תלוי והוא הבין תוכנם כן וכן הוא האמת כי הרשי״ף סבב את דבריו והאריך מאד למען העלים את דעתו מהקורא אך דבר שהסתיר הוא אינו רשאי סופר אחר לגלותו באופן כי ישים דבר בפיו אש־

של פין נראה הודאה גמורה לדברי צוויפעל על כל מה שכתב בשמו.] ואת הכתובים רצה לפרש עפ״י פשוטם (!) ולכן לא עלתה בידו, מה שעלתה בידי רש״י לפרש במלות שתים „מדברי סופרים, שהם ד׳ בתים״ (ראה לשונו צד 17) אם כי בפסקתא רבתי מפורש בהיפך שהטוטפת המה הפרשיות (עי״ש פ׳ בא) ולדעתו „התפלין״ המה „הפרשיות״ „והטטפות״ המה „הבתים״ — וכל הרואה בדברינו שכתבנו למעלה יראה שמעולם לא עלה על דעת חז״ל לפרש את הכתובים עפ״י משמעותם שהעולם קורא זאת „פשוטם״, כ״א „לפי עומק פשוטם שפירש הרשב״ם״ אך סמכו את התפלין לאחר שנתחדשו (מסנהדרין דיבנה) על הכתובים.

ב) ואולם למען הראות לקוראינו כי ההלכות למ״מ בבלל, אחז״ל על כל דבר הלכה שרצו לקבוע אותה בלא כל מחלוקות (אם כי גם זאת לא עלתה בידם כי נמצא מחלוקות גם בההלכות שאמרו „שהמה הלמ״מ כמ״ש הרא״ש הלכות מקואות סימן א׳, וכמ״ש בתשובת חוות יאיר סי׳ קצ״ב (עיין בהערה צד 262 לדבה״י הנ״ל) ותראה שם גם לשונו של שד״ל ואולי נביאם לפנינו), נביא ראיה חזקה, לדעתנו מהתלמוד בעצמו שמעולם לא פחד ולא נתבהל, מהשם „הלכה למ״מ״ וזה לשון הש״ס במגילה. גמ׳: „ואמר ר׳ חייא בר ארא א״ר יוחנן שיור התפר הלכה למשה מסיני ומחו לה אמותא ולא אמרו אלא כדי שלא יקרע״ (מגילה יט:) רש״י „שיור התפר כשתופרין יריעות של ספר תורה לחברן יחד משיירין בתפר למעלה ולמטה, ומחו לה אמותא לאחר שאמרה הכה על מוחה כלומר חזר וסתר ואמר לאו הל״מ הוא אלא חכמים אמרו״ עכ״ל. וכן לעל פירש אצל הקורא במגילה בין הכתובים, שאמרה הגמרא ומחו לה אמותא, פירש „כלומר סתר מקצתה כו׳״, הנה דחק עצמו רש״י לפרש כי הוא בעצמו חזר ביה אם אמנם לא תיקן לשונה של הגמרא „ומחו״ לא במלת „ומחי״ או „ומחא״ שהיה משמע לשון יחיד, אבל „ומחו״ הוא בודאי רבים, ואזיל על השומעים מפיו את ההלכה הזה, מחו לה אמותא, ר״ל השומעים שאמר ר׳ יוחנן את ההלכה הזאת בשם הלמ״מ הכו על קדקדה של ההלכה הזאת ולא קבלו אותה מפיו ולא הוא בעצמו חזר מזה — וכפי הנראה קשה היה לרש״י להאמין שלא תאבה הגמרא לקבל מר׳ יוחנן אם אמר מפורש על הלכה אחת שהיא הלכה למ״מ, וע״כ אמר שהוא בעצמו חזר ביה (או כי

הוא לא הגיד מפורש, אבל אם יאמר „וזה לשונו״ „עד כאן לשונו״ הנה לא יפון עוד שום איש שהביא דברים ככתבם, ומה מכוער הוא דבר זה לסמות עיני הקוראים על אופן זה? דברים כמו אלה תפס הריב״ל בספרו זרובבל ובצדק, על ספר „נתיבות עולם״ שבא להבאיש שם התלמוד ותורה שבע״פ, ומה יענו שונאינו אם ימצאו בדברי חכמנו זיוף כזאת? ועוד הערם יערימו להראות המראה מקום שלא ימצא אותם שום איש למען לא יתפסו עליו, ומי יודע כמה דברים שינה עוד? הן כל ספריו אך העתקות המה, ואם נחפש אחריהם נמצא כי לא שלום על ישראל עשה כ״א שנאה ותחרות בין הסופרים אשר יבדקו אחריו . . . . וצר לי מאד ע״ז כי אני מחבב ספריו וכבודו יקר בעיני באמת, והנני מודה שלולא קראתי מראש ס׳ דבה״י לפין, כי עתה העתקתי גם אני בשם פין את דברי צוויפעל, והייתי אני וספרי חטאים. ומכאן אזהרה רבה למשכילנו כי לא יסמוכו כלל על ציונים כ״א יבדקו אחריהם, שכן עשה עוד חכם אחד גדול ומפורסם, עם ספר אחר כאשר יראה הלאה —. ואולם אם אמנם נהג צוויפעל לא כשורה, עכ״ז לא שם עלילת דברים על פין, כי דעת פין בולטת ונראה למעיין חודר בספריו, אשר הוא הסתירה תחת כנפיו מטעם הכמוס אתו, ובא רעהו וחקרו ונלה עליו —.

הבין זאת גם הוא והסתיר הבנתו מהקוראים, כאשר נמצא אותו כן פעמים רבות, ואם יעיין הקורא בדבריו אלו יראה שרחק עצמו והאריך למרות דרכו ולשונו הקצרה) אבל לא תיקן כלום, שאלו קבל ר׳ יוחנן מרבותיו „שההלכה הזאת היא למשה מסיני". איך היה יכול לחזור? וגם מהו „ומחו לה אמוחא"? היה לו לומר שנזכר שלא קבל ההלכה הזאת בשם למ״מ, אך שמעה סתם, אבל האמת תעיד על עצמה שר׳ יוחנן אשר השמיע שש הלכות למ״מ, (עיין החלוץ ג) בא להשמיע הלכה שביעית בשם למ״מ ולא חזר בו מעולם כי כן אמר זאת ר׳ חייא בר אבא משמו בעת שר׳ יוחנן לא היה כבר בעולם. ואך השומעים הכו לה על קדקדה, ואמרו שמעולם לא היתה זאת גם הלכה קדומה, אך אמרו שצריך לשייר בהתפר כדי שלא יקרע, מובן מאליו שאם תפר ולא קרע ולא שייר מאומה גם אז כשר וטוב —. ולא חלו ולא זעו לא רק להטיל ספק בדברי ר׳ יוחנן כ״א אמרו ברור שמעולם לא היתה הלכה זו מקובלת ואך ר׳ יוחנן מפני שחשש שלא יקרע, בדה מלבו הלכה למשה מסיני ואכרה. ולדעתנו ראיה ברורה היא זאת, (נוספת על ראיותיו של החלוץ) שכל הלכות למ״מ היו רק הלכות ברורות אשר רצו להרחיק מהן מחלוקות ועי״כ אמר הרא״ש (שם) „על הלכה למשה מסיני, הנאכרת במשנה עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית (חגיגה ג:) שאינה אלא כלומר דבר ברור כהלמ״מ. וכן כל „באמת אמרו" שהיא הלכה שאומר בש״ס גבי מילי דרבנן כו׳" עכ״ל עי״ש שאין כל ספק שמאמר הגמרא הזה היה לנגד עיניו אך לא הביאו אותו למען לא לגלות את המכוסה שהאמוראים אמרו שעל כל דבר הלכה שרצו שתקובל בלי שום חולק התירו לעצמם להגיד „הלמ״מ" —. והם היו להם על מה שיסמוכו מפני שראו זאת מחכמי המשנה שגם הם אמרו שלש פעמים הלכה למ״מ (פאה פ״ו מ״ו, סוף עדיות ידים פ״ה מ״ג) ובתוכם אחת שגם הרא״ש מוכרח היה להודות שאיננה מסיני ורק הלכה קדומה היא וכמ״ש בחלק המעשי (צד 82—81) ע״ד הופעת רוה״ק ומראות בחלום שהתירו להם הרבנים האחרונים לעצמם, מפני שראו זאת מאחד שסלל הדרך לפניהם, ותדע שכן הוא מפי עדותו של רב שראה את התפלין של ר׳ חייא נתפרים בחוטי פשתן (מכות יא:) ואיך עשה ר״ח נגד הלמ״מ „ותופרן בגידן"? וחז״ל שבאו לפסוק הלכה לא אמרו רק „לית הלכתא כוותיה" וד״ל. ועוד רמזו ע״ז חז״ל באומרם (ב״ב יב.) „תדע דאמר גברא רבה מילתא ומיתאמרא הלכה למשה מסיני כוותיה", שכ״ז מראה לנו ברור, שאחרי שקבלו החכמים מאמר הגברא רבה ורצו לקבוע הלכה כמותו בלי כל חולק, אמרו „הלכה למ״מ כוותיה" וד״ל. ומן רובי ההלכות למ״מ שנאמרו בתפלין וכולן מפי אחרוני האמוראים נראה כי נשתנו צורת התפלין ונתחדשו בזמניהם ועי״כ היתה צריכה חיזוק גדול מאד, ולכן אמרו כמעט על כל ההלכות שהם „הלמ״מ" זולת הארבע פרשיות הגבלת המקום על היד ועל הראש ועל איזה יד, ועל הזמן מתי יניחום, שבזה לא נשתנה מאומה שעוד בימי הסנהדרין דיבנה שינו את מקום הנתתן מפני הצדוקים, לא אמרו הלמ״מ לפי שכבר קדמום התנאים בסמכם כ״ז על הכתובים; ולהגביל בה הדינים הוכרחו למען לא תהינה כקמיעות המסורות לכל אדם שאומר מומחה אני, ועי״כ אמרו שהם הלמ״מ. ועלינו להחזיק טובה לאחד מן המקובלים „בעל הקנה" (יהיה ראשון או אחרון כדעת חכמי זמנינו) שגילה לנו

מפורש אשר החכמים האמוראים סתמוהו, הוא אומר מפורש שהאמוראים אמרו כל אלו ההלכות למ"מ מפני שלא רצו לגלות הסוד, ואמר זאת כמעט על כל הלכה והלכה בתפלין שאחז"ל בה למשה מסיני וראוים הדברים להעתיקם בספרנו למען יראו מורינו, שאחד קדוש מדבר המעיד על עצמו שקיבל תורתו רק מפי מלאכי מעלה, לא זע ולא פחד מפני „הלמ"מ" כלל וגילה עוד שבכל מקום שאחז"ל „הלמ"מ" הוא מפני שלא רצו לגלות הסוד בזה הדבר כאשר תראה למטה בהעתקת לשונו.

(דף מא) (הבאתי כבר בפתיחתנו לספרנו הזה ונשנה בזה מפני החידוש בו) „ויען שכריכתו בשער בהמה טהורה וביותר בשל שור ותפירתו בגידין הן הם „דברים שאין השכל מורה בהן אמרו הלכה למ"מ ובאמת כל היכי שהסוד „עמוק ולא רצו לגלותו אר ז"ל הלמ"מ ובאמת צריך לכרוך הפרשות „הללו בשער עגל ולהיות השער נראית מעט ממנו בחוץ שעי' זה שלום ורעות „למדה"ד". דף מ"א[3]) „אמרתי לו רבי ולמה אמרו תפלתו עגולה פסולה, א"ל בני „כיסוי הסוד הוא שאמרו תפלין מרובעות הלמ"מ וידעת בני באמת שהויה ד' „אותיות ור"פ בבתים, וקיום העולם בד' מזרח ומערב צפון ודרום הם הזרועות ודו „פרצופים והנה העטרה מערבבת אותיות מרובע שהכל מתערבין ואין הוראה בעיגול „ר"ל כאשר יעשה עיגולים מורים שאינם ד' שהמרובע בד' מורה". (דף מ"ב ע"ב) „אל"ר ולמה יעשה ב' שינין בצד אחד ג' יודין ובצד אחד ד' יודין וזה השין לא „נתן למרע"ה הלא לא תראה שין של ד' יודין בתורה ואמאי תקנו „התוספת עמ"ש בתורה, והלא אל תוסף. אל"ב וכתיב לא תסור ואין זה תוספת רק „הוראת החיבור ואביי הוא דידע זה הסוד והעלימו (ולכן) ואמר „הלמ"מ" (שם ע"ג) „אל"ר ורצועות שחורות למה? א"ל בני גם באילו כיסו „הסוד שארז"ל רצועות שחורות הלכה למשה מסיני ודע בני כו'" עכ"ל.

הרי לך אחד מהמקובלים הגדולים שהיה ממשפחת ר' נחוניה בן הקנה (בעל סדה"ד אומר עליו שהוא אביו של ר' נחוניה בן הקנה והרמ"ע מפאנו בס' עשרה מאמרות אומר שמחברו הוא רבי אביגדור קרא שהיה בשנת הקמ"ד) ולומד מפי אליהו, מגלה הוא הסוד, שההלכה למשה מסיני אחז"ל בכל מקום שלא רצו לגלות הסודות אבל מעולם לא נאמרו ההלכות האלו בסיני —.

ג) אם גם נודה לדברי הרה"ח יעללינעק שספר הקנה נתחבר בשנות המאה השלישית לאלף הששי (צד 44 מקונטרס תרי"ג) גם אז לא למותר הוא לראות את מבטו על חכמי התלמוד בכלל ועל מצות תפלין בפרט כי עכ"פ קדוש יאמר לו בפי כל הרבנים, ומבלי להכריע באיזה זמן היה ומי היה (עיין הערה בסוף הספר) נעתיק ממנו עוד מאמרים אחדים במצות תפלין הזאת —.

„א"ל בני אמור לי אם נקרע ונראין התפלין של יד מהו חייב לכסותו, א"ל

---

[3]) כבר אמרנו שהרב החכם היקר ה' יעללינעק גרע ומרט מדבריו להראות קלינו של המקובל הזה, והבטחנו (צד 4 הערה 15) להביא את מאמרי יעללינעק שהביא בשם הקנה ודברי הקנה. — ונקים הבטחתנו זאת בסוף הספר ושמה ימצאם הקורא כולם ולא הכנסנו זאת בפנים שלא לבלבל את הקורא בענין אחר —.

„רב אשי דאמר לאמימר על מה נראין התפלין שלך והיה לאות לך כתיב לך ולא „לאחרים, א״ל במקום לך לאות אתמר דהיינו בקיבורת ששם מכוסין אבל אם „נקרעו אין בכך כלום: אל״ב ולדבריו למה לא אמר „והיה במקום לך לאות" „אלא מדלא כתיב „במקום" ש״מ לך לאות ולא לאחרים לאות ועדיין אני אומר נקרע הבית יד ונראין התפלין צריך לכסות (ראה בח׳ החקי 41 בהערה 11) א״ל „ואמימר למה לא הסכים לדעתו וא״ל אמימר וויתר ואני מבקש זכות" (שם דף ע״ד) „ועוד מהו זה הטיול שארז״ל טט בכתפי שתים פת באפריקא שתים „זהו טטפת א״כ לשון של אפריקי וכתפי בא התורה ללמדנו ומי יאמין בזה"? (שם) „אל״ר מאי האי דקא עבדי רבנן מעותין הדרכים במכשולין רבים „התורה אמרה וקשרתם והם מברכין להניח ואי פירש וקשרתם להניח הוא, יכתוב „והנחתם" כו׳. „ודע[4]) כי טוטפת היא תכשיט ולא ניתן התכשיט רק לת״ת „הוא שנאמר בין עיניך מי הוא העומד בין עינים הם חסד ופחד כו׳. וטוטפת אסמכתא הוא לפיים את ההמון כו׳ ועל שהם דברי רוחניות לא כתוב בפירוש רק ברמז". (שם מ״ג ע״ד ומ״ש בריש הלכות תפלין עיין בהערה בסוף הספר). הרי לך עוד אחד קדמון האומר שהשם „טוטפת" הוא רק לפיים את ההמון והוא רק אסמכתא בעלמא אבל מצות תפלין לא נכתב בתורה.

ד) אחרי שהוכחנו שכל ההלכות שאמרו האמוראים בשם „הלמ״מ" לא היו ידועים כלל להכמי המשנה ר״ל לסנהדרין דיבנה בעת שתקנום והאמוראים אמרו את ההלכות כולן בעת שתקנוה בצורה אחרת מפני צורך השעה לפשוט מהן צורת קמיע (עיין לקמן במסכת תפלין ותראה שבימי חכמי המשנה קראו את התפלין גם בשם קמיע סתם) נבין את מאמר המשנה במגילה (משנה ח) „אין בין ספרים לתפלין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפלין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית", שבאמת הלא ישנם דברים הרבה בין תפלין לספרים שהראשונות צריכין להיות נכתבות על הסדר, וס״ת מותרת לכתוב פרשיות להתחיל גם מפרשה אחרונה שבס״ת תולין וטולין ובתפלין אפי׳ החסיר קוצו של יו״ד אין לה תקנה שאסור לתלות או לכתוב הקוצו של יו״ד אח״כ, וכן תפלין במקום שער מזוזה במקום בשר על הדוכסוסטוס. וס״ת על גויל וקלף וכו׳, אבל לפי מ״ש ניחא הכל כי במשנה לא ידעו עוד מזה ואך יען שתיקנו את התפלין והמזוזות ראשונה בסנהדרין דיבנה לכן הבדילו בהם שאסרום לכתוב בכל לשון ואפילו עברית (ראה שם בגמרא ובמסכת תפלין) ויתכן שהגדר הזה גדרו למען לא יהיו מצויין לכל אדם שאם יתירו לכתוב אותם בכל לשון, יוכל כל אחד לכתוב תפלין לעצמו כמו שהיו הקמיעות שבתוכם הפילקטאריען הישנה שהיתה במקום תפלין נכתבת בכל לשון ותפלין החדשות גם אחר שתיקנום לא תיקנום למען המון העם כ״א למען התלמידי חכמים המצוינים ולכן תקנו שתהינה נכתבות רק אשורית דווקא. ואחרי העיון

---

[4]) אינני נודג בזה כשארי מחברים המעתיקים רק את הנאות להם ולכן ידלגו מדברי הספר את הסותר דבריהם על כן אבקש את הקורא כי יעיין בקנה במקומות אשר ציינתי דפוס פאריצק ויראה כי התשובות ע״ז לא לבד חלשות המה כ״א אינם מחלישים כלל את שאלותיו ורק פספוטי דברי קבלה. והתחלת המאמר אצלי „ודע כי טוטפת" הוא הישוב על כל שאלותיו.

וההתבוננות נראה לנו שבעת שתקנו התפלין לא הבדילו כלל בין איש לאשה בין עבד לבן חורין, המה התקינו התפלין בצורות הקמיעות הנהוגות בעת ההיא אך הוסיפו לה קדושה ומעלה יתירה והגבילו את פרשיותיה, קבעו לה מקום על הזרוע ועל הראש להבדילה מיתר הקמיעות, מהשין החרות על התפלין לא ידעו אז כלל, ואצ"ל מהדלית והיוד שלדברי התוס' וסיעתו גם האמוראים לא ידעו מזה (כמ"ש התוס' במנחות ובשבת). ובעת תקנתן לא הטילו אותה לחובה וגם לא הגבילו בהיפוך למי אסור לשאת התפלין ואך לרוב קדושתן נזהרו בה המון העם, נשים שאינן מלומדות ועבדים שאינן כשרים ועמי הארצים לשאת אותם מפני שפחדו מקדושתם —. ועי"כ רואין אנו (בתוספתא דעירובין) המוצא תפלין בר"ה מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר[5]) שני זוגות אחד איש ואחד אשה, אחד חדשות ואחד ישנות — ר' יהודא אומר מותר בישנות ואסור בחדשות", שלפי הנראה המלות „אחד חדשות ואחד ישנות" הן סוף דברי רבן גמליאל, ור' יהודא חולק עליו שע"כ יש לשאול מפני מה סתמה משנתנו בעירובין כר' יהודא ולא כרבן גמליאל? וכן צריך להבין היטב ההבדל שבין חדשות לישנות שהש"ס שקיל וטרי בזה, ולא העלה דבר ברור; מתחילה אמר כי חדשות חישינן לקמיעות, ושקיל וטרי אי טריח אינש למעבד קמיע כצורת התפלין ואח"כ מסיק כי ישינות הנה אם כבר נקשרו אליהן הרצועות בקשר גמור, וחדשות שהרצועות רק מעונבות ולא מקושרות. שכ"ז אינו עולה על הדעת שהמשנה תכן לזה ואם היתה כונתה על הרצועות, כי אז היתה אומרת מפורש „בד"א בתפלין עם רצועות" וכאשר יעיין המעיין היטב בש"ס שם, שהוא בעצמו אינו מעלה דבר ברור בפירוש המשנה הזאת — אבל אם רק נבא חשבון בסדר הדורות, נבין את טעם החדשות והישנות, נראה כי ר"ג ור"י אומרים ממש דבר אחד ואינם חולקים כלל, ועי"כ סתמה משנתנו כוותיהו, והכל על מקומו יבא בשלום — כאשר נבאר:

ה) כבר אמרנו השערתנו כי „התפלין" בשם החדש הזה ובהגבלות סכום ומהות הפרשיות ומקום הנתתן על הזרוע והראש נתקנו כאת סנהדרין דיבנה, שלדעתנו הסיבה להתעוררות התיקון הזה היתה כת הישועים או הנוצרים היהודים שהחלה להצמיח אז שהוא משלשים עד ארבעים למספר הנהוג. שהיינו אחרי מות כחוקק הנוצרים והאבני-גליון החלו להתפשט בע"פ או בכתב, ויען כי הפילקטעריאן היתה נהוגה אז בין כל העמים שהיו אז, ותוכן הפילקטעריאן היה שונה כפי מנהג עם ועם, ואין כל ספק שעל הפילקטריא של היהודים היו כתובים פסוקי התורה, החלו היהודים המאמינים בישוע להוסיף עליהם פסוקי האבני גליון — והדבר הזה עורר את הסנהדרין דיבנה להגביל את פרשיות התורה לקרא לה שם חדש, ולהבדילה מיתר הקמיעות ונתתקנו בימים שהיה רבן יוחנן ב"ז הנשיא בסנהדרין ועל כי הוא ובית דינו תקנו אותן היו חביבין עליו ולא הוון זעין מינה כולי יומא כמ"ש

---

[5]) כן היא הגרסה הנכונה כאשר תראה הלאה במס' תפלין ולא ר"מ כדגרים בש"ס עירובין (צו—צז) כ"א כגירסת המשנה שנורם ר"ג אומר שנים, ואלו היה ר"מ בעל המאמר זוג זוג, כי עתה הקדימה משנתנו את ר"ג והיתה אומרת מכניסן שנים שנים דברי ר"ג ור"מ"א זוג זוג, ובזה ניחא דקאמר שם (צה:) „ליטא דלא כר"מ דאי ר"מ הא אמר לובש כל מה שיכול ללבוש כו'", ואלו הוי גרסי בברייתא הזאת דברי ר"מ לא היה להם להוכיח מסתימת דבריו, הן הוא אומר מפורש זוג זוג! ועי"כ אין ספק שהגירסא במסכת תפלין היא הנכונה —. ועי"ש ובגמרא, דוק ותשכח.

בירושלמי, אך בתקנם את התפלין החדשות. לא בטלו עב"ז את קדושת הפילקטריאן הישנה שגם עליהן כתובין היו פסוקי התורה, והיו קודש להם בקדושתן הראשונה, ואך את התפלין הללו החדשות העלו בקדושתן וסמכון על כתבי התורה — והנה רבן גמליאל הנזכר במשנה סתם הוא ר"ג דיבנה, נכד הלל הזקן שהיה נשיא ביבנה אחר ר' יוחנן בן זכאי וע"כ כשבא הוא להורות הדין בדבר התפלין הנמצאים בשבת, אמר אחד חדשות ואחד ישנות כלומר אחד חדשות שנתקנו בימיו, ואחד הישנות הפילקטריאן בפסוקי התורה הנהוגות בין העם, וכן אמר אחד איש ואחד אשה, (שגם הנשים הכבודות והמלומדות כנראה היו נושאת את הפילקטריא הנ"ל ואולי בצורה אחרת מאשר לגברים ולכן היתה נקראת טוטפת כמבואר במשנה שבת) אבל היו קדושים בקדושתן, ולכן אמר אביי ותשתרי משום קמיע ואולם ר' יהודה (שהוא ר' יהודה בר עילאי שהיה תלמידו של ר' עקיבא) שהוא שלשה או גם ארבעה דורות אחר ר"ג, (אם נחשוב את ר"י בן זכאי לדור אחד, ר' אליעזר תלמידו לדור שני, ר' עקיבא תלמידו לדור שלישי, ור' יהודה תלמידו לדור רביעי) התיר בישנות היינו אלה שנתקנו בימי ריב"ז ורבן גמליאל שהוא קראם ישנות יען שקדמו לו ארבעה דורות, ואסר בחדשות אשר עשאו בימיו שאולי לא נתקנו כהלכה ואין בהם שום קדושה, או שכוונתו על החדשות שעושים בכל עת שתוכן ענינם יכול להיות לא פסוקי התורה כ"א פסוקים אחרים, או כי כוונתו על התפלין של הישועים שהתקינו להם בתוספת פרשה שקראם ר"י חדשות, אבל איך שהוא, איננו חולק על רבן גמליאל כ"א אומר ממש כדבריו; והישנות שהיו בימי רבן גמליאל כנראה לא נמצאו עוד בידי העברים בימי ר' יהודא, או גם נמצאו מעטים מאד עד שלא חשש לבטל בשבילם שבות השבת כי כל דפריש מרובא פריש, וא"כ סתמה המשנה היינו מסדר המשנה ר' יהודא הנשיא, תלמידו של ר' יהודא בעל המאמר, את המשנה כוותיה, כי הוא הבין דברי ר"י שהוא איננו חולק כלל על רבן גמליאל וידע עד כאר שהישנות המה התפלין שנתקנו בימי ר"ג, ואך את אחד האיש ואחד האשה, השמיט מדברי ר"ג אולי בימיו נשנית כבר כעין הברייתא הנזכרת במכילתא „שומע אני אף הנשים במשמע כו' אם למדת במזוזה שנוהג בנשים כאנשים יכול אף בתפלין כו' ת"ל למען תהיה תורת ה' לא אמרתי אלא במי שחייב בת"ת[6]) כלומר כיון שבימי רבי כבר אסמוכה אקרא (אם כי רבי בעצמו לא הביא כלל את האסמכתות הללו במשנה והדבר הזה לא לחינם הוא) הגבילו כבר את התפלין שלא תהינה הנשים נוהגות בה, וכפי האמור בפסקתא שמיחו החכמים בידי מיכל בת כושי לשאת את התפלין לא כמ"ש בגמרא בר"פ המוצא תפלין שלא מיחו בה חכמים, ולכן השמיט זאת מן המשנה, או כי בימיו לא נהגו הנשים אפילו — המלומדות שבהן בתפלין החדשות שנתקנו בימי ר"ג ונשאר להן רק הטוטפת הישנות ולא הוצרך רבי לסדר זאת במשנה, שכיון שאינן רגילות בכך, מחזי כמשוי לענין שבת —.

ו) איך שיהיה יוסרו כל הספיקות מן המשניות בדרך הזה שאחזנו לא נמצא

---

[6]) אין כוונתי לומר שכבר בימי רבי קראו את התפלין מצות עשה כנזכר שם במכילתא, כי זה לא יתכן כלל, אך אולי החלו אז להבדיל בין אנשים לנשים ע"י הקשים כאלו שגם המה מן המאוחרים וד"ל.

כל סתירה במשנת (מגילה) אין בין ספרים למזוזות, במשנה דעירובין חדשות וישנות, במשנת חמש טוטפות בסנהדרין, כאשר הוכחנו לעיל שאמרו נגד הישועים שהחלו להוסיף פרשה אחת או גם בית אחד בהתפלין, וכן במשנה דמגילה ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי כמ״ש (צד 65 ובהערה 87) ובמנחות באה המשנה להשמיענו כי ארבע פרשיות מעכבות זא״ז שזאת לא שמענו עד הנה, שגם הפוחת מהם אינו מקום המצוה, אבל לא חשה להשמיע זאת בברכות או במקום שדברה מן התפלין במגילה מפני שלא הטילה המצוה הזאת לחובה כלל ואך הגבילוה נגד הכת הנ״ל. ואשר אמרה דרך מעבר במגילה העושה תפלתו עגולה סכנה שאין בה מצוה [כן היא הגרסה הנכונה כאשר מצאנו, אחרי כתבנו את פירושנו, (בצד 56, 87) מפורש במס׳ תפלין האחת מן שבע מסכתות ירושלמיות שנעתיקה להלן] יצאה המשנה ללמד ענין אחר שאין מהראוי לאיש להעמיד עצמו בסכנה ולשנות מן המנהג ולא ללמד מצות התפלין שהן מרובעות מפני שלא ידעה עוד כלל מההלכה הזו שנתחדשה בימי האמוראים שהש״ס שקל וטרי גם בפירוש המשנה הזאת ואומר „לימא תפלין מרובעות הלמ״מ ומשני מתניתן בעושה אותה עגול כאגוז, שאין זה תירוץ כלל על הקושיא הזאת, וכי מה נשתנה עגולו של אגוז לעגולו של ביצה, או עגולו של בצל? (והרמב״ם שנה בהלכות שלו העושה תפלתו כאגוז אין בה מצוה ומילת סכנה השמיט לגמרי מפני שלא ראה שום סכנה בתפלה עגולה וגם לא הבין הטעם מפני אין זה מצוה ורק מפני שידע שההלכה למ״מ שתהינה מרובעות עיין צד 56) אך האמת הוא שאין בהסכנה הזאת שום מצוה, כמו במזוזה בתלאה אחורי הדלת שהוא ג״כ סכנה לפעמים אם יכירו שהבית היא של יהודי (87). וע״כ לא אמרה המשנה כי הרבוע מעכב בתפלין כדרך שאמרה בהפרשיות, שלא ידעה עוד מההלכה הזאת כמו שלא ידעה מרצועות שחורות או מרצועות של עור, ולא חשבה אותם כלל, גם במקום שאמרה מקק ספרים ומזק מטפחותיהם כל שהן שמצניעים אותם לגונזם (שבת פ״ט משנה ו׳) שאלו ידעה מהדלית והיור שברצועות ושהן הלמ״מ, היתה חושבת גם אותם בין הדברים החשובים המצניעים אותם לגונזם, וכמ״ש גם התוס׳ בעירובין שהרצועות אינן אלא מכשירי מצוה. וכן לא חשבה את קשרי התפלין בין הקשרים (צד 67) שחייבין עליהם שאם אמנם נמצא במשנה מוזכרים קשרי התפלין (בכלים) לענין טומאה, אך זאת מובן מאליו שהיו קושרים את התפלין באיזה רצועות, אבל לא היו מעולם קשר של קימא כמו שאנו קושרים היום ולא היו בהם הקשרים הד׳ והיור, ולכן אף שהמנהג מהרצועות הללו היו גם בימי חכמי המשנה של עור כנראה בכלים „ועורות לרצועות וסנדלים" אבל לא היו לעיכוב כלל לכן קשר הורקנוס את תפליו בלשונות של תכלת כו׳, ומפני שסגולת התפלין והקמיע וצורתן אחת היתה בימים אשר תקנוה. הזכירה אותן בכל מקום ביחד, (צד 19) וכן בשבת עור כדי לעשות קמיע קלף כדי לכתוב פ׳ קטנה שבתפלין (פ״ח מ״ג) וההלכות כולן נתחדשו אח״כ בימי האמוראים כחמש מאות שנה או יותר אחרי סנהדרין דיבנה, בימי אביי ורבא, שאז תקנו השין הדלית והיוד השערות, המטלית והחריצים שממילא קבלו צורה אחרת ממ״ש בימי חכמי המשנה וגם נשתנה מראיתם שבימי תקונם וכו׳ כשרות היו בכל המראות ואך אדומות לא רצו, אולי מפני שבעלי אמונה החדשה עשאן אדומות

זכר למשיחם, ובימי האמוראים צוו לעשות רק שחורות, וכאשר קדשו אותם בקדושה שניה אסרו לשאת אותן אלא לת״ח מופלג הקורא ומתרגם בתמניא אפי כמ״ש בשמו״ר בשם התלמוד (ראה צד 75) ולא כמ״ש הריב״ל שהעשירים השמיטו אותם מן התלמוד, כי המה לא חששו ולא ידעו ולא הניחום כאשר הוכחנו בחלק המעשי, אך מפני שנאבדו מאתנו כמה מאמרים מהתלמוד אשר נתגלגל מיד אל יד גם נתוספו בו מאמרים רבים, ובזה נסיים הפרק הזה אם שלא נשלם עוד ויש לנו להוסיף—.

פרק ה.

מסכת תפלין.

מסכת תפלין אחת משבע מסכתות ירושלמיות שנדפסה ראשונה בשנת תרי״א. התפלין נקראות „קמיעות״ במסכתא הזאת. מחבר המסכתא לא קבל את כל ההלכות למ״מ שנאמרו בתפלין. ראיה לדבר שבימי האמוראים נאסר לעשות התפלין בצורת קמיע, ראיות נכוחות מגרסת המסכתא „סכנה שאין בה מצוה״, ונתנה על בית נקלה שלו —. מאמר אחר בשם ר״א על התפלין. שהמשלים את הש״ס לסדר טהרות, תלי „תניא״ כדלא „תניא״ —.

א) המסכתא תפלין (שבאה לידי אחרי נגמרו בדפוס שני חלקים הראשונים מספרי זה) היא אחת מן שבע מסכתות קטנות ירושלמיות שנדפסו לראשונה ע״י החכם קירכהיים בשנת תרי״א (51) שקבלה מיד החכם כרמולי בכתב יד, והנני מוצא לנחוץ להעתיקה כמו שהיא בפרק הזה מפני החדשות שנתגלו לי על ידה כמ״ש בסוף ההעתקה. וציוני הח׳ קירכהיים אני מעתיק מפני שאין צורך בהם להקורא, מה גם כי לא מצאתים מתוקנים כל צרכם. וז״ל (שם צד 18):

„אין כותבין תפלין לא על עורות בהמה טמאה ולא ע״ע חיות טמאות אבל „כותבין ע״ע נבלות וטרפות ואין חוששין שמא עורות °לבובין הן, נקבו במקום „הכתב פסולים במקום הריוח כשרים עשאן וין זיינין °ווין (אולי צ״ל נונין) פשוטין „כפופין כפופים פשוטים פתוחים סתומים סתומים פתוחים או ששנה אותיותיהן או „שכתבן °עברית או שעשאן כעין °קמיע[1]) ה״א פסולים נשים ועבדים וקטנים „פטורין מן התפלין כל קטן שהוא יודע לשמור תפלין °חייב בתפלין מעשה בטבי „עבדו של ר״ג שהיה °מניח תפלין מיכל בת °שאול היתה מנחת תפלין אשתו של „יונה היתה עולה לירושלים נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן או שלפני „המטה או שלאחר המטה כל שלצורך המטה פטורים עמדו להספד המספידין „פטורים והרואים את °הפנים חייבין האומר °כא על פני שהוא כתב או נתן עליו „ספר נתן עליו תפלין הרי זה לא ישמע לו שהתפלין מקבלת טומאה[2]) (חסר מן

---

[1]) הח׳ קירכהיים ציין ע״ז „משנה ברכות כ׳. ואיני יודע כונתו כלל, כי הדבר הזה אינו לא במשנה ולא בגמרא לא במקום שציין ולא בס״א, ונקוה כי יבאר דבריו אחרי ראותו ספרנו הזה.

[2]) אמר המחבר: אם אמנם קורא אני תגר על הרבנים, וכועס עליהם בלבי על רפיון רוחם ועל עקשותם לבלתי שמוע לדברי אמת, ועל ליטודם בדברים שקדמום בלי כל בקור וחפוש אחרי מקור הדברים ושרשן, יודע אני ולבי שעכ״ז אכבדם בכבוד הראוי להם, וכולם הם בעיני אנשי כבוד, יראי ה׳, חובבי עמם, לדעתם, וידיהם רחוקות מעולה, פידם מרמיה, ורובם מצוינים גם במדות טובות ואף יראתם קודמת לחכמתם, לכן יראים המה מפני איזה תיקון בדברי הקודמים אם גם קל הוא, ישנם אמנם ביניהם אלה הלוקחים מספרים אחרים וישימו בכליהם מבלי להזכיר את מקור מוצאם ויחברו לפעמים

הכת"י מלה אחת או שתים וקשה להבין את כונת הפיסקא הזאת ונראה שמדברת מן התפלין של המלוים או המספידים שצריכין טבילה והזאה) °מזה ושונה ומטביל רבי הנינא בן גמליאל אומר צריך הוא להתירה נפלה לתוך המים °ושהתה כדי שתמחק צריכה בדיקה רצועות תפלין לוקחין °מכל מקום רשב"ג אומר כל °עור

חבורים שלמים רמי הקומה ועבי הכרס, ודברי עצמם בטלים באלף ולפעמים גם זה המעט א י נ ו כאשר הראו חכמי הזמן על רב אחד אשר הציג בשער ספרו, בין השבחים הנודגים הרבנים החיים לשבח את עצמם בשערי חבוריהם, (טיטעלבלאטט) „ה ג א ו ן ה ג ד ו ל ש א י ן ע ל ע פ ר מ ש ל ו" (ולר' יצחק ערטער חרה עד מאד מפני מה לא הוסף „אין גם בשמים משלו" ראה הצופה). אבל הדבר הזה הוא רק רדיפת הכבוד ולא יותר, שמעטים מאד הנקיים מהתאוה הזאת בעולם העכור הזה, אבל מעולם לא עלה על דעתי ועל לבי לחשוד אותם בשארלטניזם נמורה, מעולם לא האמנתי אם היה מספר לי אחד מאנשי בריתי היותר נאמן בעיני כי מוכשרים המה הרבנים לבדות להם מאמר מלבם, או כי למצוא דוגמתו בדברי אחד מן האחרונים ולתלות אותו בבריתא כלומר לכתוב „תניא" שמורה על „ברייתא" על דבר שלא היה מעולם, אבל לדאבון נפשי אראה בעיני מה שלא אאמין בלבי מבלי חפוש וחקור הרבה מצאתי את אחד מאחרוני הרבנים בדור הזה המכונה בשם „גאון" מפי כ ל ה ר ב נ י ם שבדור הזה, וקדוש בפי החסידים „מאיזביצא" והוא, חטא ואשם בחטא שארלטניזם הזה, תני „תניא" בדלא „תניא" ויוסף עוד לומר ברייתא היא במס' „תפלין" וכל הדברים הללו לא היו מעולם. ולכן לא אוכל מבלי להרימו על נס גלוי ולגלות את חרפתו בפני כל הרבנים אשר נתנו הסכמותיהם על ספרו, למען יראו את אשר לפניהם —. וזה הדבר: בשנת תרל"ג הדפיס הרב ר' גרשון חנוך העניך ליינער הרב בראדזין בן הרב הקדוש מאיזביצא, את ספרו „סדרי טהרה" או „ילקוט הטהור" והוא „גמרא על סדר טהרות" להשלים את התלמוד שלא אסף גמרא על סדר הנ"ל. ולמען יקדישוהו בקדושת הש"ס עשה אותו כתבנית הגמרות הנדפסים, בכל פרטיהם ודקדוקיהם, וגם לא הציג על השער שם מחברו ורק „מסכת כלים" וכו' ואף מעבר השני באו ההסכמות. ובהקדמתו חתם את שמו הקדוש, בהרב הקדוש, בהרב הגאון, שמונה עשר דורות מדור דור והוסיף שמקור משפחתו נובעת מר' יוחנן הסנדלר ורבן גמליאל הזקן (ואיה הוא הלל הנשיא? זכות אבותנו עמדה לנו שהמחבר הזה איננו כהן שאז היה מוסיף בודאי „ואין בודקין מן המזבח ולמעלה" כאשר עשה חד מן כהניא במוסרו השכלי (!) ובזה היה אוסר עלינו הבדיקה בדבריו) וכל הרבנים הגאונים הגדולים נתנו הסכמותיהם על הגמרא הזה (לבד רבני ווילנא שהתריסו נגדו ואמרו שהוא מהלל קדושת הש"ס). ובגמרא שלו (דף קפו:) נמצא וז"ל: „ת נ י א האומר „על פני שהוא כתב או נתן עליו ספר תורה נתן עליו תפלין ה"ז לא ישמע לו שהתפלין „מקבלת טומאה כדתניא כל כלי לרבות הקלע והקמיע „והתפילה" עכ"ל בגמרא שלו, ובפרושו לצד שמאל שהוא מכנה אותו „הקונטרס" (מפני שהתוס' מכנים לפירש"י בשם הקונטרס), אמר וז"ל: „האומר על פני שהיא כתב ב ר י י ת א ה י א ב מ ס כ ת ת פ ל י ן, „כלומר מכיון שתפלין הוא קדוש בקדושת כתב הפרשיות שבתוכו כמו ספר תורה: או „נתן עליו ספר תורה נתן עליו תפלין, אתרוויהו קאי כלומר או נותן עליו ספר תורה „על מטתו של ת"ח וגדול הדור לכבודו כדאמרן גבי חזקיה מלך יהודא או נותן עליו „תפלין: ה"ז לא ישמע לו שהתפלין מקבלת טומאה. וכשמניחן על מטתו יהיו צריכין „הזאה וטבילה והוה בזיון ואע"ג שאין הפרשיות מקבלין טומאה כו'" עכ"ל —. (כל מי שיבינני להבנים פירושו בתוך „ה ב ר י י ת א ש ל ו" מובילנא מאניה לבי מסותא, כי בעיני הוא קמיע ולחש משמות מלאכים ושרפים, שזה אמנם נאה לו עתה בעת ישבו על כסא קדשו של הרבנים וחסידים אך בעת כתבו הלא היה רק רב מורה הוראה פשוט) ובפרושו לצד ימין יאמר: „האומר על פני כו'. ברייתא היא במס' תפלין משבע „מסכתות קטנות ירושלמיות ושם הגי' האומר „כ"א על פני כו' והמפרש שם לא מצא

שנעשה בו מלאכה אסור אין לוקחין תפלין אלא מן המומחה ואם אין שם מומחה נותן זוג אחד ובודק לא שיתן לו פרשיות המוכר אלא שיטול הוא לעצמו ויבדוק בדק ומצא כראוי נוטל כל האגודה ואינו חושש תפלה של ראש נכתבת ד׳ פרשיות קדש לי והיה כ״י שמע והא״ש וכן של יד אלא שהוא עושה של יד פרשה אחת ואם עשאה ד׳ פרשיות כשרה ר׳ יהודה אומר °יתפור ויתנם לתוך קמיע °מודה ר׳ יהודא שאם היה שניהם של ראש חופה אחת מהן בעורן (ר״ל כמו שהן ואינו צריך לגוללן ביחד וגרסת ק״ה בעורן לא ישרה בעיני) ועושה אותה תפלה של יד

„לבאר ברייתא זו, ובעזרת הש״י משמיא אנהירין לעיינין דיסוד ושורש הך „ברייתא מיוסד (!) על הא דמייתינן לעיל גבי חזקיה וכבוד גדול עשו לו במותו שהניחו „ס״ת על מטתו ואשמועינן הכא (!) דדוקא ספר תורה אבל תפלין אסור „כמו שפיר׳ בקונטרס ותיבת כ״א שבגי׳ מס׳ תפלין צ״ל (!) קודם האומר והוא מציון וסימני „הברייתות שהוא ברייתא כ״א״ (!) עכ״ל. ובתוס׳ שלו ד״ה שהתפלין מקבלת טומאה האריך בפלפולו ובתוך יתר דבריו אמר: „אבל קשה דמברייתא דהכא (!) מבואר „להדיא (!) שמקבלין טומאה גם כשהן מסולאים דהא קא נסיב לה לטעמא „דלהכי אין מניחין אותו על מטתו מפני שמקבלין טומאה דודאי להניחן על „מטתו בפרשיותיהן קאמר (!) כדקתני על פני שהוא כתב״ עכ״ל. (בהקדמתו להגמרא שלו יאמר: „אמר הש״י״ וכל כלי פתוח גו״ לגאון וקדוש כמוהו לא נאה לכתוב „אמר קרא״ או „כתוב בתורה״) ומה יגדל השתוממות הקורא שיראה בפנים המס׳ כמו שהעתקנוה, ובציוני קירכהיים יראה שחסרו בין סלת כא למלת כתב כתיבה אחת או שתים ולא יכל להשלימם אחרי כל עמלו, ושאין שום ציונים וסימנים במסכתא הזאת, ולא נחלקה לברייתות ואלו היתה נחלקה היתה הפיסקא הזאת רק הרביעית להתחלת המסכתא, אבל בהנדפס אין גם נקודה אחת המפסקת. ואין בכל המסכתא שום זכר לקבר, לספר תורה, לגדול הדור, וכל הדברים האלה בדה הרב הקדוש ר׳ גרשון הנוך העניך מלבו ואין כאן לא דובים ולא יער —. וכ״ז עשה יען כי לא מצא גמרא על המשנה „תפלה ארבעה כליב״ (כלים י״ח) ולכן עלה לשמים ויספח מאמר הגמרא (בב״ק יז) „וכבוד גדול עשו לו במותו״ (ביחזקיה מלך יהודא) על סמך הברייתא אשר בדה מלבו, וכה מלא עמוד שלם גמרא ועליו שני פרושים רחבים ועבי הכרס בהויות ודברים בטלים ממש, הוסיף להפיסקא הזאת „כדתניא כל כלי לרבות כו׳ והניח את אמציעתה ומזה ושונה ומטביל וכו׳ וכו׳. מפני שהיא סתירה מפורשת להתוס׳ שלו ד״ה „כתב על פני״ האין זאת שרלטניזם גמורה? — ואני הרימותיו על נס לא מפני שאשנא אותו או אקנא לו, לא! אותו לא ידעתי וגם את שמעו לא שמעתי טרם נדפס ספרו, אך להראות לרבנינו את הדבר הזה והמה ישימו אל לבם כי אין כל חדש תחת השמש ואם נמצא בדור הזה גאון וקדוש שיזייף ויכחש וישם בכליו, בלתי כל ספק כי כבר נמצאו גאונים וקדושים כמוהו גם בימי קדם, ועד כמה צריכין אנחנו לחפש ולבדוק בשבע חקירות ובדיקות בדברים שאנחנו רואים מודפסים בשם גאונים וקדושים, או בשם התלמוד עצמו? הרבנים יודעים כמוני כי בעוד איזה שנים יקח מדפיס אחד את סדר טהרות של הקדוש המזייף הזה, ויספחו אל הגמרא יסיר ממנו את ההסכמות וגם שמות הקדושים של המחבר על עצם הגמרא, ואך בשער הש״ס בין המעלות הנוספות על הששין שקדמוהו, יוסיף: „גמרא על סדר טהרות אשר אסף הגאון הגדול הקדוש הצדיק וכו׳ וכו׳ רבינו גרשון חנוך. ואז יקדישוהו ויעריצוהו לדור ודור בקדושת הש״ס עצמו, ועל דבריו בפירושיו על הברייתא הזאת שדבר כמתלהלה מפני שעם כל שכלו החד לא היה בכחו לפרש את הברייתא ופירש רק חצאי מילים ודברים מקוטעים שבשום אופן לא נוכל להתאימם, יאמרו חסידיו „כי ליין בה כונות ומי יודע כמה חבורים יתחברו בפירושים על מלותיו הזרות —. ולכן העירותי והארכתי אך לא אמרתי עוד את כל הנצרך, והרבנים המסכימים יראו וישפטו אם לא יבושו —

„תפלה של יד נתנה בגובה של יד אף בין עיניך בגובה של ראש על ידך בין עיניך °מה
„על ידך בגובה ש״י אף בין עיניך בגובה ש״ר כדברי ר״א בן יעקב (בגמרא הוא
„בהיפוך ושם התנא לא נזכר.) ר׳ יהודה אומר °נאמר על ידך ונאמר בין עיניך
„(בג׳ הגירסא „אמרה תורה״) מה על ידך שהוא ראוי ליטמא ברגע (בנגע) אחד, אף
„בין עיניך מקום שהוא ראוי ליטמא ברגע אחד. נאמר בין עיניך ונאמר לא תשימו
„קרחה בין עיניכם מה קרחה במקום השער אף תפלה לא תתן אלא במקום °השיער
„נאמר וכתבתם ונאמר וקשרתם יד הכותבת היא הקושרת מצות תפלין מִהשחר עד
„הערב הישן ביום אינו חושש לחלוץ את תפלין המתבנין (נ״ל מל׳ תבנא דליבא
„ור״ל הממצע את הלילה והולך בדרך באמצע הלילה) לילך בדרך לא יתננה קודם
„למצוה ואם נותנה קודם למצוה נותן ידו עליהם בשעת מצוה (כשיאור היום)
„ומבּרך תפלה ש״י אינה מעכבת של ראש וש״ר אינה מעכבת של יד, אם הפך את
„°הקמיע מלמעלה לא יצא (ר״ל אם הפך את התפלה ונתן את המעברתא לצד
„המצח) כשהוא נותן נותן של יד תחילה וכשהוא חולץ חולץ ש״ר תחלה וכן לענין
„הסנדלין כשהוא נועל נועל של ימין תחילה וכשהוא חולץ חולץ של שמאל תחילה
„ביוצא בו כל הנכנס לסעודה ראשון יוצא ראשון חוץ מן הפת העושה תפלתו
„עגולה ס כ נ ה °ש א י ן ב ה מ צ ו ה °נ ו ת נ ה על מצחו או על פיסת ידו הרי זו
„דרך המינות ציפה זהב ונותנה ע ל °נ ק ל ה ש ל ו ו ה ו א ב י ת יד הרי זו דרך
„החיצונים ב י ת (נ״ל שצריך להיות ש ב ת) מטלטלין תפלין בתוך הבית המוצא
„תפלין ברה״ר מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר שני זוגות אחד איש ואחד אשה
„אחד חדשות ואחד ישנות ר׳ יהודא אומר °מותר בישנות ואסור בחדשות המוצא
„ספר או תכריך ש״ת נותנם לחבירו וחבירו לחבירו בשבת ואפילו הם מאה אם
„(הם) עמו נוטלו אחד מתוך ארבע אמות ונותנו לתוך ארבע אמות שהיה ר׳
„שמעון אומר כל שהוא עומד בפני ב״ר אינו עומד ולא בכתבי הקודש, (השבושים
„שנפלו בזה המאמר קשה להבינם) מי שהיה °בבית הספר (הַסַפָּר?) או °בבהמ״ד
„בבית הכסא או בבית המרחץ ושכח לחלוץ את תפלין °מכסן בשערו ויוצא ואם
„אינו יכול נכנס לבית קרוב וחולצן, נותנן לתוך אפונדתו אעפ״י שיש לתוכה מעות
„ותולה אותם בכרעי המטה אם יש עמו °אחר אסור לא יתנם תחת ראשו ואם היה
„משמרן מותר אם היה משא כבד והזיע אינו חושש לחלוץ את תפלין °היוצר חולץ
„של יד ומניח של ראש °הנחתום חולץ ש״ר ומניח ש״י ואם היה אופה °בשתי
„ידיו חולץ אף של יד הנכנס לבורסקי למשרה ולכובסים הולץ את תפלין ורוחק
„ארבע אמות הנכנס לבהכ״ס חולץ תפלה ורוחק ארבע אמות ואם היתה °רחיצה
„של כבוד לא יחלוץ עד °שיניע מעשה שהלך ר״א לאובלין אצל בעה״ב אחד נהגו
שיטבל במערה פשט ר״א את כליו ופשט את תפליו א״ל רבי והלא מי המערה זו
„יפים משל זו ולא היה בין זו לזו אלא ד׳ אמות לבש ר״א את כליו ונתן את
„תפליו שלא היה ר״א מהלך ד׳ אמות בלא תפילי׳ כך היה ר״א עושה מצות תפלין
„קבע כך היה ר״א אומר גדולה היא מצות תפלין שכך אמר הקב״ה לישראל והגית
„בו יומם ולילה אמרו ישראל לפני הקב״ה רבה״ע וכי אנו יכולים להגות יומם ולילה
„אמר להם הקב״ה בני הוו °נותנים תפלין על ראשיכם ועל זרועכם ואני מעלה
„עליכם כאלו אתם הוגים בתורה יומם ולילה שנאמר והיה לאות ע״י ולזכרון ב״ע

„למען תהיה תורת ה׳ בפיך חביבים ישראל שהם מקימין °כל המצות שבתורה הא „ביצד תפלין על ידיהם ותפלין על ראשיהם ומזוזה על פתחיהם וארבע ציצית על „בגדיהם עליהם אומר דוד מלך ישראל שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך „משלן משל למהד״א למלך שאמר לאשתו תהא מקושטת ומתוקנת לפני אמרה „לו מפני מה אמר לה כדי שתהא רצויה לי כך אמר הקב״ה לישראל בני הוו „מתוקנים ומקושטים לפני במצות אמרו לו מפני מה אמר להם כדי שתהיו רצוים „לו שנאמר יפה את רעיתי כתרצה יפה את כשתהא רצויה לו במצות״ —. ע״כ.

ב) דברי החכם קירכהיים המו״ל את שבע המסכתות (שלש הראשונות מן הכת״י ובתוכם גם המסכתא הזו) מעטים הם, כי הניח מקום להרב כרמולי אשר מידו לקח את הכת״י שהוא יפיץ אור מתי נתחברו המסכתות האלו. לא ארע אם כתב כרמולי מזה או לא ואין בידי כעת לחפש אח״ז, ולמלאכתי הזאת איני רואה כל צורך בזה ואקח לי החופש לדין עליהם בקצרה מאוד והעיקר לדבר מהחדשות שראיתי במסכת הזאת אשר העתקתי לפניך שהנני רואה דברים רבים ראיות וחיזוק לדברי, ואומר:

מלשון המסכתות האלו ומההלכות אשר נקבצו בם רואה אני שנתחברו בהתחלת זמן הגאונים והמה ליקוטי ופסקי הלכות אשר רצה גאון אחד לחבר חיבור כעין האלפסי — לפני המחבר הזה היו פתוחים שני התלמודים והתוספתות ומדרשים אשר כבר נתפרסמו בימיו במסכת הראשונה „ספר תורה״ רואה אני קיצור ממס׳ סופרים והעתק לשונה ממש בלי כל שינוי ואך השמיט את אשר לא הסכימה דעתו. (דלא כקירכהיים שמס׳ סופרים היא העתקה ממנה כי אלו ראה מחבר המס׳ סופרים את המסכתות הללו לא היה נמנע להעתיק פרק אחד או שנים גם בדבר תפלין ומזוזות החסרים לגמרי במס׳ סופרים) והנה מכל ההלכות למ״מ שנאמרו בתלמוד בכתיבת התפלין ועשיתן לא נזכרו פה מאומה זולת „ניקב במקום הכתב פסולים״ שההלכה הזאת נוכל לפרש על כתיבתן שלא כסדרן שפסולין ונוכל גם לפרש שהנן פסולות רק עד שיתקנו אותן —. ולדעתי מחבר המסכתא הזאת לא שלא ידע מן ההלכות כ״א ידע ולא קבלם יען כי ראה שגם חז״ל בעצמם לא קבלום להלכה וכדאיתא מפורש בגמרא (מכות יא.) אמר רב חזינא להו לתפלין דבי חביבי (ר׳ חייא) דתפירי בכיתנא ר״ל בחוטים של פשתן) וההלכה כפורשת היא שנתפרין בגידן ר״ל בגידי בהמה טהורה (ראה צד 20) ואם שאמרו שם בש״ס ולית הלכתא כותיה, הנה עכ״פ אינה הלכה למ״מ, וכן ברצועות שחורות שבודאי לא היתה מקובלת להלמ״מ אחרי שהורקנוס ותלמיד ר״ע קשרו את תפליהם בלשונות של תכלת וארגמן[3]) וכן בעין קלף גויל ודוכסוסטות, שכל אלו ההלכות באו

---

[3]) במנחות (לה.) אין קושרין אותן אלא במינן בין ירוקות בין שחורות בין לבנות אדומות לא יעשה משום גנאי ודבר אחר עכ״ל הברייתא, ופירש״י „אלא במינן, של עור ולא של משי ופשתן״. ועל אדומות לא יעשה משום גנאי פירש „שמא יאמרו גרדן הוא. ומדם חטטין נצבעו״. ודבר אחר „שמא יאמרו אשתו נדה בעל ונצבעו בדם״ עכ״ל הקורא יראה עד כמה מן הזרות יש בפירושו הזה עד כי כשאני לעצמי איני מאמין שמפי רש״י יצאו הדברים, ופירושו של הברייתא הוא במינן במין הצבע בין ירוקות כו׳ ודבר אחר כונתם על כת הישועים כמו שאמרנו בפנים צד 120, וברור הוא בעיני.

ללמד על ההלכות האחרות שרק האמוראים אמרום בשם הלמ״מ למען יתקבלו מהעם ומקצת חכמים לא קבלום, ולכן לא הציגם מחבר המסכתות בתוך הלכות שלו (ויתכן שמטעם זה לא נזכרו ההלכות האלו גם במס׳ סופרים שבאמת חידוש גדול שהמסכתא הנועדה רק לסופרים לא תזכר כלל מתפלין ומזוזות) ובדבר הרצועות ברר לו רק זאת שהעורות שנעשו בם מלאכה אומר רשב״ג שאסורים לקשור בהם תפלין ואין הטעם משום שצריכין עבוד לשמה כמו שהבין קירכהיים, כ״א משום בזיון מצוה, לבל יקחו הרצועות שקושרין בם את בהמתיהם וחמוריהם ויקשרו בם את התפלין, אבל מה שנראה ברור במסכת הזאת הוא: שקראו לתפלין בשם קמיעות, כאומרה „הפך את הקמיע למעלה", „רי״א ניתנה לתוך קמיע" והיא ראיה ברורה למ״ש (בצד 67—28) שהתפלין שתקנום פעם ראשונה נתקנו בעין קמיעות והיו השמות „תפלין" „וקמיע" שמות נרדפים ואולם מההלכה הנאמרה בראש המסכתא שאם עשאם כעין קמיע פסולה נוכל להוכיח שהמחבר הזה ראה כבר את התפלין שנתקנו בימי האמוראים ושהמה השתדלו לאסור בצורת קמיע (מטעם אשר אמרנו בפרקים הקודמים) ולכן השמיע ההלכה הזאת אם שאין אנחנו רואים שום מקור לה בש״ס זולת ממה ששקל וטרי הש״ס בעירובין אם טריח אינש לעשות הקמיעות בצורת התפלין. וגם מזה ראיה לדברינו (שם) כי בימי האמוראים קבלו צורה אחרת —.

ג) כן נראה מגירסת המסכתא הזאת „סכנה שאין בה מצוה" שגם הוא מפרש שאין שום מצוה בהסכנה הזאת כמו שפרשנו לעל (בצד 87—56) שאם אמנם נראה שנפלו שבושים ושגיאות בהעתקות הכת״י הזה, אבל אין לנו כל צורך לחשוב גם זאת לשגיאת המעתיק שהסברא נותנת כי כון אל האמת מטעמים שכתבנו שם. ואולם באומרה „נתנה על נקלה שלו והוא בית יד", נראה ברור שכונת המשנה באומרה „בית אונקלי שלו" הוא הבית יד (האקען) שבם תלו היהודים הנוצרים את צלבם, ולכן קרא המחבר את שמו נקלה ומפורש ואומר והוא בית יד כלומר (האקען) שתולים עליו את צלביהם, כי הלא אחת משתי אלה נוכל להגיד „או שהמחבר הזה גרס במשנה (דמגילה) על בית נקלה שלו, וקראה המשנה את שם המקום שנתנו בו החיצונים את תפליהם בשם „נקלה" שבשום אופן לא נוכל לפרשו על אֶרמעל, — ואך המשנה כנה את הצלב בשם הזה, ולכן אמרה „בית"[4]) ר״ל מקום הנקלה שלו, ולכן פירש המחבר את כונת המשנה שהיא „בית יד", או כי המחבר שינה בכונה את לשון המשנה והוא קרא אותו „נקלה" ולכן פירש שהיא בית יד, ר״ל שנתנו את התפלה על הצלב ממש, והוה הוא בית יד להתפלה, אבל איך שיהיה לא כון המחבר הזה לבית יד הנקרא אֶרמעל כי אז היה אומר והוא „בית-ידו" כאומרו מפורש על נקלה שלו, ואם גם נאמר שגם פה הוא טעות המעתיק וצ״ל „אונקלי" תחת „נקלה" גם אז פירושו. „והוא בית יד" שוה בלתי כל ספק אינו משובש ראיה לדברינו שכתבנו (בצד 65) למעלה.

ואולם ממה שכתב בטבי עבדו של ר״ג שהניח תפלין ועל ר״א שנתן תפלין וכן מצינו בירושלמי בפ׳ מי שמתו שאומר פעמים רבות „נותן" תפלין תחת „מניח". וכאשר תאמר גם המשנה „נתנה על פס ידו" כו׳ הדרנא ממ״ש בהערה 3 צד 57

---

[4]) עי״ש צד 65 שהבאנו כל המקומות שנזכר שם אונקלי במשנה ובש״ס ונזכר בכ״מ בלא מלת „בית" ורק פה במשנה מגילה נאמר „בית אונקלי".

כי טבי לא הניח תפלין רק נתן לאחרים״, ואך הנני מוצא בזה ראיה לדברי שבעת תקנו התפלין שתהיה בקמיע או במקומה לא הגבילו כלל מי המה המותרים להניחם וכמ״ש לעל צד 35 ואך העלו קדושתם על הפילקטאריען הישנה וטבי עבדו שהיה כשר לא מיחו בו חכמים אם שר״ג בעצמו לא הניחם — ואין להאריך —.

עוד נראה במסכת הזאת שתלה בר״א את המאמר „גדולה מצות תפלין שכל המקים אותה מעלה עה״כ כאלו קורא בתורה שבמכילתא ובמדרש שוח״ט לא אמרוהו בשם ר״א, וכבר הוכחנו (צד 49) שר״א בן הורקנוס (הנק׳ הגדול) לא הניח תפלין כלל בראיות נכוחות, הנה מוכרחים אנו לומר שגם פה נתוסף יוד בשם אליעזר או כי קראו את ר״א בן ערך בלא יוד רק להבדילו מחבירו הזה אבל באמת היה שמו „אליעזר״ כשם בן הורקנוס ופה כתב סתם ר״א אפשר שהיה המעשה[5]) הזה עם ר״א בן ערך שהעיד עליו גם בירושלמי שלא הלך ד״א בל״ת. אבל עכ״פ נראה כי ההגדה „וראו כע״ה כי שם ה׳ כו׳״ שתלו גם אותה בר״א הגדול לא הביא המחבר ולא ידע כלל ממנה שאלו ידע ממנה הביא גם אותה בשם ר״א כאשר אמר בשמו המאמר הנ״ל. או כי ידע המחבר מן המאמר הזה בשם אחר ולכן לא כתבו מאהבת הקיצור כאשר נראה מלשונו, ואנחנו כבר הוכחנו כי ר״א אינו יכול להיות בהע״מ „וראו כע״ה״ הנ״ל יען שהוא אמר „והיה לך ולא לאחרים לאות״ ואיך יסתיר את עצמו? —

מיתר הדברים שיש לעיין ולפלפל בדברי המסכתא הזאת נשמוט את ידינו כי אין זאת מלאכתנו פה, ואך שמנו ציון כוכב °בזה במקום שנאמר בה לא כהנאמר בש״ס בבלי וירושלמי ובמקום שהח׳ קירכהיים לא תקן כהלכה בציוניו. יעיין הקורא אחריהם וימצאם ואנחנו לא נוכל להאריך יותר, ובזה נסיים גם את הפרק הזה.

פרק ו.

(שאלות ותשובות מן השמים!)

מהתשובות שבאו מן השמים נראה שהעולם מניח תפלין שלא בדעת הקב״ה. שהשואל את השאלות לב״ד של מעלה לא הניח תפלין בכל יום, ורק אולי פ״א בשבוע, אף אחרי התשובה שקבל —. תשובה מן השמים הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים, על השאלה מדוע לא יתנהג העולם בציצית. רבני וגאוני א ר ץ נותנים הסכמות על תשובות מן ה ש מ י ם!

א) בפתיחתנו לספרנו הזה אמרנו שהדבר מביא לידי השתוממות מה שאינו מוכרע עד היום איך להניח הפרשיות בבתיהם, בחלק המעשי פ״ב ס״ו (צד 60) אמרנו שהמצוה הזאת מיוחדת מופלגת כו׳ כו׳ לא נמצא את הקב״ה עושה שום מצוה זולת מצות תפלין, ועד כמה נשתומם ונתפלא עתה במה שנודע לנו שהמצוה הזאת מיוחדת היא שנֻרע ד ע ת ו ש ל ה ק ב ״ה כ ב י כ ו ל ב ע צ מ ו, לענין הנחת הפרשיות, ונתפלא ונשתומם עוד יותר שדעתו ב״ה, ל א נ ת ק ב ל ה ל ה ל כ ה ואנחנו ר״ל המון העם המניח תפלין, ל א נ ש ג י ח על דעת הקב״ה ונעשה היפך מדעתו, — ר״ל נניח התפלין שהקב״ה כביכול אומר עליהם שהן פסולות —.

---

[5]) המו״ל את המסכתא הר״ק אמר: „ויש יתרון להמסכתא הזאת על שארי מסכתות מפני שאין בה ספורי מעשיות״ ואיני יודע מדוע יגרע בעיניו ערך ספור המעשה הזה?

אך אל נא תדמה הקורא כי מהתל ומלגלג אני או כי יצאתי מדעתי חלילה! קום קרא עמדי והשתומם גם אתה הרי שלך לפניך בספר „שאלות ותשובות מן השמים" שנדפס בקאניגסבערג (בשנת 51) בהסכמת הרב „בעל הכתב והקבלה" ומיוחס להקדוש ר' יעקב מקורביל ולא דבר בדוי הוא זה כולו ר"ל מהמביא לבית הדפוס את השו"ת הנ"ל כי כבר נזכר בשו"ת רדב"ז בתשובה יוד לחלק ד' „שכבר שאל דבר זה אחד מן הגדולים בחכמת הקבלה שמו ר' יעקב והיה שואל מן השמים". וכן בתשובה תקל"ב מחלק שלישי יאמר: „וכן יש בידי קצת תשובות ששאל אחד מן הראשונים מן השמים ע"י התבודדות ותפלה והזכרות שמות והיו משיבין לו על שאלותיו" ושם תמצא את הדבר הזה לא ברמז ולא בסוד כ"א מפורש ממש —. ולמען הקל מעליך החיפוש הנני להציגה לפניך ככתבה וכלשונה שם תשובה ב:

שאלה „ועל סדר פרשיות של תפלין כך היתה שאלתי, אנא מלך הגדול „והנורא חכם הרזים מגלה נסתרות. שומר הברית והחסד, הגדל נא חסדך עמנו „היום וצוה למלאכיך הקדושים להודיעני את אשר נסתפקתי בפרשיות של התפלין. „כי יש מן החכמים האומרים הוויות באמצע ואם החליף פסולות ועתה מלך מלכים „צווה למלאכיך הקדושים להודיעני הלכה כדברי מי ודברי מי אתה מחבב" (לפי דברי השואל נראה כי לא לעולם מחבב הקב"ה את ההלכה, כי הוא שאל שני דברים הלכה כדברי מי ודברי מי אתה מחבב) הנה נראה שהשואל לא שאל באיזה ימין שבזה לא נסתפק ואך על ההויות שאל —. וכשאלתו כך היתה התשובה.

„והשיבו: אלו ואלו דברי אלקים חיים וכמחלוקת למטה כך „מחלוקת למעלה הקב"ה אומר הוויות באמצע וכל פמליא של „מעלה אומרים הוויות כסדרן והוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם „אכבד וזה כבודו בהיות פרשיות מלכיות תחילה" עכ"ל. איך הוא אלו ואלו דא"ח אם הפמליא של מעלה אומרים ההיפוך מהקב"ה כביכול איני מבין (כי הלא הפמליא של מעלה לא אלקים המה,) כמו שאיני מבין הרמזים מבקרובי אקדש ואיזה פרשיות הם מלכיות תחלה! — אבל די לנו לדעת כי תפלין דרש"י ר"ל הפרשיות כסדרן (קשה להבין לשון המשיב מן השמים „הוויות כסדרן" אבל כנראה לא למד עוד או המשיב מן השמים לדבר צחות) המה נגד דעתו של הקב"ה ואנו מניחים אותם אך השואל היה חכם יותר מרבנינו כי אחרי כל אלה לא נתבהל ולא הניח תפלין רק לעתים רחוקות כאשר תראה משאלותיו הלאה —.

ב) טרם אביא את תשובותיו הלאה ונביא ראיה מהם לקורות התפלין עם כל שאני יודע ברור שלא מן השמים השיבו לו (כי אתת אמר ר' יהושע לא בשמים היא והקב"ה אמר ע"ז נצחוני בני ולא בן אדם הוא ויתנחם ויתפיים להטיטול הגדול שנתן לו השואל הזה וישיב לו על שאלותיו) שעכ"ז מוצא אני בהם את אשר אדרוש שבימיו לא הניחו תפלין ועוד דברים רבים אשר אבאר הלאה, לא אוכל להתאפק מלפסוע פסיעה לבר ולדבר מעט אודות רבנינו הגאונים המזלזלים בכבוד שמים ונותנים הסכמותיהם ותעודותיהם על ספרים מזויפים כאלו, ואומר:

עד כמה אנו מצטערים על ההגדה בב"מ (פו.) בפלוגתא של המתיבתא דרקיע בספק אם הבהרת או השער קדמה שהקב"ה אומר טהור וכולהו מתיבתא

אמרי טמא, ולא היה מכריע ביניהם זולת רבה בר נחמני שאמר יחיד אני בנגעים ושלחו את המלאך-המות אחריו, שיבא להכריע בין החולקים; וכאשר יצאה נשמתו אמר טהור. שער כמה שהיא בולטת האַלגארי הזאת להראות „שהאומר יחיד אני אם גם בנגעים ואם גם יכַון לדברי הקב״ה, מוכרח הוא לפול בידי מלאך המות ולמות מיתה חטופה מבלי כל הצלה, הנה אחרי כל אלה היה יותר טוב שלא תכתב האגדה הזאת משנכתבה, ושהיו הרבנים עושים דבר טוב מאד אם היו מסירים הגדות כאלו מהש״ס מפני כבוד שמים. אבל מה עושים רבנינו? אחד מהם סומך על ההגדה הזאת וכותב בתשובתו את הדעת שהוא נוטה אחריה בשם הקב״ה ממש, (כידוע היה ר״י מקורבול מבעלי התוס׳ ונתה אחרי ר״ת) ואת דעת החולקים עליו אשר יכבד גם אותם, בשם פמליא של מעלה כולה, והשני מבלי להתחקות על שרשי הדברים, מבלי גם לבקר אם הכתבים לא נזדיפו מידי איזה מזייף, איננו בוש בעתים הללו לתת הסכמתו, שהקב״ה אומר ההיפוך ממה שאנו עושים, ועכ״ז אנחנו מברכים אשר קדשנו במצותיו וציונו. האין זאת חילול השם או גם חירוף וגידוף? — ולא תאמרו רבנים שאין אתם אחראים וערבאים למעשה חבריכם, הן לא ראינו ולא מצאנו גם את אחד מכם שיערער או יתרעם על הדפסת ספרים כמו אלו! ואדרבה כולכם קבלתם אותו בספ״י ושלמתם בעד הספר במיטב, ובקר רוח תביטו על דברים כמו אלה, מפני שמאמינים אתם באמונה שלמה שהדבר הזה שהקב״ה יחלוק עם בני חמתיבתא שלו או הפמליא של מעלה, הוא דבר הרגיל ואינו יוצא מסדר היום, כי הלא, תלמוד מפורש הוא! — אבל ראו רבנים, התלמוד למרות ההגדה הזאת, ולמדות גם האותות והמופתים השמיענו, כי „התורה לא בשמים היא״ הוא גם בהאגדה שלו לא אמר על דברי המתבתא דרקיע שהמה „דברי אלקים חיים״, ורק על הת״ח העוסקים בהלכה בארץ המבארים, דברי התורה אמר התלמוד „שהמה דא״ח״ ר״ל מפרשים ההלכה כ״א לפי דעתו שאומר „כי כן המה דא״ח״; אך לא בעת שישמעו שהקב״ה כביכול אומר ההיפוך מדעתם, ואחד מחבריכם בא ואומר שגם דברי הפמליא ש״מ דא״ח המה! — באה העת רבנינו — באה העת, כי תתאספו ותקנאו לשם שמים שלא יתחלל ותנקו את תורתנו את התלמוד חיי רוחינו מן האגדות הזרות אשר הטילו בו מחרפי התלמוד ותדינו בשריפה את ספרי הקופים הבאים לעשות כמעשיהם, ולא לתת הסכמות על ספרים כאלו שהמה לנו לחרפה ולבושת בזמן הזה —. בשמים סהדי כי בדם לבבי הנני כותב את הדברים האלה אם תשמעו ואם תחדלו, וכ״ז שלא תעשו כזאת, רובץ האשם בכם אם יקומו ישראלים־חדשים ברוסיא ויהפכו את הקערה על פיה —. (ראה מחברתי „מצת מצוה ועלילת הדם״).

ג) והנה ר׳ יעקב מקורביל וממרויש הזה היה בשנת דתתקצ״ג 4993 בדורו של הסמ״ג, והיה מבעלי התוס׳ ונזכר בתוס׳ (שבת ס״א) ד״ה דלמא בשם „הקדוש״ (ואין כל ספק שמפני שהיה מפורסם לקדוש בימיו תלה בו אחד מחכמי זמנו השאלות ותשובות הללו כי עכ״פ לא הוא בעצמו חתום עליהם) וא״כ היה אחרי ר״ת כששים שנים אם נחשוב את הר״ת בשנת 4935 או כשלשים שנה אחרי פטירתו, שלפ״ד סדה״ד, נהרג ר״ת בשנת 4965 והוא מעיד על עצמו שלא הניח תפלין בכ״י, כ״א פעם אחת בשבת, ואמנם

גם ע״ז שאל מן השמים, אבל עכ״פ מהתשובה שכבר העתקנו ומהתשובה שנעתיק לקמן נראה ברור שמ״ש (בצד 31—30) שהתפלין שעליהם דנו רש״י ור״ת לא היו ולא נבראו אז, היא השערה מאומתת גם בפי ר״י מקורביל הזה, כי מהשאלה ששאל על סדר הפרשיות נראה שעוד לא נסדרו תפלין, וממה שכותב הלאה נראה שלא היה מניחם, וא״כ רואים אנו שגם אחרי רש״י ור״ת וכל הדור ההוא, לא נשארו תפלין מסודרות והא ראיה שר״י מקורביל הזה אומר שיש מן החכמים „האומרים״ ולא אמר „שנוהגים בתפלין של הוויות באמצע״ — (כי עכ״פ מעשה רב אפי׳ בפני מתכתא דרקיע) ובשנית הוא אומר בתשובתו ס׳ כ״ו „ו מ ט ע ם ז ה א י ן א נ ו מ נ י ח י ם ב כ ל י ו ם״ ממש בלשון התוס׳ „שאין אנו יכולים לפטר מזה״ „מפני מה רפויה בידינו״ (עיין צד 76) ואומר שהסכימו לזה מן השמים —. ועל מצות ציצית הוא אומר שהשיבו לו מן השמים (תשובה מ״א) ה נ ח ל ה ם ל י ש ר א ל מ ו ט ב ש י ה י ו ש ו ג ג י ם, ומזה נראה ש ל א נ ה ג ו גם בציצית אז —. צא קורא נעים והפוך בדברינו שכתבנו בפרק ה׳ מחלק החוקי ובדברי התשובות מן השמים שאעתיק לפניך ותראה כי קלענו אל המטרה וכוננו אל האמת עוד טרם ראינו את התשובה הזאת שעליה ה ע י ר ו נ ו ח ב ר י נ ו —. ועוד זאת אזכירך טרם נעתיק לפניך את דברי התשובות כי הר״י מקורביל הזה היה מקובל גדול כאשר העיד הרדב״ז וכאשר יכנה התוס׳ אותו בשם הקדוש ועכ״ז לא כתב שום סודות בדבר התפלין ו ג ם ל א י ד ע ע ו ד מ ש י ט ת י מ י ן ה מ נ י ח כ ל ל, כמו שלא ידעו ממנה יתר בעלי התוס׳ חביריו מפני שנשתכחה שיטת הגאונים לגמרי בזמן הארוך שלא נהגו בתפלין כלל, והן הם הדברים אשר כתבנו בצד 35—34 (ובדבר הקנה ראה בהערה בסוף הספר). ואחרי הערתי זאת הנני מעתיק לפניך את כל שאלותיו בדבר התפלין עם התשובות ככתבם וכלשונם:

ד) **שאלה** „על ברכת תפלין אם ההלכה כדברי הגאון הרי״ף שאם לא סח מברך ברכה אחת כו׳״. **תשובה** „לא בכבי טעמא ולא בדרדקי עצה כי אברהם לא „ידענו וישראל לא יכירנו ואת בריתי אקים את יצחק — אחד קראתיו ובכורי „אתנהו גם ברוך יהיה!״ עכ״ל (תשובה ב) בבאה לידי השאלה והתשובה הזו, שגם פה נראה ההבדל בין מצות תפלין לשארי מצות, שלא באה שום מחלוקות בשארי מצות כמה ברכות לברך וזמן הברכה, וכאשר נראה שמקור הדברים הוא „ממה ש ש ל ח ר ב ח י י א ב ר י ה ד ר ב ה ו נ א ע ל ש ל י ד מ ב ר ך ל ה נ י ח כו׳״ (מנחות לה, מב:) שהוא היה בימי אביי ורבא, ומהאמוראים שקדמו להן לא נמצא כלל מדברים על הברכות, ורק רב אחא אריכא משמיה דרב הונא שאל מאימתי מברכין עליהן והשיב בעצמו משעת הנחתן, נראה ברור כי התקנה לברך על התפלין מאוחרת היא מימות האמוראים וסנהדרין דיבנה לא תקנו כלל לברך עהת״פ. הקורא הנבון אשר יעיין בדברי אביי ורבא שאומרים שניהם משעת הנחתן עד קשירתן וכן אם לא סח מברך אחת כו׳ ואת כל הסוגיא שם, יראה כי דנו בדבר חדש,[1]) ולא נוכל עוד להאריך בזה, והדבר הזה מחזק את השערתנו שבימי הסנהדרין דיבנה אשר תקנום ראשונה, שתקנום רק כעין קמיע, ותכשיט כאשר הוכחנו לעל, לא

---

[1]) וברור הדבר שכל הברכות הנאמרים בברכות (ס:) כולם נתחדשו אז ולא היה להם כל זכר בימי חכמי המשנה, ורק לק״ש היו נוהגים לברך, לפניה ולאחריה, וכל הברכות

תקנו שום ברכה עליה כמו שאין מברכין על קמיע ותכשיט, ואך בימי האמוראים שפשטה צורת קמיע תקנו הברכה וע״כ נפלה בה מחלוקת ועד היום לא הכריעו להלכה וע״כ מברכין האשכנזים שתי ברכות והספרדים והחסידים רק ברכה אחת, וגם פה אינם משגיחים הרבנים על התשובה מן השמים ועושים היפוך ממנה, אם כי החומרא בהוספת הברכה קולא היא אצל לא תשא את שם אלהיך לשוא שמפ״ז אסר מהרי״ק גם לברך ברכה אחת — (עי״ש 78—77). ודי בזה.

שאלה: „על שאינם מניחים תפלין בכל יום אם היא עבירה גדולה ועונשה „מרובה ואם דומה למי שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו נוטל שמבין „אותו עד שתצא נפשו או שיעשה, או אם יש לו טענה בעבור שצריכין גוף נקי „ושלא יפיח בהם ולא יישן בהם ומטעם זה אין אנו מניחים בכל יום? „תשובה אין אומרים במצות זו דומה לזו כי יש מצות קלות כגון סוכה ולולב „והדומה להם שהמבטל אותם עונשו מרובה שדומה ככופר בה ואינו דומה מבטל „מקצת למבטל כולה שלא נתנה התורה למלאכי השרת כ״ז השיבו לי באמת „(ומזה נראה שיתר התשובות לא השיבו לו באמת) ונראה שאין עונשו מרובה „כמבטל מצות סוכה אך פשיעה היא בידינו שאין אנו מניחין תפלין מיראת „שמא יישן בהם ושמא יפיח בהם כי טוב לבטל מקצתה מלבטל כולה״ עכ״ל בתשובה כ״ו (ועכ״ז לא הרהיב עוז בנפשו להניחן) אך גם לא נתקררה דעתו בזה לכן שאל שנית שאלה „ועוד שאלתי על מצות תפלין שמצינו במכילתא כי המניח „תפלין כקורא בתורה והקורא בתורה פטור מן התפלין ונסתפקנו בזה אם ר״ל „שנפטר מן התפלין אם יקרא בתורה או הלכה אחד או פסוק אחד כו׳ או אם ר״ל „בעת שקורא בתורה הוא פטור משום שעוסק במצוה פטור מן המצוה ועוד נסתפקתי „בהא דאמרו תפלין צריכין גוף נקי כאלישע ב״כ ויש שרצו לומר שהם „אינם נקיים כאלישע ופוטרים עצמן בזה או שלא הוצרכנו גוף נקי „רק שלא יפיח כ׳. ועוד נסתפקנו על הא דאמרו פ״י בגופן קרקפתא דלמ״ת ופירשו „רבותינו דלא מנחי תפלין מעולם ושאלתי ע״ז הדבר כאשר פירשו, שאם מניחים „אותם אף פ״א בשבת לא יקראו פושעים או אם הוא כאשר כתוב „בספרים שנקראו פושעים כל מי שיכול להניחם ואינו מניחם (איזה ספרים כתבו „זאת בימיו זולת הסמ״ג והתרומה?) כל אלו השאלות שאלתי ביחד, תשובה והשיבו „בני אל יקנא לבך בחטאים וגו׳ אשרי נוצרי עדותיו וגו׳ שאו ידיכם קודש וגו׳ „(כל אלו הוגו׳ אם כן השיבו לו או כי הוא הוסיף לא נדע) ברוך ה׳ יום יום „בחנוני נא בזאת אם לא אריק לכם ברכה וגו׳ ואחר שעה השיבוני (בלי כל ספק „נסתפקו גם בשמים והתבוננו וחפשו בספרים מזה) כל פרשה שנאמר ונשנית לא „נשנית אלא לחדש בה דבר וכל מה שא״ת לא אמרו למעט רק להוסיף ולזרז „והזריז ה״ז משובח ואז תתענג על ה׳ ויתן לך משאלת לבך״. — עכ״ל תשובה מ״ח.

עוד תשובה אחת מן השמים מצאנו לא למותר להעתיקה פה, וז״ל: שאלה (מא) „על המקילין ואומרים שאם אין לובש כסות בת ארבע כנפות אינו חייב

האלו אשר תקנו האמוראים מקורם ממנהג הפרסים לברך ברכות הרבה מאד על כל צער ועל כל שעל. וראה החלוץ (8—7.) והאמוראים קבלו הרבה יותר מהפרסים נגד המעט שקבלו מהם חכמי המשנה וד״ל.

„בציצית דחובת גברא הוא (רק) כשילבשם ואם אינו לובש אין עליו חיוב (כלל) „או נאמר כל אדם חייב לקנות מלבוש בת ד׳ כנפות כדי שיתחייב בציצית? תשובה „והשיבו זו אינה צריכה לפנים שהרי כתוב למען תזכרו והנח להם „לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין" עכ״ל. ומזה נראה ברור שלא נהגו בימיו גם בציצית ולכן אומר הסמ״ג — שהיה בימיו — וקבלו אלפים כי׳ מצות תפלין ציצית ומזוזה (עיין לשונו צד 85)[2] וראינו שגם השואל או המשיב הזה לא רצה גם לערער על המנהג הזה והניחו „בהנח להם לישראל" —. צריך אני להעיר, כי השו״ת מן השמים האלו מכילים רק י״ז עלים קטנים מן $^{1}/_{32}$ בוגען ובהם ע׳ תשובות, וחלק השלישי מהם מכילים השו״ת בדבר תפלין וציצית, ומזה נראה עד כמה נתחבטו בהם הרבנים בזמן ההוא, ועם כל רצונם וחפצם להטיב מצב התפלין בימיהם, לא עלתה בידם עד שבא הסמ״ג ולימד שהם מותרים לכל אדם ולימודו זאת עלתה בידו אחר שהשתמש בחלומות היהודים והגויים. והרש״ל אשר כנראה, התקשה על חלומות הגויים האלה ולא הבין מה לגויים ולתפלין? מצא בשכלו החד פירוש נכון עליהם וז״ל בספרו „עמודי שלמה" (דפוס באסליאה שנת 1560 חלק שני עשה דף ב׳) „חלומות הגוים, פי׳ שלא נמצא כמותו פותר חלומות וק״ל" עכ״ל. ור״ל שהחלומות שחלמו היהודים, פתרו להם פותרי חלומות מן הגוים שלא נמצא כמותם, שפתרון חלומם הוא תפלין —. —. ודי בזה.

פרק ז.

„אור זרוע".

החדשות אשר מצאנו בספר אור זרוע. נהר סמבטיון ומעלה בזכורו יוכיחו אם תפלין מותרים או אסורים בחול המועד. דברים סתרים היו להסמ״ג שהכריחוהו לתקן מצות תפלין. לשון הסמ״ג במ״ע כ״ג. בספר אלה המצות נמצא כתוב שעל הציץ המקפת מאוזן לאוזן, הנקי׳ טוטפת יכתבו פ׳ ק״ש. דברי הפסקתא בטעמה מפני מה לא החזיקו בני ישראל במצות תפלין.

א) אחרי שידענו את מבטם של בעלי התוס׳ שבתוכם הוא גם ר׳ יעקב מקורביל שכינו לשמו את השו״ת מן השמים הנ״ל ושהיה לפי דעת בעסרה״ר בשנת דתתקצ״ג (5993) שהיינו בימי הסמ״ג, נחשוב לא למותר לראות מה שכתבו

---

[2]) הרה״ג ר״ח אָפפענהיים בעה״מ „תולדות המשנה" כתב לי בירח כסלו העבר בין יתר „הערותיו על ספרי כדברים האלה: לדעתי אין לנו ראיה להחליט שהקרא וקשרתם „לאות וגו׳ אינו אלא דיבור מליצי הלא כתיב וקשרתם וגו׳ וכתבתם על מזוזות וגו׳ אם סיפא „דקרא בודאי (!) לא נאמר ע״ד משל ומליצה מנ״ל לומר שרישא דקרא הוא רק דיבור מליצי „וכו׳ וכו׳" והשו״ת האלו ודבריו של הסמ״ג המה לו לתשובה שמזה יראה שגם סיפא דקרא נתקבל בישראל רק ע״ד המליצה ולא נהגו בה עד בא הסמ״ג ואנחנו נאמר „שאם יאבה הרה״א להביא ראיות מן התחלת וסופי הפסוקים, הנה לנו ראיה נכונה להיפוך מדבריו שהלא לפני וקשרתם כתיב „ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם," וא״א לפרש הכתובים הללו רק בדרך המליצה, ומדוע ינרע והיו לאות וקשרתם מהכתובים הקודמים? ומדוע נאמר שחצי הכתוב הראשון או המאמר הוא ע״ד המליצה וחציו השני או המאמר שלאחריו ידבר לא ע״ד דיבור מליצי? אבל ונסלח לעונו כי רב הוא —. וכבר משלו חכמים משל לחולה טיפש שאכל את הנייר אשר עליו רשם הרופא את סמי המרפא לקחתם בבית הרוקח, מאולתו להאמן כי אכילת הנייר תהי לו לרפואה —. כן היא הפרשה כולה וד״ל. (עיין במכתבו של הח׳ ראבין).

יתר החכמים היותר גדולים שבדור ההוא בענין הזה — ומפני שר׳ יצחק מווינא בעל „אור זרוע" היה אחד מהגאונים הגדולים בזמן ההוא, ולדעת בעסדה"ד היה גם חבירו של הסמ"ג (אם כי אני כשאני לעצמי לא אאמין בזה מטעמים רבים שאין פה מקומם) וכתב הלכות רבות מאד בענין התפלין, נשליך את מבטנו גם על דבריו. ויען שעיקר גדול הוא לדעת סדר הדורות בענין זה למען דעת מתי החל המנהג מהתפלין להתפשט בעת התפלה, ולהמון העם, נביא את תולדות האור זרוע הנ"ל, כפי מ"ש בסדר הדורות בתחילת אלף הששי וז"ל: „ר׳ יצחק בעל אור זרוע מוויאנה „בר׳ משה חכם גדול ונקרא ריא"ז. והיה תלמיד הר׳ יהודא מפריי"ש כנראה במהריי"ק „סצ"ו, ותלמיד ראבי"ה כנראה במרדכי פ׳ אלו טריפות, ותלמיד ר"ש מקוצי כנראה „במרדכי פ׳ המפקיד ותלמיד ר׳ אפרים בר׳ נתן כנראה במרדכי פ׳ ג"ה. (שה"ק „דנ"ו) ונראה שהיה בזמן ר"מ מקוצי הנ"ל כי הוא היה ג"כ תלמיד ר׳ „יהודא חסיד והיה רבו של מהר"ם מרוטנבורג צ"ד׳ עב"ל.

ב) והנה אחרי שעברנו על דברי או"ז הנ"ל בשלשים וארבע הלכותיו (מן סימן תקל"א עד תקצ"ד) שכתב בדבר התפלין מצאנוהו: א) יאמר הוא שראוי שיניחם רק אדם כשר בהיפוך מהסמ"ג שהתיר אותם גם לרשעים, וז"ל „מכל „מקום קא חזינן שתפלין מצוה רבה וראוי לכל אדם כשר להחזיק בה (תקל"א). ב) מביא שתי השיטות מרש"י ור"ת בענין סדר הנחת הפרשיות, ואיננו מכריע כלל, לא כתב מנהג העולם כמי, ולא הזכיר כלל את ההגדה מקברו של יחזקאל שהביא הסמ"ג ומזה נראה שלא ידע כלל מההגדה הזאת או לא אשגח בה (תקנ"ח). ג) לא ידע להכריע מה המה התיתורא והמעברתא ונשאר בספק. (תקס"א תקס"ב). ד) לא ידע להחליט דבר בענין מראות התפלין איכבה צריכין להיות ואף מביא פי׳ רבינו אליקים[1]) על הברייתא אין קושרין אותן אלא במינן שלא הקפידה רק שתהינה של עור ולא יעשה רצועות של ארגמן ובהברייתא הנ"ל משמע ההיפוך מזה כי הברייתא תסיים דבריה הורקנוס בנו של ר"א בן הורקנוס קשר את תפלין בלשונות של ארגמן (וראה צד 20 בהערה) ועל גנאי על רצועות אדומות פי׳ הוא שהאדום הוא תכשיטי נשים וגנאי הוא לגברים, או משום חטטין שבראשו. שמא יאמרו מדם חטטיו נתארמו (תקס"ד). ה) תפלין מרובעות פי׳ הא בש"ר אליקום הנ"ל שיהיו מרובעות רק בתפירה, ר"ל שיתפור אותם מכל הצדדים וכן יביא בשם רשב"א משאנץ שכתב „שאין מרבעין אלא מקום מושבן" ור"ל שהבתים מלמעלה הם עגולים (שמעתי שהספרדים באיזה מקומות נושאים גם עתה תפלין עגולים) ומה שאמרו במשנה תפלתו עגולה סכנה, פירש הוא „שסכנה הוא לשאת את השם החרות על התפלין שנתקנו שלא כהלכתן, ואף אם עשה אותן מרובעות, ורק עשאן מתחת כעין אמגוזא, אז יש סכנה פן ינקרו את מוחו (תקס"ה). ו) בדבר זמן התפלין לענין חול המועד אם יניחו תפלין או לא אנו רואים המצאה חדשה אמנם, והוא יען כי עיקר דבר הנחת תפלין היא מפני שהם נקראים אות, ושבת ויו"ט הם בעצמם אות ואף על חול המועד מסופקים אנו אם נקרא אות או לא, ולכן הסכים הוא שיבררו

---

[1]) שלשה רבי אליקום היו בזמנים שונים ועל מי כוון בעל האו"ז לא נוכל לדעת, אך נראה שכוון על זקנו של המרדכי שהיה גם הוא כפי המובא בסדה"ד בשנת דתתקצו. והיה חתן ר׳ אברהם בר נתן הירחי —.

את הדבר מנהר סמבטיון ומן מעלה בזכורו, (ר״ל בעל אוב) שהראשון הלא שובת בשבת ויו״ט. ועל השני אחז״ל שבשבת אינו יכול לעשות מלאכתו מפני שהמתים אינם עולים בשבת ויו״ט. ולכן ישלחו לראות אם שובת הנהר גם בחוה״מ וכן אם המעלה בזכורו איננו יכול לעשות מלאכתו גם בחוה״מ, אז היא סימן שגם חוה״מ נקרא אות ואסור להניח תפלין בו, אך אם הנהר איננו שובת ובעל האוב יוכל לעשות מלאכתו גם בחוה״מ אז אינו נקרא אות וחייבין בו בתפלין. (תקפ״ט ללשון שני של רבינו אליקום).

ג) הרואה ומתבונן בכל ההלכות האלו בספר א״ז הנ״ל יראה שהוא דן כמו על דבר חדש לגמרי, ושום מנהג בעניני התפלין לא היה בימיו, וכל השתדלותו היה גם הוא שיניח אדם כשר ות״ח את התפלין. גם הוא לא ידע כלל מהנחת תפלין רק בעת התפלה. כמו שלא ידע מההגדה מקבר יחזקאל ומן שני זוג תפלין. וההבדל שבינו ובין הסמ״ג במצוה הזה גדול מאד — עד כי כבד מאד להאמין שהיו חברים וקבלו תורתם ממקור אחד —. אולם כבר אמרנו כי להסמ״ג היו טעמים כמוסים בדבר הזה שלא יכול אז לגלותם בפומבי. ומצאתי במוזעאום ספר ישן בשם „אלה המצות" או מצות התורה עפ״י הסמ״ג ומביא שם גם הקדמת הסמ״ג שבתוכה מצאתי אותו „מתרעם על הנביאים שדברו ברמזים" והגוים מוצאין בהם רמזים על תורתם החדשה. ומזה נראה שדבר סתר יצוק בהדרשות שדרש הר״מ מקוצי בספרד כאשר הערנו בצד 83. ובאמת המתבונן בדבריו במ״ע כ״ב שכתב להלכה, יראה שגם הסמ״ג בעצמו אחרי שכבר כתב כל המנהגים היה לבו נוקפו שלא יהיה ברכה לבטלה אם יברך על התפלין וכאשר העיר המהרי״ק בצרק (צד 78—77) וכאשר יראה לקמן בלשונו של הסמ״ג מצוה הנ״ל (אשר הבטחנו להעתיקו ככתבו וכלשונו.) ולכן יתבן שלולא הדברים הסתרים לא היה גם הסמ״ג עמל ביחוד בעד מצות תפלין או בעד כל שלש מצות תצ״ם הללו כחבריו —. ואולם מבטם ואמונתם ולימודם של רבני הדור ההוא בדחז״ל, יבין הקורא מן אות (ו) אשר הבאנו לעל מדברי הא״ז הנ״ל — ואין להאריך במקום שאמרו לקצר. —

ד) וז״ל הסמ״ג במ״ע כב. השייך לענייננו: „משפט סדר הנחת הפרשיות „בהבתים לדברי רש״י מימין הקורא האיש העומד כנגד ימין המניח קדש מימין „הקורא כו׳ כדאיתא בברייתא וכן פי׳ רמב״ם וכן איתא בשמושא רבא (!) „וזהו הסדר כמו שכתוב בתורה וגם במכילתא בסוף פ׳ בא תניא כתבן שלא כסדרן „יגנזו. אבל רב שרירא והה״ג בנו ורבינו יעקב מפרשים דבית שלישי והיה אם שמע „בית רביעי שמע וסימן הוויות להדדי וה״כ יביאך והי׳ אם שמע סמוכים יחד, עוד סמן „אחר שינך שבבתים כנגד שין שבעור הדפוסים מבחוץ. דשין דקדש מכאן ושין „דשמע מכאן ומ״מ צריך לכתבן כסדר הכתובות בתורה כדתניא במכלתא כו׳ „ואמרינן בפ׳ הקומץ כל בית שאינו רואה אויר החיצון פסול וכן אמר רב, ואם „החליף גווייתא לברייתא ברייתא לגווייתא פסול א״כ סדר הנחת רש״י פסול לדברי „הגאון וסדר הנחת הגאונים פסל לדברי רש״י וירא שמים חושש[2]) משום ברכה

---

[2]) בצד 32 העתקתי החושש ומפ״ז אמרתי שדברי השו״ע „לא יעשה כן אלא המפורסם בחסידות" המה ג״כ דברי הסמ״ג בשינוי לשון מעט אבל אחרי אשר דקדקתי בדברי הסמ״ג הללו ראיתי כי טעיתי, כי הוא כתב „חושש", שהוא כמו שכתב מהרי״ק

„לבטלה אם אינן מניח רק כדברי האחד מן הגאונים הלכך י נ י ח ש נ י ה ם.
„שנים של יד בברכה אחת ושנים של ראש בברכה אחת שהרי יש שם בראש וכן
„בזרוע מקום להניח שני תפילין כראיתא בפ׳ המוצא תפילין ואם אינו יודע לכוון
„המקום ולהניח שניהם אם כ ן י נ י ח כדברי האחד ש״י וש״ר ויסלקם מיד ויניח
„האחרים על סמך ברכה הראשונה, ואע״פ שמפסיק בין של יד לשל יד ברכת
„תפילין הראש זה יותר טוב מלהניח (מלמנוע מהרי״ק) לגמרי שלא יניח כלל מ״מ
„נהגו בארץ אדום וארץ ישמעאל כדברי רש״י וכדברי רמב״ם וגם שלחו כתב מארץ
ישראל שנפלה בימה מעל קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישנים מאד כסדר רבינו
משה ורש״י — עכ״ל.

והנה אם אמנם כתבנו בפ״ד מח׳ החקי (32) שהכתוב בשו״ע סי׳ לד היא העתקה מהסמ״ג, אבל אחרי העיון נראה שלא העתיק נכונה, כי באמת גם הר״מ מקוצי לא הכריע כלל להלכה, וגם לא כתב איככה לנהוג וכנראה לא האמין גם הוא הרבה בהכתב ששלחו מא״י. וע״כ כתב שהירא שמים י ח ו ש משום ברכה לבטלה, ואך רצה להנהיג התפילין בין העם לצורך השעה מטעם הכמוס אתו אז, וע״כ לא חשש כלל אם יהיו עפ״י ההלכה האמיתית והנהיג תפילין דרש״י ורמב״ם שהיו האחרונים לגבי הגאונים. כאשר באמת דקדק בדבריו מוהרי״ק אבל לי״ש לא פקד כלל איככה לעשות וסתם דבריו שכבר נהגו בארץ אדום כו׳ ולא הגביל המקום, שמשמע דרק באיזה מקומות נהגו כן — ובזה נראה שדעתו ממש כדעת הארי״ז שאין אנו יודעים, ההלכה כמי ואך המציא המצאה חדשה באמת להניח שתי תפילין נגד ההלכה דבל תוסף —. וכן לפטור בברכה אחת את שני זוגי תפילין אם גם מניחם זאח״ז, ו ד ע ת ו הוא שעכ״פ יותר טוב להניח בלא ברכה מלמנוע שלא להניח כלל, ואין כל ספק שאם היו רבותיו של הסמ״ג נוהגים בתפילין כי עתה השמיע איככה נהגו רבותיו וע״פ איזה דעה הניחו — כיון שהודיע המנהג גם מארץ אדום וארץ ישמעאל כנ״ל —. וע״כ נוכל לצרף גם את הסמ״ג לעד שלישי שבימיו לא הניחו תפילין אפילו הגדולים שבהם —.

ה) והנה הספר „אלה המצות" או „מצות התורה" הנ״ל שהבאתי לעל נדפס בבאסיליאה שנת ? 1533 (בקונטרס תרי״ג מהרה״ח יעללינעק אינו) בשם הסמ״ג או עפ״י מצותיו, מצאתי דבר הראוי להשמיעו לפני הקוראים. וז״ל: „מצות עשה
„לקשור תפילין ביד שנאמר וקשרתם, ציץ שקושרין על המצח המקפת מאוזן לאוזן
„נקרא טוטפת בתורה. והוא נקרא בדחז״ל תפלין וכותבין בה פ׳ ק״ש וכו׳, (הדברים
„האלה אניח לכל קורא לפרשם כהפצו כי אני אך אתפלא עליהם אבל לא אבינם היטב
„כי אינם מתאימים עם דברי הספר כולו) ואם יגזרו שלא יניחו תפלין כמו שקרה
„בימי חכמי התלמוד וקרה ג״כ בפורטגאל ראוי שתעשה לך סמנים ו ת ק ש ו ר חוט
„ה ש נ י ע ל י ד ך ל ז כ ו ר ד ם ה ב ר י ת וכן תשים סימנים על מזוזת ביתך
ובשעריך" עכ״ל וכבר כתבתי לעיל בס״ג שבהקדמתו אמר שרק בדברי התורה כתוב בלא משלים ורמזים ולא כן בדברי הנביאים שאומרים הגוים שיש רמזים על

„יחוש" משום ברכה לבטלה, וכן אומר הלאה הלכך יניח שניהם — שלדבריו חיוב גמור הוא על כל י״ש שיניח שניהם בבת אחת. ואך אם אינו יכול לכון המקום יניח בברכה כו׳ וזה יותר טוב מלמנוע כו׳ —. והשו״ע הקל מאד — מבלי כל יסוד —.

תורתם החדשה, ומכ״ז נראה מפורש שהסמ״ג תיקן התפלין שיהיו ל א ו ת לאלה שנתערבו בגוים והיו עלולים לזנות אמונת אבותיהם, וע״כ אמר שכל אחד מישראל שאין לו שני עדים שהוא יהודי א י נ נ ו י ה ו ד י ש ל ם (צד 84) שאין כל שום מקור לדברים האלו בכל דברי הרבנים והגאונים שקדמום אבל היא היתה תקנת הסמ״ג לצורך השעה והמקום[3]) ואולם הרבנים שבאו אחריו הקדישו גם את הדברים האלה כאלו היתה באמת מצוה מן התורה שכל איש ישראל מחויב להיות לו שני עדים. וע״כ תמצא שאלה אחת ברדב״ז חלק חמשי וז״ל: **שאלה** „ע ל ע ר ל ש מ ת א ח י ו „מ ח מ ת מ י ל ה אם מותר לו להניח תפלין בשבת שהרי א י ן ל ו א ו ת ב ע צ מ ו? „**תשובה** אע״פ שאין לו אות בעצמו ב ע ל אות הוא (כאלו אינו יהודי איננו בעל „אות) אלא שמצד סכנתו ואונסו נתבטל ממנו האות אבל לעולם מצווה ועומד הוא „(לעשות מה למול א״ע? הרי פטור הוא) תדע שהנודר מן הערלים מותר בערלי „ישראל (היקש שוא כי בנדרים הולכין רק אחרי הכונה וד״ל״).

ו) נשוב לדברי האו״ז והחדשות אשר ראינו בו, בדבר פירושו של התוס׳ שבת מט. ד״ה כאלישע (צד 76) על מאחז״ל מפני מה לא החזיקו בהן הנה גורס האו״ז מפני מה לא החזיקו בהן בני ארץ ישראל —. ומביא בשם המדרש ילמדנו, את המעשה שכבר הבאנו בצד 70, עם הוספה סיום המעשה והוא: „נתעטף „(המפקיד את כספו) טליתו ועמד והתפלל באותו מקום אמר לפניו רבש״ע לא הימנתי „אלא לשמך קדישא דהיה על רשין מקום צלי נח ודמך ליה (במקום התפלה שכב „ויישן) אתגלי אליהו ז״ל על ההוא גברא אמר זיל אמור לאתתא דההוא גברא סימן „דהות לך עמיה אכלין בלילי פסחא חמיר (אמור לה סימן שאתה אכלת עם אישה „חמץ בלילי פסח) ובלילי צומא רבה מן ההוא מינא יבולי מקמת פלן (ובליל יוכ״פ מין „פירות שהביא ממקום פלוני כנ״ל בביאור מלות הללו) נשתה ויהבת ליה כו׳״ וסוף הדברים כיון שנודע לאישה אמר „מאחר שנתפרסם הדבר נחזור לסורנו״ כי הוא היה גר, ומכאן אמרו „אל תאמן לגר עד עשרים ושתים דורות.״ והדברים האלה כתובים בפסקתא רבתי דרב כהנא פ׳ כ״ב ה׳ ואך בפסקתא כתוב מפני מה לא החזיקו בהן בני ישראל בלא מלת „ארץ״ וכן במדרש עשה״ב (והיא הגירסא הנכונה) ומפרש האו״ז „מפני מה לא החזיקו בני אר״י במצות תפלין מפני שחשו שלא יחשדו אותם „לרמאים כמעשה דהאי גיורא — א״נ מפני מה לא החזיקו בני א״י את לובשי „התפלין לקדושים וטהורים מפני הרמאים כמעשה דהאי גיורא״ —. והפלא הוא על התוספות והרא״ש שדחקו עצמם בפירוש לא החזיקו בהן ולא השגיחו על המדרשים האומרים מפורש כמ״ש. וכמו שהביא האו״ז שהיה קודם להם בזמן ולפי שני פירושיו לא הניחו בני אר״י תפלין —. ומה שהוסיף מלת „ארץ״ הנה הוסיף האו״ז מלת תפלין בתאחז״ל. התנאה לפניו במצות (ראה צד 12 הערה 9) ועל הדבר הזה העירני הרה״ח ר״ח אָפפענהיים אבל האו״ז מביא שהמאמר הזה הובא

---

[3]) ר״ל דרשותיו שדרש בספרד ;כמו שכתבנו בהערה, צד 84 שגם מחבר ספר אלה המצות היה כנראה בספרד או בפורטגאל. ואדבר ממנו בס״א כי לע״ע לא מצאתי שמו מפורש ומסופק אני בדברי החכם צעדנר ברשימתו. והרוצה לעיין בו ימצאהו ברשימת הספרים בספר בבריטעש מוזעאום תחת השם — Press Mark. 481. a. 20. Moses of Coucy·

בנזיר ד׳, וגם שם לא נאמר „תפלין״ כי הגירסא שמה מתאמת עם הגירסא בגמ׳ שבת קל״ג. ובמס׳ סופרים, וההבדל הוא רק בזאת שבשבת אמר „התנאה לפניו״ ובנזיר אמר אנאה לפניו ואין כאן חילופי נוסחאות כ״א המאמר בנזיר מוסב על אומרם „אהה נאה נזיר״. ופריך בגמרא דילמא אנאה לפניו במצות סוכה, לולב כו׳ וכו׳. ותפלין לא קא חשב כלל וכנראה הוסיף זאת הא״ז מדעתו מפני שלא הבין מפני מה לא יחשוב התלמוד גם התפלין בין המצות ולכן חשב שזה טעות המעתיק. ואנחנו כבר אמרנו הטעם (שם) ונוכל לראות ממס׳ נזיר רק חיזוק לדברינו — ואין להאריך יותר. —.

פרק ח.

ימין המניח.

שינוי מבטם של הרא״ש והרמ״ע על השמושא רבה. בעל הפרי מגדים לא ידע רק משלש שישות בתפלין. חמשה דברים בתפלין נשארו במחלוקת בלתי מוכרעת, ובשלשה המנהגים שונים עד היום. המחלוקת היא קנה המדה על קדמות הדבר וישנותו. התוספת על הגמרא הוא אוסף-פירושים משנת 4927 עד 5060 לבר״ע. הרמ״א פסק להיפוך מהר״י קארו, מפני הקנקורציה.

א) אם נתבונן בדברי שלשה מטיבי לכת אלה הרבנים עמודי הגולה שהיו בסוף אלף החמישי ובתחלת אלף הששי, שכולם הביאו את דעת השמושא רבה לראיה לסדר הפרשיות כסדרן בתורה, והעלימו עיניהם מדעתו לימין המניח, שלא נוכל לומר כי טעו בדבריו יען שהוא סתם וכתב סתם לימינא (או כגירסת הברצלוני לימיניה) כי הלא הראב״ד כתב דבריו מפורש ותמה על פירוש לימין הקורא וגם מדבריו העלימו עין ואין גם אחד שלא יביא דעתו גם לחלוק עליו, וכולם כבר ראו את דברי הראב״ר שהרי הראב״ד מת כבר בשנת דהתקנ״ח (4958) והיה בדור אחד עם הרמב״ם (וגם האחרונים הרא״ש הטור והב״י לא הביאו דברי הראב״ד כלל, והאחרון הביא דבריו בכ״מ ולא העיר עליהם בענין הזה (ראה צד 24 בהערה 2) נתפלא הפלא ופלא על ההעלמה הזאת, או כי כולם לא העמיקו בדברי שניהם השמו״ר והראב״ד ולא הרגישו כלל את ימין המניח, דבר שלא יאומן! ודברי הרא״ש שהשיג על השמו״ר ואמר והאי מלתא טעותא רבה היא דהא סדרא דכתיבתן היא אבל סדר הכנסתן בנרתקן שמע בבית ראשון בצד המניח כו׳ ר״ל כרעת ר״ת, סתומים מאד ואינם מובנים כלל גם אחרי התיקון שתיקן התוס׳ יו״ט. (עי״ש במעדני יו״ט ובתפארת שמואל) כי כבר כתב הרא״ש לעיל „ואני תמיהני טובא על האי שמושא כו׳ אע״פ שיש בו קצת הוראות נכונות ומיניהו בועטות״ (!) — וכן הלאה בסוף דבריו יאמר „ומצינו טעותא בהאי שמושא כו׳ ואין לסמוך עליו כלל״ —. והרמ״ע מפאנו בתשובתו כותב על השמו״ר, אחרי שהביא ובירר דעת השמו״ר שהוא לימין המניח ואמר שמשמעות פירוש המאמר כיצד סדרן אינו סובל פירוש אחר כו׳ עי״ש בארוכה, אומר: „והדין שמושא רבה כשמיהו דגאונים אתמר שדבריהם דברי קבלה עליהו „כתוב טובה חכמה עם נחלה כי המה ירשו את מורשיהם של רבנן סבוראי והרבה „קונדרסין הגיעו אליהם ממהדורא קמא דרב אשי דאית בהו גלויי מילתא דלא „איתברור בגמרא דילן״ עכ״ל (קז) ומה רב הוא ההבדל בין דברי הרא״ש לדברי הרמ״ע?

ב) אם נחדור עוד להסתכל בדברי המתחכמים המחפשים למצוא את ההלכה

הנכונה בענין סידור הפרשיות, נראה כי לא חלקו כלל בסדרא ובטעם אך נחלקו בעדותם, חכמי לוניל אומרים כי פתח מי את התפלין של רבינו האי גאון ומצאו אותם הוויות להדדי, והרמב"ם בתשובתו[1]) להם יאמר גם הוא שפתחו תפלין של ר"ה ומצאו כדבריו, והראב"ד יאמר גם הוא בשם ר"ה שהוא אומר לימין המניח, והסמ"ג יעיד שגם רב שרירא אביו של רב האי אחז בשיטת הוויות להדדי, והרמ"ע מפאנו שהיה גם מקובל גדול החליט ואמר שר"ה תיקן תפלין ככל השיטות והדעות מפני שהוא היה בחיר הגאונים, וכל הד' שיטות שבתפלין כולם קדושים המה ולסודותיהם אין חקר, וע"כ אין להאמין שבחיר הגאונים יניח שיטה אחת שלא לקימה; ולכן מאמת הוא את כל העדיות ואומר שהתפלין שפתח זה לא פתח זה. וכל אחד מעיד על תפליו שפתח הוא ולא ידע כתפלין אחרים וכן מעיד גם הוא שפתח בעצמו תפלין בלות רבות ומצא אותם לימין המניח. ואנחנו הלא לא נוכל להכחיש את עדות אחד מהם כי כולם גאונים וכולם קדושים והדבר מביא באמת לידי השתוממות, שעד שבאו המקובלים נשתכחו לגמרי תפלין של ימין המניח ולא נמצאם בדברי שום אחד מן הראשונים שאינו מבעלי הקבלה, שגם הראב"ד הלא היה מהמקובלים —. ולולא בא האר"י לוריא והתחיל להניח את התפלין דשמו"ר, שע"כ קבעו אותן שותי מימיו להלכה עפ"י הקבלה, היו נשכחים גם מן הכתובים ואין כל ספק שהיו אומרים על השגת הראב"ד שיש בההשגה הזאת טעות סופר, כמו שאומר הרא"ש על השמו"ר. וכמדומה לי שהרב רמ"ע מפאנו היה הראשון גם האחרון שביאר כל הד' שיטות וזולתו העלימו כולם את עיניהם משיטת ימין המניח ולא נגעו בה אפילו בקצה עטם — והא לך אות נאמן שבעל „הפרי מגדים" שהרבה לדקדק בכל נקורה וקוצו של יוד בדברי מפרשי השו"ע, ובמה שקדמום, הרבה לפלפל בדיני תרתי לריעותא, דיני ספק ספקא, נ"ט בר נ"ט, ונטל"פ וברא לנו בטובו באמת דינים חדשים וחומרות מתוקנות אשר לא שזפתן עין עד אשר סלל הדרך לפניהם בלבות הרבנים האחרונים להוסיף ולהחמיר. — הנה אחרי כל עומק עיונו ודקדוקו בדברי שקדמוהו, אחרי כל אהבתו היתירה להוסיף שיטות על שיטות בדברי הפוסקים, ואחרי אשר חָפש חֻפש מחופש, לא מצא רק שלש שיטות בתפלין רש"י הר"ת והראב"ד ואת שיטת השמו"ר לא ידע מפני שלא ראה את דברי הרמ"ע הנ"ל. ראה דבריו על המ"א סי' ל"ד.

ג) טרם נבא להגיד השערתנו בדבר הפלא הזה, אשר לא נמצא כמוהו בכל מצות התורה ודברי סופרים, החובה עלינו לשים עין על המחלוקת והפלוגתות בתפלין שנשארו לנו בלתי מוכרעות עד היום, ובשלשה דברים מהם, המנהגים שונים עד היום. והמה: א) סדר הנחת הפרשיות בבתיהן לימין דמאן, ואיכבה יניחון כסדרן בתורה או הוויות להדדי. ב) כמה ברכות לברך אם על כל תפלה משתי התפלין ברכה מיוחדת, או ברכה אחת לשתיהן שבדעה האחרונה אחזו הרי"ף הרמב"ם רש"י והרשב"א (בתשובותיו) וכדבריהם פסק המחבר את השו"ע ובדעה

---

[1]) כבר כתבנו בהערה 2 צד 24 שהתשובה הזאת מזויפת היא כאשר נסתפק בה גם הב"י מאשר הרמב"ם יביא שם רמב"ם אחר מקורדבה שהיה לפניו ולא הד"ם — אבל אם מזויפת הוא משמו של הרמב"ם, הנה עכ"פ כתבה איש אחד שהעיד שראה תפליו של רב האי, ונמצא עדותן מוחלקת — ודוק.

הראשונה הרא״ש הוא כמעט היחידי בזה, אבל הרמ״א אחז בדעתו (והאחרון כדאי הוא להכריע בכף מאזנים את כל חכמי ישראל) ולכן פשט המנהג באשכנז כהוראתו, ואך מפני שיראים שעכ״פ הם מברכים ברכה לבטלה, יוסיפו ברוך שכמל״ו לפיים את השם —. ואם סח בין תפלה לתפלה, שמודים גם המחזיקים בדעה האחרונה שצריך לברך ברכה אחרת, וטעמם הוא שכיון ששתי התפלין אינן מעכבות זא״ז ואם סח בנתים כבר גמר אפוא את המצוה אחת והסיח דעתו ממנה ולכן בבאו לעשות מצוה אחרת עליו לברך על האחרת את הברכה הראויה לה, בא הרמ״א והוסף מ ד ע ת ע צ מ ו (כן ציין בשו״ע, אבל אני מצאתי זאת בהרא״ש סוף הל״ק, וכנראה לא גרם המציין זאת ברא״ש וגם לבי אומר לי כן כי לא אוכל להאמין שהרא״ש יפסוק אי-הגיון כזה ולכן אחשוב שההוספה הזו היא מן המדפיסים האחרונים שאחר הרמ״א ועיין בהערה) בלי כל מקור ובלי כל יסוד והגיון לברך שתי ברכות על תפלין של ראש[2]) —. ג) אם להניח תפלין בחול המועד שמחבר השו״ע אסר להניח בו, בסמכו על תשובת הרשב״א בשם התוס׳ והראב״ד ומדרש הנעלם של רשב״י (הגדולים כהסמ״ג או״ז וסה״ת לא הכריעו ברור) אבל גם פה מצא הרמ״א מקום להקנקורנציה והגיה „י״א שחו״ה ח י י ב בתפלין (כאלו החול המועד עצמו חייב בתפלין) וכן נוהגין״ וגם הוא מצא על מי לסמוך עצמו (ב״י בשם הרא״ש) שאם אמנם הב״י עצמו פסק להיפוך אבל להיות קנקורנט מותר כל האמצעים —. והנה בשלש אלו ההלכות המנהגים שונים שבמקום שלא נתקדש הרמ״א בקדושת מרע״ה ויותר ממנו שהמה הספרדים והחסירים, הנוטים אחרי הקבלה, יניחו שני זוגי תפלין, לא יברכו אלא ברכה אחת, ולא יניחו בחוה״מ. ובמקום שנתקדש הרמ״א בקדושת התורה עצמה, נוהגים כהוראתו בכל אלו הדברים, ועוד שני דברים — שלא הוכרע המחלוקת שבהם עד האחרונים, — לא השגיחו האחרונים ויאזרו חיל להכריע את ההלכה והמנהג — והם: ד) פתוחות וסתומות בתפלין מחלוקת הרמב״ם והרא״ש, שבזה עכ״פ השתדלו האחרונים לפשר ביניהם בהמצאות שונות (יעו״ש במקומם). ה) זקופות או שוכבות שלא השגיחו כלל על דברי ר״ת והנהיגו זקופות —.

ד) כבר אמרנו כי מחלוקות כאלו לא תוכלנה לנפול בדבר הנהוג בעם משנים קדמוניות אשר המנהג והנסיון הוא הפוסק היותר גדול להראות לעם את

---

[2]) אלו היה פוסק דבר כזה רב אחד שאיננו הרמ״א עם כל גדולתו, כי עתה אין כל ספק שהיו קמים עליו כל רבני דור ההוא והיו אומרים עליו דלא ידע במילי דברכות כלום — כי איך ומאיזה טעם יברכו על מצוה אחת ועל עשיה אחת שני ברכות מעין עשית המצוה, ואיה דוגמתה בכל המצות? אנו מברכין על נר חנוכה שלש ברכות, על תקיעות שופר שתי ברכות, אבל הברכות אינן שיכות כלל זו לזו ציונו להדליק נר, שעשה נסים ושהחינו — וכן בשופר — אבל קדשנו במצותיו להניח תפלין, קדשנו במצותיו על מצות תפלין, על תפלה אחת רק חרפה היא וכמעט בורית להגיד כזאת —. ובפרט שבאמת שינו הנוסחאות מהברכה רק מחפצם להבדיל שלא יברך שתי ברכות בנוסח אחד על שתי מצות תכופות, אבל היש טעם וכונה לברכה זו או שניה שונה בטעמה וכונתה מברכה האחרת? יעיין הקורא ולא ימצא —. אבל הרמ״א מקנאת הקנקורנציה עשה גם זאת והרבנים אשר ייראו לצעוק ולהריע על מאור הגולה — מצאו עצה למשמש בעת ברכתו גם את של יד ותהיה ברכת להניח על המשמוש, האין זאת ולא תשא את שם אלהיך לשוא? —

ההלכה הברורה ואת המעשה אשר יעשה, ורק בדבר חדש אשר נתיסד בזמן מאוחר וכל הלכותיו מכוסות בערפל ואשר יחל העם להחזיק בו בשתי ידיו כפי אשר יקבלנו מאת המעוררו לזה; ושהמעוררו בעצמו שלא עמל ולא חש רק על עצם הדבר להנהיגו בעם, לא חשש על המנהגים בו או אתו כי אחת המה לו אם רק יתקבל עצם הדבר אשר הוא רוצה להנהיגו בעם לצורך השעה והמקום, — ואך ברבות הימים אשר יבאו מורי הדת לכותבם על ספר לזכרון מבלי דעת את הסיבה אשר עוררה את המעורר יפלו ספקות בתקוני הדבר ההוא איככה לתקן, איככה להתנהג ואיככה לעשות אתו —. ומי שיש בידו קנה־המדה, יוכל למוד על קדמות הדבר וזקנתו מהמחלוקות אשר יפלו בו ומהחולקים, — ולכן אם גם לא היו ראיות אחרות ברורות, דיין היו המחלוקות אשר הבאנו בסימן הקודם להראות כי דבר חדש חדשו סופרים אשר לא נהגו בו מימים קדמוניות, (אנחנו כבר בארנו הדבר בחלק המעשי באריכות) ועי״כ יחלוקו ויריבו בכל מעשה ובכל מנהג איך לעשות ואיך להתנהג. וקרוב הדבר לשער שאלה הרבנים שהיו בתחילת אלף הששי, אשר מצאו לנחוץ לצורך השעה והמקום לתקן ולהנהיג בעם את התפלין אשר למען חזק את הידים הרפות בה, מהראוי היה להרחיק ממנה כל מחלוקת, ובפרט בדבר שהיה רפויה בידם מימי קדם, שאם תרבינה בה המחלוקת לא יקבלו אותו העם כלל, לכן העלימו המה עין בכונה מאת שיטת ימין המניח, ובחרו בשיטת רש״י ור״ת שכבר נתפשטו ספריהם והגו בחבוריהם בכל המדינות ונתקבלו בספ״י מאת כל העם —. שאך עפ״י הדרך הזאת ועפ״י לימוד זכות הזה נוכל להבין את אשר השמיטו ידיהם שלשה עמודי עולם אלה (ששנים מהם נזכרו בתוס׳ הר״מ מקוצי נזכר ברכות יד: מג. ובע״ז יג.) והשלישי אולי נזכר גם הוא איזה פעמים בשם ור״י אומר, שלא הבחינו לדעת מי הוא הר״י הזה, וכן ספר התרומה ויתר המחברים הגדולים שהיו בזמנם משיטת ימין המניח שבאמת היא העקרית בסדר התפלין כאשר הוכיח הראב״ר והרמ״ע ושהשכל הבריא עומד לימינם שהגמ׳ לא יניח סדר המניח שהוא העקר וילמוד סדר הקורא שאין לו כל עסק בו. מה גם שהתפלין חתומים הם ומכוסים ולא נתנו לקריאה שאם נתבונן בדבר שבלי כל ספק לא היה הר״מ מקוצי היחיד בדורו לתקן הדבר הזה, ומבלי כל תפונה נועץ בדבר עם חבריו חכמי הזמן ובפרט כאשר יעיד הוא על עצמו שנסע בארצות רבות לדרוש ולהוכיח, ולכן יתכן לומר שהמה הסתירו שטת ימין המניח מההמון מטעם שכבר נתפשטו ספרי רש״י ונתפרסמה גם שיטת רבינו תם שאם אמנם שניהם אולי לא כונו כלל להלכה מאחר שהם בעצמם לא נהגו בהם ואך לפרש את הגמרא פרשו כדרכם, (צד 30 בספרנו ואחרי כתבנו זאת מצאנו גם את הרמ״ע מפאנו יאמר מעין זה) אבל ליסד את שיטת ימין המניח יוכל היות כי העולם לא היה מקבל מפני פרש״י שכבר נתפשט ומפרש ההיפוך ועי״כ יתבטל הדבר לגמרי, ועי״כ משום עת לעשות. הפרו הרבנים תורת ימין המניח לגמרי ועפ״י הפירושים המפורסמים בימיהם חדשו את התפלין ותקנו אותם. ועי״כ לא העלו את שיטת המניח גם על שפתותיהם להמעיט את המחלוקת אחרי שלא היה בכחם לצדד אותה כולה —. ובזה נבין גם את הדחוקים אשר ידחקו עצמם בעלי התוס׳ בפרוש מפני מה לא החזיקו בהם — שהתוס׳ הזה לא נתחבר

בזמן אחד ואך החלו לאסוף דברי רבני הצרפתים והספרדים מימות ר״י בעל התוס׳ היינו ד״א תתקכ״ז (4927) עד נון או ס׳ לאלף הששי, (5060) שהרי גם ספרו של הסמ״ג שנתחבר בשנת 5042 נזכר בתוס׳, וע״כ העלים עינו הכותב את תוס׳ ד״ה „באלישע" מדברי הפסקתא האומרת מפורש מפני מה לא החזיקו בהן בני ישראל ועוד יוסרו ספקות רבות אם נאחז בידינו הכלל הזה שהתוס׳ הוא רק אוסף-פירושים מרבנים שונים בזמנים שונים —. ובזה נוכל להבין מה שגם התוס׳ הביא ראיה מהשמו״ר רק לענין כסדרן בתורה ומשיטת הימינים השמיט ידו, ועוד דברים רבים הנמצאים בתוס׳ כה וכה מענין התפילין יתישבו אל נכון מבלי כל דחוקים אם נחזיק בידנו את הכלל הזה שאחרוני בעלי התוס׳ תמכו את חפץ הסמ״ג ואת פעלו לצורך השעה והמקום שהיה ידוע להם[3]).

ה) ולכן נראה שמכל המחלוקות שנשארו לנו שהבאנו בסימן ג׳ לא השאירו אחריהם הרבנים שבדור הסמ״ג ובעלי התוס׳ רק מכסדרן והוויות. שהסמ״ג אשר רצה להנהיגם בעם צוה להיראים שיניחו שניהם, ולהמון העם אחת מהן איזו שיחפוצו — או כי לאחוז במנהג שנהגו בארץ אדום או כפי שמצאו בקברו של יחזקאל, ויתר הרבנים לא הכריעו כלל והניחו לכל איש לקיים כחפצו וכמ״ש המהרי״ק אבל ביתר הדברים לא הביא הסמ״ג שום מחלוקות אם כי רש״י ור״ת חלקו גם בדבר הברכות אבל הוא לא הזכירם כלל. וגם על ההנחה בחוה״מ לא הכריע מפורש וסמך עצמו על המנהג שינהגו כי לא זה היה העקר אצלו ואך שיקבל העם מצות תפלין היה כל חפצו וכל מגמתו ויתר המחלוקות חלקו רק האחרונים ותחילתם היה מהרא״ש, ששינה דעתו בסוף ימיו כאשר כתב בעצמו בהל״ק ע״ש ולולא חפץ הרמ״א לפסוק ההיפך מהב״י כי אז עזב הוא את דעת הרא״ש, ולא היו כל מחלוקות ביתר הדברים — אבל מפני שהרמ״א חפש רק אחרי דעות הפוכות מפני הקנקורנציה מצא אילן גדול ונתלה בו וינצח במלחמתו והשיטה הזאת — קורא יקר — היא פתח פתוח לפניך ועל ידו הכנס בההלכה הזאת ועוד בהלכות אחרות ותמצא בחדרים הפנימים דברים רבים אשר לא תראם ולא תבינם ברשמיהם החיצונים —.

---

[3]) והרה״ח ר״ח אָפפענהיים יכתוב לו בסוף הערותיו על ספרי ח״ל: „עוד יש „להזכיר שהגאון ר׳ מרדכי בנעט ז״ל שהיה אבדק״ק ניקאלסבורג ומדינת מאָהרין הרעיש „את רבני זמנו באשר רצה להוכיח שהתפלין שנעשו בזמנינו פסולין והרב „חארינער השיב ע״ז וכמדומה לי נדפס תשובת הרב ר׳ אהרן חארינער בבכורי העתים „חלק ב׳". ויען כי אני חפשתי בבכוהע״ת ולא מצאתי שאלתיו במכתב שנית והשיב לי „כי ס׳ בכוהע״ת איננו תח״י ואם זכרוני לא יטעה (כי כבר עברו יותר משלשים שנה „מעת ספר לי אבי הגאון זצ״ל מענין זה) הוא הוא המכתב אשר בו הוכיח הרב חארינער „את הגאון רמ״ב מפני שכותב מש״ק אור הגיני ליום א׳ וכו׳ דלפי דעת הר״ן בפ״ק „דפסחים אור היינו בוקר אלא דנקט לישנא קלילא ועיין ג״כ בפסחים שם. וז״ז לא „יכולתי להעלות על זכרוני והמכתב כמדומה נדפס בחלקי בכ״ע קודם שנדפס מאמרי „הגאון ראפפורט זצ״ל" —. עכ״ל. ואני חפשתי בכל חלקי בכוהע״ת ולא מצאתי כלום בזה, ודברי הרב ר׳ אהרן חארינער המה לגמרי בענין אחר וגם ספרי בנעט לא מצאתי. ולכן אבקש מהקוראים אולי ידעו המה מדבר הזה יואילו נא בטובם להודיעני ולטובה גדולה אחשבנה כי נפשי אותה לדעת את אשר כתב הגרמ״ב, ואת אשר השיבו לו.

פרק ט.

ההגדות.

ההגדות שבתפלין לא נאמרו אלא כנגד הישועים. רובי ההגדות נאמר מהחכמים דבני מערבא ואין בהם כל זרות. ר׳ יוחנן גלה על מצות תפלין וקרא אותה „מלה דלא מחוורא״. ביאור כל ההגדו׳ שבתפילין, ביאור ההגדה „מנין שהקב״ה מתפלל״ ביאור מאחז״ל שבעה מנודין לשמים שלא נאמר אלא כנגד הישועים. ההגדות שבעל פה מעניני התפלין —.

אם נתבונן על כל ההגדות שנאמרו בדבר התפלין ונשים עין על האומרים את ההגדות האלה, תתחזק השערתנו שכולנה לא נאמרו אלא כנגד אמונת השלוש, או במלות יותר ברורות „נגד היהודים-הנוצרים שהיו בזמן בעלי ההגדות האלו, ואם נפרש את ההגדות עפ״י דרכנו הזאת, לא יהיה בהם כל זרות, וכונת האומרים אשר עטפו במאמריהם תהיה גלויה לנו ונראית כשמן הצף על פני מים.

א) האמוראים בעלי ההגדות המה: ר׳ יוחנן הירושלמי, רב, עולא, ר׳ שמעון חסידא, ר׳ יצחק. ארבעה אבות האלו היו מראשוני האמוראים וכולם בא״י. ואם אמנם רב מלך אח״כ בבבל אבל היה מתלמידי רבינו הקדוש ור׳ חייא בא״י. (לכן חשבתיו שני מפני שהגדותיו מעטות הן מהגדות הראשון) רב נחמן בר יצחק, רב ששת. (עוד אגדות כתם שלא נודע לנו שם האומר) שהאחרון הוא מהאמוראי בבל והראשון מסופקים בו סופרי הדורות אם הוא ר״נ כתם שהיה חתנא נשיאה, או אחד מקדמוני האמוראים שעלה גם הוא לא״י או ירד משם לבבל. והנה על ארבעה הראשונים יודו גם אלה האומרים שהאמוראים מש״ס בבלי ידעו אך מעט מהיהודים הנוצרים מפני שהיו בפרס (השערה בדויה היא כאשר כבר אמרנו צד 62) שבימיהם ובמקומם נתפשטה תורת המשיחית ויהודים רבים האמינו בה —. וכבר אמרנו צד 70 שר׳ יוחנן הניח תפלין בפסח ולא בחג אחר רק להתנגד לתורת המשיחית ועתה נתבונן נא בההגדות של האמורא הזה ונבין את מטרתן.

ב) הוא (ר׳ יוחנן) אמר כל הקורא ק״ש בלא תפלין כאלו הקריב תודה בלא מנחה, זבח בלא נסכים —. הוא אמר הרוצה לקבל עול מלכות שמים שלמה יפנה כו׳ ויניח תפלין כו׳. הוא דרש על ירבעם שהרים יד במלך שלמה, שחלץ תפליו בפניו. הוא אמר (הובא בשמו בשמושא רבה ברא״ש ובאו״ז) גדולה מצות תפלין יותר מן התפלה שזה צווי חכמים וזה צווי היוצר. (ר״ל מצות תפלין היא צווי היוצר) הוא אמר הואיל ושרינהו רבנן ננטרן, והוא אמר על התפלין האלו: „כל מילי דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגיאין״ ר״ל כל הדברים שאינם ברורים מסמכים אותם על הכתובים ממקומות רבים (ירושלמי ברכות פ׳ היה קורא. עירובין פ׳ המוצא תפלין) —. והמאמר האחרון הזה אשר אמרו להלכה להורות, ולא לאגדה, מלמד ומבאר לנו את כל מאמריו הקודמים, שלא נאמרו אלא כדי להפליא ולהגדיל את המטרה אשר למענה נתקנה המצוה הזאת, ולהוציא מלב המתנגד אל המטרה הכללית —. ולבאר מעט את דברינו נציג פה את מאמר הירושלמי (שם) על השקלי וטריא אם שבת ולילה הוא זמן תפלין יאמר שם „אית דבעי מימר לא אמר אלא הנותן כו׳ אית דבעי מימר נשמיעינן מן הדא והיה לך לאות כו׳, לית לך אלא כיי דאמר (כדיימר) ר׳ יוחנן כל מילי דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגיאין״ עכ״ל. הרי לך שהרגיש התלמוד שהתפלין הנן מלתא דלא מחוורא, ר״ל דבר שאינו ברור, והשתמש פה בהכלל שנתן

ר׳ יוחנן (עמוד הימיני אשר כל התלמוד הירושלמי נשען עליו) שכל דבר שאינו ברור אבל נצרך ונחוץ לצורך השעה והמקום, סומכים אותו על כתובים רבים בתורה. ומובן מאליו כי דברי ר׳ יוחנן שאמר „שהיא מצות היוצר" אינם יכולים להיות להלכה ורק ע״ד אגדה להפליא את המצוה וגם המאמר הזה בולט הוא שהוא נגד הישועים כידוע שהמה עשו את התפלה לעקר גדול בעבודתם; ודרשתו שירבעם חלץ תפליו בפני שלמה, אין כל ספק שכונתו היא „שעוד בימי שלמה נכנס הספק בלבו או גם כפר באמונת היחוד הצרופה שר׳ יוחנן קורא אותה בשם „תפלין" והאות הוא שאחרי מות שלמה עשה העגלים —. ודיים שני המאמרים האלו להיות לעדים על כל המאמרים המפליאים כאלו שנאמרו בשם ר׳ יוחנן או גם בשם אחרים לכל המבין לפרשם בדרך הזה — אם לא נשכח גם זאת שר׳ יוחנן בעצמו אחרי כל המאמרים הנ״ל לא הניח תפלין רק מפסח לפסח. ויתכן שגם מאמרו של ר׳ יוחנן הואיל ושרינהו רבנן, המכון האמתי הוא שאם התירו החכמים לצורך השעה להשתמש בתפלין, ישמרו אותנו ודי למשכיל —. ברם כל מאן דאית ליה עיינין פקחין לאסתכלא בהון, ינטור את כללא רבה הדן דאמר ר׳ יוחנן מכל מילין דלא מחוורין בכולא תלמורא וינדע דעל תמניא מילין אמר ר׳ יוחנן דאינון אתאמרון למשה בטורא דסיני, ועיין בהחלוץ חוברת ג׳ ובדברינו לעיל וחכימא שמיע ואוסף לקחא —.[1])

ג) בשם רב נאמר: על השאלה ששאל בגמרא (ר״ה יז) פושעי ישראל בגופן מאי נהו (ר״ל אלה הנדונים בגיהנם י״ב חדש ולא רשעים שנשמתן כלה כו׳) אמר רב קרקפתא דלא מנח תפלין וכבר דקדקנו בדבריו שאמר קרקפתא ולא אמר מי שאינו מניח תפלין כי הקרקפתא מה טיבה? אבל אין כל ספק שאמר זאת על הישועים שנשאו את התפלין לא על הקרקפתא כ״א על בית אונקלי שלהם, וכן על הצדוקים שנשאו אותם על מצחם כמבואר במשנה —. עוד אמר רב יהורא בריה דר״ש בר שילת משמיה דרב קשר של תפלין הלמ״מ. ובירושלמי אמרו ר׳ ירמיה בשם ר׳ יצחק ושם הגירסא „קשרי תפלין" ור׳ יצחק הזה היה צעיר מרב, ובתלמוד ירושלמי דייק בשם אומר ההלכה והוא גם קשיש מש״ס בבלי ואלו אמרה רב היה ר׳ ירמיה אומר בשמו —. ואולם הוא (רב) בעצמו היה רק רגיל בתפלין ולא הניחם תדיר, וכדאמרינן בגמרא (ברכות) רב משי ידיה קרי ק״ש ומנח תפלין ואם אמנם שם יתרץ כי שלוחא הוא דעוית, אבל גם מזה נראה שלא לבש רב תפליו בכל יום בקומו ממשכבו — ואין להאריך.

ד) עולא אומר: „כל הקורא ק״ש בלא תפלין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו וכדפרש״י בלשון נקיה כלומר מעיד עדות שקר על הקב״ה. וגם בזה אין לפין שלא אמר אלא כנגד הישועים שהם מעידים וכו׳ —. וכן יבואר מאמר ר״ש חסידא שהקב״ה הראה למשה „קשר של תפלין" שבלתי כל ספק כונתו על קשר של היחוד הצרופה, המקשר את ישראל לאביהם שבשמים —. וכן מאמר ר׳ יצחק מנין

---

[1]) בזה הפרק קצרתי מאד, במקום שמהראוי היה להאריך — כי השעה דוחקתי. וגם הספר נתרחב מאד לא כמחשבתי בתחילה והוצאות הדפוס אשר רבו למעלה לא אוכל עוד נשוא, ואם חפץ ה׳ יצליח בידי לכונן את מכתב העתי „התלמוד והשו״ע" ידובר מהאגדות בכלל, ומאגדות התפלין ביחוד ונשלים את אשר הסרנו פה —.

שהקב"ה מניח תפלין שאמרה בשמו ר' אבין בר ארא (איש ירושלמי) והוכיח מן הכתוב ובזרוע עוזו ואין עוזו אלא תפלין יפורש רק על אמונת היחוד הצרופה כאשר פירש אותו חייא בנו כאשר שאלוהו מאי כתיב בהו ואמר „ומי כעמך ישראל גוי אחד, והקב"ה משתבח ואומר אתם עשיתוני חטיבה אחת ואני אעשה אתכם חטיבה אחת וע"כ לא מצאנו בשום מצוה שיאמרו על הקב"ה שכביכול הוא מקימה אמנם מצינו את ר' יוחנן שאומר משום ר' יוסי בן זמרא „מנין שהקב"ה מצלי (מתפלל) וכו' שנאמר בית תפלתי" ורבא מפרש את התפלה שהיא „יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת הרחמים, ואכנס להם לפנים משורת הדין". (ברכות ו:) אבל עם כל זרות ההגדה הזאת, עם כל מה שהתירו חז"ל לעצמם לגשם את האלקות כדי לאיים על ההמון, שהרואה יוכל לחשוב שיש להבורא שינוי רצון ח"ו, וכי כעסן הוא עד שצריך להתפלל שיגברו רחמיו על כעסו ועוד יגולו רחמיו על מדותיו כאלו יש לו מדות ח"ו ומדותיו בלא הרחמים המה ח"ו רעות מאד, שבאמת מביאים דברים אלו לידי גיחוך —. ועכ"ז האלגארי בולטת — שמעשי בני האדם כ"כ מגונים המה, כ"כ מעלים חרון ואף, עד שגם הקב"ה בעצמו כביכול צריך להתפלל ע"ז שיכבשו רחמיו את כעסו —. ובשום צד איננה דומה ההגדה הזאת להגדת „מנין שהקב"ה מניח תפלין" שהאחרונה מדברת מאמונת היחוד בלי כל זרות. והבן.

ה) מאמר רב ששת שכל מי שאינו מניח תפלין עובר בשמונה עשה שגם הוא רק מאמר הגדי והא ראיה שגם מוני המצות לא חששו למאמרו ומנו רק שתי מצות בתפלין והוא היה בבלי, אם לא נחליט שנאמר גם הוא כנגד הישועים ואולי לא דייקו בשם האומר (כבר הראה סרה"ד ואחריו חכמי הזמן רבים שבש"ס בבלי לא דייקי בשמא) הנה אין גם בזה שום זרות כי רב ששת היה סגי נהור, והתפלין לא זזו מראשו והיתה חביבה עליו המצוה הזאת להיותה עליו כל היום בבית המדרש. וע"כ דרש גם הוא באגדה להגדיל את מעלת המצוה הזאת —. ואולם מאמרז"ל שבעה מנודין לשמים (ראה צד 84) יתכן כי כולו נאמר אלא כנגד הישועים, כי בדברי הימים נמצא שהישועים הראשונים היו מונעים עצמם מאשה, ומנעו עצמם גם מלהוליד (כי רק מלכות שמים היה חפצם) (אם נסכים לחכמי הזמן האומרים שהאיסיים הם הם הישועים ר"ל שנתחברו אליהם אחרי נתפשטה אמונתם) וכן אמרו מי שיש לו בנים ואינן מגדלן לת"ת, שהישועים הרחיקו מעליהם את הלמוד ובחרו בעבודה כהחסידים היום, וכן חנכו את בניהם, ויתכן כי אחרים מהם הלכו חלוצי נעל מתאבלים על מות משיחם, או כי חלצו נעלם בהכנסם, לבית תפלתם שנהגו קדושה בה כאבותנו בבית המקדש, כאשר כתוב כן בספרי דבה"י להיהודים המשלשים ולכן אמרו „והמונע" מנעלים ולא אמרו „שאין לו" כאשר אמרו על התפלין —. גם נעיר שההגדה האומרת שבהריסות בתר מצאו ארבעים סאה קצוצי תפלין גם בה אין כל זרות. אם נאמר שכותתם היה על מאמיני היחוד, או כי המקומות שראוים להנחת תפלין וארבעים-סאה הוא כמספר הרגיל לחז"ל. וכן ההגדה וראו כע"ה כי שם ה' נקרא עליך אלו תפלין[2] והרואה תפלין בחלום יצפה לגדולה —

---

[2]) ההגדה הזאת אין דוגמתה ביפיה ואמתתה, כי היא נתקימה בנו גם היום — כל עמי הארץ רואים אמונת היחוד הצרופה, ויראים המה, באמת מפני העם הקטן המחזיק

יפורשו בדרך הזה באר היטב בלי כל זרות —. ולאחרונה נגיד שמלבד הגדות הכתובות והנדפסות הנה עודן חיות וקימות גם עתה בפיות חובשי בית המדרש כהגדתן שרש״י בנשאו על זרועותיו את נכדו הילד רבינו תם, הסיר את התפלין מראשו ואמר רש״י שהוא יחלוק עליו בדיני התפלין —. וכן תאמר ההגדה שכל החפץ לקיים מצות תפלין עליו להניח שתים (או שש) עשרה מיני תפלין ויש בה קורטוב של אמת גם בההגדה הזאת שאם נאבה לצאת דעת הרמב״ם והרא״ש בפתוחות וסתומות שתפלין ש״ז פסולות לזה, וכן זקופות ושוכבות לרש״י ור״ת, וגם, קשרי התפלין המשונים לספרדים ואשכנזים, יתוספו לנו עוד שלשה זוג תפלין ויעלה כספרם לתשע, ואך הגדה אחת מתנוססת כאבן נזר בין כל ההגדות והיא כתובה בסדר הדורות (ח״ר צד 207) שרש״י ראה את פירוש הרשב״ם על הש״ס ושרפוה לפניו מפני שהוא מאריך מאד; אבל בלי ספק זה היה מפני שאחז בדרך הפשט וההגיון הישר, כנראה מחבורו על התורה —. ובזה תמה השקפתנו הקטנה על ההגדות, אם כי לא נשלמה —.

פרק י.

מהדורא בתרא.

הערות מהרב הג׳ רח״א אפפענהיים. השגת המחבר עליהם —. מהדורא בתרא, הערות והוספות על פתיחת הספר. חקירה מעמה על קיום המצות בימי הבית הראשון הוכחה חדשה מהרמב״ם הלכות תפלה, שהתפלין נתקנו בימי ר״ג דיבנה —. פירוש ברכת ולמלשינים, עם גרסותיה השונות, בהבלעה. חתימת הספר.

א) הערת הרה״ג ר׳ חיים אָפפענהיים[1]).

„על פתיחת הספר בכלל — לדעתי אין לנו ראי׳ להחלט שהקרא וקשרתם „לאות וגו׳ אינו אלא דיבור מליצי הלא כתיב וקשרתם וגו׳ וכתבתם על מזוזת וגו׳ „אם סיפא דקרא בודאי שלא נאמר ע״ד משל ומליצה מנ״ל לומר שרישא דקרא „הוא רק דיבור מליצי ודברי הדאב״ע בזה נכונים ואין לנו שום ראי׳ לומר שרצה „בזה לגלות טפח ולכסות טפחים[2]) וגם מדברי הרשב״ם שהביא לקמן אינו ראי׳ „לומר בהחלט שגם הוא סבר שהקרא לא נאמר אלא כעין משל ומליצה דכך כתב „הרשב״ם „לפי עומק פשוטו יהי׳ לך לזכרון תמיד כאלו כתיב על ידך כעין שימני „כחותם על לבך״ כוונתו שהאות אשר אתה נותן על ידך תהי׳ לך או שתעשה (!)

בה ולא ירפנה — יראים המה, ממנו כי כל כלי יוצר לא יצליחו להסירו מאמונתו ומהוויתו לכן ילחצו, ינקשו, יגבילו זכיותיו, יסודו את האויר אשר ישאף בן אמונת היחוד הצרופה — כפרעה בשעתו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה — והתולדה ושונאי בני שם יראו לנו את צחות ואמיתיות ההגדה הזאת — דוק ותשכח! ומה נעים דברי רב אחד שאמר: לא מפני התפלין ש ע ל ה ר א ש ייראו העמים אך מפני התפלין ש ב ר א ש —. (תולדות בעש״ט) ניבא ולא ידע מה ניבא—.

[1]) כבר אמרנו שהרב הנזכר לא אבה שנדפים הערותיו כסדרן, כה אמר במכתבו אלינו: „אין דעתי שיוציא את מכתבי לאור דברים כסדרן אחרי שאין לאל ידי לעיין בהם היטב כאשר יאות בדברי דבר בפני קהל חכמי לב חוקרי קדמוניות״ ובסוף מכתבו יאמר „ובצפיתי ציפיתי שנמצא בו דברים שיש לעיין בהם וכאיש כמוהו נאמר די לחכימא ברמיזא״, עכ״ל. ולכן נברר שתים שלש הערות שיש לעיין בהם ונתנם לפני הקורא כמו שהם — ונעיר עליהם ל מ ע ן י ת ב ר ר ו ו י ת ל ב נ ו ה ד ב ר י ם.

[2]) עיין מ״ש בזה בצד 101 סי׳ ד׳, ותראה שיש ראיה והוכחה ברורה לזה.

„פעולה עליך כאלו נכתבו הדברים על ידך „בין עיניך כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין
„ליתן על המצח לנוי״ הרי (!) לנו שמה שיתן לזכרון יהי׳ כעין תכשיט דהיינו
„דבר הנראה רק שהתורה דקדקה[3]) במצות תפלין ביותר שלא תהי׳ הנחתן בלי
„כוונה כמצות אנשים מלומדה כמו שהזהירה את הכה״ג בנשאו את בגדי כהונה
„באמרה ונשא אהרן את שמות ב״י וגו׳ ומטעם זה נראה לי שהיו נבוכים חכמי
„ישראל אם טוב הוא שיניחו גם האנשים אשר אינם יודעין לכוון את התפלין מפני
„שראו שהתורה חשה במצוה זו ביותר על כוונת הלב, וזה מקור כל המאמרים
„שהביא לקמן מפני שחשו איזה חכמים שלא יעשו ע״ה הנחתן עיקרית כעין תכשיט
„בעלמא או כעין קמיע ויתלו בהן בוקי הזיות ואף שידעו שבכל מצוה ומצוה
„כוונת הלב עיקרית אפשר שסברו שמתוך שלא לשמה בא לשמה לא כן במצות
„תפלין שבה דקדקה[4]) התורה על כוונת הלב יותר מבשאר מצות ועוד אני
„אומר מאחר שהתורה פירשה לנו טעם המצוה[5]) שהזכרון היא עיקרית מנ״ל
„לומר שלא צותה עשיתה והנה ראיתי לר׳ אברהם קראכמאל בספרו ירושלים
„הבנוי׳ שטעם כמום הי׳ להם לחז״ל בקבעם להלכה שתקיעת שופר ונטילת
„לולב בגבולין ותפלין אינו דוחין את השבת מפני שחשבו שת״ש לא נאמר
„רק במקדש וכמו כן נטילת לולב וסברו ג״כ שהקרא וקשרתם וגו׳ אינה
„רק דיבור מליצי, אמנם לפי דעתי השערה זו אין לה על מה שתסמוך דא״כ
„מפ״מ נחלקו על הסמיכה[6]) שנאמרה בפי׳ בתורה ועוד למה אמרו דערבה
„דוחה את השבת ובאמת כבר כתב התוס׳ בכתובות דפעמים עשו חז״ל חיזוק

---

[3]) די לנו לעקם את הכתובים ולמה נעקם עוד את דברי הרשב״ם אשר שפתיו ברור מללו? ופרושו על בין עיניך הלא מוסב על כ א ל ו שהרי ולטוטפת נאמר בוא״ו החבור והתוס׳ אשר הרגישו את ואו החבור הזה שהיא מורה מפורש שהדבר הזה שהוא לאות, יהיה גם לטוטפת שלא נשאר איפוא כל מקום לכתיבת פרשיות, אמרו „שהואו מולטוטפת רואים אנו כאלו נכתב בין פא לתיו (עיין בצד 111) כלומר עקום אחד מביא את השני, אבל אם לא נעקם את הכתובים, הדברים ברורים כשמלה, כפי פירושו של הרשב״ם ש י ר ד ל ע ו מ ק פ ש ו ט ם ש ל ה כ ת ו ב י ם, ואין להאריך.

[4]) אפוא ראה שדקדקה התורה פה על כונת הלב יותר מבשאר מצות? הן היא רק מהק״ו מציץ, אבל גם הק״ו הזה לא נאמר אלא אחרי העקמומית שמצאו לתקן לצורך השעה להניח תפלין ואשר חששו מאד ולבם היה נוקפם ע״ז, אמרו שלא יסיח דעתו מהם אף רגע — אולם לפי עומק פשוטם הלא אין כל מקום לק״ו הזה? והתורה לא דקדקה בה יותר מבשאר מצות מפני שלא צותה עליה כלל —.

[5]) לא טעם המצוה אמרה תורה שהזכרון היא עקרית — אך היא לא רצתה כ״א הזכרון אם לא נאבה לעקם את הכתובים.

[6]) כלל גדול אמנם מסור בידינו שאין אומרים במצות שדומות זו לזו, (ראה צד 131 בשו״ת מן השמים) אבל אם נחדור לראות נראה שאין כאן קושיא כלל. הסמיכה בעצמה כמעשה הקרבנות רפויה היתה בלב חז״ל אשר ידעו עד מאד שלא נצטוו על הקרבנות רק להרחיקם מע״א, ובכל מקום שלא נאמר מפורש רצולהשמיט ידיהם וע״כ רצו ב״ב לבטל את הפסח מפני השבת, ור״נ שראה שנתיקרו הקנים לא הפין אף רגע ויצא ולימד כי קרבן אחד פוטר הרבה לידות, הרבה זיבות, כי על אפס ועל חמתם היתה העבודה הזאת כולה אך לא יכלו לעקור את הכתובים אף בימי הבית השני שאם בטלה שמה עבודת אלילים, לא נתבטלו הקרבנות אצל כל העמים שכניהם, ואצל הרומים שהיתה המשרה

„לדבריהם יותר משל תורה ופעמים לא הפריזו כל כך על המדה בזה[7]) וידוע „שמצות שבת חמורה היתה לבני עמנו עד שלא רצו בני בתירא לדחות את השבת „מפני קרבן פסח אף שבי״ עלו לירושלים לעשות ק״פ במועדו לכך אמרו שבגבולין „לא נדחה אפי׳ איסור שבות מפני ת״ש ונטילת לולב ובפרט מפני שהיו תוקעין „במקדש ונוטלין את לולב א״כ לא תשכח המצוה בשנה שחל להיות ר״ה וסכות „בשבת ומטעם זה רצה ריב״ז לתקן לתקוע ביבנה שלא תבטל המצוה לגמרי בשנה „זו (ודחה את ריב״ב בקנה בעמדו לסתור דבריו ע״ש במס׳ ר״ה) אמנם מנ״ל לומר „שהיו מבטלין מצות תפלין בשבתי השנה[8]) מטעם שמא יעבירנו אם לא שהי׳ להם „טעם אחר וגם על עיקר דבריו שהיו מבטלין מצות תפלין בשבת משום שמא „יעבירנו יש להשיב להמעיין בדיני שבות ואין להאריך עוד בזה.״

ב) „אין לנו אלא תפלין ואליבא דר״י כו׳״. (שם צד 2) עיין בהלכות ממרים. עד כמה נתחבטו הרמב״ם ומפרשיו בפירושן של אלו הדברים, והנה לא מצאנו שיקרא זקן ממרא ורק על אלעזר בן חנוך אמרו במשנה עידיות שפקפק בטהרת ידים וכשמת סקלו את ארונו. ומה שאמרו מפרשי הרמב״ם שהיתה קבלה ביד חז״ל שמצות תפלין יוצאת מן הכלל, הוא דבר בדוי ממש בלי כל יסוד. הן הכל מודים שהארבעה טוטפות הם מד״ס ואיככה תבא הקבלה על הממרה את פי ההלכה הזאת, שהוא חייב מיתה, או שהוא זקן ממרא? ומזה נראה עד כמה מן הזרות יש בפרושו של הרמב״ם על המשנה חמש טוטפות, עם כי הוא בעצמו גמגם בזה בספרו היד — ע״ש. והרמ״ע מפאנו אמנם יאמר שהלכה למ״מ קראו חז״ל ד״ס, ע״ש בתשובותיו (קו, קז, קח.) וא״כ תתוסף עוד הלמ״מ גם לענין זה, אבל הוא כמעט יחידי בדבריו אלו וכל מפרשי התלמוד אמרו להיפוך שכל הללמ״מ נקראות ברחז״ל מצות דאורייתא — וכמ״ש בריש ח׳ החקי ע״ש — ואין להאריך ובאמת מצות תפלין היא היחידית אשר אמרו עליה החומר הזה כי הוכרחו לגזור את הגזירה הזאת מפני הישועים:

שם ומסתפקים בה, עיין מ״ש בפרק הקודם שהביאו בירושלמי את דברי ר״י על המצוה הזאת שאמר „כל מילי דלא מחוורא״ כו׳. וזכור זאת היטב —.

ג) הערת ר״ח אפפענהיים. „לצד 2 והלאה:

„באמת ידענו שכמה מצות לא היו נוהגין בימים קדמונים ולא הכו שורש

בידם והיו מוכרחים להקריב קרבנות בבהמ״ק בעד הרומים וע״כ מעטו בה כל מה שיכלו למעט ובמנהגיה —. ורא״ק צדק מאד בדבריו שבאמת אין כל זכר לשופר ולולב במדינה, והמה רק זכר למקדש.

[7]) במקום שידעו הכל שאין כל שורש למצוה בתורה ורק חכמים תקנוה עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ובמקום שסמכו אותה על הכתובים, או גם במצוה מפורשת בתורה לא חששו לחזקה. והטעם מובן — ואין להאריך.

[8]) הטעם האמתי שאסרו תפלין בשבת ויו״ט נראה לי מפני שלא רצו לפרסם הדבר ולתת מקום להמון לשאת אותם בעת שהמה בטלים ממלאכתם ומטיילים בחוצות קריה, כאשר כבר אמרנו לעיל (צד 118) שבעת שתקנו אותם סנהדרין דיבנה לא הגבילו כלל בעד המצוה הזאת וכל אפי׳ היו שוין בה כאיש כאשה כעבד כשפחה —. ולכן אסרו אותה בשבת ויו״ט. ולא לחנם צעק ר׳ אליעזר לך לאות ולא לאחרים לאות —. והבן, ונקוט כללא דא בידך —.

„בקרב העם, אשר הלכו אחר שרירות לבם ועבדו ע"ז. בימי חזקיה המלך חגו את
„חג המצות כמצות התורה ובימי מנשה נתבטל הדבר עד שבא המלך יאשי' ועליו
„נאמר כי לא נעשה וגו' — אמנם אם לא רצה המון עם לקיים את המצות אין
„לנו ראי' לומר שלא צותה התורה עלינו או שכתובים שנאמרו בענין זה הם רק
„דיבור מליצי וכבר נשאלתי מאחד מאוהבי אשר קרא הרבה בספרי הקדמות לתנ"ך
„שחברו חכמי אשכנז איך שיהי' שאיסור נבילה וטריפה נאמר גם על המון בני
„ישראל הא מבואר בס' יחזקאל שלא נאמר רק לכהנים וידוע שגם בגמרא נתקשו
„בקרא נבילה וטריפה לא יאכלו הכהנים, ואמרתי שבאמת לא היו נזהרין בימי
„יחזקאל במ"א ואם רצה הנביא לתקן מנהגי העם שיעשו כמו שנצטוו עליהן
„בתורה מן הצורך הי' שגדולי העם יתחילו לשמור את החוקים ואת התורות[9])
„ובעברם את המצות יהיו למכשול עון לכן אמר לכה"פ ימנעו הכהנים מלאכול
„נבילה וטריפה ומהם יראו ומהם ילמדו שאר אנשים. אמנם אין ראי' מפורשת
„בקרא שנבילה וטריפה היתה מותרת לזרים ומצינו ג"כ בס' ישעי'
„שהנביא שחי איזה זמן אחר מות יחזקאל התרעם על האוכלים בשר חזיר וגו' וכמו
„כן נראה שגדולי העם אשר עמדו לישראל אחרי שנשתכחה התורה והשתדלו לחזור
„וליסדה יסדו ג"כ מצות תפלין רק שמצות תפלין היתה רפויה בידם ומטעם זה רבו
„המנהגים בענין עשיתה והשתדלו החכמים שבאו אחריהם אל עמק השוה בענין
„ובחרו להם את צורת התפלין שהיתה מצוי' ביותר בין האנשים אשר חזקו בכל
„דבר שקבלו והוציא ממה כמה הלכות וסמכו אותן אקרא, ועוד הלא מצינו שגם
„בזמן הבית קבעו להלכה לומר פרשת ק"ש ב"פ ביום משום שנאמר ודברת בם
„וגו' ולא אמרו שזה ג"כ דיבור מליצי אלא שגמרו[10]) לומר עיקרי האמונה ב"פ

---

[9]) לפי דבריך איפוא לא שמרו גם גדולי ישראל את התורות והחוקים וא"כ אתה מוצא לעז על המלכים הישרים שלא עבדו ע"ז, ובתוכם גם שאול ודוד, וכן גם הנביאים כשמואל ובני הנביאים, ואם שמרו המה איך יתכן שלא למדו מהם בני ישראל בזמנם? ואם שמרו המלכים הכשרים הנביאים וחסידי בני ישראל מדוע לא נמצא כל זכר אף למצוה אחת מעין המצוה הללו שאנו דנין עליהם? אבל האמת תורה דרכה שאין לנו להטיל פגם בכל ישראל שהיו בימי הבית הראשון. עבודת אלילים אמנם לא נשרשה עוד מלבם כבימי משה, אבל העבודה הזאת לא הפירה להם כלל לקיים את החוקים והתורות שצוה ה' ע"י משה נביאו כל מה שידעו מהם, ולא קימו רק אשר לא ידעו בכתובים —. ועד שלא יעלה בידינו לברר כמה דברים היו מן התורה לפניהם בימי הבית הראשון, לא נוכל לברר מה שמרו ומה קימו ואיך הבינו המה את הכתובים, וחז"ל אשר ידעו והרגישו בדבר הזה אמרו שרק מפני שלש מצות נחרב המקדש הראשון ע"ז ג"ע ושפ"ד. ועל הבית השני שקימו בו הרבה מצות ודקדוקי מצות אמרו כי כולנה לא הועילו ובעבור שנאת חנם נחרב —. עשירים המה דברי התלמוד אם מדקדקים בו ולא נפלא מהם כל דבר! —

[10]) דבריך צריכים ביאור או תיקון אם גמרו לומר עקרי האמונה, א"כ לא ראו זאת בכתובים, אבל האמת הוא בדברך המה גמרו לומר עקרי האמונה, וסמכו את הגמרא הזאת על הכתוב ודברת בם ותדע כי המה תקנו רק ברכות לפניה ולאחריה ולא תקנו לברך „על קריאת שמע" כמו שתקנו גם על המצות דרבנן כחנוכה ומגילה, שאם כון הכתוב לקרות שמע בערב ובבקר, לא היה אומר. בשבתך בביתך וגו'. — אך גמרו לומר בימי הבית השני עקרי האמונה. כמו שנמנו וגמרו על התפלה ונוסחה והדברים מובנים לכל מי שאינו מתעקש —.

„בכל יום ויום ובעת ההיא בודאי לא עלתה על דעתם לומר שהקרא וקשרתם וגו׳ „לא נאמר רק ע״ד משל ומליצה ועתה אהובי כתר לי זעיר ואחוך כי כמה דברים „אשר יש להקשות עליהם יתורצו היטב אם נשים לבנו על מאמר אחד מחד מרבנן „שהי׳ בזמן הגאונים ואף שנראה שהוא רק מאמר הגדי עכ״ז נראה שהוא האיש „אשר ירד לעומק בוונת חז״ל נכוחות דבר בתנא דבי אליהו זוטא פ״ב מצינו „שנשאל אם המשנה מסיני והשואל בודאי הי׳ מכת הקראים (עיין מאמרי בזה בבית „תלמוד ח״א) ואחר אריכת דברים כדרכו השיב לו כשנתן הקב״ה תורה לישראל לא „נתנה להם אלא כחטין להוציא מהן סולת וכפשתן לעשות מהן בגד.״[11])

ד) צד 4 הערה 16, אך פעם אחת נאמר תנא תפלין מרובעות הלמ״מ ואר״פ בתפרן ובאלכסונן והתנא הזה נאמר בירושלמי בשם ר׳ יוסי בר ביבי שנמצא אותו אומר הלכה בשם רב הונא ובשם שמואל (מגילה פב) ולפ״ד סדה״ד הוא ר׳ יוסי בר בון שכמעט רוב התלמוד ירושלמי הוא על שמו —. ומזה הוכחה ברורה שחכמי המשנה לא ידעו כלל מהלכה תפלין מרובעות ולכן אמרו כי עגולה היא רק סכנה להסב עליהם את עין ההמון הנושא קמעות מרובעות — צד 5 „ר״י מפריש עיין מה שכתבנו בפרק אור זרוע בדבר התוס׳. ואחר העיון נראה לנו כי התוס׳ של הר״י מפריש נבלע בתוך התוס׳ הנמצא בידינו ותקנו הלשון בשבת דף מט. מפני תקנת הסמ״ג, ומהרי״ק אולי לא ראה עוד את התיקון ההוא. — צד 7 סוף הפתח גם בחיצוניותם, ועמ״ש בפרקים הקודמים שבעת שתקנו את התפלין בסנהדרין דיבנה לא ידעו עוד כלל מהשין של תפלין והמה נתקנו בזמן מאוחר מאד, כמו קשרי הרצועות כמו שהמה עתה בידינו —. (שניתי את הדבר הזה פה מפני שנתברר לי הדבר אחרי כתבתי זאת בראיות ברורות שמיראת האריכות לא אוכל לתתם פה ונביאם במ״א אי״ה.) שם בפתח שני „מ״ע שאנו מונ״. רעה גדולה עשה לנו הרמב״ם ז״ל שעפ״י המאמר הגדי שאמר ר׳ שמלאי מתרי״ג מצות מנה הוא את המצות ואחריו יצאו גדודים גדודים למנות המצות ולהתוכח ולחלוק בסדורן. והדרשנים לדרוש כמין חומר מלת „גרתי״ שהיא תרי״ג. ועיין בהחלוץ ובתשבץ (צד 19). ובקונטרס תרי״ג מצות להרה״ח יעללינעק.

צד 8 „ואת בכור בניך תפדה״, ועכ״ז לא ביטל משה את שרות הבכורים שהיו קדושים בעיני העם תיכף אחרי יציאתם ממצרים וקבל אותם לעבודת המשכן ועבודת השירות לכהנים ורק אח״כ כאשר נתחזק העמיד הלוים תחתיהם ואז לא יכול קורח להתאפק ויקרא למה תתנשאו על עם ה׳ ור״ל. ובדבר קורבת מצות בכורים למצות תפלין ראה מחברתו של הח׳ קליין שהבאנו למעלה במאמרו „טוטפת

---

[11]) הוא אמר יותר מזה (חדב״א פ״ו) „משה אמר דברים מעצמו ויחסם להקב״ה עי״ש. ועפ״ד דבריו בפרק הזה אין אנו יודעים כלל מהו הפשתן ומהו הבגד, ומכאן תשובה גם לדבריך שאמרת הלאה „לצד 76 הערה 4 זאת המעשה הבגד להוציא מן הפשתן לקבוע שלא להניח תפלין רק בעת התפלה״ כו׳ עכ״ל כי אין כאן לא פשתן ולא בגד, ורק צורך השעה והמקום —. וראה בס׳ טעם זקנים לבעל אמונת חכמים דרה״ג אבי עד שר שלום מבאזילה (צד 22) שאמר „גם חכמי התלמוד אחרי שנשאו ונתנו בדבר על מצות תפלין אם היא דאורייתא או דרבנן העלו שהיא הלמ״מ,״ ואינם צריכין כל תיקון כמו שרצה ריה״ש בהחלוץ. כי כבר בארנו שלא אחד מחז״ל ראה בכתובים את התפלין מן התורה —.

ע״פ התורה״ —. צד 9 „בביאור המלות וקשרתם״ לדעת חכמי הזמן שספר משנה התורה נכתבה בימי עזרא והשם תורה שבע״פ מוסב על „משנה התורה״. (עיין בית יהורא לריב״ל צד 100 (ווילנא תקצ״ט) בבארו שם כי משנה התורה היא תושבע״פ) אין אנו צריכים לדחוקים כלל כי יתכן שהפילקטריא כבר החלה לצמות ולהתנהג בעם שכתבו עליה פסוקים מתורת הצענדא ועסטא או תורת ע״א אחרים הנהוגים אז בימי כותב את משנה התורה ולכן צוה הוא על סמך האמור בפ׳ בא. לחרות פסוקי התורה תחתם, ובזה יתכן שבתורה נאמר ולטוטפת ולזכרון בוא״ו החבור ובמשנה תורה הפסיק ואמר והיה, והיו לטוטפת —, אבל לא דרכם דרכינו כמ״ש בפ״א מחלק הזה —. שם „עבורת התמיד בבהמ״ק״ והרמב״ם (בפ״י מהל׳ כלי המקדש) אומר: „לפיכך אין הכהן יכול לעבוד בתפלה של יד אבל של ראש אינה חוצצת ואם רצה להניחם בשעת העבודה מניחם״ — עכ״ל. ואין כל ספק שאם אך היו התפלין בימיהם לא היו הכהנים ממאנים להניחם בעת העבודה בעת שקראו ק״ש ולא היו מעידים עדות שקר כמאחז״ל — אך התפלין לא נבראו עוד אז ולכן לא מצאנו אותם בעבודת המקדש —.

ה) צד 10 לפתח השלישי „האסיים״. דעת חכמי הזמן הוא שהאסיים נתחברו ראשונה למאמיני השלוש, ואנחנו לא נכריע בזה מאומה, אם כי יש לנו מה לדבר בזה אבל אין כאן מקומו —. שם ס״ב „ציפון בזהב״ עיין בח׳ המעשי בהערת „מאיר נתיב״ (צד 87) ותראה כי הזרנו מדברינו אלה. והנה הרמב״ם בפ׳ שני מה״ת כתב: „בימי רבן גמליאל רבו האפקורסים בישראל והיו מצירים ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בנ״א עמד הוא וב״ד ותקנו ברכה אחרת״ כו׳, ובכ״מ כתב בשם הר׳ מנוח „היה להם להתחיל לאפקורסים אל תהי תקוה וי״ל דאגב אורחיהו משמיענן דמומר סתמיה אפקורס הוא״ —. (מזה נראה כי אצלם היתה הגירסא ולמומרים לא תהי תקוה) הנה נתקנה גם ברכת המינים מפני „הישועים״ כי בימי ר״ג (50—40 למספר הנהוג) נתרחבה הכת הזאת ולא האפקורסים, ואולי חלו ידי הבקרת בהרמב״ם ותחת הישועים כתבו האפקורסים, ולדעתי המלה „ולמלשינים״ היא מכילה את הכונה הזאת ר״ל נגד יחוד הצרופה והמבין יבין. וגם מזה ראיה נכונה שבימיו נתקנו התפלין מפני הכת הזאת ואין להאריך יותר. לצד 11 „מראיהם וצבעם״ וכן היו תופרים אותם בחוטי פשתן עוד בימי רבי ור׳ חייא (מכות יא). לצד 13—12. „ובלי כל ברור עד היום הזה״ הרב רח״א הנ״ל יאמר: „עוד יש להעיר אם אמנם „שנחלקו בענין סדר הפרשיות וכו׳ הנה מצות כתיבת ס״ת אין ספק שנשמרה „ונעשתה בכל דור ודור ואעפ״כ נחלקו בפתוחה וסתומה והפלגתא נתרחבה עד ימי „הרא״ש שחולק על הרמב״ם בזה״.

ואני אומר שמה שברור הוא להרב הזה ספק הוא בידי, כי לוא היו מצויים הספרים כי עתה לא היה שום מחלוקות, והמעט לנו הפלפולים בס״ת וכ״א אמר כי ראה בספר עזרא, בס׳ בן אשר, ועוד כאלה, לדעתי החלה כתיבת ס״ת אך בימי האמוראים וזאת היתה לעתים רחוקות מאד, ובערובין אמרו קיתת ס״ת כו׳ ואין ספק שכתיבת ס״ת נתרחבה אח״כ מאלף הששי והלאה. דוק ותשכח —.

צד 13 „ובבא המקובלים כו״. הרב רח״א הנ״ל אומר: „אם נשים לבנו על

על דברי הזיות בעל הזוהר בפרט ובעלי ח"נ[12]) בכלל, יגרע בעיני רוב בני עמנו ערך רבי תורתנו ובפרט „בזמנינו" עכ"ל. ואני אומר כי הזיות דברי הרבנים גם שאינם מקובלים שאנו משימים לב אליהם ברצון ושלא ברצון, אינם טובים או גרועים מהזיות בעלי הקבלה, אפס קצהו תראה גם במחברתי „מצת מצוה וכו'" בשם האמת נלחום ואת אשר תשים היא בפינו אותה נשמור לדבר —. ובאמת ואמונה נסיים ספרנו הזה[13]) וה' הטוב יתן חכמה לחכמים ותבונה לרבנים ללמוד בעיון ובבקורת וללמד באמת באמתתה של תורה ואל יכשלו בדבר הלכה אמן.

הערה לצד 4 ועוד.

הרב החכם היקר דר. יעללינעק העיר כל חמתו על בעל הקנה ויקרא אותו „גנב הבא במחתרת" ויאמר עליו שהיה במאה השלישית לאלף הששי אחרי שנתפשטו הספרים הנדפסים בדפוס שנתחדשה אז ובשנת רל"ה נדפס הספר הראשון. עי"ש בקונטרס תרי"ג מצד 45—40.

והנה אם כל ראיותיו של החכם הזה אינן מוכרחות, והשערותיו אינן מוחלטות, שבספרים מקודמים שלא נוכל לדעת על ברור בדקדוק מתי נתחברו הספרים, לא נוכל להחליט שזה גנב מזה, שאולי היה בהיפוך, וממ"ש בספר הקנה „דפוס" אין ראיה כלל שגם בסמ"ג שהיה לדברי הכל שתי מאות שנים קודם שנתגלה הדפוס הזכיר ג"כ „דפוס" בדבריו שהבאנו בדבר השינין של תפלין — ועל אופן דפוס כזה היה גם כונת בעל הקנה — אבל אין מגמתי פה לחלוק, ולהכריע כי בעצם דבר הספר (זולת זמן המחבר) דעתי ממש כדעת החכם הרא"י ועוד אני אומר שמאד יתכן שנתוסף בספרו דברים מהמקובלים האחרונים, כמו שנתוספו ביתר הספרים, אבל לא אוכל להעלים עיני ממעשה החכם הזה שהציג אותו על נס בדבריו האלו: „ועתה קום וקרא „איזה לקוטים מס' הקנה אשר קדוש יאמר לו, מקלל אנשי החכמה והמדע מלעיג על „סברות והיקשים של בעלי התלמוד בהריסותיו ובפלפולו מבזה את רבני זמנו" כו' עכ"ל. ואח"כ מביא הליקוטים, אבל מה נשתוממתי לראות שכל הליקוטים המה מקוטעים בלי ראש ורגל ובכל המאמרים ראשם וסופם אומרים ההיפוך מהליקוטים שהביא החכם —. ומהראוי היה להביא את המאמרים כמו שהם ולציין בהם את הליקוטים שהביא יעללינעק ואז היו משתוממים הקוראים כמו שהשתוממתי אני, אבל חס אני על הוצאות הדפוס ועל העת היקרה, לכן אביא רק ראשית המאמרים וסופם במקום שהחסיר:

צד 44) ד"ה „דייני חוצה לארץ" החסיר ראשו „והחופה היא בפירוד כו' לעשות מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו וגם דייני כו'" וסופו „עבירה גוררת עבירה ואצ"ל שאסור כו'. לד"ה „ביוקר גדול" ראשו: שכל דבריהם סוד והמו"מ פשוט הוא כמו כיסוי הקדירה

---

12) אודה ולא אבוש כי הר"ת הזה לא ידעתי ביאורו.

13) גם בפרק הזה אכף עלינו ההכרח לקצר מאד ולא עברנו הלאה במהדורא בתרא הזאת על יתר חלקי הספר אם שיש לנו מה להעיר ולהוסיף בם — גם לא לקחנו עלינו המלאכה הזאת להקל על הקורא ולציין לו בכל מקום שכתבנו בשני החלקים הראשונים עיין בחלק העיוני או בחלק העיוני יתבאר, כי בדרך כלל נתבאר בחלק העיוני בכל מה שנגענו שם בעטנו, ובפרט השמטנו את ידינו מהוצאת הדפוס ומקוצר העת, ואולי יעזרנו ה' להוציא את ספרנו מהדורא תנינה ואז נוסיף עליו ונבאר את כל הסתום, — אחרי שבלי כל תפונה נצטרך להתוכח או להודות לדברי המבקרים החכמים אשר יחוו דעתם על ספרנו ובענין הזה, אם יעניק לנו ה' החיים. ישרים דרכי ה' צדיקים וחכמים ילכו בם וסכלים ואוילם יכשלו בם —.

Ursprung und Entwickelung

des

Phylacterien-Ritus bei den Juden.

Von

M. L. Rodkinssohn,

z. Z. Redacteur des „Hakol“ etc.

PRESSBURG, 1883.

Druck von Löwy & Alkalay, Pressburg.

Im Selbstverlage des Verfassers.

rchaeol
261

232
Rodkinson

Library of the Divinity School.

Bought with money
GIVEN BY
THE SOCIETY
FOR PROMOTING
THEOLOGICAL EDUCATION.

Received 18 Oct. 1901.

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

+ *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
+ *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
+ *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
+ *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter `http://books.google.com` durchsuchen.

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`